ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI

LXXXI

TÜRKLERDE TAŞLA İLGİLİ İNANÇLAR

Doç. Dr. Hikmet TANYU

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI
LXXXI

TÜRKLERDE TAŞLA İLGİLİ İNANÇLAR

Doç. Dr. Hikmet TANYU

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ . 1968

12. III. 1969 - ANKARA

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

YAZMA VE RESİMLER

G İ R İ Ş (*)

— I —

A) Konuya Genel Bakış:

Çevremizde ve dünya üzerinde türlü inançlar ve davranışlarla karşı karşıya bulunuyoruz. Bunlardan birisi de t a ş l a ilgili olanlardır. Birgün aydınlar karşısına, Anadolu'da yapılan bir kazının paleantropoloji bilgini tarafından bir makale halinde bulgular, belgeler ortaya serilir. Bu gibi araştırmalar muhtelif yerlerde yapılmaktadır. Bulunanlarda da benzeyen taraflar vardır: "*Hafriyat Esnasında Çıkan Boyalı Çakıl*:

* (Türklerde Taşla İlgili İnançlar) adlı, jürice kabul edilmiş olan (1965) doçentlik tezimin II. bölümünü (İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar) teşkil etmekteydi. Bunu ayrı bir kitap halinde yayınlamayı benimsemiş bulunmaktayız. Müslümanlarca mukaddes sayılan taşlarla ilgili bu konuda, şu bahisler incelenmiştir:

1- Bazı Taşlara İlgi: Câhiliye zamanında taşlara tapmakla ilgili inançlar.)
2- Hacer-i Esved: a: Kelime ve anlamı, b: Hacer-i Esvedin Yeri
   b) Nereden geldiği, mahiyeti, şekli, büyüklüğü:
   c) Hacer-i Esved (Karataş) denilmesinin sebebi
3- Hacer-i Esved ve Taberi'nin Verdiği Bilgi
4- Hacer-i Esved'in Tarihçesi: Ona karşı hareketler
5- Hacer-i Esved'in, Frig'lerdeki Karataş'a Benzetilmesi ve Bazı, Batı Kaynaklarına, İddialarına Bakış
6- Hacer-i Esved'in Hac'dâki Mevkii ve Rolü, İslâm Geleneğindeki Yeri.
7- Hacer-i Esved Hakkında Hadîsler ve Söylentiler
8- Şeytan Taşlama ve Mekke'de Diğer Taşlar, Taşla İlgili Mûcizeler:
   a) Şeytan Taşlama
   b) Mekke'de Diğer Kutsal Taşlar:
   1- Hacer-i Esad
   2- Makam-ı İbrahim
   3- Hacer-i İsmail
   4- Hacer-i Mütekellim (Konuşan Taş)
   5- Hacer-i Müttekâ
   c) Taşla İlgili Mûcizeler: Taşın, kayanın Konuşması
9- Kudüs'te Sahre (Hacer-i Muallâk (a))
10- İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar Bölümünün Sonucu:
   a) Cahiliye Çağında Taşlara Saygı
   b) Kur-an'ı Kerîm ve Taşlar
   c) Hacer-i Esved'in Mevkii ve Mahiyeti
   ç) Şeytan Taşlama Geleneği
   d) Mekke'deki Diğer Taşlar ve Kudüs'teki Sahre (Hacer-i Muallâk (a)):
   e) Sonuç.

Boyalı çakıllar Fransa'da, İsviçre'de ve Bavyera'da, Danimarka'da, İngiltere'de bulunmuştur. Boyalı çakıl taşları prehistorik devirlere aittir ve o devirlerin kültürleri ile birlikte çıkmaktadır. Boyalı çakıllar sembolik şekillerle süslenmektedir. Bunlar bir çok araştırıcılara göre totemik bir mâna taşımaktadır.

Bugün Avustralya'da Arunta kabilesinde, Güney Amerika'da yerli kabileler arasında boyalı çakılların totemik mânada kullanıldığı bilinmektedir.

Beldibinde *Ateriyen* kültürü ile birlikte çıkan boyalı çakıl Avrupa'da bulunan nümunelerinden farklı olmakla beraber teknik itibariyle *Mas d'Azil* çakıllarına çok benzer."[1] Çok eski bir kültür dönemine ait olduğu belirtilen bu boyalı çakıllardan başka, T ve Y şeklindeki *çakmak taşı* âletlerinin, Fitte'ye göre majik ve totemik maksatlar taşıdığı hipotezini bu yeni bulguların teyid edeceği ileri sürülmektedir.

Bu ateriyen medeniyetine ait eserlerin Türkiye'de bulunuşunun henüz kesin olarak anlaşılmadığı, bu sahanın otoritelerine göre boyalı çakılların ateriyenden ziyade daha sonraki azilien kültürüne bağlanmakta olduğu ifade edilmekte ve boyalı çakıl motiflerini totemik bir anlama bağlamanın doğru olamıyacağı hususu benimsenmektedir. Tartışma konusu olan bu noktaları belirtirken, boyalı çakılların günümüzde sihrî, majik anlamlar taşıdığına işaret etmek isteriz. Burada bunun dinler tarihi ve din *fenomenolojisi* ışığı içinde ilmî tahlilini müteakip bölümlere, bilhassa sonuç bölümüne bıraktığımızı kaydettikten sonra, şimdi tarihin bu çok uzak noktalarından günümüze geçebiliriz.

Gündelik hayatta karşılaşılan, büyü, fal, adak, dilek taşları ve böylece bir sıra taşlar, çocukluktan beri duyulan masallarda taşla ilgili konular dikkati çekmektedir. Sabır taşı, sabır taşının çatlamasını duymayan az insan vardır.[2] "Bana bir sabır taşı, bir sünger, bir de kara saplı bıçak getir" denilmesi, başına gelen dertleri anlatan "kızın sözleri biter bitmez sabır taşının ortasından çatlayıvermesi, kızın taşa hitaben: "Ben bu kadar çile çektim, hepsine sabrettim, dayandım da sen niye dayanamadın" demesi çocuk hafızalarına yer etmiştir. Böylece taş bir insan gibi dert dinler, sabredemez, bir canlı yaratık

1 Doç. Dr. Enver Bostancı; İlmî Bahisler: Antalya'da Yapılan Keşifler, Cumhuriyet, 23 Haziran 1959.

2 Naki Tezel, İstanbul Masalları (Sabır Taşı), Halk Bilgisi Haberleri, C. 6. Sa. 64, Sf. 108, 115.

Eflâtun Cem Güney, Sabır taşı, İstanbul 1947, Doğan Kardeşler Yayınevi.

Nezihe Araz, Hadiselerin Işığında: Sabır Taşı, Yeni Sabah, 15 Ocak 1961.

şeklinde davranır. Taşbebek efsaneleri, çocuğu olmayan yaşlı bir kadının taştan çocuk yapıp, onu kundakladıktan sonra beşiğe yatırarak sabaha kadar, bütün uluları, erenleri, pîrleri himmet için ninni söyleyerek çağırması, yalvarıp dua etmesi, nihayet taş bebeğin canlanması[3], taş doğurma, taş olmalar, taşla yapılan kerametler, taş hakkında fıkralar[4], atasözleri, ilenmeler" Taş ol; elin taş olsun; çenesine hayırsız taşı [5], yağmur dualarında taş kullanılması, taşlardan şifa umulması, kutsal kayaların ziyareti konunun yaygınlığını, genişliğini gösteren birkaç örnektir. Türk dinler tarihi ve inançlarında, Kutlu Kaya, Yağmurtaşı yada(Yat v.b.) kutlu taşlar ve ziyaretgâhlar dikkati çekmektedir. Bilhassa İslâmiyet içinde, Hacer-i Esved,Şeytan Taşlama ve Hacer-i Muallâka(Sahre) önemle belirmektedir. Ve nihayet özel adlar: Bektaş, Aktaş, Beşiktaş, Tektaş, Beştaş, Kaya, Berktaş...halinde, taşın değeri ortaya çıkmaktadır. Muhtelif ülkelerde, halklarda, milletlerde, taşla ilgili masallar, taş doğurma, ceza olarak taş oluş, taşların baş rolde olduğu efsâneler, kutlu taşlar,taşla kerametler, taş ziyaretgâhlar, şifalı taşlar gerek geçmiş yıllarda ve gerek günümüzde, çeşitli inançlar, folklor ve dinler içinde yer almıştır. Bugün medenî batı milletleri içinde böyle inançlardan yaşayanlar az değildir[6]. Bu inançlar arasında, dikkate değer bir benzerlik görülüyor.

3 M. Şakir Ülkütaşır, Taşbebek Efsânesi, H. B. H., Yıl 8, Sa. 82, Ağustos 1938,Sf.217 -219.

4 Siyavuşgil, Sabah Penceresinden: Taş, Yeni Sabah, 23 Ağustos 1962.

B. Felek, Hadiseler Arasında Felek: Taş, Cumhuriyet, 20 Mayıs 1959.

5 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lûgati- Türk dillerinin iştikakı ve Edebî Lûgatları, İstanbul 1928, Devlet Matbaası, 2. C. Sf. 425.

Ferit Birtek, En Eski Türk Savları, Sf. 18-19.

6 Ord. Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte, B. 1. Heilige Steine, Bäume, Tiere, S. 60-63. (Phänomenologischer Teil) Freiburg 1887.

Goldziher, Magische Steine, in Arcihiv f. Religions. XIV (1911), PP. 308 F. Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, B. VIII. S. 380 - 415 (Stein); Steinverwandlung, S. 419 -427. Berlin und Leipzig 1936, 1937.

Die Reliegionen Geschichte und Gegenwardt, 3. Auflage, Hans Frher. v. Campenhausen; Aberglaube, Tübingen 1957, 1. B. S. 53-, S. 59. Doç. Dr. L. Röhrich, S. 61. Prof. Dr. Gustav Mensching, Vergleichende Reliegionswissenschaft. Heidelberg 1942. (Heilige Steine und heilige Berge) S. 88-99.

V. Ferm, ed., An Encylopedia of Religion, S. 736.

Der grosse Brockhaus, Bd. 11. S. 193 (Stein), Wiesbaden 1957.

Anton Anwander, Wörterbuch der Religion, "Die Elemente", 3. Aufl., Würzburg 1962, S. 127.

E. Britannica, Cilt 21. S. 441-442.

Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1952, S. 458, 459.

Mircea Eliade, Die Religionen und Heilige, Elemente der Religionsgeschichte, Salzburg 1954, S. 247-268.

G. Van der Leeuw, Phänomenologie der Religion, 2. Auflage, Tübingen 1956, S. 37 – 46.

Prof. Dr. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, 34 – 36. (11. Der heilige Gegenstand: Stein).

Diğer kaynaklar önümüzdeki madde ve bölümlerde sunulmuştur.

Epope ve Hurâfe Motiflerinin tarih bakımından önemi üzerinde duran Abdülkadir İnan,"Malûmdur ki her milletin tarihi millî destan ve efsanelerle başlar" düşüncesini ileri sürerek: "Büyük devlet kuran hakanların ve onlara yardım eden millî tanrıların menşe'lerine dair söylenen efsâneler, âyinlerde okunan dua ve ilâhiler, kahramanların sergüzeştlerini terennüm eden epopeler, masallar, halk felsefesinden ibaret olan atalar sözü, bugün bizim için mânasız gibi görülen hurâfeler... Yalnız bir milletin değil, bütün beşeriyetin tefekkür tarihini ve onun muhtelif tekâmül safhalarını öğrenmek için çok kıymetli materyal teşkil eder." demekte ve ilâve etmektedir: "Arkeologların yaptıkları kazılarda elde edilen çanak, çömlek, silâh vesairenin parçaları muhtelif devirlerdeki maddî kültürün inkişaf safhalarını öğrenmek için yegâne kaynak teşkil ettikleri gibi epope, hikâye, masal ve sair manevî kültür mahsulleri de o geçmiş muhtelif devirlerin karanlık noktalarını bize aydınlatırlar." [7] Abdülkadir İnan, toplumun ruhunda, inançlarında binlerce yıldır yaşayan belgelerin önemine işaret ediyor. Gerçekten de toplumların gerek mensup oldukları din, gerek halkın ötedenberi süregelen türlü inançları, muhtelif dinî kalıntılar, muhtelif psikolojik, mistik davranışlar, bâtıl inanç adı verilenler dahil ayrı ayrı incelenmesi gereken konulardır. Ancak bu gibi çetin, uzun ve sürekli çalışmalar sonunda, inançların kaynak, ortak ve benzer noktalarının ilmî tahlili ve olumlu bir sonuca yöneltilmesi mümkün olabilir. Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi bakımından böyle inceleme ve araştırmalara ne derece ihtiyaç olduğu aşikârdır.

B) İnceleme Sahası ve Metod:

Ansiklopediler, kitap, dergi, yazma ve gazetelerdeki incelemelerin yanısıra, anket ve mülâkatlarla tesbit edilen bilgilerle yetinilmeyerek, bizzat mahallî araştırma ve incelemelerle bilgiler derlenmiştir. Konu 1- Tarih, 2- Mukayese, 3- Psiko-sosyal, metotlarla işlenmiştir. Mahallî özel gözlem ve denemelerle, diğer bilgilerin karşılaştırılmasına bilhassa çalışılmış ve sonuçta bütün bilgilerin Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisinin temel ve ışığı içinde, tasnif, tesbit ve tahliline gayret edilmiştir.

Doktora tezimizi müteakip, tekrar, bu defa Türkiye'de Yaşayan Taşla İlgili İnançları, mahallinde gözleme ve tesbit etmek üzere

7 Abdülkadir İnan, Folklor: Epope ve Hurâfe Motiflerinin Tarih Bakımından önemi, Çığır, Sa. 71 - 72. 1 Kasım 1938.

1960, 1961 yılları içerisinde muhtelif illeri, köyleri dolaşmış, durumu fotoğraflarla tesbit etmiş bulunmaktayız. Herhangi bir şehir ve çevresinden bahsederken taşla ilgili inançlardan, benzer inançları ve ayrı çeşitleri tesbite yetecek kadar, birkaç örnek sunmakla yetindik. Bütün, taşla ilgili inançları, çeşitleri derleyip sayımını yapmak gerekmediği gibi,bu ferdî imkân ve gücü de çok aşardı. Bununla beraber taşla ilgili inançlar üzerinde yeteri kadar bilgi ve resim sunmağa çalıştık. Taşla ilgili masallar,edebî, folklor konuları üzerinde durmak konumuz dışındadır. Ancak, taşla ilgili efsâneler, menkibeler, belirli, somut bir taş üzerine ilgiyi çektiğinden, ziyarete yol açtığından bunlara değinmemiz gerekmiştir.

Taşlarla ilgili konularda, gözlenen ve derlenen ve incelenen bilginin bölüm sonunda ve bilhassa sonuçta, tahlile yetecek dereceyi bulmasını dikkat nazarına aldık.(Türkler'de Taşla İlgili İnançlar) Konusu, Giriş, bölümüyle birlikte beş bölüm içinde incelenmiştir.

Giriş, bölümünün C) maddesinde, (Geçmiş Dinler'de Taş İnancı), Ç) maddesinde,(İlkel Toplumlarda Taşla İlgili İnançlar), D) maddesinde, Günümüzde(Yaşayan Dinler'de Taşla İlgili İnançlar) ele alınmış, ancak genel bir bakış içinde gözden geçirilmiş, bilhassa Musevîlik ve Hıristiyanlıkla ilgili taşlar üzerinde biraz genişçe durulmak istenilmiştir. Bu (Giriş) bölümünde, muhtelif dinler ve inançlardaki taşların, ayrı ayrı bölümlerde incelenmesi yerine, topluca yalnız bir girişi mümkün kılacak derecede yer verilmiştir. Aksi halde her din ve toplumun inançları ayrı bölümlerde ve etraflı kaynaklarla incelenmeyi gerektirseydi, bu konumuzu çok aşan ve çok genişleten bir durum arzederdi. Bu itibarla bunlar, sadece bir(Giriş)bölümünün içerisinde ve kısaca sunulmaktadır.

İkinci Bölümde(İslâmlar'da Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar) incelenmiştir. Türklerin büyük çoğunluğunun müslüman oluşu ve bu inançların Türklerde yer etmiş bulunması bakımından bu bölümde belirtilmektedir. Bunlar, diğer müslümanlarla da ortak inançlar sayılabilirler. Bu bölümde, Hacer-i Esved, Şeytan Taşlama, Mekke'de Diğer Kutsal Taşlar, Kudüs'te Hacer-iMuallâk (Sahre) ve konunun tahlili ele alınmıştır.

Üçüncü Bölümde(Türk Dinler Tarihi ve İnançlarında Taşlar) gözden geçirilmiştir. Türk Efsanelerinde, Destanlarında Kaya, Kutlu kaya, Yada(yad v.b.), yağmur taşı, ve Türkiye dışındaki Türklerin Kutsal tanıdıkları çeşitli taşlar üzerinde durulmuştur.

Dördüncü Bölümde, (Türkiye'de Yaşayan Taşla İlgili İnançlar) incelenmiş, ve kırk iki il gözden geçirilmeğe çalışılmıştır.

Ve nihayet beşinci (Sonuç) bölümünde, taşların tasnif, tesbit ve ilmî tahliline geçilmiştir.

C) **Geçmiş Dinler'de Taş İnancı:**

Burada tamamen tarihe intikal etmiş demeyerek, geçmiş dinler deyişimiz,dinlerin ve inançların tamamıyle ortadan kalkmadığını, sonraki dinlere az-çok sızıntılar, kalıntılar olduğunu Dinler Tarihi, Din Fenomenolojisi araştırmalarının göstermiş olmasındandır. Meselâ Hıristiyanlığa eski Roma, Yunan dinlerinden ve yakın çevreden(pek tabii onlara Sümer, Babil, Mısır, Fenike..v.b.,bazıları mitleri, inançları taşıyıcılık etmiş-Fenikeliler-gibi) 8 bayram, kutsallaştırma,kutlama v.d. geçmiş, ve onlar yeni kalıp ve hüviyet içinde devam etmiştir. Hurri Tanrıları Hitit Panteonuna nüfuz etmiştir. Böyle örnekler boldur. Nitekim Musevilikte de önceki inançların, önceki dinlerin geçtiğini ve o kalıp ve hüviyet içinde devam ettirildiğini(kan, saç, taş, Cumartesi günü v.b) bol örnekleriyle görmekteyiz.

Anadolu'nun Dinî Tarihin de taş:

Anadolu'nun Dinler tarihi'nin ne derece önemli ve zengin olduğu bilinmekle beraber, henüz bütün incelikleri, etkileri ve karşılaştırmalariyle, bir bütün olarak tamamlanmış bir eserin yayın alanına çıkabilmesi pek güç olmaktadır. Onun Kültür Tarihi, çetin ve uzun araştırmalara ihtiyaç göstermektedir. Önce muhtelif münferit makale ve çalışmalar bu gayeye hizmet edici emekler olarak beliriyor.

Prehistorik devirlerde Anadoluda ve muhtelif yerlerde aterien denen kültür devrinde, taş inancı önemli bir yer almıştır.

Anadolu'nun Dînî Tarihi hakkında seri makaleler yayınlayan Âzer,muhtelif inanç,yere ibâdet, tapınma şekilleri ve mâbudlar üzerinde durmaktadır. Yere tapınma(zeminperesti-chthonisme) i, antropomorfizim(beşerleştirme) ile,naturalizm(tabiatcılık) veya naturizm uzlaşmasından çıkan bir din şekli olduğu, tabiatta görülen olaylar ve kuvvetleri, kendisi ile olan olay ve kuvveti karşılaştırıp, benzetmelerle ve bitki ile hayvanları besleyen yer 'i bir Ana' ya, bir "valide"ye

8 (Prof). Dr. Kemal Balkan, Yayınlar Üzerinde: Kumarbi Efsânesi, Ankara üniversisitesi, Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Dergisi, C. V., Sa. 5 den ayrı basım, Ankara 1947, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sf. 666, 667.

benzetmesi olayı üzerinde toplumlardan örnekler vererek durmakta ve (Yer- Ana) nın birçok ülkelerde görüldüğüne işaretle, Güneş, Ay, yıldızlara tapınma v.b. temas etmektedir. İlkel bazı insanların cinsel birleşme karşısında hayret ve tutkunluk, bağlılık duymalarına dokunuyor ve "İşte bir taraftan Phallisme ve diğer taraftan"yere ibâdet=Chtonisme" ile "Taşlara ibadet =Litholatrie" ve "Tabiat peresti = naturalisme"i mezc ve tevhit eden ve kendilerinden, muahhar devirlerde o kadar muazzam ve geniş dinî şubelerin ayrılarak bunları zamanımıza kadar yaşatan şey, ilk insanların cinsiyet karşısında duydukları bu hayret ve kendi benlikleri ile kâinat arasında yaptıkları bu mukayese olmuştur." [9] diyor. Her kavmin, ilk zamanlarda büyük taşlara önem verdiği bir dönem olduğunu, baba ve dedelerinin hatıralarına karşı saygı ve bağlılık için bir sıra "hüyük=tümülüs" veya Pölvan=direk taşlar, dikdiklerini, bunun birincisini ölüm, ikincisini hayat için yaptıklarını söylüyor. Güneşe, yıldızlara, aya tapınma, ağaç kültü ve su kültünü anlatan yazar, eski, taşlara tapınma âdetini cinsiyetle birlikte düşünmektedir [10]. Bunlardan başka, göktaştaşlarının da(Haceri semâvi=Astrolith) kutsallık kazandığını anlatıyor [11]. Yere tapınma, göğe tapınma ve kutsal fuhuş, mâbutlar v.b. kaynakları üzerinde kendisine göre birtakım görüşler ileri sürmektedir [12]. Bilhassa çok önceler de taşla ilgili inançlar ve ona derin hatıra ile birlikte gelişen saygı, kutsallaştırma davranışı olduğu sonucu çıkıyor.

Mısır Dininde Taş :

Mısır'da tapınaklarda, kurban takdim edilen sütunların bulunduğu yer kutsal tanınıyor [13] ve mezarlar özel bir mevki alıyordu [14]. Mısır din tarihinde de fetişizmi [15] ve anıttaşlarına verilen önemi görüyoruz [16]. Mısırlıların inançlarında da büyü ve büyücülük dikkate

9 Azer, Anadolu'nun Dinî Tarihi, Konya (dergisi), Yıl: IV. Sa. 32. Mayıs 1940. Sf. 1723 ve 1725.

10 Yukardaki kaynak. Sf. 1726.

11 Yukardaki kaynak. Sf. 1727.

12 Azer, Garbî Asya ve Anadolu Akvâmı Kadîmesinin Din Tarihi, Konya (dergisi) Sa. 34. Kasım ve Aralık 1940. Sf. 1922 - 1936. Ve müteakip sayılar.

13 Siegfried Morenz, Ägyptische Religion, Stuttgard 1960, S. 92, 93.

14 Yukarda adı geçen eser. S. 217.

15 Yukarda adı geçen eser. S. 18, 19.

16 Y. a. g. eser. S. 58, 62, 109.

değer bir mevkie sahiptir [17]. Taşlar, muska, tılsım olarak (kullanılıyor, onun uğur getireceğine inanılıyordu [18].

Sümerler, Akkad'lar ve Babillilerde Taş İnancı:
Babil'de fal ve büyü için taş kullanılıyor[19]. Tılsım için taşlar kullanılmakta hastalığa karşı veya talih, saadet temini için muskalar, boyunda taşınmaktadır [20]. Asurlularda da anıttaşlarının gittikçe önemi artmakta ayrıca kutsal taşlar görülmektedir [21].

Mezopotamya'da, Sümer ve Akatlar'da bazılarının üzeri yazılı ufak taşların birer nusha(muska) olarak kullanıldığı da anlaşılıyor. Bazılarının yumuşak veya sert oluşunun rolü oluyor, hattâ bunlar dişi ve erkek olarak vasıflandırılıyor. Bu taşlar ya ipe dizilip boyuna veya mâbede asılıyor günümüzdeki büyü maksadiyle kullanma şekline uymaktadır. Dinî maksatlarda kullanılan taşlar mermer (siyah, beyaz, renkli olanlar), akik, karneol, kireçli kalkerli taşlar, mıknatıs taşı(herhalde tutma hassasının, gücünün etkisiyle), antimuan,değirmen taşı, arsenik, zümrüt, renkli taşlar bilhassa büyüde kullanılıyor. Taş tanrısı da görülüyor [22].

Bu sahanın uzmanlarından yaptığımız inceleme ve araştırmada (Prof.Dr.Kemal Balkan ve Prof.Dr.Emin Bilgiç), Sümerlerde Hacer-i esved tipi ve fonksiyonunda bir taş henüz tesbit edilememiştir. Ve gene Sümerler'de Yağmur taşı gibi bir taşın da günümüzdeki kaynaklara göre, mevcut olmadığı sanılıyor.

Sumeroloji araştırmalarında taşla ilgili inançlara etraflıca değinilmektedir. Prof.Dr.Kemal Balkan, (Talihleri Tâyin edilen: Nebat taşı, Kaşurru ve sû taşlarının tel'ini; sag. kal. veya gul. taşı, (Bu taş

17 Y. a. g. eser. S. 6-, 9, 16, 27-; 86-, 102, 104, 138, 140-, 228-, 242-, 243.

18 Von Georges Posener, Knaurs Lexikon der Ägyptischen Kultur, München – Züriçh 1960, Steine S. 250, 251.

Von Georges Posener, Knaurs Lexikon der Ägyptischen Kultur, München /Zürich 1960, Magie S. 152 – 154.

19 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, İslâm Dışında Dinler, (Babil'le ilgili bölüm), (Henüz yayınlanmamıştır)

Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihi Ders Notları, Babil, 1956.

Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Ankara Üniv. İlâhiyat Fak. Yayını: XI., Ankara 1955. Sf. 39.

20 Dr. Friedrich Jeremias, Semitische Völker in Vorderasien, Vorzeichen, Beschwörungen, Dämonologie bahsi (Babil ve Asurlular) C. 1. Sf. 573.

21 Aynı eser. C. 1. Sf. 617.

22 Dr. Kadriye Yalvaç, Bâtıl İtikatlarla İlgili Taş Metinler Üzerinde Çalışma, Habilitasyon.

harpte Ninurta'nın sadık dostlarını korkuttuğu için esarete mahkûm edilmişti.);esi=(akatçası) u ş u taşı=diyorit; (sert bir taş olup mücadelenin başında isyancılarla birlikte Ninurta'ya karşı hareket etmiştir); na taşı, Akkatçası muhtemelen na'u,(Harbin başında Ninur'taya karşı mücadeleyi idare edecek reisin seçilmesi için taşlar tarafından zar atma merasimine iştirak ettiği için lânetlenmektedir. Kullanılırken o bir domuz gibi uslu uslu yatacaktır. Ufalana Ufalana yok olacak ve nihayet suya kalbolacaktır."; A.Lal taşı, Akkatçaya Sumerce'den iktibas edilmiş" Akıllı ve mutî bir şekilde Ninurtanın yanında kalmıştır.Bundan dolayı ufalanmayacaktır. Bilâkis düşman memleketinde Ninurta'nın vazife sini görecektir. Nitekim bu taştan muharebe gürzleri yapılmakta idi. Tanrı veya kıral bu gürzle harbi kazandıktan sonra, bunlar votif eşyası olarak mâbetlere konacaktır. "; ka. gi. na= hakikatın ağzı", "Akatçası Sumerce ile alâkası olmayan şadânu'dur. Harpte parlak gözleri ile etrafına bakınmakta ve düşmana korkunç harp naraları savurmakta idi. Ninurta onu âsîlerle beraber yakaladığı zaman bu hizmetinden dolayı hayatını bağışladı. Ve onu taşların hâkimliğine tâyin etti. Güneş tanrısı diğer tanrılar arasında hangi kuvvete sahip ise hakikat taşı da taşlar arasında aynı kuvvetin sahibidir. Gerek epostaki bu yerden ve gerekse diğer yerlerden edinilen intibaa göre bunu mihenk taşı olarak kabul etmek mecburiyeti vardır. Kar 185 te «Onun hakikat taşı olduğu ve bunun için yalan ile doğruyu ayırd edip efendisi güneş tanrısına bildirdiği" zikredilmektedir.";ka.gi.natil.la = Canlı hakikat taşı"; giş.nu.gal = "parıldayan" (Sumerce ismine nazaran beyaz bir şekilde, parıldak bir taştır. Ayrıca parûtu diye bir ismi daha vardır. Kardeşleri arasında yalnız o tanrıya kol kaldırmadığı için diğer taşlar ona ubûdiyet edeceklerdir. Ve o mâbetlerin ve sarayların süsü olarak kullanılacaktır."; Algamiş taşı, bu da Ninurta ya katılmakta tereddüt ettiğinden lânetlenmekte, günlük eşya yapılmasına mahkûm edilmektedir. Gene Ninurta'nın tarafını tuttuğundan, tapınaklarda günlük kült takdîmeleri için tabak yapılma, mükâfatına ulaşmıştır; du.şi.a = Zümrüt; Samtu = kırmızı taş = kırmızı akik; hulâlu = sarı akik; za.gin.na = lâcivert taşı; gir.zu.gal = "büyük dişli bıçak. İki taraftan birisini seçmeyip kâh ona kâh ötekine koştuğundan Ninurta'nın lânetine uğruyor, boynuzları kesilerek bir torba gibi yırtılıp, arpa maltı gibi ezilecektir."" Bunlardan başka henüz ne olduğu etraflıca anlaşılamayan muhtelif taşlar vardır: immana ve aliga taşları;barda, dubban ve uruttum taşları; şagara taşı; marhuşa taşı; siptu taşı;tutu,engisak ve

aşnan taşları; ullânu taşı.[23] Sümerler de bu edebî metinlerde, taşlara inançlar dikkati çekecek kadar önemli ve çeşitlidir. Taşlara nasıl bir canlılık verildiği yukardaki örneklerde görülmektedir.

Hurriler : Hititliler de Taş İnancı :

Kuzey Mezopotamya ile Akdeniz arasındaki alanda (M.Ö.Tah. 2000 yıllarından sonra) yaşayan Hurriler'de de taşlailgili önemli bir inancın Kumarbi Efsanesin de geçtiği görülüyor. "Kültür bakımından Etiler"in komşuları Hurriler'den birçok şeyler aldıklarını[24] anlatan Hititoloji Profesörü H.G. Güterbock, Hititlilerin, Hurri tanrılarına taptıklarını, Hurri özel adlarını aldıklarını ve dinî etkilerinin birçok Hurrice metinlerde görüldüğünü söylüyor.[25] Kumarbi Efsânesinde (tanrı) Kumarbi ile Fırtına tanrısı arasında hakimiyet ve iktidar mücadelesi olurken, Kumarbi'nin çatışma alanında bizzat görünmeyerek, döğüş için *diyorit taşından* yaratılmış bir oğlu aracılığıyle maksadına ulaşmağa uğraştığı;[26] diyorit taşının çok büyüyüp çok kuvvetli olduğu[27]; taşın sudan dışarıya çıkıp gökte mâbetlere ve Kuntarra evine yetiştiği[28] anlatılıyor. Bu diyorit taşından, Tanrılar korkuyorlar ve taşa karşı savaşıyorlarsa da, taş zaferler kazanıyor v.b.."Kumarbi'nin oğlu, destanın mevzuu olan *diyorit taşı* Ullikummi'dir."[29] Diğer milletlerin efsâneleri ile karşılaştırma yapan, Prof.Güterbock,Yunanlılara olan etkiyi[30] ve "efsânelerin menşei: Babilonya" üzerinde[31] ve "efsânelerin alındığı yol: Fenike"[32] üzerinde önemle duruyor. Babilon-

23 (Prof. Dr.) Kemal Balkan, Talimi - Destânî Sümer Edebiyatının Şaheserlerinden Biri, Sumeroloji Araştırmaları, Dil ve Tarih - Coğrafya Fak., İstanbul 1941, Cumhuriyet Matbaası, Sf. 901 - 906. Bunu müteakip tabletler ayrı ayrı incelenmekte, metinler türkçeye çevrilmektedir: Sf. 906 - 912.

24 (Prof. Dr.) Füruzan Kınal, Amarna Çağında Hurriler, Sumeroloji Araştırmaları 1940 - 1941, Dil Ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmaları Dergisinin 1. sayısından Ayrı Basım, (Hurri Dini) Sf. 1063 - 1065.

25 Prof. Dr. H. Güterbock, Kumarbi Efsânesi, Türkçeye Çeviren (Prof.)Dr. Sedat Alp, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri - Nu: 11, Ankara 1945, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sf. 2,3.

26 (Prof.) Dr. Kemal Balkan, Yayınlar Üzerinde, Ank. Üniv. Dil Ve Tarih - Coğ. Fak. Der. Sa. 5. den ayrı basım, Ankara 1947, Sf. 662.

27 Prof. Dr. H. G. Güterbock, Kumarbi Efsânesi, Türk. Çev. Prof. Dr. Sedap Alp, Ank. 1945, Sf. 19.

28 Yukardaki eser, Sf. 21.

29 Aynı eser, Sf. 46.

30 Aynı eser, Sf. 52.

31 Aynı eser, Sf. 57.

32 Aynı eser, Sf. 61.

yalılar, Hurrililer, Fenikeliler, Yunanlılar arasındaki karşılaştırmaların sonucunu bir tabelâ ile sunuyor.[33]

Huvaşi Taşı:

Hititlilerde de kutsal bir taş, Huvaşi Taşı görülmektedir.[34] Küçük Asya'da, Huvaşi-Taşları adları verilen bu taşlar bir fetiş mahiyetinde olup, hürmet ve tâzim görmekteydi. Prof. Güterbock, Huvasi taşlarına dağ ve pınar diye tapıldığını, bir metinde, bunların yerine topuzlar ve heykellerin konduğunu bildiriyor.[35] "Harruvata(?) şehrinde Saluvanta dağlarının huvaşi taşı, ta eskidenberi mevcut; Majeste, güneş ve ay"amblem"leriyle süslenmiş *bir topuz ki* bunun üzerinde yürüyen bir adamın I sekan büyüklüğünde demirden bir tasviri konmuştur, Saluvanta dağlarının (tasviri) olarak yapılmıştır.". "Harsalassa(?) şehrinde fırtına tanrısının huvaşi taşı tunçtan bir *vaksur* kabı ve bir huvasi taşı, Hapuriyatas pınarının (kült objesi olarak) ta eskidenberi mevcuttu."..."Suruva'nın fırtına tanrısı: Eskiden I huvasi taşı(fırtına tanrısının kendisinin), güneş tanrısının huvasi taşı, Auvara(?) dağlarının I huvasi taşı(ve) Sinarası pınarının I huvasi taşı vardı;(bunlar)4 tanrı(ederler),...güneş tanrısının huvasi taşı" vardı.[36]

Frigler'de Kybele'nin (Kibele) (Karataş)ı:

Friglerin anatanrıçası Kibele'nin taşı da önemli görünüyor.[37] Bu karataş'ın Romalılara etki de bulunduğu görülüyor. Kybele kültü[38]-Hacer-i Esved'e bile benzetilmek istenildiği gürülmüştür.[39] Bu gibi batılı ve yerli görüşlere Hacer-i Esved bahsinde değinilmiştir. Genel olarak Kybele kültünün geniş bir alana yayıldığı, ve muhtelif halklar ve dinler üzerinde etki yaptığı anlaşılmaktadır.[40] Yalnız bu taşın Romalılar tara-

33 Aynı eser, Sf. 66.

34 Kulturgeschichte des Alten Orients, Kleinasien, Von Albrecht Goetze, München 1957, S. 163, 168. (Hititler).

35 Prof. Dr. H. Güterbock, Eti Tanrı Tasvirleri İle Tanrı Adları, Belleten, C. VII, Sa. 26, Nisan 1943, Sf. 281.

36 Aynı kaynak, Sf. 281.

37 Prof. Dr. Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1952, S. 270 - 271

38 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, S. 82, 190, 217, 437.

39 Tarih, Türk Tarih Kurumu, C. 1. Sf. 139; C. 11. Sf. 85.

40 Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp, Die Nichtcristlichen Religionen, Frankfurt/M. 1957, S. 50, (Babylonisch - assyrische Religion); 144, (Heelenistische Mysterien Religionen); S. 261 (Römische Religion).

40 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Die Religionen der Menscheit, - İn Vergangenheit und Gegenwart, Stuttgart 1959, S. 481; 504 (Die phrygischen und syrischen Mysterien). 505; 506; 666 (Das Christentum), bahisleri içinde.

Prof. Dr. Hans - Joachim Schoeps, Religionen, Wesen und Geschichte, Gütersloch 1961, S. 166.

fından nasıl benimsenip gütürüldüğü bile onun önemini gösterir. Kybele'nin taşı hakkında Ord. Prof. Ekrem Akurgal, bu taşın bir fetiş olarak bulunduğunu, ve meteor asıllı olduğunu, ve anıt mahiyetinde bir mevkie eriştiğini belirtmekte, fakat onu Hacer-i Esved'le ortak bir kaynağa götürme gibi bir iddiada bulunmamaktadır.[41] Bu kara taşa oradan daha sonraları Roma'ya taşınacak kadar önem verilmiştir.Böylece Kybele'ye birçok yerlerde, Anadolu,Atina ve Romada tapılmıştır. "Pessinus'daki mâbedinde Kybele'nin bir heykeli yoktur, fakat Kybele diye bir göktaşı olan büyücek bir taşa tapılırdı. İsa'dan önce 202 tarihinde, Romalılar, Kartacalılara karşı fena durumda idiler. Romalı Sibil kâhinleri, Kybele nin taşı Pessinus'dan Romaya getirilmeyince, Romalıların Kartacalıları yenemiyeceklerini söylediler. Bunun üzerine,İsa'dan önce 204 yılında, en yüksek rütbeli Romalılardan mürek kep bir heyet, beş sıra kürekli, beş kadırga(kinkuerem)sı ile ve büyük törenle taşı alıp Atarna (Dikili) yolu ile Roma'ya götürdüler."[42] Böylece Pessinus'tan Kybelenin kutsal taşı, Roma'ya götürülünce, Romalıların ona"Mater Deum Magna=Tanrıların Büyük Anası" diyerek pek çok saygı gösterdikleri görülüyor.[43] Roma'da Plâtin dağındaki mâbede konulan bu taşın şekli koni biçimindeydi.Daha sonra "Suriye ve Filistin'de de Astoret Kybele gibi geniş tarafı yerde sivri tarafı havada koni şeklinde bir taşla temsil edildi" ği görüldüğü gibi "bu koni şeklindeki taşlara Anadolu'nun karya ve Likya gibi güneş doğusunda" belirdiği gibi bu tarz inanç ve âdetin Malta'ya kadar gittiği, "Filistin, Suriye, Güney Anadolu ve Kıbrıs adasında koni şeklindeki bu taşlara festival ve panya günlerinde zeytin yağı sürüldüğü" hattâ "Mekke'de Kâbe'deki Sibel putuna da yağ sürüldüğü" ve Hz. Muhammet "Kureyş'e karşı" bu putun suratına zeytinyağı sürdüğünüz zaman sinekler yapışıyor. Buna nasıl tanrı diye tapabilirsiniz" diye bağırdığı, Anadolu Efsânelerinde belirtiliyor.[44]

Anadolu'nun muhtelif yerlerinde yapılan kazılar Anadolu tarihine olduğu kadar, buradaki dinlerin ve ilâhların mahiyetine dair de kıymetli bilgiler elde etmektedir. Lidya krallığının merkezi Sart'ta, Harvard-Cornell üniversitesi kazı heyetinden, Dr.David Gordon Mit-

41 Ord. Prof. Dr. Ekrem Akurgal, Phrygische Kunst, Ankara Üniv. Dil, Tar. - Coğ. Fak. Yayınları: Nu: 95, Ankara 1955, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Kybele h. Sf. 61, 96, 97, 98. Fallus h. Sf. 90, 91. (Kybele, zur Frage der phrygischen Religion) S. 99.

42 Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir), Anadolu Tanrıları. İkinci Baskı. İst. 1962. Yeni Matbaa, Sf. 88.

43 Anadolu Tanrıları. Sf. 103, 106.

44 Anadolu Efsâneleri. Sf. 85, 86.

ton'un, Kibele'nin anıtının bulunduğuna dair açıklaması dikkati çekici olmuştur.[45]

"Kıbrıs'ta" bugün bile Meryem Ana yortusunda hem hıristiyan, hem de Müslümanlar, oradaki yıkılmış Afrodit mabedinin, toprak üstünde kalmış K ö ş e t a ş ı'na zeytinyağı sürülmektedir.[46]

Afyon ve çevresinde taşla,kaya kültüyle olan kalıntıları tesbit etmiş bulunmaktayız.

Yunanlılar da(Greklerde) Taş İnancı:

Ord. Prof. Dr. Chantepie de la Saussaye, Yunanlılarda Hermentaş inancının özel bir mevkie sahip olduğunu, ona ait, dinî hürmet gösterilen ve ibâdet edilen 30 taşın mevcudiyeti üzerinde duruyor.[47] F.W.Hasluck, taş kültünün Greklerde olduğunu, bazı taşlara bilhassa saygı gösterildiğini birçok örneklerle teyit etmektedir.[48] Prof.Dr.Martin P. Nilsson, (Die Griechen) bölümünde Hermes üzerinde durarak onun adının muhtemelen etimolojik kaynağının(taş yığınları'ndan) geldiğini söylüyor ve taş kültünün Yunanistanda alışılmış olduğunu, küçük taşlardan ibaret tepelere özel bir saygı gösterildiğini, zirveler üzerinde ekseriya küçük taşların bulunduğunu, bir anıt taşı nın (sınır)v.b. durduğunu, böyle ufak taş yığınlarının yanından geçenlerin bunların üstüne bir taş bıraktıklarını, bu kümelerin bir yolun işareti ve belkide başlangıçta mezartümseği olduğunu, taş yığınlarında ve onun anıttaşında bir Demon'un oturduğunu, yol gösterici ve yolcuları, sürüleri koruyucu olduğuna inanıldığını ve Hermes'in görevlerinin şumulü içine girdiğini anlatıyor. Sonra bunun beşerî olarak şekillendirildiği, tarlaları, mahsulleri bereketlendirdiğine, koruduğuna inanıldığı açıklanıyor.[49]

Herme'nin phallos kültü ile de münasebeti olduğu ileri sürülüyor. M.Ö.4. yüzyıllardan önce ve sonra Hermes'e inanç devam etmiştir.

45 Büyük İlâhe Cybele'nin Anıtı Bulundu. Ulus. 18 Eylül 1963.

46 Anadolu Efsâneleri. Sf. 86.

47 Ord. Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte, Freiburg 1887, B. 1. Heilige Steine, Bäume, Tiere, S. 60 – 63.

48 F. W. Hasluck, Stone Cults and Vene rated Stones in the Graeco – Turkisch. Area. (The Annnual of the British school at – Athens Bd.XXI) Sessions 1914 – 1915; 1915 – 1916. Printed for the Saubscrıbers and sold an their Behaf By. Macmıllan Co, Limitet London, S. 62 – 83.

49 Lehrbuch der Religionsgeschichte, C. D. La Saussaye 4;, Tübingen 1925, Prof. Dr. Martin P. Nilsson, Griechen, S. 300. Bd. 2.

Muhtemelen kaynağı bir taş yığını olan Herme[50], yolcuların, gezginlerin yardımcısı olup, onları koruyucu bir role sahipti. Sonraları Grek tanrısı mevkiinde yer alan Hermes'in[51] çeşitli görevler yaptığı gibi, onun oğulları da muhtelif işlerin tanrısı oluyor. Greklerde böylece yol kenarlarındaki taş yığınlar onlar için kutsal tanınmıştır. Prof.Dr. Annemarie Schimmel, eski Yunan halk dininde taş hakkındaki bilgileri özetliyor: "İlâhî kudret, verimlilik kuvveti, taşlarda, ağaçlarda görünmüştür, sonraki ilâhların çoğu, ağaç perileri, su perileri ve buna benzer sayısız varlıklar herhalde bu ilk duyulan kuvvetin şahıslandırılmasından ileri gelmiş olabilir. Yol kenarlarına, taş direkler konulmuştur, onlara Hermae denilmiştir. Eskiden verimlilik sembolü olan fallüslerden ileri gelen bu direkler, tarlalara bereket getirmek maksadiyle yapılmıştır. Onlara daha sonraki zamanda Hermes adlı ilâh bağlanmıştır ki o bilhassa yolların, yolcuların ve tüccarın ilâhı olmuştur."[52]

Prof.Dr.Edward Lehmann da Greklerde bereket, verimlilik tanrısı sayılan Hermes'in taşlarla temsil edilişine değindikten sonra, *Suriye'de taş* inancının bulunmasiyle onunla değinme ve bağlantı üzerinde duruyor. Yunanistan'daki sınır taşları, sınır işaretlerinin kutsallaştırıldığını anlatıyor ve taşlarla ilgili mitolojik olaylara inanıldığını belirtiyor.[53]

Yol ağızlarında bulunan ve yol gösterme işaretleri olan Hermes adlı heykellerin fazla olacağı ve ona olan inancın yaygınlık ve derinliği anlaşılmaktadır.[54]

Mitologya sözlüklerinde Hermeler hakkında verilen bilgiler geniş yer almakta, kutsal taş yığınları ortasına dikilen sütunla tanrı

50 Der Grosse Brockhaus Bd. 5. S. 400.

51 Der Grosse Brockhaus Bd. 5. S. 401. Hermes hakkında dayanılan kaynaklar:
Odise 15, 319 f.–
P. Raingexard: Hermes Psychagogue (1935).
M. P. Nilsson: Gesch. der griech. Religion, 2. Bde. (1941 - 50).
W. F. Otto., Die Götter Griechenlands 3 1947. V. B.
Hense - Leonard, Hellen - Lâtin Eski - Çağ Bilgisi: Çev. Dr. Suad Y. Baydur, İst. Üniv. Edeb. Fak. Yayını, İst. 1948. Demet II. İst. 1953. (Hermes: Sf.409.) Sf. 381,..

52 Prof. Der. A. Schimmel, İslâm Dışında Dinler, Eski Yunan Dini Bahsi. Henüz yayınlanmayan bu eserin Türkçe metni tarafımdan dil bakımından tashih ve gözden geçirilmiştir.

53 Lehrbuch der Rel. Chantep 4, Tübingen 1925; Von Prof. Dr. Edward Lehmann, Natur und Geister, bahsi, C. 1. S. 33, 34.

54 Eckart Peterich, Büyük Yunan Mitologyası, Türkç. Çev. : Yakup Baydur, Mf. V. Yay. Ankara 1959, Maarif Basımevi, Sf. 21.

Hermann jens, Mythologisches Lexikon (Gestalten der griehischen, römischen und nordischen Mythologie, München 1958, S. 46 (Hermes).

sembolize edilmekteydi.[55] Ayrıca, sütunun üzerine bir heykel başı konuluyor, yanına bereket, bolluk sembolü olarak tahtadan bir erkek üretim organı(phallos) takılıyordu. Yolların koruyucusu olan Hermes'in taş sütunları yalnız yollara değil, sokak kenarlarına, ev önlerine de konuluyordu. Çok kutsal sayılan bu taş sütunların tahrip edilmesi halkı öfkelendirirdi. M.Ö.415 yılında böyle bir yıkma olayı çok geniş etkiler yapmıştı.

Herme adının ayrıca "başka tanrıların yahut insanların başlarını taşıyan" sütunlara da dendiği mâlûmdur. Kaideye birleşmiş taş sütunlara, heykellere de Herme deniliyordu. "M.Ö.4. yüzyıldan itibaren iki büstü tek sütunda birleştirmek pek rağbet gören bir âdet oldu. Sütunda iki başın arka tarafları birleşiyor, değişik iki çehre taşıyan tek baş haline giriyordu."[56]

Lâtincesi Mercurius olan, Zeus ile Atlas'ın kızı Maia'nın oğlu olup Arkadia dağında bulunan Kyllene'de doğan Hermes'in, Arkadialı tanrı olduğu ve bu yol kenarlarındaki saygı gören taş yığınlarının(Hermen), canlı bir varlık gibi görülerek yolculara yol gösterdiği, yolcuları koruduğu, yolları beklediği inancı Yunanistanda kökleşmişti. Bu taş yığınlarının öncesi araştırıldığında, bir mezar ve üzerindeki taşlardan ibâret olduğu kabul edilmekte, böylece ölülerle Hermes arasında bir bağ kurulmaktaydı; Ve ölülerinin ruhlarını da yeraltı ülkesine götürdüğüne inanılıyordu.[57] Günümüzde bile Yunanistan'da bu tip taşla ilgili inançlar, ziyaretgâhlar, şifâ beklemeler v.b. devam etmektedir.

Burada Omphalos'a da kısaca işaret etmek istiyoruz. Dünyanın göbeği sayılan ve Delphi'de bulunan ve Yunan ili ile dünyanın ortası,

55 Behçet Necatigil, Küçük Mitologya Sözlüğü, İst. 1957, Sf. 47. (Dr. Otto Hiltbrunner, Kleines Lexikon der Antike, Bern 1946, ve Türkçeye çevrilmiş olan, Eckart Peterich'in, Küçük Yunan Mitologyası adlı kitaptan faydalanılarak derlenmiştir).

56 Aynı kitap, Sf. 47.

57 Aynı kitap, Sf. 48.

Yunan Dini için: Walter F. Otto, Theophania. Der Geist der alt griechischen Religion, Hamburg 1956.

Edıth Hamilton, Mitologya, T. Çeviren: Ülkü Tamer, İstanbul 1964. Sf. 17. (Anadolu Efsâneleri) adlı kitapta (Hermes) hakkında:

"Anadolulu bir Pelâj tanrısı" olan Hermes'in "ilkönceleri alelâde bir fallos taşı ile temsil" edildiği Anadolu efsanelerinde, Grek mitolojisinde, eski, Yunan Tanrılarına dair kitaplarda görülmektedir. "Hermes'de Priyap gibi tarla hudut taşı olarak kullanılırdı. Zaten Lâtinlerce bir adı "Terminus" yani "hudut"tur. Hudut taşı tarlanın dışındaki yabancılara tarla sahibinin bir mümessili, bir elçisi sayılırdı. Greklerin Olemp tanrıları arasına karıştığı zaman Hermes'de ölüme meydan okurcasına Fallik mezartaşı olarak kullanılırdı. İki dünya arasında haberciliği de bundandır." (Sf. 87) deniliyor.

merkezi sayılan bu taşta Dinler Tarihi ve inançları bakımından ayrıca dikkati çekicek mahiyettedir.[58] Akropolis'in tepesindeki kutsal kaya, tipik kutsal taşların örneklerindendir.

Delfi deki, yeryüzünün göbeği, merkezi sayılan ve beyaz taş olan bu mevki kutsal tanınmış olup, kaynak olarak, mezarla, yeraltı ölüler ülkesinin üstü olarak başlangıçta görüldüğü sanılmaktadır. Bu tip yeryüzünün merkezini teşkil ettiğine inanılan taşlar, Yahudiler'de Yakupla ilgili Beytel ve diğer kavimlerde de görülmektedir.[59]

Romalılar'da Taşla İlgili İnançlar:

Romada da kutsal taşlara hizmet önemli bir iş sayılmaktadır. Küçük Asya'dan uğurlu, etkili, kutsal sayılan Karataş getirilmiştir. M.Ö.T.3. yüzyılda, Friglerin anatanrıçası Kibele'nin karataşı Küçük Asya'dan Roma'ya getirilmiş ve kara taş fetiş, Roma panteonunda, kutsal tapınakta özel, en yüksek bir mevkii almıştır.[60] Mahrutî (KONİ) şeklinde bilinen Karataş'a önemli yer verilip benimsenmiştir. Hıristiyanlığa kadar bu taş kültü devam etmiş, Hıristiyanlıkta dinî şekil değiştirmişsede gene kutsal taşlara inanç kaldırılamamıştır.[61] Bir taştan tanrı olan Jupiter Lapis'in yanında Romalı ant içiyordu. Bu yemin merasimi, *Jupiter Lapis yanında taş atılarak yapılıyordu.* Bunun eski bir taş kültü olduğunu Prof. Chantepie belirtmekte[62] ve taşa tâzimi ya put yahut tanrılarla ilgili olarak görmekte ve öyle açıklamaktadır. Yunanlılarda da olduğu gibi mitolojide, insanın yahut devlerin taş veya kaya haline geçişine, taşın hissetme, ağlama v.b. insanî bir sıra davranışlarına değinmektedir. Bilhassa göktaşları saygı görmekte, ziyaret edilmekteydi. Gök gürleten ilâhın elinde tuttuğu şimşekler çıkaran çekiç'te, kutsal taşlardan sayılarak prestiş ediliyor ve uzun yahut bal-

58 Eckart Peterich, Küçük Yunan Mitologyası, Türk. Çev.: Yakup Baydur, İkinci Basım, Mf. V. Yayını, Ankara 1959. Sf. 156-.

Prof. Dr. Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart, 1952. S. 348.

Omphalos hakkında bilhassa: Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige, Elemente der Religionsgeschichte, Salzburg 1954, 81 inci fasıl (Heiliger Stein, Qmphalos, Mitte der Welt) S. 265 - 268.

59 Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige, Salzburg 1954, S. 266.

60 Prof. Chantepie de le Saussay, Lehrbuch der Religionsgeschichte 4; Prof. Dr. Ludwiğ Deubner, Die Römer: die Formen des Kultus, S. 465 –, Die Römer: Die Orieentalischen Re ligionen und das Ende. S. 500.

61 Ord. Prof. Dr. Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte, Heilige Steine, Bäume, Tiere, (Phänomenologischer Teil) Freiburg 1887, Bd. 1. S. 60, 61.

62 Yukardaki eser, Sf. 62.

ta şeklindeki taşlara, bilhassa saygı ve tâzimde bulunulmaktaydı. Gene Yunanlılarda olduğu gibi Romalılarda, Sınır taşları da çok saygı görüyor, tebcil ediliyor, fallus'tan yapılan taşlar da taş kültü ile karışarak tâzim görüyordu.[63] Prof.Dr.Ludwig Deubner, Sınırtaşı kültünün Romalılarda çok önemli olduğuna, bayramların sınır taşları yanında yapıldığına, bunların birer fetiş sayıldığına(sınır taşı fetişi) işaret ediyor.[64] Sınır taşları ile, sınırların tanrısı Terminus arasında bir bağlantı kurulmuş ve Terminus'un oralarda bulunduğuna inanılmıştır. Sınır taşları ziyaret ediliyor, bayramlar da merkezî bir mevki alıyor, oralarda kurbanlar sunuluyordu.

Ayrıca Romalılarda kutsal çakmak taşı inancını, tedavi maksadiyle taş kullanıldığını, taşla büyücülük yapıldığını ve fala bakıldığını, bir kutsal taşın yardımiyle (yağmurtaşı) yağmur beklenildiğini de görmekteyiz.[65] Romalılarda kutsal güneş taşı da yüksek bir mevkie sahipti.[66]

Günümüzdeki İtalya'da da halk inançları içinde uğurluluk, uğursuzluk, adaklar, taş, mezar, kutsal ziyaretgâhlar, şifâlı ayazmalar v.b. taş ve su kültü ile ilgili türlü davranış ve kalıntılar devam etmektedir.

Alman (Germen) dininde Taş:

Almanlar'da taş kültü daha fazla çeşitlere sahiptir. Önce orada kaya veya taşın kutsallaştırıldığına işâretten sonra, taşın ziyaret edildiğini, taşla cinsiyet arasında bir bağlantı kurulduğunu görmekteyiz.[67] Âyinlerde kutsal yerlerin merke zinde genellikle taş yığınlarının, veya bir büyük taşın mevki aldığı ve çevresinde merasim yapıldığı anlaşılıyor.[68] Almanlardaki taş kültü hakkında bilhassa Dokuz ciltlik (Handwörterbuch des Aberglaubens) de dikkate değer bilgi sunulmaktadır. Muhtelif taş inançları: Hastalık, şifa, için taş taşındığı, suyunun yıkanıp, kaynatılıp içildikten

63 Yukarda adı geçen eser, Sf. 63

64 Lehrbuch der Rel., Chantep.4 Tüb. 1925, Die Römer, von Prof. Dr. Ludwig Deubner, 3. Die altrömischen Götter, bahsi. B. 2. S. 436, S. 442, 453 (Die Römer: DieFormen des Kultes).

65 Yukarda adı geçen kitap, Sf. 431, 432. Murat Uraz, Küçük Mitoloji: Yunan – Roma, C. 1. İstanbul Nurgök Matbaası.

66 Lehrbuch der Religionsgeschichte, Begründet,von Chantepie de le Saussay, 4, vollständig Neubearbeitete Auflage, Tübingen 1925. 1. Band.: Von Prof. Dr. Edward Lehmann, Erscheinungs und Ideen Welt der Religion, Götter und Gotteheit, S. 75.

67 Lehrbuch der Religionsgeschichte, Chantepie4., Von Prof. Dr. Wilhelm Grönbech, Die Germanen, Tübingen 1925, Bd. 2. S. 547, 568.

68 Yukardaki eser, Sf. 570, 571.

başka, taşın okşandığı, gömüldüğü, gizlendiği, büyüde, yeminde, ilençte, duada kullanıldığı,[69], taş aracılığıyle hastalık bulaştırıldığı, çeşme başında, yoldaki taşların önemli olduğu, şifâ niyetine bazı taşların üzerinde yüründüğü, taşın alınarak hasta vücut üzerinde üç defa dolaştırıldığı, bu arada dua makamında birşeyler mırıldanıldığı, çocuğun dişinin kolay çıkması için de taşla sıvazlandığı, kimin başı ağrırsa bir taşla üç defa başına vurulduğu, böylece bütün yıl baş ağrısından kurtulunduğu, aşk büyüsü için üstte taş taşındığı,[70] işe uğur getirmesi için de bir taş alınarak sadakatle, Sonbahar gelinceye kadar saklandığı,[71] gerek büyüde, gerek karşı büyü işleminde koruyucu olarak taşla ilgili alışılmış şekiller bulunduğu[72] bilhassa Şilezya'da pek yaygın olduğu bir taşı yola atmak, üç taşı yola atmak, koşan bir kediye 3 taş atmak, veya kaçan bir tavşanın arkasından bir taş atmak, taşlar atılırken özel sözler söylemek[73], hayvan tedâvisinde taş kullanmak(3 taş v.b.), dereden taş alıp-tekrar dereye atmak[74], hubûbatı, verimi artırmak için taş kullanmak,[75] bereket temini için meyve ağaçlarının dallarına taş asmak, hırsıza karşı taşla güvenlik tedbiri büyüsü yapmak[76], kurttan, karısından kurtulmak için taş kullanmak[77], bâzı taşların damdan düşmesinin uğursuzluk, felâket getireceğine inanmak, taşlarla tâlih, kısmet v.b. arama, fal işinde kullanma[78], taşları ziyaret, taşlara dair efsâneler, masallar anlatma[79], ve böylece eski Germen dininde mevcuttur. Bunların bugünki Alman, Avrupa halk inancına geçtiğine, sürüp gittiğine sonuç bölümünde değineceğiz.

Keltler, Finler ve İslâvlar'da Taş Kültü:

Prof. Dr. Mac Culloc, Kelt ler'de ağacın(bilhassa meşe), ormanların, kaynakların ve ırmakların kutsallığına işaretten sonra, taş kültü de bulunduğunu, taşla ilgili dikkate değer hikâyelerin anlatıldığını, büyü

69 Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens, Herausgegeben unter Besonderer Mitwirkung von E. Hoffman - Krayer und Hanns Bachtold Stäubli, Band VIII,Berlin und Leipzig 1936/1937, Prof. Dr. Karl Olbrichi'in S. 381.

70 Aynı kitap, Prof. Dr. Karl Olbrich, S. 382.

71 Aynı eser, Sf. 383.

72 Aynı eser, Sf. 384, 385.

73 Yukardaki eser, Sf. 385.

74 Aynı eser, Sf. 385, 386.

75 Yukardaki eser, Sf. 386, 387.

76 Aynı kitap, Sf. 387.

77 Aynı kitap, Sf. 387, 388.

78 Aynı eser, Prof. Dr. Karl Olbrich, Sf. 389.

79 Aynı eser, Prof. Dr. R. Hümererkopf, Sf. 391-.

işinde kullanıldığını, Hıristiyanlığın girişiyle Kelt dininin kaybolmakla beraber, onun tabiat kültünden, hayatlarında fazlasıyle etkisi kaldığını belirtiyor.[80] Prof.Dr.A. Brückner'de onların tabiat kuvvetlerine taptıklarını, İs- lâv ve Litvanyalıların su, kaynaklar, ırmaklar, ağaçla (İslâvlarda Meşe; Litvanyalılar da Ihlamur) a özel bir saygı gösterdikleri, bütün bunların yanı sıra taşlardan umutlandıkları, dilekte bulundukları ve kayaları şifa yeri olarak tanıdıkları yahut onlara şükranda bulunduklarını, yalnız tanrıların, koruyucu ruhların, kaynaklar, ağaçlar ve taş larda oturdukları anlatılmaktadır.[81] Finler'de de taşlarla ilgili inançlar bulunduğu, kötülüklere karşı güvenlik tedbiri olarak, ahır, samanlık, avlu ve mutbahlara taşların gömüldükleri biliniyor.[82]

Burada ancak pek kısa olarak birkaç örnek saymakla yetindiğimiz inançlar, Hıristiyanlık dinî içinde de, kısmen dinî bir kisveye bürünerek bugün de yer almıştır.

Ç) İlkel Toplumlarda Taşla İlgili İnançlar:

İlkel topluluk kavramının açıklanmasındaki çetinliği biliyoruz. Bu ilkel'in ölçüsünü tâyin güçlüğü aşikâr olmakla beraber, basit tekniğe sahip, küçük topluluklar halinde yaşayan, yüksek kültürlerle fazla temas edememiş, toplumsal düzenleri fazla gelişmemiş, kitabî dinler yerine, yazısız, kitapsız dinlere[83] bağlı kimseleri kasdediyoruz.

Gelişmiş toplumların tabiatı uzvî veya gayri uzvî, canlı veya cansız olarak ayırmalarına karşı, ilkel toplumların ayrı düşüncede oldukları, tabiatı tamamen canlı olarak gördükleri ve kullanılabilen, işe yarayan ve kullanılamayan, işe yaramıyan şeyler olarak ayırdıkları, yalnız bitki ve hayvanlardan değil, hareket eden, gelişen, kudret ve kuvvet sahibi olan şeylerden de faydalanma gayreti görülüyor. Balta ve okun rastlayıp öldürmesi sonucundan o âletlerin canlılığına inanıyorlar. Bu itibarla eşyalar, cisimler doğrudan doğruya büyüye karşı (karşı büyü) kullanılabilir. Bundan dolayı eşyalar, cisimler arasında taş özellikle bir mevki alır. O, ebedî bir hayata, ebedî bir kudret ve kuvvete sahip olarak görülür. Vurucu ve öldürücü bir kuvvet olarak anlaşılır.[84]

80 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Tübingen 1925, 2. Bd. Die Kelten, von Dr. J. A. Mac Culloch, Naturdienst (bahsi).

81 Aynı eser. Slaven und Litauer, von Prof. Dr. A. Brückner, 2. B. S. 520.

82 Aynı eser, C. 2. Sf. 535.

83 Die Religionen in der G. und Gegenwart, Tübingen 1960, B. 4. W. E. Mühlmann, S. 1365 – 1368.

84 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Tübingen 1925, Erscheinungs – und Ideenwelt der Religion, von Prof. Dr. Lehmann (Lund), B. I. S. 29. (Natur und Geister) bahsi.

"Merkezî Avusturalya"da Çuringa denilen bir taş yahut bir tahta parçasının, onun hayatıyle ve talihiyle bağlı olduğu inancı vardır.[85] İlkel insan, onun içinde esrarengiz bir kudret ve kuvvetin varolduğuna inanıyor. Bunun üzerinde ilerde biraz daha duracağız.

İlkel inançlarda bâzı taşlar kurban takdîminde özel bir kutsal mevki alıyor.[86] İlkel inançlarda dünyanın yaratılışı ve insanın menşei meselesinde de taş inancının rolünü görüyoruz. Örnek olarak, Kızıl derililerde bunun totemistik bir bünye içinde, insanın taş ve ağaçlardan v.b. zuhur ettiğine dair bir inanç vardır. Bu zihniyet daha yüksek mitolojilerde bile görülmektedir.[87]

Codrinkton, Polinezya ve Malenezya da ilkel toplumların (mana) inançlarından bahsederken, bu mana'nın tabiat üstü, insanın mûtad işleri dahil herşeye etkisi olan sevkedici kuvvet olarak görüldüğünü önemle belirtiyor. Pek tabii insanlar bu şekilde inanınca, bu kuvvete sahip olmak, büyü işleminde ondan faydalanmak istiyor. Bu maksatla taşı türlü işlerde(bereket), bolluk getirmesi için (şeklen elverişli) bir taşı, bol mahsul elde etmek üzere, meselâ verimli bir ağacın yanında bulup alıyor, götürüp bahçede başka bir ağacın verimini artırmak üzere, onun yanına gömüyor.(The Melanesians, S.119)Taşın içinde bir kuvvet kaynağı, bir ruh, bir mana olduğuna inanıyor. Bu onun animistik inancına da uyuyor.[88] Afrika'da mana inancının daha az görüldüğünü ve onun yerini daha çok kuvvetli bir animizm'in aldığını belirten Prof.Dr. Bernhard Ankermann, Madagaskar ve Malaya'da mana kavramının değişik bir ifade aldığını-hasina- bu kudret, bu kuvvetin, herhangi bir insandan ziyade bilhasssa hükümdarların içinde bulunduğunu söylüyor. Ayrıca hayvan ve ağaçlarda da bulunduğunu, putlarda ve taşlarda da-hasina-olduğunu anlatmaktadır.[89] Güney doğu Avusturalya'da, muhtelif maksatla(hastalık v.b.) büyü işlerinde *ufak taşlar* kullanılmakta,[90] onların kuvvetinden, bunların cevherinden faydalanılmak istenilmektedir.[91]

85 Aynı eser, I. Cilt. Sf. 45.

86 Aynı eser, I. Cilt, Sf. 95. Prof. Dr. Edward Lehmann, Der Kultus, bahsi.

87 Aynı eser, I. C. Sf. 112.

88 Prof. Dr. Bernhard Ankermann, Machtvorstellung und Magie (Lehrbuch der Rel.) bahsi. C. I. Sf. 147, 148.

89 Aynı kitap, C. I. Sf. 149.

90 Lehrbuch der Religionsgesch.4, Machtvorstellung und Magie, bahsini muhtelif kaynaklara dayanarak yeniden işleyen: Prof. Dr. Berhard Ankermann, B. I. S. 155. Kaynaklarından: (H. Schinz, Deutsch - Südwest - Afrika, S. 314)

91 Aynı eser, Prof. Dr Bernhard Ankermann, Kult und Priestertum (bahsi) B. I. S. 183.

İlkel insanların dünya hakkındaki tasavvurlarının mitolojik ve majik [92] olduğu belirdiğine göre, birtakım kuvvetlerden, araçlardan faydalanılmağa çalışılacağı tabiidir. Aslında büyüye elverişli olan bu varlıklar hakkında da birtakım Mytuslar, efsaneler vardır. [93] Böylece bir taş ta büyük bir büyü gücüne sahip olabiliyor. [94] Günümüzdeki medenî toplumlar da bazı şeylerin uğur getirmesi için üzerlerinde taşıdıkları(aranılan 4 yapraklı yonca; türlü fetişler) evde bulundurdukları gibi, ilkel toplumlarda da, bir şahıs "Bir taşı, bir sopayı, bir bitkiyi, çok büyük değeri olan bir muskaymış gibi alıp saklar. Amerikanın kuzeyindeki Düzova Kızılderilileri babalarından kalma çakmak taşından yapılmış silâhları oldukları gibi kabul ederler, ama buna karşılık yumuşakça fosillerden başka birşey olmayan "Buffalo Taşları"na büyük güven besler. [95] Böylece ilkel topluluklarda, uğur getiren şeyler arasında bir taş ta bulunabiliyor. Hattâ medenî sayılan toplumlarda dahi görülmektedir.

İlkel kültüre sahip halklarda herşeyi canlı bir varlık olarak tanımak, bazılarında kuvvetli, bol, etkili mana bulunduğu inancının gerçek bir olgu olduğuna dinler tarihi araştırıcılarının çoğu inanmaktadırlar. Afrika'da yaşamakta olan Ewe'ler, ilâhî bir varlık ile, mana'ya sahip bir nesne arasında tro adlı bir varlık tanımaktadırlar. Bu tro mukaddestir. Bir taşta kuvvetini göstererek bir tro olabiliyor. Bir tro mertebesini alabiliyor. [96] İlkel toplumların dinî inançlarında acaip şekilli bir taşta bir kudretin bulunduğuna, onun manaya sahip olduğuna inanıldığını söylemiştik. Bundan başka, ilkel toplumlarda bir taşın çok fazla mana ile dolu sayılması yüzünden "hususî dînî ibâdet mevzuu" bile yapılmakta, bunlar bir fetiş olarak kullanılmaktadır. (Charles de Brosse,de Culte des Dieux fetiches). Buna-fetiş tipine- örnek olarak gösterilen, bilhassa ince bir taştan yapılan (bâzen belirli bir ağaçtan biraz hilâl şeklindeki) âletin üstüne resimler ve semboller çiziliyor. Avusturalya'da yapılan ve çurunga adı verilen taşın üstüne kutsal resimlerin ve sembollerin ya-

92 Prof. Dr. Alfred Lehmann, Abergalube und Zauberei - von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart 3, Stuttgart 1925, I-53.

93 Ad. E. Jenden, Mythe, Mensch und Umwelt, Bamberg 1950, (Muhtelif tanınmış bilginler tarafından yazılmış makalelerden ibaret)

Wilfried Nölle, Wölk erkundliches Lexikon, München 1959, S. 54, 55, 94, 95.

Dr. Herbert Tischner, Völkerkunde, Frankfurt/Am Main 1959,

94 Lehrbuch4, Prof. Dr. Lehmann (Mythus) bahsi. C. I. S. 188.

95 İlkel Topluluklarda Uğur Getiren Şeyler; Derleyen: Adli Moran, Akşam, 7 Ocak 1959.

96 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, İslâm Dışında Dinler.

pılmasıyle onun değerinin çok fazla arttığına(arttırıldığına)inanılıyor. Çurunga uzun bir ipe bağlanarak baş üzerinden döndürülüyor. Bu dönüş esnasında acaip bir ses çıkarışı, ayrıca etkisini yükseltiyor. Avuturalya yerlilerinin bu kutsal çurungaları, bilhassa kadınlara ve çocuklara gösterilmek istenilmemekte, onlardan gizlenmektedir. Avusturalya yerlilerine göre bu çurungalar, çok önemli kuvvetler zürriyet temin eden, meyveleri büyüten bir kudret taşımaktadır. Bunun tarihçesini ilk insanlara kadar çıkardıkları gibi, ilâhî varlıkların, bunun yapılmasını insanlara öğrettiklerine inanılmakta, âdeta çurunga dînin merkezi halinde tutulmaktadır. [97]

Böylece kendine mahsus bir kudreti olduğuna inanılan acaip şekilli taşta mananın belirdiği [98] ve çok zaman da fetiş olarak kullanıldığı [99] bilinen taşlar pek değerli tutuluyor. Keza animizim inancında ölümden sonra ruhların ikamet ettiğine inanılan muhtelif yerlerden birisi de taştır.Bir ruh, taşta yerleşip oturduğuna göre, taşın nasıl bir kıymet taşıyacağı anlaşılabilir. [100]

Afrika'da Togo'da tanrılar, atalar ve ölüler adına tertiplenen ve eylül ayında kutlanan yılın büyük bayramına "Yeke-Ekpe" denir. Bu bayramdan otuz gün önce, gömme törenlerinde bile tam-tam çalmak yasaktır. Akra'dan bütün Altın Sahili'ne yayılan bir âdete göre, insanlara o yıl içinde olup biten başlıca olayları bildirecek olan "esrarengiz taş" ormanda bulmadan önce, büyük fetişçi bayram tarihini açıklayamaz." [101]

Fransız Etnologu J.A. Merenhout tarafından derlenmiş olanPasifik adalarındaki yerlilerin efsâne ve âdetlerinden dünyanın yaratılışı ile ilgili efsânede, tanrıların üstünde tek tanrı olarak en yüce kuvvete sahip, dünyaya hâkim Tangaroa görülüyor. Dünyanın yaratılışında:"...Dağlar, taşlar Tangaroa" "Büyük ve kutsal evreni o yarattı, onu o harekete geçirdi. Siz dağlar, taşlar, siz kumlar, bu dünyayı yapacak olan sizler haydi gelin" denilmektedir. [102] Gene Kuzey Amerikada yaşayan Omaha Kızılderililerinin yaratılış mitolojilerinde"... Birden suların içinden büyük bir kaya yükseldi. Kaya parçalanıp içinden

97 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, İslâm Dışında Dinler (İptidaî Dinler) bahsi.
98 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Sf. 9.
99 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Die Religionen der Erde, Wisbaden 1951, Sf. 7.
100 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Sf. 12.
101 İlkel Efsaneler, Derleyen: Adli Moran, İstanbul 1961, Sf. 10.
102 Yukardaki kitap, Sf. 28, 29.

alevler çıktı, sular da bulut olup havaya yükseldiler..v.b...."[103] şeklinde kayanın dünyanın kuruluşundaki yerine işaret edilmektedir.

Gröylând Eskimolarının efsâne ve masallarını inceleyen seyyah Jean Malavrie(Jean Malavrie: Les derniers rois de Thulé Plon.) da, Anxoretek adlı bir kadının sonunda nasıl taş(kaya) olduğunu anlatmaktadır. Zâten taş olmak, kaya olmak hemen birçok halk masallarına, efsânelere girmiştir.Bu ilkel toplumlara mahsus değildir.[104] İlkel denilen toplumlarda kutsal taş inancı, taşları uğur ve büyü aracı olarak kullanmak, onda daima bir kudret, kuvvet, esrarengiz bir hal tasavvur etmek, birbirinden uzak mesafelerde, birbiriyle teması olmadığı ileri sürülebilecek yerlerde bu türlü îtikadın varlığı dikkati çekecek kadar fazladır. Onlar fetiş olarak, büyü olarak kullanılmakta, uğur, tâlih getirmek için saklanmakta veya taşınmaktadır. Bilhassa büyücülükte taş özel bir role sahip olmuştur.[105]

Seyyahların, Vietnamın dağlık bölgelerinde beyaz insan görmemiş kabilelerin Kaya hakkında verdikleri bilgi dikkati çekici olmuştur. "Kayaların Bile Ruhu Vardı" başlığı altında"Bu kabile mensupları, her şeyin; kayaların, ağaçların ruhu olduğuna inanıyorlardı.Meselâ bir kayanın gölgesini çiğnerseniz, onun ruhunu kızdırmış oluyordunuz. Bir defasında böyle kızan bir KAYA için gene güney dağlık bölgesindeki "Koho" köyünde ruhlardan af dilemek ve onlarla sulh yapmak için tam 42 tane mandayı kurban etmişler."[106] deniliyor. Gene Kongo'da dolaşan bir yazar, pazar yerinde çeşitli taş parçalarının satıldığını, bunların büyü işinde kullanıldığını bildiriyor.[107]

D) Günümüzde Yaşayan Dinler'de Taşla İlgili İnançlar:

Hintlilerin dininde (Hinduizim v.b.) ve halk arasında, taşların içine(Kezâ dağlar, bitkiler, ağaçlar, ırmaklar, göller, hayvanlara) tabiat üstü bir kuvvetin yerleştiğine inanılmakta olup,[108] taşlar, genel-

103 Aynı kitap, Sf. 24, 25.

104 Aynı kitap, Sf. 56.

105 Carl Meinhof, Afrikanische Religionen, Berlin 1912, S. 45 - 58.

Konrad Thedor Preuss, Die Eingaborenen Amerikas, Tübingen 1926 (Kızılderililer ve Eskimo din ve inançlarında büyücülük, şamanlık bahisleri):

Der Schamanismus S. II - 22; Zauberformeln, 22 - 28.

106 Gökşin Sipahioğlu, Vietnamdan geliyorum, Hürriyet, 10 Eylül 1963.

107 Şemsa Yeğin, Kongo'da Bir Türk Kızı, Hürriyet, 23 Şubat 1964. Esrarlı Afrika, Derleyen: Hamdi Varoğlu, Cumhuriyet 22 Ağustos 1956.

108 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Von Chantepie De la Saussaye, (temel alınarak tamamen yenileştirilmiş ve uzmanlar tarafından yazılmış basım), Prof. Dr. Sten Konow, Die Inder, Tübingen 1925, B. 2. S. 140.

likle, fal, şifâ, bolluk, bereket, zürriyet, verim temini(Fallus tipli), büyü, uğur, niyet, dilek maksadıyle kullanılmakta, bazı taşlar özel bir saygı, tâzim görmekte,[109] ziyaret edilmekte veya ilâh yanına bırakılmaktadır. Anlatılan Çintemani olayı da taş inancının köklerine dair örneklerden birisidir:Aziz hayatı süren, malını, mülkünü fakirlere dağıtan kıral Indrabhuti, uzun bir yolculuğa çıkarak, uzak denizler geçer, hazineler adasında *"bütün niyetleri yerine getiren cevheri, Çintemani taşını alıp* getirmişti."[110] Bu Çintemani tekniği önemli olmuştur.[111]

"...evlerde çok defa Vişnu'nun veya Şiva'nın sembolleri olan mukaddes taşlar muhafaza edilmektedir.[112] "Taş gibi sağlam ol!"[113] sözüyle, taşın sertlik ve sabitliği dikkati çekiyor. Çok eskiden beri *taşın şekli ve rengi bu saygıda baş rolü oynuyor.*

Beş ev idol'ü de beş taşla temsil ediliyor. Şiva, Linga şeklinde beyaz taş; Vişnu, siyah- Salagrama- amonit; Durga, (Parvati: madenî); Ganesa(Kırmızı taş) ve Sûrya (Çakmak taşı-esas maddesini silisyum teşkil eden taşlar) yahut billûr (kristal) saygı görüyor.[114]

Kısaca belirttiğimiz gibi, cinsiyet uzvu şeklindeki taşlar bilhassa bununla ilgili mezhepte rağbettedir.

Hindistan'da Taş Kültü kelimenin tam anlamıyle eskiden de günümüzde de mevcuttur.[115]

Buddizm'in kendi bünyesinden ziyade, Budda'yı kutsallaştıran, ilâhlaştıranlar onun kayalara çıkmış ayak izlerine, saygı ve tâzim de bulunuyorlar.

Çin dinlerinde de taş, muska, büyü ve uğur için kullanılmaktadır. Nefrit taşı, Jade taşı Çin de geniş etki yapmıştır.Bu taş üzerinde üçüncü bölümde etraflıca duracağız.

109 Yukardaki eser. Prof. Dr. Sten Konow, Kabir und Nanak, bahsi, B. 2. S. 169.

110 L. Ligeti, Bilinmeyen İç - Asya, Macar. Çevir.: Sadrettin Karatay, Ankara Üniv. Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Yay. İstanbul 1946, Pulhan Matbaası, Sf. 282.

111 Çintemani tekniği, ikisi üstte biri altta üçlü yuvarlak (Timur'un mühürü, bayrağı içindeki 3 yuvarlak şekil) şeklindeki motife deniliyor.

112 Prof. Dr. Annemarie Schimmel, İslâm Dışında ki Dinler; Hind Dini Bahsi. Dinler Tarihine Giriş.

113 Jan Gonda, Die Religionen Indiens, Stuttgart 1960. S. 34.

114 Yukardaki eser. Sf. 321.

115 W. Kirfel, Vom Steinkult in Indien (Studien zur Geschichte und Kultur des nahen und fernen Osten, in Festschrift. P. Kahle zum 60. Geb.) in Festschrift. Leiden 1935, S. 163 f. f.

Lao– tsu, kendi fikirlerini hakikaten anlayıp koruyanları "elbiselerinde Y e ş i m taşını taşıyanlar"a benzetmiştir. "Beni bilenler azdır. Beni örnek olarak alanlar daima hürmete lâyık olurlar. Böylece büyük adamlar, Y e ş i m taşını kıldan giydikleri elbiseleri içinde taşırlar."[116] Sihrî bir taş olan yada, fetiş olarak benimsenen Yeşim taşı önemli olarak belirmektedir.

Japonlarda da bazı taşlara özel bir saygı görülmektedir. Şintoizm'de, taş (bazen 3 taş) ilâhî bir kaynağa bağlantı kurularak özel bir tâzimde bulunulmaktadır. Çok önceleri mana yüklü görülen taş, daha sonra ilâhî bir münasebet ile benimsenmiştir. Büyük kayalar, tanrının ilâhî aracı olarak görülmüştür. Taşla ilgili masal ve efsâneler, mitler Japon inancında da vardır.[117]

Japon buddizminde de taş kutsal bir önem kazanmıştır. Canlı her varlık, insan hayvan gibi, taşlar ve yeryüzü de tıpkı onlar gibi görülerek, Buddalığın bir değişme ve gelişmesi şeklinde düşünülüyor. Böylece bir panteistik realizim içinde taş manevî bir önem kazanıyor.[118] Zâten, Şinto aynı zamanda bir fetiştir. Bu sembol taş olursa muhtelif eşya şeklinde kullanılıyor, büyü, sihir işinde araç kılınıyor.[119]

Japon halk inancında, Fallus kültü ile ilgili âdetler ve büyü taşları görülmektedir.[120]

Yahudilikte Taş İnancı:

Şimdi semavî, ilâhî bir kaynağa bağlanmış olan dinlerden *Musevî dinin* (*Yahudilik*) deki taşla ilgili inançlar üzerinde durmağa çalışacağız.

Sâmî kavimler arasında bir taş kültü olduğu, bunun köklerinin ta taş çağına kadar uzandığı, taşlara, dağlara, ırmaklara, kaynaklara, ağaçlara -tabiat üstü güçlere- tâzim de bulunulduğu gibi, bilhassa

116 Lao - Tzu, Taoizm (Tao Te Ching), Türk. Çev.: Dr. Muhaddere Nabi Özerdim, Ankara 1946, Millî Eğ. Bak. Sf. 39.

117 Lehrbuch der Religionsgeschichte 4, Prof. Dr. K. Folorenz, Die Götterwelt, B. I. S. 295.

118 Aynı kaynak. Prof. Dr. K. Florenz, Shintai "Gottesleib" bahsi, C. I. Sf. 308, 309.ve Die Nichiren - shu, bahsi. Sf. 407.

119 Yukardaki kaynak. Sf. 300.

120 Yukardaki kaynak. Sf. 294, 295. Y. Deguchı, On The Traces of Stones Worship in Japan. (Journal of the Anthropological, Society of Tokyo, Bd. 24, Nr. 271 Okt. 1908. (Jimmu gaku - Gasshi, 1908, Japonca) kaynak ancak ikinci elden zikredilmiştir.

çeşitli taşlara karşı bir ilgi bir inanç da olduğu bilinmektedir. Fenike, Suriye,[121] ve Filistin çevresinde, hattâ Yunanlılara kadar birçok yerlere ve kişilere, muhtelif değinmeler sonucu, taş kültüne bağlı etkiler olmuştur.[122] Sâmî halkların, büyü, tılsım, uğur maksadıyle, göğüslerde bir ziynet eşyası gibi taşlar taşımaları, ondan mutluluk, tâlih, hastalığa karşı korunma gibi inançlarla bir muska halinde faydalanmaya çalışmaları dikkati çekiyor.[123] 1916 yılında Prof. Dr. Carl Clemen,Die Reste der Primitiv'en Religion in ältesten Christentum adlı eserinde, Samî kavimlerde taş kültü olduğunu belgelerle ortaya koyuyor. Prof. Dr.Carl Clemen, ilmî objektiflikle ve zamanına kadar gelmiş kaynaklara dayanan-Frazer v.b.-, İsraillilerin türlü taşlara tapındıklarını, onları tamamen kutsal tanıdıklarını belirtiyor. Taş fetişi olduğu, ilkel putlar durumunda bulunduğu, göktaşlarına da tâzim edildiği, tılsım, muska olarak kullanıldığı bilinmektedir, diyor.[124] Eski Ahit (Tanah) ta geçen taşla ilgili cümlelerin, tamamen birer taş kültü olduğunu teyit eden ve İsrailliler de, taşa saygı ve tâzimi hakkında etraflı ve önemli bir inceleme yapmış ve bir broşürle (Steinverehrung bei den Israeliten) ilim âlemine sunmuş olan Georg Beer, Filistin, İsrail bölgesinde taşla ilgiyi çok önceki tarihlere (Musa'dan Önceye), eski Arap inançlarına kadar götürüyor ve bütün çevrede taş kültü olduğunu belirtiyor. Bu çevredeki, taş kültünün çeşitlerine örnekler veriyor, taşları da tasnif ediyor: 1- Hakikî ibâdet taşları (ibâdetle ilgili taşlar); 2- Köşe ve temel taşlar; 3- Kapı Taşları (Kale v.b.); 4- Sınır taşları; 5- Mezar taşları; 6- Fallus taşları; 7- Zafer taşları (kutsallaşan taş anıtlar) bulunduğunu söylüyor. Geoeg Beer, muhtelif taşlar ve mevkileri hakkında da bu risâlesinde, bazı örneklerle bilgi veriyor. Burada eski İsrail deki dinlerden kalan bereketlilik, verimlilik taşlarının da, fallüs kültü taşlarının yanı sıra bulunduğu görülmektedir.[125] Bu broşüründe İsraillileri fallus kültünü tanıdıklarını, benimsediklerini ve Araplarda ve muhtemelen Babilonya'da da bulunduğunu ve bereket,

121 Prof. Dr. B. Landsberger, Ras Şamra'da bulunan çivi yazısı vesikalarının Kültür tarihi bakımından önemi, Dil. Tar. - Coğ. Fak. Dergisi, Sa - I - 1942, Sf. 85 - 90.

122 Lehrbuch der Religionsgeschichte,4. B. I. S. 627.
Rıza Çavdarlı, İlk Türkler, Akyıldız Yay., İst. 1938, Sf. 42.

123 Lehrbuch der Religionsgeschichte;4. Dr. Friedrich Jeremias, Semitisiche Völker in Vorderasien, B. I. S. 573, 617, 618, 644.

124 Prof. Dr. Carl Clemen, Die Reste der primitiven Religion im ältesten Christentum, Giessen 1916, S. 39, 40, 41, 42. (I. Der religiöse Glaube. I. Fetische) bölümü.

125 Georg Bee, Steinverehrung bei den Israeliten, Ein Beitrag zur semitischen und allge meinen Religionsgeschichte, Berlin und Leipzig 1921, S. 6, 7-.

verimlilik dolayısıyle, ona benzer şekillerin saygı gördüğünü ileri sürüyor.[126]

Samîlerde genel olarak taş kültünün özel bir rolü ve yeri olduğu görüldükten sonra, Dinler Tarihçileri ve Din Fenomenoloji bilginlerinin birçok örnekler arasında ilk örnek olarak Jakub' (Yakub ve Bethel) la ilgili olayı zikrettiklerini kaydetmeliyiz.[127] Yakup'un başının altına bir taş koyup uyuduktan ve bu haliyle Tanrıyı rüyasında görmesi dolayısıyle uyandıktan sonra, burasını Allahın evi ve gök'ün kapısı bilmesi ve başının altına koyduğu taşı da kutsal bir taş bilerek, bir taş direk şeklinde dikip üzerine zeytin yağı dökmesi ve buraya Beyt-el demesi (Elohim evi),[128] çok dikkati çekicidir. Bunun Kitab-ı Mukaddes'te mükerreren yer alışı[129] taş kültünün İsrail'de ve yahudiler arasında bulunuşunun en önemli delillerinden birisidir. Yukardaki Tekvin (Bereşit)in 28 inci bâbındaki örnekten başka Tekvin'in 31. babında, Laban'la Yakup'un andlaşırlarken, aralarına tanık olarak bir taş alıp dikmeleri üzerinde durulmayı gerektiriyor: "Ve şimdi gel, ben ve sen ahdedelim; ve seninle benim aramızda şahit olsun. Ve Yakup bir taş alıp onu direk olarak dikti. Ve Yakup kardeşlerine: Taş toplayın, dedi; ve taşlar alıp bir yığın yaptılar, ve orada, yığının yanında

126 Georg Beer, Steinverehrung bei den Israeliten, Berlin und Leipzig 1921, 77. Notta bu görüşleri müslüman mezar taşlarında başta bir sarık şeklinden, fallus kültüne kadar ulaştırmak üzere bir iddia da bile bulunuyor. 77. Notun dayandığı kaynak, (R. Thomsen, Kompendium der palästinischen Altertumskunde, Tübingen 1913, 22 – 23.) dir.

127 Prof. Dr. Carl Clemen ve Georg Beer, den başka birkaç örnek sunacağız:
Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige, Salzburg 1954. S. 260- (Meteor und Bethel) bahsi.
X G. Van der Leew, Phänomenologie der Religion, Tübingen 1956, S. 39.
·X Prof. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religionen, Stuttgart 1961, S. 34 – 36.
X Prof. Dr. Hans - Joachim Schoeps, Religionen, Wesen und Geschichte, Gütersloh 1961. S. 21, 22.
X Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Die Religionen der Erde, Wixsbaden 1951, S. 64
Prof. Dr. Annemarie Schimmel, Dinler Tarihine Giriş, Sf. 103, 104.

128 Kitabı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahit), İstanbul 1958, Tekvin (Bereşit) Bab 28; 18-22.

ספר תורה נביאים וכתובים, כח, ויצא. ל. המהדורה הבריטית
והאמריקאית. להפצת כתבי הקודש בארצות ישראל, (1959)

İbranice metinde az da olsa farklılık mevcuttur. 12. Cümle de, burada Allah olarak (כאלהי אלהים) denilmiştir. 13. cümlede (Allah (כִּי בוֹ) olarak geçiyor. Bet - lehem, ibranice metinde (Beyt Elohim): (בֵּית אֱלֹהִים) "ve başının altına koyduğu taş ın tepesine yağ döktü" dür. İbranice metin בראשית te Sf. 43 – 44 tedir.

129 Tekvin (Bereşit) 28; 18 – 22 ve Tekvin (Bereşit) 35; 14 – 15.

yemek yediler. Ve Laban onun adını Yegar Sahaduta (aramca: Şehadet taşı) koydu. Ve Laban dedi: Bu yığın bugün seninle benim aramızda şahittir."[130]

Asîl madenler, kıymetli taşlar hakkında çıkış (Şemot) kitabında verilen bilgi, taşların fetiş, tılsım anlamında kullanılışına örnek oluyor. "Ve onun içine taş yuvaları, dört sıra taş koyacaksın; bir sıra, kırmızı akik, sarı yakut, ve zümrüt, birinci sıra; ve ikinci sıra, kızıl yakut, safir, ve beyaz akik; ve üçüncü sıra, gök yakut, Süleyman taşı, ve mor yakut; ve dördüncü sıra, gök zümrüt, ve akik, ve yeşim olacak; onlar altın yuvalarına kakılacak. Ve taşlar İsrail oğullarının adlarına göre, adlara göre on iki olacak, on iki sıpt için her birinin adına göre mühür oyması gibi olacak."[131] "Sen Aden de, Allahın bahçesinde, idin; sarı yakut, kırmızı akik, ve beyaz akik, gök zümrüt, akik, yeşim, safir, kızıl yakut, zümrüt taşları ile, bütün değerli taşlarla, ve altınla kaplanmıştın; teflerinin ve zurnalarının işçiliği sende idi; Yaratıldığın gün hazırlanmıştılar."[132] Gene Kitabı Mukaddeste Hâkimler kitabında kutsallaşan kaya hikâyesini görüyoruz.[133] Hâkimler kitabında tekrar Tanrıya bir takdime münasebetiyle kayanın kutsallaştığı görülüyor.[134] Gene, Kitabı Mukaddes'in 1. Kırallar kitabının 1. bâbı da taş kültüne işaret ediyor.[135] Kitabı Mukaddes'te çeşitli, kutsal taş şekillerine gösterilebilecek örneklerden birisi de (yardım taşı) dır: "Ve İsrailliler Mitspa'dan çıkıp Filistîleri kovaladılar, ve Bey-kar altına varıncaya kadar onları vurdular.

Ve Samuel bir taş alıp Mitspa ile Şen arasına dikti, ve onun adını Even (Yahudiler, Even azer diyorlar) (Yardım taşı) koyup: Rab bize buraya kadar yardım etti, dedi.[136] Gene 1. Samuel'in 14. babının 33. cümlesinde büyük bir taşın kutsallaştırılıp, orada kurbanlar kesilmesi, oraya mezbah yapılması (Saul'ün ilk yaptığı mezbah) olayını görüyorruz. Örnekleri pek fazla çoğaltmak mümkündür. Kitabı Mukaddesin, Hıristiyanlarca da benimsenen ve kiliselerde okunan Mezamirlerden taş, kaya ile ilgili inançları burada ele almıyacağız. Danyel kitabının 2. babının (31-35.) cümlelerine kadar süren paragraf örnek olarak sunulmağı gerektiriyor:" Sen, ey kıral, gördün, ve işte büyük bir heykel. Büyük, ve çok parlak olan bu heykel senin önünde

130 Tekvin Bereşit) 31; 44 – 48.
131 Çıkış (Şemot) 28; 17 V. b.
132 Kitabı Mukaddes (Tanah), Hezekiel Bab 28; 13.
133 Kitabı Mukaddes, Hâkimler Bab 6; 19 ve devamı.
134 Kitabı Mukaddes, Hakimler Bab 13; 17 ve devamı.
135 Kitabı Mukaddes (Tanah), Birinci Kırallar Bab 1; 9. Keza: II. Samuel Bab 20; 8. 9.
136 Kitabı Mukaddes I. Samuel, Bab 7; 11 – 12.
Georg Beer, bunu yardım taşı olarak, Prof. Dr. Friedrich Heiler, zafer taşı olarak kaydediyor: (Erscheinungsformen und Wesen der Religion, S. 35)

duruyordu; ve görünüşü korkunçtu. Bu heykel, başı has altından, göğüs ve kolları gümüşten, karnı ve kalçaları tunçtan, bacakları demirden, ayaklarının bir kısmı demirden bir kısmı balçıktandı. Sen bakmakta idin, o vakte kadar ki, *bir taş el sürülmeden* yerinden kesildi; o taş demirden ve balçıktan olan ayaklarından heykeli vurdu; ve onları parça parça etti. O zaman demir, balçık, tunç, gümüş ve altın birlikte parçalandılar, ve yaz harmanlarının saman ufağı gibi oldular; ve onları yel kaldırdı, ve onlar için bir yer bulunmadı; ve *heykeli vurmuş olan taş büyük bir dağ oldu ; ve bütün dünyayı doldurdu.*"

Yeruşalem (Kudüs) deki Mukaddes kaya çevresinde Süleyman mâbedi yaptırıyor.[137] Bu mahal Süleyman mâbedi sahasındaki haritalarda merkezde yer almıştır.[138] Kutsal kaya, Musevîlikten önce de, Musevîlik zamanında da hıristiyanlar ve müslümanlar tarafından da mübârek bir yer olarak tanınmıştır ve hâlen de tanınmaktadır.[139]

Even- Şitiya, yahudi inancına göre; dünyanın ortasında bulunan İsrail'in, onun ortasında bulunan Yeruşalem'in, ve onun ortasında bulunan Beyt ha-mikdaş (Süleyman mâbedi) ın ortasında bulunmaktadır. Dünya ondan vücuda getirilmiştir. Bundan dolayı temel taşı denilmiştir. Bu taştan Mişna'da da bahsedilmektedir. (Yomea 5,2) Taş ilk peygamberlerdenberi orada bulunmaktadır. Bu taşın Tanrı'nın evi olacak diye buraya konulduğu zikrediliyor. Yakup'un babasının evinden ayrıldığı zaman üzerinde uyuduğu taş budur. Hattâ Agada'ya göre- Yahudi inancına göre- İshak'ın kurban edilme yeri de bu taştır. Müslüman geleneğine göre Kudüs'te Mescid'in (Kubbedüs- sahre) ortasındaki taştır.[140]

137 Georg Beer, Steinverehrung bei den Israeliten, 1921, S. 3. Onun dayandığı kaynaklar: R. Hartmann, Der Felsendom in Jerusalem (Zur Kunstgeschichte des Auslandes, Heft69). Strassburg 1909.

G. Dalman, Neue Petraforschungen (Palästinische Forschungen zur Archälogie und Topographie II), Leipzig 1912, III ff.

G. Beer, "Jerusalem"in Pauly Wissowa Kroll, Realenanzyklopädie der klassischen Altertums - wissenschaft IX 928 - 958.

138 Prof. Dr. Carl Clemen Die Reste der primitiven Religion im ältesten Christentum, Gi essen 1916.

X Prof. Dr. Karl Budde, Die Altisraelitische Religion, Giessen 1912, S. I. f. f.

X Elias Auerbach, Wüste und Gelobtes Land, I. Berlin 1932, (Salomo'nun mâbedi Yaptırışına bakılması) ve II. Ciltte Berlin 1936, (Palästina) haritasının II. Jerusalem'e mavi boyalı kısma bakılması ve keza II. C. Sf. 273 - 277.

X Martin Noth, Geschichte Israels, Vierte unveränderte Auflage, Göttingen, 1959, 187 f.f.

139 Georg Beer, Steinverehrung, bei den Israeliten, 1921, S. 3.

140 אנציקלופדיה מאיר נתיב. שלמה לאמל אוריאל, 1960
תל-אביב מס 10 י״א סודות היהדות, חיים-מרדכי לסמן, מס 1344:

Musevîler on buyruğu (aserat ha-dibrot) yazılı olduğu taşı (taş levha) pek kutsal sayarlar. O, onlar için alelâde bir taştan çok başka bir şeydir, çok kutsal bir keyfiyeti hâizdir. Önceleri (Süleyman tapınağı Beyt ha-mikdaş) da bulunan bu taşın, Buhtunnasır'ın mâbedi tahribi sırasında kendiliğinden yer altına kayıp kaybolduğuna inanırlar ve bu taşa basmamak, bilmiyerek te olsa her hangi bir saygısızlıkta bulunmamak için o mahalli çiğnemek istemezler.

Prof. Dr. Edward Lehmann, batı Samî âleminde taş kültünün zenginliğine işaretle, Bethel'in kutsal taş olarak belirdiğini, bu taşın Yakup tarafından kutsal taş olarak ilân edildiğini, ve böylece burasının genel bir ziyaretgâh haline geldiğini, 12 İsrail kabilesinde de ayrı ayrı kutsal taş inancı bulunduğunu ve Salomon mâbedinin (Beyt ha-mikdaş) içine taş kültünün yerleştiğini[141] söylemektedir.

Yukarda muhtelif bilginler tarafından bir veya birkaçı zikredilmiş olan ve tarafımızdan topluca bir araya getirilmiş bulunan örnekler, yalnız halkın inancı olarak değil, doğrudan doğruya Tanah (Tevrat ve diğerleri) tarafından kutsal tanınışı açık şekilde göstermektedir. Bununla beraber, tapılan dikili taş putlar yasak edilmiştir. Hattâ bu dikili taş putlara tapmamak ve ona kurban kesmemek birçok defalar tekrarlanmıştır: "Ve kendin için Allahın Rabbin nefret ettiği dikili taş dikmiyeceksin."[142] Bu reformla, yani Musa'nın 5 inci kitabı Tesniye ile taş kültünün de yasak edildiğine dair işaret olduğunu Prof.Dr. Heiler belirtmek istiyor.[143] Halbuki Musa'ya atfedilen 5. kitaptan öncede dikili taşlar yasak edilmiştir. Musa'ya atfedilen 3. kitapta(Levililer - Vayikra) ta şöyle deniliyor: "Kendinize putlar yapmıyacaksınız, ve kendiniz için oyma put ve dikili taş dikmeyeceksiniz, ve önünde secde etmek için memleketinizde resimli taş kurmıyacaksınız; çünkü ben Allahınız Rab'im."[144] "Ve kendin için Allahın Rabbin nefret ettiği dikili taş dikmiyeceksin."[145]

Musevilikte, Eski Ahit'te (Tanah) kâh taş kutsallaştırılmakta, kâh dikili taş putlar yasaklanmaktadır. Burada ya bir çelişmeyi yahut ta dikili taş putların (elohim = tanrı) olarak benimsenmesi yasaktır

141 Lehrbuch der Rel. Chantep4., Tübingen 1925, Erscheinungs und ideenwelt der Religion, Von Prof. Dr. Edward Lehmann, Natur und Geister, bahsi. C. I. Sf. 33.

142 Musa'nın 5. kitabı. Tesniye Bab 16; 22.

143 Prof. F. Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, S. 34, 35, 36.

144 Musanın 3. kitabı, Levililer (Vayikra) Bab 26; I.

145 Musanın 5. Kitabı, Tesniye Bab 16; 22.

düşüncesini kabul etmek gerekecektir. Günümüzde Elat çevresindeki bir nevi taş ta, uğur taşı olarak rağbet görmektedir. Burada ötedenberi Yakup'un eşi Rahel'in mezarı üstündeki büyük bir taşın sofu kadınlarca bir iplikle ölçülerek üstlerinde taşıyanlara şirinlik gücü kazandırdığına ve bilhassa genç kızlara buradaki taşı ölçmüş iplikler gönderildiğine işaret etmek isteriz.

Hıristiyanlık Dininde Kutsal Taş İnancı :

Hıristiyanlığın kutsal kitapları içinde geçen taşla, kaya ile ilgili kılardan başka, ayazma ve hıristiyan ziyaretgâhları yanında veya içinde, kutsal taşlar, mermerler, kayalar hakkında çeşitli inançlar mevcuttur. Hattâ bazı kiliseler içinde taş duvarın, öpülen, çıkıntı taşlara saygıyle el sürülen, vücudun hasta tarafı (baş, el ...) -mümkünse- dokundurulan yerlerin sayısı az değildir.[146] Bâzan bu gibi gelenek ve göreneğin hıristiyan din adamları tarafından (bilhassa ortodoks ve katolik mezheplerinde) yardım ve teşvik gördüğü gerçek bir olgudur. Burada yalnız kutsal kitaplarındaki taş ve kayalarla ilgili cümleler üzerinde duracağız. Kaynaklar, hıristiyanlığa hizmet eden veya hıristiyan bilginlere dayanacaktır. Esasen birçok bilgin hıristiyanlar, hıristiyanlığa, hıristiyanlıktan önceki birçok inançların sızdığını, hattâ bugün fazlasiyle benimsenen birtakım gelenek ve göreneklerin, ilkel inançlardan, eski Romalıların dîninden, âyinlerinden nasıl geçtiğini, ilmî bir ifade ile açıkça belirtmekten -1916 yılında da olsa- geri kalmamışlardır.[147] Prof. Dr. Carl Clemen, muhtelif ilkel toplumlarda taş kültü olduğunu belirttikten sonra hattâ Yeni Ahit'te bilinen kalıntılara örnek olarak taşı kutsallaştırmanın da olduğunu açıklıyor. Hemen her bilgin birkaç örnek göstermekle yetiniyor; biz burada bu örnekleri çoğaltmağa çalışacağız. Eski Ahit, Hıristiyanlar tarafından da kutsal tanındığından Yahudilerdeki taşla ilgili inançtan bahsederken zikredilenlerin burada da hatırlanılması gerekir. İncillerde, Korintoslulara Birinci Mektup'ta (*Kaya*) için şöyle bir benzetme yapılıyor: "Ve hepsi bulutta ve denizde Musa'ya vaftiz olundular; ve hepsi aynı ruhanî içecek içtiler; çünkü artlarınca gelen *ruhanî kayadan* içiyorlardı; ve o kaya Mesih'ti."[148] *Beyaz Taş* : "Kulağı olan işitsin, Ruh kiliselere ne diyor. Galip olana Saklı man'dan (Eski Ahit, Çıkış 16;33.) vereceğim ve *taş üzerine*, alandan başka kimsenin bilmediği yeni bir isim yazılmıştır."[149] Bu beyaz

146 Hikmet Tanyu, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri, Türk Yurdu, C. 3. Sa. 3 – 4 Haziran, Temmuz 1961. Ve doktora tezimizde Türkiye'deki Hıristiyanların bazı ziyaretgâhları.

147 Prof. Dr. Carl Clemen, Die Reste der primitiven Religion im ältesten Christentum, Giessen 1916, S. 37... Chantepie de la Saussaye, ve Lehrbuch der Religionsgeschicte'nin 4. basımının uzmanları ve Prof. Dr. M. Eliade, Prof. Dr. G. Van der Leeuw, Prof. Dr. F. Heiler, Prof. Dr. Helmuth von Glasenapp, Prof. Dr. Alfred Bertholet, Prof. Dr. Gustav Mensching, Prof. Dr. Hans – Joachim Schoeps ve diğerlerinin eserlerinde kalıntılara değinilmiştir.

148 Yeni Ahit, Korintoslulara Birinci Mektup, 10; 4.

149 Yeni Ahit, Yuhannanın Vahyi, Bab 2; 17.

taş benzeri cisim, büyü gücünü hâiz bir tılsım olup, ötedenberi toplumlarda kullanılmaktaydı. Greklerde, Avustralya'da bu beyaz taş inancı yaygındır.Bunun benzer bir ifadesinin Kitabı Mukaddes'te yer aldığını görüyoruz.

1959 yılında, Prof.Dr.Friedrich Heiler'in, İnsanlığın Dinleri (Die Religionen der Menscheit) adındaki, kendisi ve diğer Dinler Tarihi uzmanları tarafından yazılan eserde, Mezamirlerin dilinde Jahve (Tanrı) ile bağlantıyı gösteren bir *kaya* 'yı (Mezamir. 18;3) te ve İsa'nın göründüğü *köşe taşını*, yaşayan taş inancına örnek olarak aldığı, (1. Petrus. 2; 5), ve hıristiyanlıkta Franz von Asisi'nin taşı benimseyişini, sevişini, İsa'nın köşe taşıyle olan bağlantıya dayandığı belirtiliyor.[150]

Kitabı Mukaddes'teki, Eski Ahit bölümü içinde bulunan Mezamirlerin hem Musevîler hem de Hıristiyanlar tarafından benimsendiğini kaydetmemiz gerekiyor. Musevî dininde de taş inancına örnek olan, yeni dinî bir hüviyete bürünen bu belgeyi, Hıristiyanlıkta zikrediyoruz. Kiliseler ve halk arasında mezmurların ne derece önemli bir yer aldığı ve ibâdete dahil edildiği bilinen bir gerçektir. Kaya'ya örnek. "Seni severim, ya Rab, ey kuvvetim. Rab benim kayam ve hisarım ve kurtarıcımdır; Allahım, sığındığım kayam, kalkanım, kurtuluşumun kuvveti yüksek kulem."[151] *Diri Taşa, Köşetaşına* dair şu örnek te dikkati çekicidir. Ona, insanlar tarafından reddolunmuş, fakat*Allah indinde seçme, kıymetli, diri taş'a* yaklaşarak siz de İsa Mesih vasıtası ile Allah'a makbul ruhanî kurbanlar takdim etmek üzre, *mukaddes kâhinlik olmak için*, ruhanî ev olarak *diri taşlar* gibi bina olunuyorsunuz. Çünkü kitapta vardır: "İşte, Sion'da seçme *köşe taşı*,

kıymetli taş koyuyorum,
Ve ona îman eden hiç utandırılmıyacaktır. (İşaya, 28;16)
İmdi kıymet size, îman edenleredir,
fakat îman etmeyenlere
"Yapıcıların reddettikleri taş,
Köşenin başı." (Mezmur 118; 22)
ve sürçmetaşı ve tökez kayası
oldu. "(İşaya 8;14)" [152]

150 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Die Religionen der Menscheit, Stuttgart 1959, (Der heilige Gegenstand) bahsi, Sf. 16.

151 Mezmurlar: 18 inci Mezmur; 1, 2, 3.

152 Petrus'un Birinci Mektubu Bab 2; 4 - 9.

Sâmîlerin önceki millî, mahallî din ve inançlarında köşe taşları özel bir yer alıyor, kutsal sayılıyordu. Buraya da taşla ilgili inançların, başka dinî bir kisveyle geçtiği görülmektedir.

Prof.Dr. Friedrich Heiler, 18., 31., 40. mezmurları v.b. diyerek taş kültünün izine örnek olarak gösteriyor.[153] 18 inci mezmuru yukarda belirtmiştik.31. mezmurun ilgili yeri şudur: "Bana kuvvetli kaya, Beni kurtarmak için sığınacak ev ol. Çünkü kayam ve hisarım sensin. "(Mezmur 31, 3.)41. Mezmur: "Ve ayağımı kaya üzerinde durdurdu, ve adımlarımı pekiştirdi." Prof. Heiler, yukarda bahsettiğimiz Petrus'un Birinci (Mezmur 40; 2, 3.) mektubu 2;5 ten başka Matta incilinin 16.bab, 18 inci cümlesi üzerinde bilhassa duruyor. Bunu Kitabı Mukaddes'ten nakilediyoruz: "Ben de sana derim ki: Sen Petrussun, ve ben kilisemi bu *kaya*'nın üzerine kuracağım; ve ölüler diyarının kapıları onu yenmiyecektir." (Matta: Bap 16; 18)

Prof. Heiler, hıristiyan mistiğinde, muhtelif mistikler tarafından *tanrının tasviri olarak taş benzetmesi* yapıldığına işâret ediyor ve "Sen yüksek taşım..." duasının kullanılışına dikkati çekiyor.[154] Asil ve kıymetli taşlar ve köşe - taşı İncil leksikonlarında da yer almıştır.[155] Yalnız bir halk inancı olarak değil, Musevî dininde (kitaplarında) olduğu ve devam ettiği gibi, Hıristiyanlık dininde (kitaplarında) taş kültünün kalıntıları açık bir şekilde görülmektedir. Bundan başka sonuç bölümünde de belirteceğimiz gibi Hıristiyanlar arasında bir halk inancı olarak taşı kutsallaştırma, taşa tâzim, taşla tedâvi, uğur, zürriyet işlerde kolaylık temini için muhtelif şekil ve usullerle kutsal taşı, kayayı ziyaret, çevresini dolaşmak, orada dansetmek, insanların taşlaşması,[156] taş yığınlarıyle ilgili inançlar yer yer mevcuttur.[157]

İşâreti gereken bir nokta da şudur: "... gnostik sistemlerde olduğu gibi onların zahirî varlıklarının fazla ehemmiyeti yoktur. İsa, meselâ, maddî dünyada ıztırap çeken nur kıvılcımlarının sembolüdür. O, her anda her nebat, her taş, her insanda ezelî vatanını özliyen nurun tecellisidir."[158]

Böylece muhtelif dinlerdeki ve halk arasındaki taş kültüne ve taş inancına kısaca baktıktan sonra Türkler arasındaki taş inancına geçebiliriz.

153 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, S. 36.

154 Yukardaki eser, Sf. 37.

155 Calwer Bibellexikon. Fünfte Bearbeitung, Calwer Verlag Stuttgart 1959, Muhtelif bahisler, S. 224, 225 v. b.

156 Ethelbert Sataufer, Jesus Gestalt und Geschichte, Bern 1957, S. 77.

157 Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens, Band VIII, Berlin und Leipzig 1936/1937. Sf. 380 - 401.Die Religionen in Geschichte und Gegenward, Tübingen 1927 (R. G. G.) Yeni b. (1) 1957 Aberglaube. v. b. madde.

158 Prof. Dr. A. Schimmel, İslâm Dışında Dinler, 1959. Manikeizm, bahsi. (Kitap henüz yayınlanmadı).

TÜRK DİNLER TARİHİNDE VE İNANÇLARINDA TAŞLAR

— II —

1- Türklerde Taşla İlgili İnançlar:

Türklerde İslâmiyetle geçen ve benimsenen taşlarla ilgili inançları gördük. Umumiyetle Türk dînî tarihinde taşla ilgili inanç olarak, hemen hatıra, yağmur = yada = yat taşı gelir. Ve bu husustaki inanç başlıca bundan ibaret sanılır; bu düşünce elbette hatâlıdır. Türkler'de bir de İslâm olmadan önce benimsenmiş taşla ilgili inançlar ve âdetler vardır. Bunların islâmî şekil içinde nasıl devam ettiğini ayrı bir bölümde görecek ve günümüzde etki ve inanç alanı daralmış ve azalmış olmakla beraber taşla ilgili bazı inançlar ve çeşitleri üzerinde duracağız. Bunların, ilâç ve şifa, çocuk doğurmak veya aksi olarak, nesep tâyini, tılsım, sihir, uğur, dilek ve adak için, yemin için, yağmur, kar yağdırmak v.b. nasıl olduğunu, tip ve metodunun tahlillerini ayrı bölümlerde yapacağız. Önce Türk tarihi içinde önemli bir mevkii olan Türk efsânelerini, Kutlu Kaya'yı incelemek yerinde olur sanıyoruz. İncelememizde, konunun ana hatları, bilhassa gözlemlere dayanan bilgiler ve taşları kullanış şekli, metodu üzerinde daha fazla durmayı tercih ediyoruz.

2- Türk Efsânelerinde, Destanlarında Kaya, Kutlu Kaya:

Ziya Gökalp, Dr. Rıza Nur ve Prof. Fuat Köprülü'nün ve Türk Kültür Tarihi bilginlerinin, doğrudan doğruya Türklerin Din Tarihi hakkındaki önemli araştırmalarını burada kısaca anabileceğiz. Bu efsâne, destan veya menkibelerin karşılaştırmalı tarihçesi konumuz dışındadır. Yalnız taşla, kaya ile ilgili olanı ve onun nasıl bir etki, telkin alanına ve davranış, kullanış şekline dair olan tarafları üzerinde duracağız.

Türklerin Dünyanın Yaratılışı efsânesinde *kaya'nın* önemi beliriyor. Tanrı'ya karşı hatalı bir davranışta bulunan insan suya düşer

ve suda boğulurken, Tanrı'ya: "-Ah Yüce Tanrım! Beni kurtar!.." diye yalvarır. Tanrı "- Ey İnsan!.. Suda yüksel" diye karşılık verir ve insan suyun üzerine yükselir. Tanrı'nın yeni buyruğu: "- Yalçın kaya olsun". Denizden yükselen yalçın bir kayanın üzerine insan çıkar.[1] v.b. Bu efsânede de kaya hep önemli bir mevkide bulunur. Onda barınılır, korunulur.[2] Aralarında farklar olmakla beraber yaratılış efsânelerinde taş, kaya kurtarıcı bir araç ve yaşamaya destek olacak bir zemin, veya çarptığını kıracak, ezecek kuvvette bir varlık olarak beliriyor.[3] Ziya Gökalp[4], Çin, İran kaynaklarının önemle bahsettiği ve önceleri Türk tarihi içinde çok müessir şekilde yer alan Dokuz (Oğuz) menkibesini[5], Türk geleneğine göre Dokuz (Oğuzların) eskiden hükûmeti, töresi, hakanı bulunmadığını yalnız bir boylar kümesi olduğunu belirttikten sonra, boyların bir gece gökten bir nur sütununun yeryüzüne indiğini gördüklerini, bu *ALTIN IŞIK*'tan bir *Çam Ağacı*'nın gebe kalarak beş şehzade doğurduğunu, bunların en küçüğü olan (Buğu) Han'ın yabgu seçildiğini ve böylece Oğuz ilinin bir mûcize ile kurulduğunu anlatıyor ve: Gökten inen nur sütunu yeryüzünde *taşlaşarak*, yeşim taşından bir kaya vücuda getiriyor. Bu kayaya (Kutlu Dağ) adı veriliyor ve millî harsın, millî kültürün timsalî gibi kutsal tanınıyor. Beyazlara bürünmüş, ak sakallı bir ihtiyar (Buğu) Hanın rüyasına girerek, bu kayaya saygı gösterdikleri sürece Oğuzların hâkimiyette kalacaklarını haber veriyor. Oğuzların, bu taşa saygıları olduğu sürece büyük bir devlet halinde yaşadıkları, fakat "Buğu Han'dan otuz göbek sonra torunlarından (Yuluntekin) in tahta çıktığı, Çin'de o sıralarda (Tang) sülâlesinin hâkim olduğunu söyledikten sonra, bu efsâneyi, Gökalp şöyle anlatıyor: "Çinliler, çok korktukları Türklerin kuvvet ve şevketlerinin kaynağı (Kutlu Dağ) olduğunu anlıyarak onları bu kaynaktan mahrum etmeği düşündüler. Çin fağforu (Kiyeliyen) adlı kızını Türk Hakanının oğlu Galitekin'e vermeğe ve fakat buna mukabil (Kutlu Dağ)ı istemeğe ve almağa karar verdi." Böylece Çin hükûmdarının kızına karşılık (Kutlu Dağ) denilen (Kaya Parçasının) armağan edil-

1 Hüseyin Namık Orkun, Türk Efsâneleri, Çınar Yayını, İst. 1943. Cumhuriyet Matbaası Sf. 6.

Ord. Prof. Dr. Zeki Velîdi Togan, Türk Efsânelerinde Millî Alâmetler, Ankara 1925.

2 H. Namık Orkun, Türk Efsâneleri, Sf. 12.

3 Aynı kaynak.

4 Ziya Gökalp: İlerki sayfalarda göreceğimiz, Dinler Tarihi ile ilgili muhtelif makaleleri; Türk Medeniyeti Tarihi ve Türk Töresi, adlı eserleri.

5 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi, T. C. M. Vek. N. İst. 1926, C. 12, Sf. 193

mesinin hükûmdarı çok sevindireceğini elçi söylüyor. Kozmopolit olan Yuluntekin Çin elçisinin, teklifini kabul ediyor. Çinliler, Kutlu Kaya'yı parçalıyarak memleketlerine taşıyorlar. Bu felâket üzerine Türkler, dağlardan, taşlardan, vahşî hayvanlardan, memedeki çocuklardan (Göç, Göç, kaç) diye hiç kesilmeyen bir ses işitmeğe başlıyorlar. Bir anda bütün sular kuruyor, bütün yeşillikler sararıyor, havanın rengi bile yaslı bir sıkıntıya bürünüyor. Oğuzlar, artık bu ülkede (Yer Su) perilerinin kendilerini istemediğini, göç buyruğuyle buradan koğulmakta olduklarını anlıyarak üç bölüğe ayrılıyorlar. Bir bölüğü Beşbalık'a giderek Uygurlara hâkim oluyor, Dokuz Oğuz devletini kuruyorlar, bir kısmı bozkırlara dağılarak çobanlıkla yaşıyorlar, bir bölüğü de ormanlara çekilerek avcılıkla ömür sürüyorlar... Böylece o zamanki Türkler başlarına gelen felâketlerin sebebini bu kutlu kayanın parçalanmasında görüyorlar. Burada Gökalp kendi açısından yaptığı açıklamada, Kutlu Kaya'yı millî ruh, millî kültür ve millî şuuru belirten bir sembol olarak görüyor.

Hüseyin Namık Orkun'un (Türk Efsâneleri) ndeki Uygur efsânesi ayrı, farklı tarafları olmakla beraber gene o da taşla ilgili olup, Uygur efsânesinde önemli bir yer almaktadır. Bir müddet sonra Buku han tekrar bir rüya gördü. Rüyasında beyazlara bürünmüş, başında beyaz şerit ve elinde Yü taşı olan bir erkek gözükmüş ve kendisine şunları söylemişti: Eğer bu taşı saklarsan dünyanın dört bucağındaki ulusları hâkimiyetin altında bulundurabilirsin. Aynı gece başvezirde tıpkı bunun gibi bir rüya görmüştü. Bunun üzerine Buku han tekrar ordusunu toplamış ve bu sefer batı tarafına sefere çıkmıştı. Türkistan'a geldiği vakit geniş bozkırları, çayırları, gür çayları görünce burada oturmuş Balasagun şehrini kurmuştu; ki buna bugün Guz- balık derler. Buku hanın orduları dört bir tarafa yayılmış [6], bir çok ülkeler fethetmiştir. [7]

Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi'nde, Dokuz Oğuz menkibesinin, hem Çin hem İran kaynakları tarafından nakledilişini ve Türklerce bu inancın ne derece önemi olduğuna ve onların dikkatlerini çektiğini işâret ediyor. Aynı noktalar üzerinde Prof. Fuat Köprülü'de inceleme yapma lüzumunu hissediyor. [8]

6 H. N. Orkun, Aynı kitap. Sf. 42.

7 H. N. Orkun, Türk Efsâneleri'nde Acem müverrihi Cüveyni'nin (XIII. yüzyıl) Tarih-i Cihanküşa adlı eserinde kaydedilen bu efsanenin "Orkun taraflarında oturan Uygurların hükûmdarı meşhur Böğü hana ait olduğu anlaşılmıştır." diyor, Böğü Hanın tarihi (8. yüzyıl).Sf. 43.

8 (Prof.) Fuat Köprülü (Köprülüzade Fuat), Türk Edebiyatı Tarihi, 1. kitap.Sf. 71, 72.

Tahir Harîmi Balcıoğlu[9] nun bu konudaki yazısı, Gökalp ve bahsettiğimiz Dr. Rıza Nur Tarihine (C. 12. Sf.193-195) dayanmaktadır.

Bu menkibelerdeki yaratılış şekillerini yukarda adı geçen kaynaktan faydalanarak şöylece özetliyebiliriz: (Tanrı) "Karahan'ın yarattığı Dokuz kişiden üreyen Dokuz Oğuzlar" önce (Komlanço) ülkesinde "Tugla" ve "Selınga" ırmakların kıyısında otururken, bir gece oradaki, biri *Çam fıstığı*[10] diğeri Kayın ağacı olan iki ağacın üstüne gökten bir nur sütunu" iner. Bu ağaçlardan biri gebe kalarak 9 ay 10 gün sonra karnındaki bir kapı açılarak içerde ağızlarında gümüş emzikler bulunan beş erkek çocuk" görünür. Daha doğumdan önce bu ağaçların çevresini 30 kadem nısıf kuturda gümüş bir daire çevirmiştir. Üstelik "Ağaçlardan musiki sesleri işitilir." "Gökten inen nur sütunu orada "yeşim"den bir kaya vücude getirmiştir.[11] Daha sonra bunlardan, her boyun dilini ve obaların sayısını bilen ve *üç kargasıyle* her yerde olup bitenleri öğrenen Bugu Tekin'i han seçerler. Buğu Tekin'e gece rüyasında gördüğü, beyazlar giyinmiş ve elinde beyaz bir âsa tutan ak sakallı bir ihtiyar fıstık şeklinde *bir yeşim taşı göstererek*, (Notta, semâvî nur'dan husule gelen kaya olmalı! deniliyor.) Türkler bu kuvvet dağını ellerinde tuttukça dört bucağa hâkim olacaklar, diyor.[12] Bundan sonra Buğutekin uyumak üzere iken bir kız pencereden girer, hakan kendisini uyumuş gösterir, üçüncü gece bir tanrıça olduğu söylenen kız pencereden gelince, Buğutekin onunla konuşur. "Buğu Han'a yeni bir din öğretmek için gel"en gök kızı, arkasını takip ettirerek uzak bir ak dağa ulaştırır ve orada yeni dînin hakikatlerini anlatır. Bu yere gidiş geliş yüzlerce gece sürer ve Buğu Han yeni dîni ve sihri öğrenir. Kız, ona, "Yerde, gökte ne varsa hepsini öğretiniz. Ben artık gelmiyeceğim. Yarından itibaren dünyanın dört bucağını fethe başlayınız ve gösterdiğim yolda adalet yapınız. Size öğrettiğim hakikatleri her tarafa yayınız!" der. Ertesi gün Hakan gerekenlerle konuşur ve dört bir yana sefer açılır, galip gelinir ve zaptedilen yerlerde dürüst ve gösterişli insanları yerlerinde bırakır. Yukarda başka bir şeklini anlattığımız efsâne burada diğeriyle benzerlik gösteriyor. Buğu Handan otuz göbek sonra tahta çıkan "Yulun Tekin", Çin'de

9 Tahir Harîmi Balcıoğlu, Tarih'de Edremit Şehri, Edremit Halkevi. Y. I. Balıkesir 1937. Vilâyet Matbaası. Sf. 28, 29, 30.

10 Cihan Küşa'ya göre Çam fıstığı, Kaşgarlı Mahmut'a göre Fındık ağacı, Dr. Rıza Nur. Türk Tarihi, C. 12. Sf. 194.

11 Dr. Rıza Nur, notunda ağaçların kutsal tanınması ile, yeşimin dinî ve sihrî kudretinin buradan geldiğini iddia ve ilâve ediyor. Türk Tarihi, C. 12. Sf. 194.

12 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi. C. 12. Sf. 195.

"Tang" sülâlesinden hükümdarın kızı "Kiyeliyen" in, hakanın oğlu "Gali tekin"e bir elçi ile gönderilmesi olayını görüyoruz. Çinliler, Türklerin kuvvet ve kudretinin nereden geldiğini araştırmış onun "Kut Dağı" adlı bir yeşim kayadan ileri geldiğini öğrenince, Çin elçisi, Yulun Tekin'e; "Hükümdarım size en kıymetli mücevherini gönderdi. Siz de karşılık olarak ona bir hediye göndermek isterseniz bizce makbule geçecek "Kut dağı" kaya parçasıdır. Bu kayanın Sizce hiçbir kıymeti yoktur. Bunu hükûmdarıma hediye ederseniz çok makbule geçer. "Yulun Tekin, Kut dağınınTürklerin otuz batındanberi devam eden bir tavaf yeri olduğunu, Türklerin bu yalçın kayada temessül eden millî idealini bilmediğinden, onu Çin padişahına veriyor. Çin elçisi, kayanın etrafına odunlar yığarak, üzerine de sirkeler dökerek hazırlık yapıyor, sonra odunları tutuşturunca kaya parça parça dağılıyor; elçi bu parçaları dikkatle toplayıp, arabalarla Çin'e sevkediyor. Sihirbazlar tarafından bu parçalar yağma edilerek her parçası dünyanın bir köşesine götürülüyor. Bu parçadan nereye gitmişse orada bolluk, bereket, mutluluk oluyor. Türk yurdunda ise, bolluk, bereket kayboluyor, her taraf solup sararıyor, ırmaklar, dereler kuruyor, göğün rengi bile değişiyor, her tarafta sıkıntı başlıyor, kuşlar, yabanî veya ehlî hayvanlar, memedeki çocuklar: "Göç, göç, göç!" diye bağırıyorlar. Salgın hastalıklar insanları kırıp geçiriyor. Yedi gün sonra da Yulun Tekin ölüyor. "Göç!" sesleri kesilmiyor. Yer Su perilerinin, kendilerinin orada kalmasını istemediğini anlayan Türkler göç etmek gerektiğine inanıyorlar. Çoluk çocukları, eşyaları, hayvanları ile beraber göçe başlıyorlar. Akşam basınca "Göç!" sesi duruyor, sabahleyin tekrar başlıyor. Böylece Turfan ülkesine kadar "Göç" sesleri devam ediyor, sonra duruyor. Bundan, buranın Yer sularının kendilerini kabul edeceklerini anlıyarak, orada yerleşiyorlar. Beş Ordunun torunları burada ürüyor ve bu yere de Beşbalık adını veriyorlar.[13]

Kutlu Kaya, bu kayanın parçalanışı ve Türklerin felâketi Türk düşünürlerini ilgilendirmiş ve adı geçen kaynaklara dayanılarak onun hakkında bilgi sunulmuştur.[14] Türk Edebiyat tarihi içinde de (Göç Destanı) lâyık olduğu önemli yeri almış bulunmaktadır. Bunlardan, Göç Destanı üzerinde önemle duran, Çin ve Acem kaynaklarındaki şekilleri ayıran bir "Türk Edebiyatı Tarihi" adlı eser üzerinde dura-

13 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi, C. 12. , İst. 1926, Sf. 198.

Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarih de Edremit Şehri, Edremit Halkevi Y. I., Balıkesir 1937. Vilâyet Mat. Sf. 28, 29, 30. Dr. Rıza Nur, tarihinden özetliyor.

14 C. Bardakcı, Alevîlik, Ahîlik, Bektaşilik, Sf. 35.

C. Bardakcı, Anadolu İsyanları. Sf. 79.

cağız. Burada aynı zamanda Çinlilerin inancının belirmesi de dikkati çekmektedir.Bir notta, Göç Destanı'nın, DokuzOğuz- Uygur dönemine ait olduğu, "Dokuz-Oğuz Uygurların 840 ta Kırkızların hücumu ile yenilerek güneye göç etmeleri" olaylarının anlatıldığı belirtildikten sonra iki ayrı şekil üzerinde durabiliriz. "Çin kaynaklarındaki şekil"e göre Uygur ilindeki Hulin dağından Tuğla ve Selenge adında iki ırmağın çıktığı, bir gece oradaki ağacın üzerine ilâhî bir ışığın indiği, halkın bu olayı gördüğünü, ağacın gövdesinde gebeliğe benzer bir şişkin lik olduğunu, ve ışığın dokuz ay on gün o şişkinlik üzerinde durduğunu ve sonunda o şişkinliğin yarılarak içinden beş çocuğun çıktığını, halkın bunları alıp büyüttüğünü, en küçüğü Buğu Han'ın sonra hükümdar olduğunu, otuz göbekten fazla zaman geçince, Yulug Tekin'in padişah olduğunu, Çinlilerle birçok savaşlarda bulunduklarını, bu çatışmalara son vermek için oğlu Galı Tekin'i Çin hükümdar ailesinden Kiü-lien adlı bir kızla evlendirme kararı verdiğini görüyoruz.[15] Çin prensesi sarayını Hatun Dağı'nda kuruyor. O çevrede Tanrı Dağı adında bir dağ ile güney tarafında da "küçük bir dağ şeklinde ve Kutlu Dağ adını taşıyan bir kaya var"dır. "Hatun Dağı'na Çin elçileri bakıcıları ile birlikte gel"irler. Kendi aralarında bunu inceleyip konuşurlar" Hatun Dağı'nın saadeti bu kayaya bağlıdır. Bu hükûmeti zayıflatmak için onu yok etmeli"dirler. Bunun üzerine Çinli prensesle olan evlenmeğe karşılık" o kaya parçasının kendilerine verilmesini istediler. "Tekin bu teklifi kabul eder." Fakat kayanın büyüklüğü yerinden kımıldatılmasına engel olu"r. "Kayanın çevresini odunlarla doldurarak ateş"e verirler. "Kayayı iyice kızdırdıktan sonra üzerine keskin sirke dökerek parçala"rlar. "Sonra o parçaları arabalara koyarak Çin'e götü"rürler. Bu olayın etkisi çok ağır ve acı olur. Yukardaki felâketlerden sonra, göç olur ve başkent Hoçu'ya götürülür ve hakimiyet oradan Beşbalık'a kadar uzatılır.[16] Çin şeklinde KAYA hakkında, hem Türklerin hem Çinlilerin inancı belirdiği gibi, kaya hakkındaki işlem de ağaçla ilgili doğum şekilleriyle benzerlik göstermektedir. Fakat Acem (İran) kaynağı bundan çok farklıdır. Bunda doğum, dağ, kaya esasa, temele alınıyor. "Acem" kaynaklarındaki şekil üzerinde biraz daha durmamız gerekiyor: "Kaynağını Karakurum dan alan Tuğla ve Selenge ırmaklarının birleştiği Kumlançu da *bir fındık ağacı* ile bir kayın ağacı" arasında bir dağ ortaya çıkıyor. Ve bir gece dağın üzerine gökten bir ışık iniyor. Böylece bu dağ günden

15 Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, İkinci Basım. İstanbul 1943. Işıl Basımevi. Sf. 31 - 32.
16 Aynı kitap. Sf. 31.

güne büyüyor. Bu hali gören Uygurlar şaşırıyor ve saygıyle o yöne giderek oradan gelenleri dinliyorlar. Geceleri otuz adım çevresinde ışık görünüyor. Doğum zamanı gelince, dağ da bir kapı açılarak içinden beş daire, ve ağzında emzikle süt emen beş çocuk görülüyor. "Halk ve beğler onları çok saygıladılar. Büyükten küçüğe doğru çocukların adları, Sungur Tekin, Kulur Tegin, Tülek Tegin, Ur Tegin, Buku Tegin'di." Uygurlar, bunların Tanrı yönünden geldiğine inanıyor ve içlerinden becerikli akıllı ve yakışıklı, aynı zamanda heryerden, Tanrının verdiği üç kargasıyle haber alan Buku Tegin'i büyük bir şölenle kağan seçiyorlar. Buku Han'ın penceresinden geceleyin gelen kıza o, uyur görünüyor ve üçüncü gece tekrarlanınca vezirinin öğüdüyle onunla konuşuyor ve sonra her gece Ak Dağ'da buluşup görüşüyorlar. Bir gece, Buku Han'ın rüyasında ak sakallı ve ak değnekli bir ihtiyar girerek, *ona fıstık şeklinde bir taş* veriyor, *ve bu taşı sakladığınız* sürece dünyanın dört bucağına hâkim olacaksınız, diyor. Buku Han'a yıllardan sonra halef olan bir çocuğunun zamanında, bütün çocuklar, bütün hayvanlar "Göç, göç" diye bağırıyorlar. "Bu manevî işâretin tesiriyle yurtlarını bırakıp göçüyorlar. Durmak istedikleri her yerde bu sesi duyduklarından yürüyüşe devam ediyorlar. Nihayet Beş Balık'a gelince ses kesiliyor, orada yerleşerek beş mahalle kuruyorlar, şehrin adına da Beş Balık diyorlar.[17] Bu ikinci şekil birinci şekilden çok farklı olmakla beraber bize gene Türk Destanlarındaki taşa verilen önemi belirtmektedir. Bundan başka, gökten gelen (Altın Işık) ın taşı vücuda getirdiği veya Tanrıdan gelen nurun, ışığın iki ağaca inip gebe bıraktığı ve "Türk şevketinin tılsımı olan (Kutludağ)ı vücude getir"diği ve yeşim taşından bir kaya olan Kutludağ, Türklerin oldukça, Türk hakanlığının dünyaya hâkim olacağı, fakat Yulug Tekin'in kanarak "Türklüğün bu kıymetli tılsımını elinden"[18] kaptırdığı ve bundan sonra Türklerin büyük göçünün vukua gelerek her yana dağıldıkları ve Uygurların böylece Beşbalık'a kadar gidişinin efsânesi, İslâmdan önceki motifler ve yorumlarla açıklanıyor.[19] Böylece aynı zamanda Türk hayatında tılsım mahiyetindeki taşın önemi gösterilmiş oluyor.

17 Aynı kitap, Sf. 32.

18 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din, Yeni Mecmua, Sa. 47, C. 2, 6 Haziran 1918. Dinle Sihrin Farkı ve Yada taşının incelendiği bu makalede, Ziya Gökalp, Bugutekin efsanesi üzerinde dururken, büyü kelimesinin bununla bir bağlantısı olabileceğini söylüyor, Yat taşıyla da arada bir ilgi kurmak istiyor.

19 Yukardaki kaynak.

3-YADA = YAD (Yağmur Taşı) :

a) *Sözlük, kelime anlamı* :

Türk dînî tarihi içinde yağmur taşı (yada, yat) doğulu ve batılı aydınların dikkatini üzerine çekmiş bulunmaktadır. Prof. Ahmet Caferoğlu :" .. yada taşı halâ meçhulümüz kalan bir maddedir"[20] diyor.

Kaşgarlı Mahmut'un Divan ü Lûgat-it Türk eseri, yat hakkındaki araştırmalarda önemli bir mevkie sahiptir. Bu hususta önce onun tarafından verilen bilgiler üzerinde duracağız : " يَتْ yat: Bir türlü kamlıktır (kâhinliktir). Belli başlı taşlarla (Yada taşı ile) yapılır; rüzgâr estirilir. Bu, Türkler arasında tanınmış bir şeydir. Ben bunu Yağma ülkesinde gözümle gördüm. Orada bir yangın olmuştu, mevsim yaz idi; bu suretle kar yağdırıldı ve Ulu Tanrı'nın izniyle yangın söndürüldü.[21] "gene aynı eserde:" Yat يات : Taşlarla yağmur ve rüzgâr getirmek için yapılan kamlık."[22] deniliyor. Aynı eserin (Dizin) inde bu bilgi şöyle özetleniyor : "Yat = taşlarla yağmur ve rüzgâr için yapılan kamlık; yada taşı ile yapılan bir türlü kamlık, kâhinlik"[23]

Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lûgati'nde "Taş" -garp, isim.. olduğunu kayıt ediyor ve bununla ilgili edebî açıklamalar yapıyor.[24] Yede; yada taşı hakkındaki açıklamasına muhtelif metinlerden aldığı bilgiyi katıyor: يده ؛ ياده ، ياده - (ié'de yede, yada) Çağatay- İsim -büyü, sihir, efsun."[25] diyor ve (Babürnâme) den nakilde bulunuyor:

Tuhtebuga sultan yada
kılgan ikendür tünd yel
kopup yamgur yağa girişti.."

"yadacı, yedeci" ye karşılık olarak da "büyü yapan, büyücü, sehhar." kelimelerini kullanıyor, gene (Baburnâme) den:

"Yedeçilerga buyurumuz
kim yede kılgaylar..." ı nakledıyor. Yadaçılık, yedeçilik, karşılığı olarak, büyücülük, sihirbazlığı alıyor ve (Babürname) den

20 Prof. Ahmet Caferoğlu, Büyücülükte Taşkömürü ve Yada Taşı, Türk Folklor Araştırmaları, Sa. 169. f. 3136. Ağustos 1963.

21 Kaşgarlı Mahmud, Divân-ü Lûgat-it Türk, Besim Atalay çevirmesi, C. III. Sf. 3. Ankara 1941, T. D. K. Alâeddin Kral Basımevi.

22 Aynı eser. C. III. Sf. 159.

23 Divan-ü Lûgat-it Türk Dizini (endeks), Besim Atalay, Ankara 1943. T. D. K. Sf. 758.

24 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lûgatı, İstanbul 1943, Maarif Mat. C. 3. Sf. 383, 384.

25 Hüseyin Kâzım Kadri, Türk Lûgati, C. 4. İst. 1943. Cumhuriyet Mat. Sf. 722.

"- Yedeçilik dâvasını kılur erdi..." yi alıyor. (El–lügat'ün Nevaiyye) den nakille (Yada, yede taşı) karşılığı olarak şu açıklamayı yapıyor: "Yağmur boncuğu derler, bir nesne olur ki ana kurban kanı sürülmekle yağmur yağar; ana derler" Farsca "sengi yede-arapça hacer-ül matar" denildiğini ilâve ettikten sonra farsca bir şiir naklediyor. Türkçe meali, "Şekilli bir taştır ki her ne zaman ona dua edilse göğü yarar ve çokça bulut ve yağmur getirir, bu iş Türkler arasında yaygındır" şiirinin verdiği bilgiden sonra, Nevâî'nin Fevâid-al-kiber adlı eserinden, "naklettiği beyti"

" Yeda taşıga kan yetgeç yağın yağkan dek ey sâki
Yağar yamgur dek eşkim çün boldur lâlin şarabâlut"u

ilâve ediyor.(Sf.722)

Bu taşın adının yede (یده) ve yeda (یدا) şekillerinde yazıldığı ve Ahmet Vefik Paşa'nın, Lehçe-i Osmanî adlı eserinde Yeda imlâsını kullandığını ve Prof. Fuat Köprülü'nün (Tarihçe) bölümünde üzerinde duracağımız makalesinde, yat olarak geçtiği ve bilhassa yağmur taşının karşılığı olan dînî ve sihrî bir gelenek olarak incelendiğini[26] "yat, yede, yada, cede, cadı"nın aynı adlar olduğu, "Cadoger (djadoîger) in," Cadıcı = Cedeci = Yedeci tâbiri kadîminin farisîleşmiş bir şekli olduğu derhal anlaşılır." Bunlardan bu taşı nasıl kullandıklarını da anlatan "Grenar" (S.256-257), kitabının diğer bir yerinde, bu taşın "Jade" farîsi "yeşim", moğolca "Khast", Çince "Yu", Türkistan Çînîde de "Kaş" olduğunu, ve hattâ bu fransızca kelimenin eski Türkçe'deki "Yat" dan alındığını, tabiî yanlış olarak söylüyor. (S.186-187); halbuki "Kaş" kelimesi, "Mahmut Kaşgarî'nin h.5. asırda yazılmış "Divan-ü Lûgatit Türk" üne nazaran "Yat" dan ayrıdır; Türkler beyaz veya siyah renkte olan bu taşı, yıldırımdan, susuzluktan, şimşekten tahaffuz için beyaz yüzüğe koyup taşırlardı." diyor. Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din, konusunu işlerken, Kaşgarlı Mahmut'un, Türkçede kerâmetin bir nev'ine (yat) nâmı verildiğini, ve eski Türklerde (Kaş) namı verilen bir taş olduğunu bu taşla yağmur yağdırıldığını, bundan dolayı bu taşa(yağmur taşı) da denildiğini, bu taşla rüzgâr da estirildiğini, yangın da söndürüldüğünü, yaz ortasında kar bile yağdırıldığını, bu sihirli taşa birçok yerde (Yat taşı) da denildiğini, sonradan (Yeda taşı), (Ceda taşı), (Yada taşı) adları verildiğini, ve bu kelimenin Fransızcaya (Jade) şeklinde geçtiğini, acemlerin bu taşa (Yeşim) namını verdiklerini, bu kelimenin aslının da

26 (Prof.) Fuat Köprülü (Köprülüzade Fuat), Eski Türklerde dinî-sihrî bir anane "Yat" veya Yağmur Taşı, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası. C. IV. I. İstanbul 1925.

Türkçe olduğunun farzedilebileceğini, çünkü, eski Türkçe'de (Yeşin) kelimesinin şimşek anlamına geldiğini, Kaşgarlı Mahmut'un "Kimin yanında kaş bulunursa şimşek onu yakmaz" dediğini kaydediyor ve Yat, Uygurların Yade, Yakutlardaki Sata'nın aynı anlama geldiğini söylüyor.[27]

Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi adlı eserinde Şamanizm'de din ile sihirin eşit ve şamanların yağmur yağdırma kudretine sahip sanıldıkları ve Yada adında "Aksai şark Türk yurtlarında"ki birkaç ırmaktan çıkan ve birkaç nev'i olan Yada taşıyle yağmur yağdırdıklarını söylemekte "Bu kelime "Yeşim" suretinde arapçaya, jaspe suretinde de fransızcaya geçmiştir. Eski Türkler buna "kaş" dahi derlerdi."[28] demektedir.

(Eski Eserler Ansiklopedisi)nde, Yeşim, hakkında verilen bilgide, Yeşim'in farscasının (Yeşip) olduğu, eski milletlerin buna Yağmur Taşı, YAT dedikleri, YAT'ın kâhanet demek olduğu, yatlatma'nın sihir yaptırmak anlamına geldiği, eski Türkler'in bu taşla sihir yapıp yağmur yağdırdıkları anlatılmaktadır.[29]

Bir tarih ve coğrafya sözlüğünde de, Yeşim taşı, Yad taş olarak geçmektedir.[30]

Prof. Dr. Süheyl Ünver'in müteakip bölümde göreceğimiz makalesinde, Yada, Yat, Yağmur taşı şekilleri zikredilmiş bulunmaktadır.[31]

Abdülkadir İnan'ın (Tarihte ve Bugün Şamanizm) adlı eserinde "Yada, Cada, Yat Taşı ve Yağmur Tılsımları" başlıklı bölümde önemli bilgi sunulmaktadır. Abdülkadir İnan bunun çok eskiden beri yaygın bir inanç olduğunu, "Büyük Türk Tanrısı" nın "Türkler'in Ceddi âlâsına yada (yahut Cada, yat) denilen bir sihirli taş armağan "ettiğini, bununla "yağmur, kar, dolu" yağdırıldığını, fırtına çıkartıldığını ve bu taşın her çağda "Türk kamlarının ve büyük Türk komutanlarının ellerinde bulun"duğunu, "şamanistlere göre, zamanımızda da büyük kamların ve yadacıların ellerinde bulun" duğunu,

27 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din, Yeni Mecmua. Sa. 47.

28 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi, Türk. C. M. V. N. C. 12. İst. 1926. Sf. 225.

29 Eski Eserler Mütehassısı, Nureddin Rüştü Büngül, Eski Eserler Ansiklopedisi. İst. 1939. Çituri Biraderler Basımevi. Sf. 258.

30 Kırşehir, Tarih ve Coğrafya Lûgati, 1940. Sf. 51.

31 (Prof.) A. Süheyl Ünver, Yağmur Taşı Hakkında, İst. Üniv. Edeb. Fak. Tarih Dergisi, C. IV. Sa. 7. Eylül 1952. İst. 1953. Osman Yalçın Matba. Sf. 76 v. d.

her Türk lehçesinin "fonetik özelliklerine göre, muhtelif şekillerde ifade olun" duğunu, "Yakutça'da Sata, Altayca'da Cada, Kıpçak gurubuna dahil lehçelerde Cay" diye söylendiğini belirtiyor.[32] ve "İslâm kaynaklarında Türklerin bu sihirli taşına "Yağmur Taşı" (hacer-ül matar) ve "Cada Taşı" (سنك جده) denildiğini söylüyor.[33]

Bir makalede Yeşim'in kıymetli, sert bir taş olduğu belirtildikten sonra, Türklerin buna Yağmur Taşı dedikleri ve taşla sihir yapıp yağmur yağdırdıkları ileri sürülüyor.[34] Muhtelif bilginlerin makalelerini ilerde göreceğiz.

b) *Yağmur Taşı (Yada v.b.)'nın Tarihçesi:*

Hemen 10. 11. yüzyıldaki eserler Yada hakkında bilgiler nakletmeğe başlıyorlar. Firdevsî, (939-1020), Yada, moğolca ced, yadacılık, yedecilik, cadılık, ve bu işin sihir olduğu, Tuluy han zamanında yağdırma olayından ve Hıtay askerinin perişan olduğundan, Bazur adında bir sihirbazın afsunla yağmur yağdırdığından bahsediyor. (Şehname, C. 4. Sf.891.) Keza Reşîdeddin Câmi ut - tevarih'in de bunun üzerinde duruyor...

Yada, Yat v.b. bir dînî- sihrî işlemle yağmur, dolu, kar yağdırıldığı, rüzgâr estirildiği hakkındaki söylentilerin, inançların sınırı ve etkisi hemen bütün Türk kavmini sardığı gibi, Çin'e, Moğollara ve Ural- Altay kavimlerinin genişliğince bir alana kadar yayılmış bulunmaktadır. Bu itibarla onun Tarihçesi başlı başına bir inceleme konusu teşkil edebilir. Birçok yabancı kaynaklarda onun hakkında kısa da olsa bilgi sunulmuştur.

Rıza Çavdarlı, bunun tarihini taş devrine kadar götürmek istemektedir. Alex. Bertrand'tan özetleyerek, "Jadeite ve nefritten birçok baltaların bulunması ve şark (yeşim) taşının mevcudiyetini" ve bu taşların getirildiği yerin Orta Asya'ya, Altay çevresine kadar uzatılabileceğini söylüyor.[35]

Ziya Gökalp'in yukarda bahsettiğimiz (Eski Türklerde Din) ve Türklerle ilgili inançlarına dair ilmî araştırmalarını da içerisine alarak, Prof.Fuat Köprülü (Eski Türkler de Dînî- Sihrî Bir Anane, "Yat"

32 Abdülkadir İnan, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih Kurumu Yay. VII. Seri 34, Ankara 1954. Türk Tarih K. Basımevi. Sf. 160.

33 Yukardaki eser. Sf. 161.

34 Ragıp Akyavaş, Efsaneler, Yeşim Efsanesi, Zafer. 21. 1. 1960.

35 Rıza Çavdarlı, İlk Türkler, Akyıldız Yayını, İst. 1938. Sf. 19. : Alex. Bertrand: İstokholm Kongresi; l'archèologie prehistorigueg p. 55.

veya Yağmur taşı) adlı incelemesini, Paris'te 1923 yılının Ekim ayında toplanan Milletler arası Dinler Tarihi Kongresinin İslâm Bölümüne sunduğu görülmektedir. O zaman bu incelemeyi, ilerde bir kitap olarak yayınlayacağını belirterek, Avrupada yağmur, yada taşı hakkında daha önce yapılmış araştırmaları, tarih ve etnografik bilgileri de özetliyor.[36] Köprülü bu incelemesini geliştirip yayınlayamamıştır.

Abdülkadir İnan, bu taş hakkında "ilk habere Çin kaynaklarında rastlandığını" "Tang sülâlesi tarihine göre, dişi kurttan türemiş İçjini- nişibu'nun tabiat üstü özelliklere sahip olduğu, yağmur yağdırıp fırtına çıkarabildiği (Hyacinth, 1-258) ve 449 yılı olaylarından bahseden bir kitapta, Yüeban ahalisindeki bazı kâhinlerin Cücenlerin saldırışlarına karşı, şiddetli yağmur yağdırdıkları, fırtına çıkardıkları (Hyacinth, III, 164-165) ilk olarak kaydedilmiştir, diyor.[37]

Ord. Prof. Dr. Zeki Velîdî Togan, İlk Türkler hakkında eski Türk, Çin, İran ve Yahudi rivayetlerinde bilgiler olduğunu, 6 ıncı yüzyıl veya daha önce belirli bir şekil alan ve Çinlilerce bilinen (Wei sülâlesi -M.Ö. 366-558) tarihine geçen "Göktürk- Çin versiyonu, diğeri de 8. asrın ilk yarısında yazılan iki eserden alınarak Selçuklular namına 1126 da yazılan anonim Mücmel ut- tavarih va'-l-gisas kitabına dercolunan "İran - Hazar versiyonu" şekillerinde bize ulaştığını ve her iki rivâyetin "Türklerin Çinlilerle temasından, Türk'ün 4 oğlundan (yani esas 4 kabileden) ve Çin tarafından gelen diğer 10 cedden" bahsettiğini, İran - Hazar rivâyetinin, "ayrıca," Isık- Göl civarında yaşayan ve devletin meşru hükümdarı olan "Türk" ile Ceyhun'da (Yani Aral tarafında) yaşayan amcazadesi "Guz" (Yani Oguz) arasında "Yede taşı" yani milletler üzerinde hâkimiyeti temin eden tılsımlı bir taş yüzünden uzun muharebeler cereyan etmiş olduğundan, Türk'e, Çin tarafından gönderilen 10 "kam" (Şaman), yani batı Göktürklerinin "On Ok" kabilelerinin ilim sahibi olan cedleri geldikten sonra bu hakimiyet sırrı tekrar Türk'ün elinde kaldığından bahsediliyor.[38] "demektedir." İbrahim peygamberin Şarka gönderdiği oğulları sıfatıyle Yahudi menkibelerinde zikredilen üçü hakkında, Taberî ve İbn al Fagih'deki rivâyette şunlar anlatılıyor: Zamiran, Yasubak ve Sukh, babaları tarafından şarka gönderilecekleri zaman ona "biz o gurbet ve

36 (Prof.) Fuat Köprülü (Köprülüzade Fuat), Eski Türklerde dinî-sihrî bir anane "yat" veya yağmur taşı, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası. C. IV. 1. İstanbul 1925.

37 Abdülkadir İnan, Tarihte Ve Bugün Şamanizm, Türk Tarih K. Y., Ankara 1954. Türk Tarih K. Basımevi. (XIV. Yada (Cada, Yat) Taşı ve Yağmur Tılsımları) Sf. 160.

38 Ord. Prof. Dr. A. Zeki Velidî Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş, C. I. İstanbul 1946. Sf. 18.

vahşet âleminde nasıl geçiniriz?" dediler. İbrahim'de: "Ben Size, Tanrının isimlerinden (tılsımlarından) birini öğretirim, bunu kullanarak Siz düşmanlarımıza galip gelir ve harpte sıkıntıya düştüğünüzde bunu kullanarak düşmanlarınız üzerine yağmur yağdırır ve zaferi kazanırsınız" dedi ve onlara bu ismi (tılsımı) öğretti. Onlar da Şarka doğru yürüyüp, nihayet Horasan'a geldiler; orada türeyip çoğaldılar ve onların (yani İbrahimoğullarının) padişahına "khagan" lâkabını verdiler." Ord. Prof. Dr. Zeki Velîdî Togan, İranlılar gibi Yahudilerin de bütün milletleri kendi milletlerinden türemiş göstermek maksadıyle muhtelif kavimlerin adlarını kendi geleneklerince mâlûm adlarla birleştirdiklerini söylemekte ve bu efsânelerde Türklerin Ceddi olarak gösterilen (Yafeth) ve diğer şahıs ve kabile adlarının da böyle olduğunu belirtmektedir.[39] Su ve Sakh şeklinde yazılanların, Şu yaha Saka olması gerekeceğine işâretle, "Eski Tevrat rivayetleri mütehassısı Dr. Baar"ın bu kelimelerin sâmî kelimeler olmadıklarını söylediğini (Not:66) belirtiyor. "Hazar ve Bulgarların, bir zamanlar Horasan'da bulunduklarına dair başka rivayetler de vardır. (Not: 67) Bu Yahudi rivayeti Batı Türkistan'da yaşıyan üç ve Hazarlarla dört Türk kabilesinin yağmur yağdırarak düşmanları mağlûp etmek tılsımını bildiklerini, yani hakimiyetlerinin sırrının Yedetaşı'nda olduğunu, hükümdarlarına Hazar dilince "Hakan" denildiğini anlatmaktadır, ki Göktürk- Çin, ve İran- Hazar rivayetlerinde dört kabileden mürekkep Türk'ün hakimiyeti hakkında söylenen de budur." demekte ve O Çinlilerin Türklerin kudretini iyi cins at ve süvarilikte bulmalarına rağmen "Önasya kavimleri ise bu sırrın YEDE TAŞI'nda olduğuna inanmışlardır, ki bütün bu rivayetler, Türklerin en eski zamanlardanberi cihangir bir millet, devletçi ve asker bir millet olarak telâkki olunduğunun şüphe götürmez şahididir."[40] demektedir.

Oğuz destanının anlattığı büyük Türk devletinde (Hunlar) da, Türk adlı kabile tâbi mevkide bulunmuş: "Eski Türk rivayetlerinin" İran-Ha-

39 Aynı kitap, Not: 64.

40 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan'ın yukardaki eseri. Sf. 20, 21, 22.Nuh'un (İbranice Noah) oğulları Şem, Ham ve Yefet olduğu ve Türklerin soylarının Yefet (Yahfes) e dayandırılmak istenildiği mâlûmdur. Avrupa'nın güney taraflarına ve Türklere Yefet denilmektedir. Bu ilmî olmayıp rivayettir. Tevrat'ta Yefet'in neden çıktığı, etimolojisi belli değildir. (Abraham, İzak ve Yakov'un Tevratta izahı var.) İbranicede bir deyim mevcut: "Yefe fiyuto şel yefet – יפה פיותו של יפת " Yefetin güzelliği onları çekmiş, gibi; benliklerini kaybedip onlara benzemeye uğraşan Yahudilere deniliyor. Yefet=güzellik oluyor. Su ve Şu ibranicede olmamakla beraber Saka, Suka ibranicede mevcut. Çuval, Torba anlamına geliyor. Saka ile bağlantısını tesbit ilmî bakımdan yapılamamaktadır.H. T.

zar versiyonu'na göre, dünyaya hakimiyet tılsımı olan Yede'nin hakikî sahibi "Türk" tü; bunun Yede taşını çalarak hakimiyet dâvasına kalkışan ve Türk'le savaşan amcazadesi "Oğuz"a galip gelmesini temin maksadiyle, "Çin", yede taşına nisbeten daha müessir çareler ve tılsımlar (fal ve zecir ve koyun kemik falı) bile on "âlim (dâna) ve mâhir", kam göndermiştir. Bu sâyede hakimiyet, tekrar Türk'ün elinde kalmıştır. Bunlar, yukarıda da anlatıldığı gibi, 4 kabile Türkün yanındaki On ok (on kabile) uruğlarının ecdadıdır.

Bu rivayete göre, Yafeth oğulları arasında "akıl ve ilimde ençok behremend" olan ancak "Türk"le "Hazar" olmuş; diğerleri ancak sahra kavimleri olarak kalmışlardır."[41]

Ord. Prof.Dr. Zeki Velidî Togan, Türk rivayetlerinde hakimiyetin geçişinde Yede - taşının rolü olduğu inancı üzerinde bilhassa durarak... Önce Türk hakanlarının hükümran olduğunu, sonra hakimiyetin yede- taşı'nı çalan Oğuz yabgularına geçdiğini "hâkimiyetin eski Sakalar'dan ve onların esas kolu olan KUN yabgularına geçmesi demek olduğunu" Gök Türk Hakanları kitâbelerde, Kutluğ Handan önce beğlerin tegallübünden şikâyet ettiklerini, 760 yılında Batı Göktürklerinden hakimiyetin, Yedisu'da yabgularına gaçtiğini, Karahanlılar da da yine aynı Karluk yabgularının hakanlara karşı çıktığının görüldüğünü, her devirde Hakanlar ile Beğler arasında bir mücadele olduğunu, söylentiler arasında Yede taşı'nın rolünün bulunduğu açıklanmaktadır.[43]

Ziya Gökalp, Eski Türkler de Din, yazısında, yağmur taşına tarih ve coğrafya kitaplarında da rastgelindiğine işaretle (Ravzatus Sefa) dan naklen, Nuh'un gemisinin Cudi dağı üzerine oturuşundan sonra, Nuh'un büyük oğlu Yafes'i doğuya yolladığını, ve ona Türklerin (Cide Taş) namını verdikleri yağmur taşını verdiğini, bu taşa (Yede Taşı) dahi dendiğini, "İsmi âzam, üzerinde mahkûk olduğu için, Yafes yağmur istediği zaman bunun vasıtasıyle murâdına nail "olduğunu naklen söylüyor ve" Bu taş hakkındaki rivayetler o derecede kuvvetlidir ki artık onda kimsenin şüpheye mecali yoktur. Şimdi bile Türkler arasında bu cinsten taş mevcuttur. Ve maksatlarının istihsaline hâdim oluyor." denildiğini naklediyor.

Ziya Gökalp, (Mu'cemül Büldan) ın ikinci cildinde, (Ahmed b. Muhammed-ül Hemedanî, Ebul Abbas ibni Muhammed ibni İsa el

41 Zeki Velidî Togan'ın aynı eseri. Sf. 27.
43 Ord. Prof. Dr. Z. Velîdî Togan'ın aynı eseri. Sf. 289.

Merveji) den naklen "Oğuz, Dokuz Oğuz ve Karlık gibi putperest Türklere sınırdaş olan Maveraünnehir de ve sair memleketlerde daima "Türklerin istedikleri zaman yağmur, kar yağdırdıklarını işittiklerini, önce inanmakta tereddüt ettiklerini, fakat "Horasan'da valilik eden ve salih olduğu kadar oradaki hükûmetiyle de meşkûr tanınan (Davud b. Mansur b. Ebi Aliyil Badgisî) le görüştük, tereddüdümüz zail oldu."[44] diyerek olayın nasıl olduğunu anlatıyor. Biz bu açıklamaya (Yağmur taşı ve nasıl yağdırıldığı, görenler ve Metodu) bölümünde döneceğiz.

"10. yüzyılın başlarında İslâm tarihçilerinden İbn-ül-Fakih tarafından" yağmur taşı (Hacer-ül matar) (Senk Cede) hakkında (İbn-ül Fakih) in Meşhet nüshasındaki etraflı bilgide (Ziya Gökalp'in de zikrettiğimiz), "Ebu'l Abbas İbni Muhammed ibn İsâ el- Mervezî" nin[45] Dokuz Oğuzlar ve Karluklarla komşu bulunan Türkler'in "istedikleri zaman yağmur ve kar yağ" dırabilmeleri ve fırtına çıkartmaları ve bunu Davud ibn Ali el- Badgisî" gibi güvendiği birisinden teyid edilince inandığını kaydetdiği 10. Yüzyıl başlarında nerelere kadar yayıldığını ve etkide bulunduğunu göstermektedir.

Ebul Abbas'ın rivayetine göre Halife Ma'mun'un da yağmur taşıyle ilgilenerek, Abdullah bin Tahir aracılığıyle Nuh b. Esed'i bu taş hakkında incelemeler yapmağa memur ediyor. Nuh b. Esed, memleketin yaşlılarını, müslüman Türkleri toplayarak (Cada taşı) hakkında bilgi istiyor." Bu adamlar, "bu haberler dağrudur; fakat sebebini bilmiyoruz" diyorlar.

Burada buna inananların çokluğu kadar, inanmıyanların da bulunduğuna veya onların da önleyici karşı işlemlere başvurduklarına, bu kısa tarihçede işâret etmek isteriz.

Ebu'l - Abbas'a, Horasan emîri İsmail b. Ahmed (892-907), savaş sırasında başından geçen, iri dolu yağdırma olayını ve onlara karşı tedbir olarak kendisinin iki rekât namaz kılıp Allah'a dua ettiğini ve bu sihihirin böylece bozulduğunu bildiriyor.

Prof. Fuat Köprülü, 1925 yılında yayınlanan makalesinde: "Türklerdeki bu sihrî âdet hakkında en eski mâlûmatı (H. 301- 332) seneleri arasında Türk memleketlerini gezmiş olan "Ebu Dulef Müsear İbni Mühelhel"in seyahatnamesinde bulunduğunu söylüyor[46] ve diğer ki-

44 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din-1-, Yeni Mecmua. Sa. 47.

45 Abdülkadir İnan, Tarihte ve bugün Şamanizm. Sf. 161.

46 (Prof.) Fuat Köprülü, Eski Türklerde dînî-sihrî bi anane "Yat" veya yağmurtaşı, Darülfünun Edebiyat Fak. Mec. C. IV. 1. İstanbul 1925.

taplarda bundan alınıp faydalanıldığını kaydediyor. Prof. Fuat Köprülü, ikinci kaynak olarak Kaşgarlı Mahmut'un 1077 de düzenlenen (Divan-ü Lûgat-it Türk) ün önemini belirtiyor.

Hüseyin Namık Orkun 981 yılına dair (Yade) taşı hakkında şu bilgiyi sunmaktadır: "981 yılında Çin hükümdarının elçisi Vangyen-tö Türkistandaki Uygur hakanı Arslan Hanın nezdine gelmiş olup bu ziyareti münasebetiyle Uygurlar hakkında malûmat vermektedir."[47] "Yü (yani Jade ve Nefrit'in muhtelif nevileri) taşını işlemeyi çok iyi bilirler."[48]

El - Birûnî (973-1051), dinler tarihi yönünden de çok önemli bilgiler bırakmıştır. Ord. Prof. Zeki Velidî Togan, onun yağmur taşı ile ilgili olarak verdiği bilgi üzerinde durmakta ve "... Türklerin (Allahın Türklere verdiği hakimiyet tılsımı) bu yedeciliği El-Birûnî tarafından asıl ve esası olmıyan efsâne olarak anlatılmış ise de, Türklerle komşu olan milletlerin, komşu hükûmdarların ve birçok ilim erbabının buna inandığı, bu taşa ait İbn al- Fagih'in Meşhed nüshasında ve diğer eserlerde güya bu tılsımın tesirini gözleriyle görmüş gibi söyledikleri rivayetleri ile sabittir."[49] demektedir.

Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya da Yağmur taşı üzerinde inceleme yapmış[50] 8. Yüzyıla kadar tarihçeyi götürmüş ve bu âdetin başka toplumlarda da olduğunu, İslâmdan önce Araplarda da bulunduğunu söylemekte ve bu defa bilhassa (Ebul - Reyhan'ın Bir Kitabı) ndan etraflıca bahsetmekte, yağmur taşı, yeşim taşı ve bunun bulunduğu yer, rengi, şekli, nasıl yağdırıldığı (metodu) üzerinde durmaktadır.[51] H. 432 M. 1040 tarihinde yağmur taşı hakkında bilgi sunulduğu ve buna inanıldığı belirmektedir. Muhtelif kıymetli taşlardan, şifa veren taşlardan sonra, yağmur taşına geçilmektedir.

47 Hüseyin Namık Orkun, Türk Tarihi, Ankara 1946. C. 1. Sf. 162.

48 Yukardaki kaynak. Sf. 163.

49 Ord. Prof. Dr. Z. V. Togan'ın yukarda adı geçen eseri. Sf. 102, 103. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Yedeciliğe, Yağmur taşına dair 423. sayfanın 3. bölümünde 8 numaralı notta zikredilen kaynaklar şunlardır: "Not 8- Yedeciliğe ait kayıtlar İbn Al- Faqih Meşhedi Nüshası, ur. 171 a- 173 a. Köprülü Fuat, Eski Türklerde Yağmurtaşı, d. Edebiyat Fak. Mecmuası, (Kısaltma: E. F. M.), IV (1925), 1-11. El Birûnî'nin buna inanmadığını ve birisinden tecrübe ettirdiğini anlatan sözleri, Biruni's Picture, S. 89-90"

50 Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, Yat yahut Yağmur taşı, Gündüz (dergisi), Sa. 3. 15 Haziran 1936.

51 Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya, Ebul Reyhan'ın Bir Kitabı, 5. C. Türkiyat Mecmuasından ayrı basım.

Bu makalede, Muhiddin b. Arabî (X. Yüzyıl) nın "Yağmur taşı vasıtasıyle yağmur yağdırmak âdetinden haber verenlerin en eskisi olmak üzere (Bilgat-ü el-gavas, Üniversite Kütüphanesi, Türkçe yazılar kısmı, Sayı 2078, varak 103) ü gösterdiğini, bu makaleden sonra yaptığı araştırmalarda, Cafer-ül Sadık "80-699-148-756" ın tilmizi olduğu söylenen Câbir b. Hayan'ın 12 yüzyıl önce, Elhavaisül Kebir Kitab elbahs de (Beyazıt Camiinde Veliyiddin Efendi Kütüphanesinde(2564 sayılı) kitabın 5 - 57 ci sayfalarında yağmur taşından, taşların birbirine çarparak yağmur yağdırıldığına dair [52] bilgi vermektedir. (Bu ve Ebul Reyhan'ın verdiği bilgileri, görenler, rengi, şekli, nasıl yağdırıldığı, nerede bulunduğu-metodu bölümünde göreceğiz). Yukardaki bilgiden sonra Ord. Prof. Şerafeddin Yaltkaya, yağmur taşından bahsediyor. Burada dikkate şayan taraf hemen her incelemede buna dair kaynakların daha eskilere götürülüşü ve Çin v.b. kaynaklarda, efsanelerde Nuh'un oğluna kadar gidildiği görülmektedir.

Bundan sonra, Yağmur taşının tarihçesinde, yukarda gördüğümüz üzere Kaşgarlı Mahmut (XI. Yüzyıl) yat, yağmur taşı hakkında bilgi sunuyor. [53]

Bunu müteakip kronolojik sırada Prof. Fuat Köprülü'nün "en eski memba" olarak kaydettiği "meçhul bir müellifin (H. 520) de yazmağa başladığı Mücmel el Tevarih vel Kasas" adlı kitabı gelmektedir. "Türklere ait 11. babta " Nuh"un "Yafes"e yağmur duası öğrettiğini ve "ona İsmi Âzam" ı bellettiğini, "Yafes" in de bunu bir taşa kazdırdıktan sonra muska gibi boynuna asarak "Ceyhun" havalisine gelip oturduğunu, ve Oğuzlar arasında bu yağmur taşını elde etmek için çatışmalar olduğunu, "Yafes"in vefatını müteakip çocukları arasında çekilen kur'ada "yede taş", "Türk"e isabet ettiği halde "Goz" ona sahte bir taş vererek asıl taşı" sakladığını, sonra işin anlaşılarak arada savaşlar olduğunu belirtiyor. Prof. Fuat. Köprülü bu münasebetle bu esere nelerin kaynak olduğunu, nerelerden nakiller yapıldığını zikrediyor. (Reşîdeddin; Şerafeddin Yizdi, Abdürrezak Semerkandî; Hâfız Ebrû) v.b. bir sıra Arap, Acem, Türk eserlerinde mükerreren yağmur taşının geçtiğini söylemekte "burada onların sadece isimlerinin zikri bile pek uzun sürer; ve bu mükerrer ifadelerin esasen ilmî bir kıymeti de yoktur." demektedir. [54]

52 Aynı eser. Sf. 20.

53 Kaşgarlı Mahmut, Divân-ü Lûgat-it Türk, Besim Atalay çevirmesi. C. 111, 2; Sf 3.

54 Fuat Köprülü'nün, Eski Türklerde dinî- sihrî bir anane "yat" veya Yağmur taşı, Darülfünun Edeb. Fak. Mecmuası. C. IV. 1. İst. 1925

13. yüzyılda gene taşla yağmur yağdırma olayı önemli bir etkiye sahip bulunuyor ve uygulanıyor. Celâleddin Harizmşah, adlı eserin yazarı (Şehabeddin Ahmed'ün Nesevi) den Türkçeye, Necip Âsım'ın çevirmesinde bu hususta şu bilgi dikkati çekici bir gözleme de işaret ediyor: "Velaşgerd (Doğu Anadoludaki Eleşkird) önüne gelinince, şiddetli sıcak, kuraklık ve hayvanları tâciz eden sineklerden halk şikâyet ediyor. Bunun üzerine taşlarla yağmur yağdırmağa karar veriliyor. Yazar "Biz buna inanmıyorduk. Sonradan birçok tecrübelerle bunun sahih olduğuna inandık" diyor. Ve Sultan'ın bu merâsimi bizzat idare ettiğini, ilâve ediyor. Bu defa geceli gündüzlü, arkası kesilmeden yağan yağmurdan halkın şikâyet ettiklerini ve yağmur sihri yapıldığına pişman olduklarını bildiriyor. "O kadar çamurlardan, bataklardan Sultanın çadırına gidilemez oldu. Hâtunun sütninesinin şunu dediğini işittim: "Sen bir hüdâvent âlemsin. (Yani kâinatın sahibisin) Mukarripleri hep kendisine böyle hitap ederlerdi.) Fakat yağmur yağdırmakta değil; çünkü böyle bir tâfan çıkarmakla hatâ etti; senin yerinde başka birisi olsaydı bunu yapmazdı, yalnız elverecek kadar yağdırırdı. "Buna cevap olarak Sultan:- Dünya Senin zannettiğin gibi değildir. Bu yağmur kudretimin bir alâmetidir; kudretim etrafındakilerin hiçbirisiyle mukayese edilemez."[55]

Bu duruma göre 13. yüzyılın başlarında taşla yağmur yağdırma olayı mevcuttur. Gören ve yazan kişi buna tanıklık etmekte, önce inanmadığı halde sonra inandığını söylemektedir.

Timur ve Uluğ Bey (1394-1449) zamanlarında da çok önem verilen nefrit taşından bahsediliyor. Uluğ Bey Yedisu dan geçerek- Issık gölünün kuzey kıyısını izliyor," Karşi'de bulunan ve güya evvelce Çin imparatorlarının külliyetli bir para mukabilinde satın almak istedikleri- iki büyük nefrit parçasını Semerkand'a götürmekle mükellef iki bin kişiden mürekkep bir kıta, galiba, diğer bir yolu takip ediyordu. Taşların getirilmesi için mahsus arabalar yapılmış; ya atlar veya öküzler koşulmuştu. Bu taşların Semerkand'a getirildikten sonra Timur'un kabri üzerine konulduğunu müverrihler kaydetmemişlerdir."[56] 2 Numaralı notta: "Hâfız- Ebrû ve Abdür-rezzak yalnız bir taştan bahse-

55 Celâleddin Harzemşah, (Şahabeddin Ahmedün Nesevi), Türkçeye Çeviren: Necip Âsım, Mf. Vekâleti Y. İst. 1934. Devlet Matbaası. Sf. 151.

Sultan Celâlüddin Harzemşah'ın yenilmesi -Moğollara- 17 Ağustos 1231. Asıl kitabın yazıldığı tarih H. 667 (M. 10 Eylül 1268-31 Ağus tos 1269).

56 Prof. W. W. Barthold, Uluğ Bey ve Zamanı, Rusça'dan Türk. Çev. (Prof.) Akdes Nimet (Kurat), İst. 1930. Evkaf Matbaası. Sf. 86.

diyorlar. Mirhond'a göre evvelce nefrit üç parça idi ve bunlardan birisi Timur tarafından götürülmüştü." deniliyor.

"Cada taşı efsânesinin Çağatay divan edebiyatında da yer al" dığını söyleyen Abdülkadir İnan, Ali Şir Nevaid-ül Kibar divanında:

Yada taşığa kan tegeç yağın yağkandek ey sâki

Yagar yağmurdek eşkin çün bolur la'lin şerâb âbıd" beytini kaydetmekte "Abuşka'nın meçhul müellif'inin "yad" kelimesini "Yağmur boncuğu; ona kurban kanı sürmekle yağmur yağar" diye açıklandığını ve "Türkistan'da Timurlular ve Özbekler devrinde yazılan eserlerde "yad taşı"ndan bahsedildiğini, "bu efsaneye" okur yazar adamların bile inandığını; Çağdaş Türk uluslarının folklorunda "yad taşı" efsânesi " nin "en çok yayılmış efsânelerden biri" olduğunu belirtiyor.[57]

Burada Tarihçe bölümünde 1482 yılı başlarında yazılmış, Bayatlı Mahmud oğlu Hasan'ın, Câm-ı Cem- Âyîn'in den de bahsedişimiz, bunun nasıl Türklerin İslâmlığı benimsemesinden sonra, İslâmî unsurlarla bu âdetin açıklanmasını göstermeğe bir başka örnek teşkil edişindendir. Burada Nuh'un, Âdem'in yeryüzüne inişinden 2250 yıl geçince dünyaya geldiği, Nuh tûfanı olayının olduğu, geminin Musul'a yakın Cûdi dağında iken tûfanın yatıştığı, gemideki insanların dışarı çıkınca, Nuh'un oğullarından Sam, Ham ve Yafes'ten başkasının öldüğü, Türklerin atasının bu Yafes olduğu, Nuh'un "yağmur yağdırmaya yarayan Yada taşını Yafes'e vererek" onu misk kokulu ırmak boylarına gönderdiği, Yafes'in bu yada taşını alarak Uzak Doğuya gittiği, yetmiş yıl sonra öldüğü, anlatılmaktadır.[58] Böylece Yada taşının tarihi, Nuh'tan başlatılıp Yafes'e, oradan da Türklere ulaştırılmaktadır.

16. 17. yüzyıllarda önemli bir yazma taşlarla ilgili türlü bilgi ve inançları toplamış bulunmaktadır. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Şâban Şifaî'nin "kıymetli taşlara dair Şifâiye fi't-tıb" adlı eserini tanıtırken O da " Şimdiye kadar taşlar hakkında yazılmış en eski kitabın Nasîrüddin Tûsî tarafından telif edilen eser olduğunu ve tetkiklere daima bunun esas tutulduğunu biliyoruz."[59] ve "Yağmur taşına dair şimdiye kadar yapılan tetkiklerde Şâban Şifâî'nin bu eseri kulla-

57 Abdülkadir İnan, Tarihte Ve Bugün Şamanizm. Ankara 1954. Sf. 162.

58 Hasan b. Mahmut Beyatî, Câm-ı Cem-Âyîn, Yayınlayan: Kırzıoğlu Fahreddin, Osmanlı Tarihleri, Türkiye Yayınevi, Türkiye Basımevi. İst. 1949. Sf. 381, 382.

59 (Prof.) A. Süheyl Ünver, Yağmur Taşı Hakkında, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi. C. IV. Sa. 7. Eylül 1952. İst. 1953. Osman Yalçın Basımevi. Sf. 77-84.

nılmış değildir."[60] diyor ve hekim ve ilmiye tarîki mensûbu Ayaşlı Şâban Şifâî Efendiyi (Ölümü Ankara'da H. 1116 M. 1705) tanıtıyor. Prof. Dr. Süheyl Ünver, bu eserin adının "Risâle-i şifâiyye fi beyâni enva'-i ahcar" olduğunu, IV. Mehmed namına yazıldığını, eserin İstanbul Kütüphanelerinde müteaddit nüshaları olduğunu, Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine Ktb. Nu.489 ve 551; Nuruosmaniye Ktb.Nu – 3544, kayıtlı bulunduğunu, kendisinin naklettiği metni Antalya kütüphanesindeki nüshadan, yalnız yağmur taşına ait yeri, bazı yerlerini geçerek bugünkü ifadeye çevirdiğini ve Nuruosmaniye kitaplığına kayıtlı olan nüshada "müellifin tashihleri" olduğunu belirtiyor.

Millî Kütüphane Yazma Eserler uzmanı Dr. Müjgân Cumbur'la birlikte, Nuruosmaniye kitaplığına 3544 sayıyle kayıtlı yazmanın mikrofilmi üzerinde yaptığımız incelemeye göre, bu yazmanın ve tashihlerin Şâban Şifâîye ait olmaması muhtemeldir. Zirâ notlarda "bazı nüshalar da" denildiği gibi, bu notlardaki yazı, diğer yazıyı tutmamaktadır.[61]

Şaban Şifâî'nin yazmasının taşlarla ilgili mikrofilimlerini incelemiş, ayrıca 14 sayfa olan fotokopilerini Millî Kütüphanede çektirmiş ve bu incelememizin sonuna ilâve etmiş bulunmaktayız. Bu bölümde yağmur taşı (Hacer-i Berf-ü Baran) dan bahsedeceğiz. Diğer taşlar hakkında verdiği bilgiler müteakip bahislerdedir.

Nuruosmaniye Kütüphanesinin 3544, Mikrofilim A.1125'e kayıtlı, Şifâiye'nin, Şifâî Şâban Efendiden, müellifin talebesi olan Mustafa Essafî tarafından istinsah edilmiştir. 64 a da "Ebülberekât Nisaburî, Nasîr Tûsî, Hakim Tifaşı ve Mansurî" ve diğer şahısların bu taşın "havas-ı garabiye ve hikâyat-ı acîbesini nakledip" güvenilir şahıslardan inceleyip itimat ettikleri, bu kitabın etraflı bibliyografyası olduğu beliriyor. Bu dolu taşının, çok müessir olduğu, dolu âfetinden tarlaları, bahçeleri korumak için taşı alıp yüksek bir yere astıkları "Allahü Taalâ ol semte dolu yağ" madığı belirtiliyor. (Fotokopi 64 a da taşın rengi, nasıl bir metodla yağdırıldığı hakkında da

60 Prof. Süheyl Ünver bu incelemesinde, Yağmur Taşı hakkında kaynak olarak, Prof. Fuat Köprülü'nün Eski Türklerde dinî-sihrî bir anane "yat" veya Yağmur taşı, (Darülfünun Edebiyat Fak. Mecmuası), IV. 1. İst. 1925. makalesini ve Ahmet Vefik Paşa'nın Lehce-i Osmanî'de Yeda imlâsının kullanıldığını ve Divan-ü Lûgat-it Türk'de يت = yat şeklinde olduğunu zikrediyor.

61 Prof. Süheyl Ünver'de notlarında belirttiği gibi, Şaban Şifâî hakkında, Bursalı Tahir Bey, Osmanlı Müellifleri, İst. 1342. C. III. Sf. 220, 221 de bilgi mevcuttur. Yukarda bahsettiğimiz eserin Ayasofya ve Nuruosmaniye kütüphanelerinde bulunduğunu kaydetmektedir.

bilgi mevcuttur. 65 b - 66 a; bunu müteakip bölümde göreceğiz). Türklerin buna büt taşı, yede taşı dediklerini, bazı şahıslar da bu taştan bulunduğu (yazmada büt yazılı, bunun put'la ilgisinden ziyade بت yat olması gerekir) geniş şekilde anlatılıyor. 64 b, 65 a, 66 a da bu taşla ilgili söylentiler, yağmur, kar, dolu yağdırdığı ve rüzgâr estirdiği, Türkistandaki yadacılar'ın nasıl bu işi yaptıkları açıklanmaktadır. Hiç bulut olmadığı halde yada taşı ile yapılan işlemden iki saat sonra bulutların gökyüzünde göründüğü ve bereketli yağmur yağdığı 66 b. de belirtilmekte; nasıl savaşlar da karşı tarafa felâket getirmek veya askerlere rahatlık vermek üzere yağmur, vücuda getirildiği (Harzemşah) 67 a da anlatılmaktadır. Semerkand şehrinde bu taşla nasıl yağmur yağdırıldığı 68 a da zikredilmektedir. Bu taşları hayvan çiğneyip parçalanması, taşların yuvarlanması, birbirine sürtmesi sonucu yağmur, fırtına, şiddetli rüzgâr olma tehlikeleri karşısında yük yükletilen ve bu yerlerden geçen hayvanların ayaklarına keçeler bağlatıldığı 69 a da hikâye edilmektedir. Gene bu 69 a sayfasında Türkistan'da bir yağmur yağdırma işlemi anlatılmakta ve neticede (Fotokopi 70) bu işlemlerin sonucunda ki dileklere, gayretlere karşı Allahu Taalâ'nın buyruğuyle yapıldığı kaydedilmekte, ve Yûsuf sûresinden bir âyetle bu olaylar arasında bir bağlantı vücuda getirilmektedir. "Göklerde ve yerde nice hakikatler vardır ki yanlarından geçerler de o hakikatlerden gözlerini çevirirler. Bu işin hakikatini Allah bilir ve o herşeye kadirdir."

Türklerin tarihleri ile ilgili batı kaynaklarında bu yağmur veya yada taşı geçmiş bulunmaktadır. Profesör Fuat Köprülü bildirisinde ve Abdülkadir İnan, Tarihte Ve Bugün Şamanizim kitabında bu yönlere temas etmişlerdir.

Türklerin, kültür hayatı, folkloru, etnografyası üzerinde gözlem ve derlemeleriyle tanınmış W. Radloff 1861 yılında Altay'da Abakan ırmağı kaynağı çevresinde bulunduğu sırada yağmur taşı ile ilgili olaya tanık oluyor. Bu defa şiddetli yağmurdan kurtulmak için rehberi olan şahıs aynı zamanda yadacı olduğundan yağmurun gitmesi, gökyüzünün açılması için afsun mahiyetinde manzume okuyor. Radloff Türkçeye çevrilmiş olan Sibirya'dan (Aus Sibirien ve Proben) de Türk dinler tarihi ile ilgili bilgiler yanında bunlardan da bahsetmektedir.[62]

62 W. Radloff, Aus Sibirien, B. 11. 8 – 9 ve proben. B. 1. 220 – 221. W. Radloff, Sibirya'dan 1+, İstanbul 1954, 1++ İstanbul 1956, 11+ İst. 1956. 11++. İst. 1957. Türkçeye Çeviren: (Prof.) Dr. Ahmet Temir.

Pek tabiidir ki kronolojik sıraya göre, yağmur taşına ait bütün kaynakların incelenmesi Dinler Tarihi bakımından önemli ve faydalı olacaktır. Bu yağmur taşı ile yağmur yağdırma hareketinin Türkler de sihrî, mistik ve önemli, etki alanı çok yaygın bir gelenek olduğu görülmektedir. İslâmiyetten önce Türkler arasında varlığı aşikâr derecede benimsenmiştir. İslâmiyetle beraber bu sihir, mistik davranış, İslâmî bir kılık ve tarihçe içinde süregelmiştir. Altay Şamanları ise,[63] yat taşını benimsemekte devam etmişlerdir.

Hemen birçok kavimler de pek yaygın ve etken olan taşla ilgili inançları önceki sayfalarda görmüştük. Yalnız Frazer değil birçok Dinler Tarihi araştırıcıları ve Din Fenomenolojisi uzmanları arasında bazı dinsel, sihrî, majik davranışlar ve inaçlar arasında benzerlik tesbit etmiş bulunmaktadırlar. Bizim hemen bütün dinleri kısa da olsa içine almak suretiyle yaptığımız inceleme de bunu teyid eder durumdadır.

C) **Yağmur, yada taşının rengi, şekli, bulunduğu yer: Yadacılar: Kullanış şekli; Dînî- sihrî metodu. Görenler, inanmayanlar ve inananlar:**

Prof. Dr. Faruk Sümer "Sözlerine itimad olunan bazı âlim müellifler, Türklerdeki yağmur ve kar yağdırma hadisesini bizzat gözleriyle görmüş olduklarını söylüyorlar. Lâkin gariptir ki böyle bir şeyin asla mümkün olmayacağını red ve cerh eden bir ifadeye henüz hiç bir eserde rast gelinmemiştir."[64] demektedir. Gerçekten, yağmur taşı tarihçesi ve bu bahis içinde, bu olayı denemek isteyenlerden bazıları başarısızlık karşısında inanmadıklarını belirtmek istemişler veya başka şahıslardan dinleyenlerden, bunun olamıyacağını kesinlikle ileri sürenler yok denecek kadar azdır. Aksi düşüncede bulunanların bile mütereddit, endişeli oldukları görülüyor. Prof.Dr. Faruk Sümer: "X. yüzyılda Türk memleketlerini gezdiğini iddia eden Arap müellifi Ebu Dulef Mis'ar ibni Mühelhel, İrtiş boylarında oturan Kimek (yahut Yemek) nam büyük Türk kavminden bahsederken, onların her istedikleri vakit yağmuru celbeden bir taşları olduğunu "belirttikten sonra" Bu hadi-

63 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş, C. 1. Şamanî Akideler, 48; 149, 247, 254, 411 (163), 385 (26), 477 (254).

Harva, Uno: Die Religiösen Vorstellungen Der Altaischen Völker. Helsinki 1938, Werner Söderstrom Osekeyhitiö Porvoo. "F F Communication Nu. 125"

64 (Prof.) Faruk Sümer, Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti, Resimli Tarih Mecmuası, 4. C. 44 Nu. 2533 - 2535. Ağustos 1953.

seyi gözüyle gördüğünü bildiren ilk müellif, büyük Türk âlimi Kaşgarlı Mahmuddur" diyor, sonra "aynı asrın ortalarında yazılmış olan Gerdizi'nin Zeyn ül - Ahbar'ında yat taşının menşei" münasebetiyle Nuh'un Yafes'e verdiği taşı anlatıyor.[65] Celâleddini Harizimşah'ın bizzat - fakat aşırı derecede- yağmur yağdırma olayını da anlatan Prof. Faruk Sümer, XIII. yüzyıla ait bir eserden, "892-907 yıllarında Maveraünnehir (bugünkü batı Türkistan) hükümdarı" Samanîlerden İsmail ibni Nâsır'ın, müslümanlardan haraç alan kâfir Türklere sefer açıyor, - yukarda anlattığımız gibi- karşı taraftaki Türklerin müslümanlara, yada, yağmur taşı ile şiddetli yağmur ve dolu yağdıracağını haber alınca "Samanî hükümdarı:" Bunun aslı olmaz. Cenab-ı Haktan başka kimse yağmur yağdırmaya kaadir değildir" deyip önem vermek istemezken, birden bulutları görüp, gök gürültüsünü duyunca hemen atından atlayıp Allaha secde ederek yalvarmasıyle, bulutların yön değiştirişi anlatılıyor. (Aynı makale)

Etraflıca anlatmamız gereken bir bilgi de şudur. Harizm hükümdarlarından Sultan Alâeddin Mehmed (Ölümü 1220) huzûrunda bir ihtiyarın nasıl bir tasa su doldurup, içine iki boru diktiği, üçüncü boruyu yüksek bir yere koyduğu, "yağmur taşı renginde bir yılan bu sonuncu borudan aşağı sarkıvermiş, ihtiyar Türk yat taşını tasa daldırmış. Daha bir dakika olmadan bunları sudan çıkararak birbirine sürtmüş, ve ikisini de birer tarafa fırlatmış" ve bunu *yedi defa* tekrarladıktan sonra tastan su alarak her tarafa serpmiş (Aynı makale). Ve sonra yağmur yağmış diyerek bu olayı kaydediyor.

XIII. Yüzyılda ki bir yazarın "yağmur taşı yumuşak, büyük bir kuş yumurtası büyüklüğünde olup üç türlüdür" diyen Prof. Faruk Sümer, bazılarının Çin'in doğu sınırlarındaki madenlerde, bazılarının, "Çin serhaddin deki sürhab adlı kırmızı kanatlı bir su kuşunun mahsulü" olduğunu söyledikleri ve nasıl kullanılacağı hususunda anlaşmazlık olduğu, bazılarının "aşağıya akan bir suyun içine atılır" dedikleri, birçoklarının, bunun kullanma sırrına, metoduna yalnız Türklerin vakıf oldukları ve kimseye de öğretmedikleri anlatılmaktadır.

Şâban Şifâî, yağmur yağdırmak üzere tolu taşının yüksek bir yere asılması gerektiğini söylüyor. Türklerin yede dediği(sengi büt) ün görülmüş ve denenmiş olduğuna işâretten sonra bazısının renginin toprak ve beyaz, olduğunu, üzerinde kırmızı noktalar bulunduğunu, bazısının muhtelif renklerde bulunduğunu, Ebul Bereket'in birçok

65 Aynı makale. Sf. 2533 – 2535.

nevilerini gördüğünü (Fotokopi 64 a), madeninde anlaşmazlıklar olduğunu belirtiyor. Bazı kimselerin (aksayı Hatay..) da olur dediklerini (İncelediğimiz bu nüshada burası mürekkeple bozulmuştur). Başka bir nüshayı gören Prof. Süheyl Ünver, bu illere Tamgaç ilini de katıyor. Adı geçen makalesi Sf.79) Nerede bulunduğu üzerinde de anlaşmazlık olduğunu belirten Şâban Şifaî, bazılarının bu taşa hayvanî dediklerini (hanazir cinsinden) bir hayvanın karnında bulunduğunu zikrettikleri, fakat çok kişinin Çin iklimlerinde ve İran'da bir nevi yabanî ördekte olduğunu söylediğini, Serhab denilen bu büyük ördeğin kanatlarının kızıl olduğunu, suyu sığ olan yerlerde yuva yaptığını, yaz günleri o mahallin suyu çekilince, Serhab'ın yuvasının bulunduğu mahalli iki zir'a miktarı kazıp taşı bulduklarını, buldukları taşları hazîneye teslim ettiklerini, bu kuştan Mısır diyarında da olduğunu, Semur dediklerini, tüyü ile gemilere ziynet yaptıklarını, fakat o taşın ahvâlini bilmediklerini, "Cumhur-u Türkân müttefiklerdir ki her ne mahalde o haceri istimal ederler" se kar ve yağmur yağacağını söylüyor. ([64]b) Yaz faslında, güneş esad burcunda bile yağmur, kar ve dolu yağdırıldığı, şiddetli rüzgâr estirildiği, bir mahalde güneş varken, diğer bir mahalde kar, yağmur ve dolu yağdırma işini bu taşla yaptıklarını anlatıyor. Buna örnekler veriyor. ([65]a)

Bazılarının yağmur için başka ve kar ve dolu ve rüzgâr için başka başka taşlar olduğunu söylediklerini, fakat söylentiye göre cümlesinin bir taş yağmur taşı (sengi yede) olduğunu, bunun uzmanları bulunduğunu, bunlardan (yadacılardan) , bir küme toplansa, birisi yağmur, diğeri kar, öbürü dolu yağdırmağa gayret etse, Tanrının buyruğuyle her birinin ameline göre halkedeceğini, ([65]a) bazılarının o acâip ahvâlinin garayip ve afsun vasıtasıyle olduğunu, onları Türklerden bir gurubun bildiğini, bilhassa Türkistan vilâyetine mahsus olduğunu, yadacıların bu işi yaptıklarını, fakat bazıları bu taş kimin eline geçerse orada yağmur ve dolu yağdırılacağını, "ancak amelini bilen şahsa mühtadır" denildiğini görüyoruz. ([65]/b.)

Yağdırılma işlemini Şâban Şîfaî şöyle anlatıyor: "mücerret bir tarafa su koyup içine taşı koyar, yüksek bir yere asarlar. Sultan Mehmet Harezmi maiyetine mensup bir pîrî Türkî'nin o taşla nasıl yağmur yağdırılacağını bildiğini ([65]/b) ve onun bunu, çok zahmetli ve sıcak hava içinde geçen bir seferde yaptığını, Allahın emriyle, o taşı kullanarak yağmur yağdırması için ona buyrulduğunu ve (Tifaşî) nin de orada bulunup seyrettiğini, o şahsın (yadacının önce başını açtığı ve bir tasa su doldurup önüne koyduğu ve üç kamış aldığı, birini tasın sağ tarafına

ve birini taşın sol tarafına yere diktiğini ve birini tasın üzerinde tutup, her iki kamışın başlarına bağladığını, sonra yağmur taşı renginde "bir sağ yılanı" kuyruğundan bağlayıp o taşın üzerine gerilen kamışa baş aşağı astığını, öyleki yılanın başından (Fotokopi 66/a) tas içindeki suya iki endaze yüksekliği olduğu, ondan sonra taşın muhafızından iki parça taş alıp o tasın içine bıraktığı, sonra onları çıkarıp birbirine sürdüğü, ve her birini bir tarafa attığını, sonra yine alıp suya bıraktığını, sonra yine çıkarıp birbirine sürdüğünü, yine suya bıraktığını *yedi defa* bu işlemi tekrardan sonra o kaptan bir miktar su alıp etrafa saçtığını, bu esnada yadacının, başı açık ve saçları dağınık, gazaplı "ve kelâmı hâfi ile tekellüm eyleyüp başıyle semâya îmâ eyler, güyâ yağmur istida eder idi iki saat miktar adam bu minval üzere hareket eyledi nagâh etraftan bulutlar nümâyan olup" bol yağmur yağdığını (Fotokopi 66/b) de görüyoruz. Bunu anlatan şahıs birçok defalar bu işlemi gördüğünü, olumlu sonuç verdiğini "Rabbül âlemînin" bilgisine akıl ermediğini tanıklık ederek söylüyor. Yalnız bu gibi işlerle uğraşanların şahsen mal, evlât,. v.b. bir zarara ve felâkete uğradığı, bu işle uğraşanların fakir olduğu, fakat Sultan'ın da ihsan da bulun duğu (tanık Tifaşi) belirtiliyor. (67/a)

Bir yadacının âkibeti hikâyesi de dikkate değer. Harzemşah Sultan Mehmet, Çingiz istilâsından önce Çin tarafına yaklaşırken çok fazla yağmur ve kar'a mâruz kalır. Bu hâlin yağmur taşı kullanan bir yedecinin eseri olduğunu anlayınca, o iki şahsı huzûruna getirir, siyah keçelere sarıp gömdürür. Böylece yağmur kesilir. Onlar öldürülmese imiş işlemleri sürüp, yaptıkları yağmur taşı dolayısıyle, yağmur kesilmeyip felâkete uğrayacaklarmış. (67/b)

Gene Şâban Şifaî, Semerkand şehrinde yağmura ihtiyaç olunca, "*taş, bir tas içinde* suya bıra" kılıp bir mahalle konuluyor. Hâfız namındaki birisi suyu görünce bilmeyerek içiyor, ve hemen yağmur kesilmek bilmeden yağmağa, seller taşmağa başlıyor. Ahali bir felâkete uğranılacağından korkarak sebebini arayıp buluyor. Hâfızı yakalayıp şehirden sürünce, yağmur kesiliyor. (68/a) Fakat bu adam hangi vilâyete giderse, yağmur da oraya felâket getiriyor. Bunun üzerine, Maveraünnehir ve Horasan'dan da sürülerek, nihayet Mısır'a sığınıyor. Yurt özleyişiyle bir müddet sonra Semerkand'a gidiyorsa da artık o etki kaybolmuş bulunuyor; fakat bu zata da "taşa nisbet olunup" "Hâfız Yede" adını takmışlar. (68/b)

Taşın kullanış şekli hakkında Şâban Şifaî şu önemli ilâveyi de yapıyor: "Bir cemaat" taşı mücerred ıslatmakla yağmur vücuda gel-

mez onun kullanılışını bilen sihirbaz şahsa bağlıdır, demişler ([68] b). Bâzı zevatta balıkta ve "insanda bulunan taşlar ile dahi ol ameli bilenler" yağmur, kar, dolu yağdırabilir, şiddetli rüzgâr estirebilirler, demişlerdir (68/b ve 69/a). Fakat buna karşı Nâsırı Tûsî'nin sözüne göre taşların madenî olması gerekir. Ve devam ederek "Muhammed b. Zekeriyya Ebûbekir Râzi"nin Akabe hikâyesine uygundur diyerek, bu mûtemet zâtın Kitab'l- havâs adlı büyük kitabında anlattığı hikâyeyi Şâban Şifâî eserine naklediyor: Türkistanda iki bölge arasındaki bir geçitten hayvanlar geçirilirken ayaklarına keçe sarıldığı ve yavaş yürütüldüğü, şayet o hayvanın tırnakları o geçitin taşına dokunur veya bir taş zedelenirse, hemen bulutlar peyda olup yağmur yağdığı, eğer kışsa büyük tufan olduğu anlatılıyor. O semte gelenler o taşlardan alarak Türkistan şehirlerine ve diğer yerlere götürüyorlar ve istekleri kar ve yağmur yağdırmak ise, o taştan birini bir "zarf" kap içinde suya bırakıp yüksek bir yere ([69] a) asıyorlar, diledikleri ne ise Allahü Taalâ vücuda getiriyor, diyor. Bu Türkistandaki geçitten geçerlerken yüksek sesle bağırmak, bir şey yıkamak, siyah renkli bir şeyi suya bırakmak v.b. câiz görülmüyor, bunlardan birisi yapılırsa yaz bile olsa yağmur, "kış faslı ise" kar ve tufan zuhûr ediyor. "Üstad Ebul-Reyhan (Bîrûnî) nin bu olayları kötüleyip küçümseyerek, benim nanazarımda bu cins fiillerin, insan nevinin yapabileceği işlerden değildir, "Ol sözler ki halk söyler mücerred hikâye kabilindendir, demişler" diyerek, Şâban Şifâî bu görüşü tahlil ve tenkid ediyor ve, ama Ebül bereket Nişâbirî, bu olayları bildirdiği gibi, sözüne güvenilir, tanınmış kimseler da bunun aksini iddia etmeleri şöyle dursun, olayları teyid etmişlerdir. Birûnî'nin bu görüşte oluşu, ona mûteber, güvenilir insanlar tarafından olayların vasıl olmamasıdır diyebiliriz, bu hususta şüpheye yer kalmaz, demektedir (69/b ve 70).

Hakîm Tifâşi ise vukuuna inandığı ve (Ezharül'l - efkâr)'ında açıklandığı gibi, sözüne inanılır insanlar tarafından da bilinmiş, görülmüş ve nakledilmiştir, demekte ve önceki bölümde kaydettiğimiz Yusuf sûresinden bir âyetle bu bahsi sonuçlandırmaktadır. ([70])

Ziya Gökalp, yukarda bahsettiğimiz (Eski Türklerde Din) başlıklı makalesinde, taşın rengi, şekli, yapısı, bulunduğu yer hakkında, Kaşgarlı Mahmut'a dayanarak şu bilgiyi veriyor: "(Kimin yanında kaş bulunursa şimşek onu yakmaz)" sonra taşın iki hassasını aynı kaynağa dayanarak veriyor: "1- Kaş taşı bir bez içine sarılıp da ateşe atılırsa taş yanmadığı gibi bez de yanmaz. Mahmut Kaşgarî bunun tecrübe edilmiş olduğunu te'kiden söylüyor.2- Susamış olan bir adam

bu taşı ağzının içina alırsa susuzluğu gider. Kaş siyah ve beyaz olmak üzere iki türlü imiş. Beyazına (Örünk kaş), siyahına (kara kaş) denilirmiş. (Örünk) şark türkçesinde (Ak) manasındadır. Beyaz kaş (Mühür) suretinde beraber taşınır ve bu suretle yıldırımdan, susuzluktan ve şimşekten emin kalınırmış. Yüzük kaşı tâbiri bu istimâlin bir bakiyesidir. "Taşların bulunduğu yer, mevki hakkında ise şu bilgiyi görüyoruz:" (Huten) şehrinin iki tarafında akan iki ırmak vardır ki bunlardan birine (Örnük kaş öküz), diğerine (kara kaş öküz) namı verilir. (Öküz) ırmak manasınadır. Mahmut Kaşgarîye göre, birinci de (beyaz kaş), ikincide (siyah kaş) bulunurmuş, gûya bu taşlar bu mevki den başka dünyanın hiçbir tarafında bulunmazmış."

Taşı görenler; nasıl yağdırıldığı, kullanma metodu:

Ziya Gökalp bu makalesinde Mu'cem-ül Büldan'ın ikinci cildinde, Türklerin yanlarında bulunan bir taşla yağmur yağdırdıkları, Ahmet b. Muhammed-ül Heâmnî'nin Ebül Abbas İsa b. Muhammed-il Mervezî'den naklen bir olayı anlatıyor: "Tekziple tasdik arasında bulun"an bu zatın verdiği bilgi dikkate şayândır:" Fakat, ne zamanki Horasan'da valilik eden ve salih olduğu kadar oradaki hükûmetiyle de meşkûr tanınan (Davut b. Mansur b. Ebi Aliyil Badgisî) le görüştük, tereddüdümüz zâil oldu. Bu zat Oğuz Türklerinin hükûmdarı yani (Yabgu) nun oğlu (Balkık) la görüşmüş ve aralarında şöyle bir muhâvere cereyan etmiş: Biz işittik ki Türkler istedikleri vakit yağmur ve kar yağdırabilirlermiş, siz-de bu iktidar var mı?... Böyle bir iktidara nasıl mâlik olabilirler? cevaben bunun doğruluğu hakkında bir olay anlatılıyor ve yakınlarının, bir gezide, bir dağın ötesinde çok sıcak, yakıcı bir bölgede yaşayan bir halkın bulunduğunu, bunların orada nasıl yaşadıklarını merak ederek sorduklarında "orada insanların yer altında ve dağların içinde serdapları var, güneş doğar doğmaz bu serdaplara girerler, ancak güneşin gurubundan sonra oradan çık" tıklarını, "yabanî hayvanlara gelince bunlar, kendilerine hassasiyet mintarafillâh ilham edilmiş olan bir nevi çakıl taşından edin" diklerini "Güneş doğunca bu taşı başları üzerine kaldır"dıklarını, "derhal güneşle başları arasında bir bulut peyda ol"duğunu dedesinin işitince, dedesinin bu ülkeye giderek duyduklarının doğru olduğunu, gördüğünü ve" yabanî hayvanların kullandığı taşları öğrenmeğe çalış" tığını, "bu taşları bulunca, gerek kendisi ve gerek maiyetindeki adamlar"ın "bunlardan kâfi mikdarda memleketlerine getir"dikleri, "Türklerin nezdinde mevcut bulunan taşlar"ın o taşlar olduğunu, yağmur yağması istenilirse taşı biraz kımıldattıkları "derhal bulut

peyda ol"duğu, "kar yahut serin hava istedikleri zamansa daha çok salla" dıkları, "derhal kar ve serinlik husule gel"diği ve "bu işleri" yapmanın kendi hünerleri"olmayıp, belki Allahın kudretinin bir tecellisi" olduğunu soran şahsa anlatıyor. Bu yat taşını kullananlara yadacı dendiğini önce görmüştük.

Grenard'ın "Huten de çıkarılan (yade) taşından bilezik, çubuk başlığı, enfiye kutusu, yayı çekmek için parmağa takılan halka, kalem sapı, kemer kaşı ve bilhassa tılsım imal" edildiğini (Siyerozevki) nin Yakutlardaki (Sata) adlı taşın güneş ışığını zayıflattığı, "Yakutların Sata 'siyle Uygurların" Yade "si" nin aynı şeyler olduğu, Türk lehcelerindeki Y harfinin Yakutçaya geçerken (S) harfine değiştiğini "Fakat, Yakutların bu taşı Huten'den getirtemeyeceklerine bakılırsa, Türkler nazarında mukaddes tanılan her hangi bir taş"ın "Yade, mahiyetini alabildiği"nin anlaşıldığını, Ziya Gökalp makalesinde anlatıyor ve (Siyerozevski) nin (Sata) taşını nasıl kullandıkları, bunun metodu hakkında aynen naklettiğimiz şu dikkate değer bilgiyi veriyor: "Sata taşı, kaynar suya atılınca koşmağa, bağırmağa başlar, sonra ölür. Bu harikalı bir taştır ki rüzgârları, fırtınayı, kuraklığı celb edebilir. Her seyyah bu taştan yanında bulundurmak ister. Çünkü, bu taş atın yelesine bağlanırsa hafif ve serin bir nesim esdirerek sinekleri kaçırır. Bu taşı yıldırım isabet etmiş yerlerde aramak lâzımdır. Bundan başka, atların, öküzlerin, ayıların, kurtların, köpeklerin, ördeklerin, kazların, kartalların ilh. ahşasının dahilinde de vücude gelebilir. Kurdun satası en kudretli olandır: Kuraklığa sebep olabilir" denilmekte ve, âdi bir sata'nın yaz ortasında serinlik husule getirebileceği, hattâ kar ve rüzgârları da çekecek güçte olduğu, çok küçük olan bu taşın, bir insan başı şeklinde bulunduğu, hangi taraftan rüzgâr esmesi dileniyorsa, satayı el içinde o yöne doğru tutmanın yeteceği, böyle yapılınca derhal o taraftan rüzgârın esmeğe başlıyacağı, anlatılmaktadır." Sata'yı müessir olmağa icbar için, onu döğmek lâzımdır, aldığı her darbeye karşı fena havalı bir gün verir. Aynı zamanda, birtakım efsunları da okumak lâzımdır: Çocuğum hayatını kaybetsin ki...davarlarım patlasın ki... karım ölsün ki günah tanımıyacağım. Yalnız seni tanıyacağım, ey Sata!"deniliyor. Sata'nın evde tutulamıyacağı, hangi hayvandan husule gelmişse, onun yapağısı içine sarıldıktan sonra, onu bir delik içinde dikkatle gizlemek gerekeceği, *Sata'nın öldükten sonra, artık başka taşlardan hiçbir farkı* kalmıyacağı, ilâve ediliyor: "Sata'da müessir olan kuvvet, bütün kâinatta münteşir bulunan kudrettir; fakat sata'da ziyade bir şiddeti haizdir. Her şey kaya, ağaç, çalı, dağ, seylâb, ot, çiçek ve bilhassa insan eliyle ya-

pılmış eşya (eş) namındaki samimî bir cevhere, bir zata, bir ruha malikdirler. Bu eşdir ki onların yaşamasını ve müessir olmasını mümkün kılar."

Ziya Gökalp, Radloff'un Altay Türklerinin Şamanizmi hakkındaki incelemesinde, Şaman, kamların başarı âletleri, def, davulla ve nasıl Yada ile işlemde bulunduklarını anlattıktan sonra doğrudan doğruya Radloff'un bir gözlemini naklediyor: "Abakan menbalarından uzak bulunmayan bir mevki de haftalarca devam eden bir fırtınaya tutulduk. Yanımda bulunan bir *yadacı, eli altında hiçbir (yada) bulunmadığı için, benim seyahat eczahanemden almış olduğu ilâcı bir kaşık içinde ateşe tuttuktan sonra* dua etmeğe başladı."[66]

Prof. Fuat Köprülü, Eski Türklerde Dînî - Sihrî Bir Anane, "Yat" veya Yağmur Taşı, adlı önemli makalesinde, gören, deneyen ve inanlara örnek olarak, önce Kaşgarlı Mahmut'u sunuyor. Onun, Yağma kabilesindeki yangın söndürmek için, yada taşı kullanıldığını, bunu gördüğünü, mevsimin yaz olmasına rağmen "*Allahın izniyle kar*" yağdırıldığını ve yangının söndürüldüğünü anlatıyor: "Yat'ın sihir yapılan bir taş ismi olmayıp" hususî birtakım taşlar ianesiyle yapılan sihir" mânasına geldiğini belirtiyor. Mukdesî'nin şüphe îmâ ettiğini açıklıyor.

H. 520 yılındaki, adı bilinmiyen yazarın (Mücmelü Tavarih velkısas) eserinde, 11. bapta, Nuh'un oğlu Yafes'e bir yağmur duası öğretip "ismi âzâm"ı bir taşa kazıyıp oğlunun boynuna muska gibi asıp, Ceyhun havalisine yolladığını anlatıyor.

Birtakım bilginler doğrudan doğruya görerek, deneyerek değil, başkalarından dinlemek suretiyle bir kanaate varmış ve eserlerinde bahsetmiş bulunuyorlar. Bunlardan (Tarihçe) bölümünde bahsetmiştik.

Gene Köprülü "İsmail b. Nâsır Samanî"nin gayri müslim Türklerle icra ettiği bir harpte, Türklerin bu sihri yapmaları ve hükümdarların dua ve münâcatı üzerine yağmur bulutunun tebdili istikametle Türkler üzerine gitmesi ve onları mahvu perişan etmesi" olayı anlatılıyor. Köprülü, Ziya Gökalp'in makalesinde anlattığımız, yağmur istenildiği zaman taşı sağa sola kımıldatmak, kar ve dolu için daha fazla sarsmak gerektiğine inanıldığını belirtiyor. Yağmur taşının her

66 Ziya Gökalp, Eski Türklerde Din-1-, Yeni Mecmua. Sa. 47.

zaman yağmur yağdırmak için özel bir âyinle, birtakım sihrî formüllerle yağmur yağdırmanın mevzuubahis olmadığını da kaydediyor.

Diğer bir yerde "Kazvinî"nin ifâdatı arasında tarihi dîni itibariyle asıl şayanı dikkat olan cihet, arabî bir nüshada meçhul bir ravî'den, farisî bir metinde ise "Hasan b. Mahmut Elkazvînî" den nakledilen, "Sultanın veziri yanında iken sözün" but – بت " adlı taşla geldiğini, bazılarının inanmaması üzerine, vezirin birisini çağırtıp "ona Türkçe olarak" "Bize but yap" dediğini anlatıyor. "o adam bir fincan istedi, fincana su doldurdu ve içine de bir taş attı. Kısa bir zaman sonra bulutlar peyda oldu ve yağmur başladı." "Farisî metnin baş tarafında bu yağmur taşına "but" dendiği ve "Celâleddin Havarzemşah" nezdinde bunun mevcut olduğu da mezkûrdur." denilmektedir. (Aynı makale).[67] Daha önce Şâban Şifâîden naklen özetlediğimiz bir yağmur yağdırma olayını, Prof. Köprülü bu makalesinde "Havarezmîler de bu "yatçılık" âdetinin şâyi olduğunu gösteren diğer bir delili de, "Hammer"in istifade etmiş olduğu "Mahmut b. Mansur"un eserinde buluyoruz. Daha önce belirttiğimiz bu olay burada açıklananla bazı farklara rağmen birbirine benzemektedir.

Sultan Mahmut Havarzemşah'ın çadırında, yazın yaşlı bir adamın, su dolu bir tası alıp çadırın ortasına koyduğu, sağına ve soluna iki boru diktiği ve üçüncüsünü yükseğe diktiği, yağmur taşı renginde bir yılanın bu borudan aşağı sarktığı, neredeyse yılanın başının suyun sathına kadar yaklaştığı, sonra iki adet yat taşını tasa daldırıp çıkardıktan sonra birbirine sürttüğü, bunu müteakip herbirini bir tarafa fırlattığı ve bu hareketi yedi defa tekrarladığı, nihayet tastan su alıp her tarafa serptiği ve gökyüzünü koyu bulutlar kaplayıp yağmur yağdığı anlatılıyor ve bu yadacı ihtiyarın, işlem sırasında başı açık ve ayaklarının çıplak bulunduğu, hiddetli bir durum gösterdiği, ve bazı sözler mırıldandığı, bu esnada çok yorgun göründüğü ve ıztırap çektiği belirtilmektedir.

Taşın rengi, şekli hakkında yukarda Şâban Şifaî'de sunduğumuz bilgiyle karşılaştırmak üzere Prof. Köprülü'nün Hammer'in faydalandığını söylediği Mahmut b. Mansur'un eserinden alarak (Notul.) belirtiyor: Hacerül mutar kolayca ufalanabilir; büyük bir kuş yumurtası kadar olup üç türlüdür: Kırmızı beneklerle dolu beyaz toz renginde, beyaz temiz ve koyu kırmızı, yahut muhtelif elvan. Bu taşın şekli hakkında muhtelif fikirler vardır. Bazılarının zannına göre bu

67 Prof. Köprülü, burada but kelimesinin sanem, put anlamına gelmekten çok بت يت şeklinde yazılmasını sebep olarak zikrediyor.

taş Çinin aksaî hududunda bulunan madenlerin mahsulüdür; bazıları sanırlar ki domuz cinsinden bir hayvanın karnından çıkarılan hayvaniül menşeî bir taştır; diğerleri derler ki Çin hududunda bulunan "Serhab" adlı ve kırmızı kanadlı büyük bir su kuşunun mahsulüdür: Bu kuş suyun çok olduğu yerlerde yuva kurarmış, yazın su yuvanın altına indiği zaman oradan yağmur taşını çıkarırlarmış." Bütün Türklerin birleşik kanıları, hangi mevsim ve zamanda olursa olsun bu yağmur taşının mutlaka etkisini yapacağıdır. Yalnız kar ve dolu taşiyle, yağmur taşının aynı taş mı olduğu hususunda anlaşmazlık vardır. İkisinin de aynı olduğu düşüncesini benimseyenlere göre, bu etkinin derecesine göre ya yağmur veya kar, dolu yağar. Adı geçen taşın kullanılış şekli üzerinde de anlaşmazlık vardır. Bazıları bu taşın yüksekten alçağa doğru akan suyun içine konulduğunu, bazıları da bunun kullanılışını yalnız Türklerin bildiğini, bunu kimseye söylemeyip sır tuttuklarını, kimseye öğretmediklerini söylüyorlar.[68]

Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, Ebul Reyhan'ın Bir Kitabı,makalesinde (Bu kitabın H. 432 M. 1040 yılında yazıldığını belirtiyor.) Yeşim Taşı'nın (Haten) den çıktığını söylüyor ve bu mevkide (kaş) denilen bir vadide (Yeşim)in beyaz ve âlâsının buradan çıktığını, büyük parçalara mahsus yerin hükûmdara, mahsus olduğu, halkın ancak küçük parçaları alabileceği, bundan başka (Karakaş) denilen bir vâdîde çıkan (Yeşim) in renginin (Kaş) dan çıkanlar kadar beyaz olmadığını, (Yeşim) in kendisine veya (Yeşim) cinsinden olan bu taşa (galebe taşı) denildiğini belirtiyor ve Türklerin kılıçlarını ve atlarının üzerindeki eğerlerini ve bellerindeki kemerlerini savaşlarda galebe çalmak niyetiyle bunlarla süslediklerini, bundan dolayı bunlara bakan şahısların parmaklarına yüzük takmağa ve bıçaklarına sap yapmağa başladıklarını[69] anlatıyor. "Kitab ül bahs de (Yeşim) e (galebe taşı) denilmekte ve Türklerin bunu karşılarına çıkan kimselere galip gelmek için ve aynı zamanda yedikleri hamur ve kızartma vesaire gibi hazmı

68 Prof. Fuat Köprülünün yukarda adı geçen makalesi. Not: 1. (Mehmet b. Mansur'dan naklen Hammer, "Ruska"nın makalesi haşiyesinde). Bunun tarzı istimali hakkında "Gruna" da ve "Vamberi"de de tafsilât vardır.

69 (1) Sayılı Notta, Ş. Yaltkaya, Divan-ü Lûgat-it Türk; (C. 3. Sf. 112) den naklen, Kaş'ın beyaz ve siyah nevileri olan saf bir taş olduğu, bunun beyazından yıldırım ve susuzluktan ve gök gürlemesinden korunmak için yüzük yapıldığını gene (C. 3. Sf. 113) te; Kaş öküz (Haten) beldesinin iki tarafında akan iki dere olduğunu, bunlardan birisine (Örönk Kaş Öküz) denildiğini, bu saf taşın beyazının burada bulunduğunu, ondan bu dereye bu adın takıldığını, ikinci dereye (Karakaş Öküz) denildiğini, işte bu saf taşın siyahının burada bulunduğunu, bu taşın bütün dünyada yalnız bu iki derede bulunduğunu, not olarak kaydediyor. Ord. Prof. M. Şerefeddin Yaltkaya, Ebul Reyhan'ın Bir Kitabı, 5. C. Türkiyat Mecmuasından ayrı basım).

güç olan yemeklerden mideleri ağrımamak için kullandıkları bildirilmektedir. Ve Nâsır bin Yakub bunun firuzeden daha katı olduğunu ve Türk diyarında Serev denilen bir vadiye bunları yağmurlardan hâsıl olan sellerin getirdiğini ve bu taşın elmas ile kesilip bundan kemer ve yüzük yapıldığını söylemektedir."[70] Ebul Reyhan muhtelif taşlardan bahsettikten sonra yağmur taşına geçiyor. (Sf. 19) "Kitab-ül havas Râzi inde Türk diyarında Karluklar ile, Peçenek toprakları arasında" ki bir dağ geçidinden insan, hayvan ne geçerse ayaklarına keçeler sarıldığını, böylece kazara taşlara dokunup birbirine çarptırmak suretiyle şiddetli yağmur yağmasının önüne geçildiğini, şayet yağmur yağdırılmak istenilirse bir kimsenin suya girip, ağzına bu geçidin taşlarından bir taş alarak elini salladığı, derhal yağmur yağmağa başladığı anlatılıyor. : "Bu hikâye yalnız İbni Zekeriya - Muhammed bini Zekeriya El Razi el-Razi'ye mahsus değildir. Bu; hiç bir kimse tarafından reddedilmiyerek umum tarafından kabul edilmiş bir rivayettir.

Kitab-ül bahis'de bu taşın Karluk vadisinin arkasında bir sahrada bulunan siyah ve kızıl bir taş olduğu zikrediliyor. Böyle birbirleriyle temasta bulunmıyan muhtelif taraflardan temin edilmekte olan bu hikâyeye inanmak lâzımgelir." deniliyor ve Karluklarla Peçenekler arasındaki mesafenin çok uzak olduğu hatırlatıldıktan sonra şu önemli bilgiyi veriyor: "Bununla beraber şunu da söyliyebilirim ki Türklerden biri bana bu yağmur taşından bir miktar getirmiş ve bunu benim sevinç ile derhal münakaşasız kabul edeceğimi zannetmiş idi. Ben; bu taşı kabul etmeden önce kendisinden bu taş ile mevsim hilâfında olarak yağmur yağdırmasını ve mevsiminde olduğu takdirde benim istediğim muhtelif defalarda bunu tekrar etmesini ve bu suretler ile bana kanaat gelecek olursa kendisine umduğundan ziyade ikram edeceğimi söyledim. Bu taş ile yağmur yağdırmağa kalkışan bu kimse taşı suya daldırdı ve homurdanmağa ve bağırmağa başladı. Fakat yağmurdan bir eser zuhûr etmedi. Yalnız kendisinin havaya fırlatmış olduğu sular yere düşmüş idi.

Yağmur taşı vasıtasiyle yağmur yağdırmak keyfiyeti yalnız nâsın aşağı tabakada bulunanları arasında değil; yüksek tabakadakileri arasında da yayılmış ve herkes tarafından aslı faslı iyice araştırılmıyarak kabul edilmiştir."[71] Bu gözlem ve deneme yoluyle isbatına çalış-

70 Aynı makale. Sf. 17.

71 M. Ş. Yaltkaya'nın Notu: (H. 1127) de İran Şahı Hüseyin'in kardeşi Abbas'ın kendisiyle muharebe edenler üzerine kar ve yağmur yağdırdığı ve kendisi öldürüldükten sonra bunlardan eser kalmadığını Raşit Paşa tarihinde okuyoruz. (C. 2, Sf. 103 - 104, İbrahim Müteferrika Basımevi).

maya karşı, yağmur taşına inananların, taşı müdafaa sadedinde, çeşitli çevreler ve mahallerin muhtelif etkileri altında bu taşın hassasının değişebileceğini, Türklerin topraklarında bu taşın yağmur yağdırma hassası olduğu halde, başka topraklarda bu taşın hassasını kaybettiğini ileri sürdüğünü anlatıyor: "Buna misal olmak üzere de (Taberistan) dağlarının tepelerinde *sarımsak döğülecek* olursa derhal yağmur yağdığını," gene "Buralarda gerek *insan ve gerek hayvan kanı dökülecek* olursa yine derhal yağmur yağdığı da söylenilmekte ve buna mukabil Mısır'da dahi hiçbir suretle yağmur yağmadığı (?)ilâve olunmaktadır. Ben; bunlara derim ki: Bu yağmur yağmak ve yağmamak dağların vaziyetleriyle, rüzgârların esinti mahalleri ve denizlerden hasıl olan buharların geçme yerleriyle alâkadardır. (Taberistan) dağlarında sarımsak döğüldükçe derhal yağmur yağmakta olması hikâyesini olduğu gibi kabul etmek doğru değildir. Bir takım basit insanlar *bazı havuzlar ve su birikintilerine bir pislik veya kadın olsun erkek olsun şerî taharetsiz bir kimsenin eli değecek olursa derhal sis, tipi, kar ve yağmur yağar derler* ve böyle bir îtikat taşırlar. Bu havuzlar ve sular öyle bir dağlarda ve öyle bir mevzîdedirler ki zâten oralardan kar ve tipi eksik olmaz."[72] Böylece Ebul- Reyhan buna inanmadığını, bazı mahallere ve bazı taşlara özellikler kondurmanın, halkın yollarını istedikleri gibi istedikleri yönlere değiştirmek kasdine bağlı olduğunu, belirtmektedir.[73] Bununla beraber tek bir deneme yaptırdığını, gözden uzak tutmamak gerekiyor. İran Şahı Hüseyin'in kardeşi Abbas'ın da yağmur yağdırdığı ve kendisi öldürülünce yağmurdan eser kalmadığı olayı Raşit Paşa tarihinde kaydedilmektedir.

Gene yağmur taşının yağdırma işinde kullanma metodu, nerede bulunduğu, Cabir b. Hayan'ın El havas-ül Kebir- Kitab'ül bahsinde (Veliyyiddin Efendi Küt. 2564 sayılı), 56 – 57. Sayfalarında Cabir'den naklen aşağıdaki bilgi sunuluyor: "Yazın sıcak bir gününde bu yağmur taşını bir büyük tasın içine koyacak ve tasın içine doluncaya kadar su konduktan sonra bu taşların yüzlerini birbirine sürtecek olursan yağmur yağmağa başlar." Bu taşın, Karluk Türklerinin topraklarında bir derede bulunduğu, bu yerlerde aynı zamanda elmas da olduğu, bu vadinin içinde müthiş yılanlar, büyük yırtıcı kuşlar bulunup, manzarasının çok korkunç olduğu anlatılıyor. Bu yağmur taşının bulunduğu yerden geçirilen katır ve merkep gibi hayvanların ayaklarına keçeler sarılarak taşların birbirine çarpıp yağmur yağmasına karşı tedbir

72 Yukardaki Makale. Sf. 23.
73 Yukardaki Makale. Sf. 23.

alınması gerektiği söyleniliyor. Bu korkunç vadide iki yol bulunduğu, bu yolların birisinin yılanlı olduğu, bu yoldan gidilmiyeceği, elmasın da bu yolda olduğu, yılansız olan yolun daha tehlikesiz olduğu, fakat yağmur taşına çarpıp, şiddetli yağacak yağmurdan zarar görmemek için mutlaka hayvanların ayaklarına kebeler sarılması gerekeceği hatırlatılmaktadır.

Ord. Prof. Şerefeddin Yaltkaya, 1 sayılı dip notta Kaşgarlı Mahmut'un bunu gördüğünü tekrarladıktan sonra, Acaib-ül Mahlûkat sahibi Karvini'nin bu taş ile yağmur yağdırıldığını görmüş olan bir zatla görüştüğünü (C. 1. Sf. 290) kaydetmektedir: "Tansukname-i İlhanî" de verilen şu bilgileri Yaltkaya önemle belirtmektedir: "Yağmur taşı ve onun hassaları: Bu; maruf ve meşhur bir taştır. Türkler ona بت büt (püt) derler. Bu taşın türlü türlüleri vardır. Ak, kızıl, alaca ve her türlü renkten mürekkep bir renkte olanları görülür. Bu taşın domuzun karnından çıktığını söyleyenler varsa da doğru değildir. Bu yağmur taşı (Hata) ve (Tagmaç - Çin) beldelerinin sonlarındaki dağlardan çıkarılır bir taştır. Bu taş vasıtasiyle yağmur ve kar ve dolu yağdırılır ve yel çıkarılır." "Türklerin, Uygurların buna vâkıf oldukları, ve sanatlarından bulunduğu, buna vâkıf kimselerin ifadelerine göre, bu taşın etkisinin birtakım riyâzet ve okumalarla olduğu anlatılmaktadır. Bu taşla yağmur yağdırmağı bilen kimselere "Yet Harbî" denildiğini, bazılarının bu işte çok maharet kazandıklarını, yılın hangi mevsiminde olursa olsun, yağmur, kar, dolu yağdırabildiklerini, yel estirebildiklerini, bulut çıkarabildiklerini, hattâ isterlerse bir köyün bir tarafını yağmur ve kara boğarken, diğer tarafın günlük güneşlik kaldığını belirtmektedir. Müellif buna inanmakta ve kesinlikle şöyle demektedir: "Ve bu taş ile bu işlerin yapılması o kadar meşhurdur ki şerh ve isbata muhtaç değildir. Bir rivayete göre *bu işlerin hepsi için ayrı ayrı taşlar vardır.* Savaşlarda bu taş ile bu işleri yapan kimseler bulundurulur ve bunlar ile düşman üzerine galebe temin edilir. Ve Mehmet b. Zekeriya el-Razi (Ölümü H. 311, M. 953), Havas kitabında der ki: Türkistanda bir dağ geçidi vardır ki" diyerek o geçitten yavaş, dikkatli geçilmesi gerektiği, bir taşa ayak dokunacak olursa, hemen gökte bulut hasıl olarak yağmur yağacağı, ayaklara keçe sarmak zarureti bulunduğu anlatılmaktadır. Görülüyor ki bu geçit çok ün salmıştır. Bu taşlardan Türkistan şehrine getirdiklerini, yağmur yağdırılmak istenilince, su da ıslatılmış olan bu taşı asılı olarak bırakmakla yağmur yağdırıldığını söylüyor. Bu dağ geçidi hikâyesinin yalnız Mehmet Zekeriya El Razi'ye mahsus olmadığına işaretten sonra, Türkistan'da bazı geçitlerde yüksek sesle söz söylemenin bile yağmurun yağmasına

sebep olduğu gibi, buralardaki "sularda herhangi bir nesnenin yıkanması ve bu sulara pislik ve kir ve siyahlık atılması" nın bile "hemen oralarda yağmur ve kar yağmasına sebep" olacağı ileri sürülüyor.[74]

Yeşim taşı hakkında Eski Eserler Ansiklopedisinde, dünyada zümrüt, yakut ve pırlantadan sonra gelen en sert taş olduğu, bundan tesbih, tabak, fincan, bıçak ve kılınç kabzaları ve ayna çerçeveleri gibi birçok ziynet eşyaları yapıldığı, bir yeşimin halihazırda delinebilmesi için en usta bir taşçının saatlerce çalışması gerektiği, en makbul renginin koyu yeşil ve süt beyaz olduğu, siyah, sarı ve ala renklerinin makbul olmadığı anlatılıyor.[75] Burada en eski bir Türk antikası olan Yeşimin farscasının Yeşip, çok önceleri buna Yağmur taşı veya yat denildiği, yatın kehânet anlamına geldiği ve yatlatmanın sihir yaptırmak olduğu ileri sürülmektedir. Bu açıklamayı önce görmüştük.

Yeşim efsânesi ile halkın ilgilenmesi üzerine konunun gazete sütunlarında yer alışına dair örnekler mevcuttur. Ragıp Akyavaş, "Yeşim Efsânesi" münasebetiyle taş hakkındaki efsâneyi zikrediyor: "Yeşim şu masaldan doğar: Şimşek dut ağacına âşık olmuş. Zifaf gecesi şimşek aşkının olanca kuvvetiyle ağaca sarılmış. İkisinin birleşmesinden çıkan alevler, ağacın yanmasına sebep olmuş. *Onun yanmasından yerde biten taş yeşim olmuş.*"[76] Yazar, Yeşimin çok kıymetli, yeşile çalan bir taş olduğuna işaretten sonra bunlara Türklerin yağmur taşı dediklerini ileri sürüyor ve bu taşı işlemenin çok zahmetli ve yeşimden yapılmış bir tesbihin çok pahalı olduğunu, "Padişahlar, vezirler," in ramazanda ellerinde bu tesbihleri taşıdıklarını söylüyor.

Abdülkadir İnan'ın, Tarihte ve Bugün Şamanizm hakkındaki eserinin XIV. bahsini bu konuya ayırmış olduğunu (Sf. 160 - 165) önceki bölümde görmüştük. Abdülkadir İnan, bu taşın kullanma metodu, bulunduğu yer, çıkarıldığı yer, neye benzediği ve yadacılar, hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Yada'ya karşı, karşı etki bakımından bu olayı naklediyoruz:" Ebu'l- Abbas'a Horasan emiri İsmail b. Ahmet (892 - 907) söylemiştir: Yirmi bin kişi ile Türklere karşı savaşa çıktım. Karşımızda, baştan ayağa kadar silâhlı altmış bin Türk vardı. Bunlardan bir kısmı bizim tarafımıza geçti. Bunlar bize Türklerin iri dolu yağdıracaklarını söylediler. Biz onlara "Sizin kalbinizden küfür hâlâ çıkıp gitmemiştir. Böyle işleri hiçbir insan yapamaz" dedik.

74 Ord. Prof. Ş. Yaltkaya'nın Yazısı. Sf. 21. Kaynak: Sf. 57 - 58.

75 Eski-Eserler Ansiklopedisi, (398 - Yeşim) maddesi. Sf. 258.

76 Ragıp Akyavaş, Efsaneler, Zafer, 21. 1. 1960

Onlar "biz haber veriyoruz; Sizi îkaz ediyoruz. Siz daha iyi bilirsiniz. Onların tayin ettikleri vakit yarın sabahtır" dediler. Sabah oldu. Korkunç bulutlar bizim üzerimizi kapladı. Korkunç gürültü oluyordu. Herkes korktu. Ben iki rekât namaz kıldım. Tanrıya dua ettim. Biraz sonra korkunç bulutlar Türk ordusunun üzerine çöktü. Müthiş dolu yağdı. Böylece Türkler mağlûp oldu."[77]

Seroşevski'nin kitabından naklen,[78] Yakutların Yada taşına Sata dediklerini, bu taşın Yakutlara göre, at, inek, ayı, kurt gibi hayvanların içinde bulunduğunu, en kuvvetli Sata taşının kurtun karnından çıkarıldığını, şamanların bundan yağmur, kar yağdırdıklarını, fırtına yaptıklarını, Sata taşının canlı bir cisim olduğunu, insan kafasına benzediğini, yüzü, gözü, kulağı, ağzının çok açık görüldüğünü, kadın veya bir yabancının gözü dokununca ölüp, gücünü kaybettiğini, canlı cada ele alınıp yukarı kaldırılırsa hemen soğuk rüzgâr estiğini, yağmur veyahut kar yağdığını, bu taşın atın yelesi veya kuyruğu altına bağlanırsa atın terlemediği, Şamanlardan birisine bunu "Sata"yı bir kartalın verdiğini, belirtmektedir.

Kaşgarlı Mahmut da, XI. Yüzyılda kamlardan ayrı olarak, yatçı denilen adamların (Yadacı) yada taşından yağmur, kar, dolu, yağdırdıklarını görüyoruz.[79] Abdülkadir İnan "Yada taşı daima rüzgâr esen dağlarda bulunur" diyor, ve öncede zikrettiğimiz gibi, yadacının yoksul olduğu ve afsun sırasında, "Çocuğum yaşamasın, kadınım yaşamasın, mal mülküm fedâ olsun" dediği anlatılmaktadır.[80]

Yada taşı motifi Doğu Türklerinin halk edebiyatında pek çok tekrarlanmaktadır. "Kırgız - Kazakların "Er Gökçe" destanında, Altın Ordu'nun ünlü kahramanı Er Kosay da, maiyetindekilerin susuzluktan sıkıntıları üzerine, Er Kosay, atının eğerleri altından Cay taşını (Yad taşı) alıp, birkaç defa sallayarak yere koyuyor. Ve yağmur yağmağa başlıyarak, yağmur suyunu içiyorlar.[81] Abdülkadir İnan, "Kırgızlar'ın Manas destanının büyük Çin seferi rivâyetinde Almanbet adlı kahramanın yağmur yağdırmak için "bulutları afsunladığı" zikredilmektedir."[82]

77 Abdülkadir İnan, Tarihte Ve Bugün Şamanizm, Ankara 1954. Sf. 161, 162.

78 Yukarda adı geçen eser. Sf. 162, 163: Zikreden ve çeviren: Abdülkadir İnan, V. L. Seroşevski, Yakutı, C. 1. 657 - 658, 668 - 669.

79 Kaşgarlı Mahmut, Divan-ü L. T., C. 111. Türk. Çev. Besim Atalay, Sf. 307;Metin 227.

80 Tarihte ve Bugün Şamanizm, Sf. 163. Zikreden: A. İnan, Seroşevski, Yakutı, 1. 669.

81 W. Radloff, Proben, B. 111. S. 96.

82 Tarihte ve Bugün Şamanizm, Sf. 164. Notu Zikreden Abdülkadir İnan, "Manas" (Sagımbay rivayeti) rusca tercüme Moskova, 1941. S. 146. A. İnan: Tarihte V. Bugün Şaman. Sf. 164. 178. Not: Yudahin, Kırgızca - Rusça Sözlük, Moskova 1940, S. 491 ("Taş" kelimesi izahında).

Yağmur taşının nerede bulunduğu hakkında Kırgızların, Cada (cay) taşının koyun karnından çıkarıldığı inancını Abdülkadir İnan kaydetmektedir. Gene İnan" Doğu Türkistan bakşılarının meslek hayatlarını ve âyinlerini düzenleyen "risâle" (tüzük) leri bulunduğu gibi "yadacılar risâlesi'de vardır." demektedir.[83]

Madenler ve Taşlar uzmanı W. A. Wooster: "Jade (yeşim taşı)" nın "Jadeite ve Nefrit denen iki madeni ifade ettiği, Meksikalıların bu taşla ilgili hurâfeleri Eski Dünya'da devam ettirdikleri" "üğütülp (podra haline getirilip) su ile karıştırıldığında her türlü iç bozukluğa kuvvetli bir devâ olduğu, bünyeyi kuvvetlendirip yorgunluğu önlediği ve ömrü uzattığı ve hattâ ölümden biraz önce yeter miktarda alındığı takdirde çürümeyi önlediği" farz edilmiş ve buna inanılmıştır. "Jadeit"in "esas itibariyle bir Aluminyum ve Sodyum tuzu" olduğu ayrıca "umumiyetle az miktarda demir Kalsiyum ve magnezyum ihtiva et"tiği "madenlerin proxene grubuna ait olup formülü'nün "$Na\ Al\ Si^2O^6$" olduğu "Nephrite"in "umumiyetle magnezyumun yerini alan küçük bir miktar demiri havi olan bir kalsiyum ve magnezyum tuzu" olduğu "madenlerin Amphıbole grubuna ait olup formülü"nün "$Ca\ Mg^3\ (Sio^3)^4$ olduğu," her iki taşın da çok sert bulunduğu kaydedilmiş ve şu örnek verilmiştir: "Meselâ küp şeklinde 2. 5 santimlik bir Nephrite'i kırmak için 50 tonluk bir basınç gerek" tiği "münasip şekilde kesilmiş Jade taşı vurulduğunda titreşimi nisbeten uzun zaman sürdür" düğü, "bu yüzden bazı ses âletleri"nin yapılmasında kullanıldığı, renginin siyahtan, kahverengi - yeşil ve beyaza kadar çeşitli olduğu, "dış görünüşteki benzerlik yüzünden Saussırıte, Bowenıte, Californite, Verdıte gibi madenlerle karıştırıldığı" yâni, bunlardan ayırt edilemediğinin de vâki olduğu, Çinlilerin Yade (Jade) yi bütün kıymetli taşlardan üstün tuttukları, "Çin kelimesi *Yu* (ve Japonca mütekabili) sadece Jade'yi değil, aynı zamanda merhamet, tevazu, cesaret, adalet ve irfan gibi beş" ana fazileti, meziyeti ifade ettiği, sertliğine rağmen jade'nin, bilhassa Çin'de işlendiği ve Jade'nin gerek Asya ve gerek diğer ülkelerde bulunduğu yerler zikredilmektedir.[84] Yadenin, Çin'in muhtelif eyaletlerinde, Tibet v. b. ülkelerinde bulunduğu, Nefrit'in, Yeni Zelânda, Güney Islanda, Yeni Kaliforniya'da,

83 Tarihte ve bugün Şamanizm. Sf. 164. 179. Not Sbornik MAE, 1918. t. v. S. 16

84 W. A. Wooster taşlar hakkında şu kaynakları kaydetmektedir:
H.Fischer, Nephrit und Jadeït, Stuttgart 1880.
H. R. Brooke, Investigation and Studies in Jade (Privately printed, New York) 1906.
G. F. H. Smith, Gem-Stones, London 1926.
E. Britannıca, Jade, C. 12. S. 682 Stone.

Sibirya'da (At Batugol), (Lake Baykal), Alaska'da, Çin'de olduğu ve bilhassa Batı Türkistan'da, Karakaş ve Yarkent'te ve "Kuen Lun" dağlarında bulunduğu anlatılmaktadır.[85]

Bütün bu bilgilerden çıkan sonuç, bu yağmur, yada, Yad v. b. adlariyle anılan taş, Türklerin Din tarihinde ve Çinliler arasında önemli bir etkiye ve mevkiye sahip olarak belirmektedir. Bu taşın kerâmetine inananlar, onu elde etmek için çalışan çokluk teşkil etmektedir. İnançsızlık gösterenler, ender olduğu gibi, bunlar'da bu taşın etkisinden kurtulmak için Tanrıya sığınmak yolunu seçtiklerini göstermişlerdir. Taşın şekli çeşitlilik gösteriyor. Kezâ muhtelif renklerde oluşu da zikredilmektedir. Umumiyetle insan başı biçiminde, yuvarlakça, yumurta şeklinde bulunduğu veya parçalanıp şekillendirildiği anlaşılmaktadır. Nereden çıktığına dair 1-Dinî hikâye (Nuh ve Yafes'e verilişi, II- Hayvanî menşeli olduğu; hayvanların iç uzuvlarında bulunduğu: Kurt, Kartal, Serhab v. b... III- Taşın madenî olduğu... Taşın serinlik verdiği, o çevrede esinti olduğu, bundan dolayı atların karnı altına bağlandığı, taşın diğer özelliklerindendir. Türkistan'da bir dağ geçidi, orta Asya ve doğu Asya taraflarında, kısaca Asya kıtasının muhtelif yerlerinden çıkarıldığı bir vâkıa olarak belirmektedir. Taşın, yağmur, kar ve dolu yağdırmada kullanış şekli ve metodu'nun farklı şekilleri bulunmakla beraber, bunların taşın su içine konulduğu, veya su üstüne asıldığı, dolayısiyle SU ile ilgili bir işlem yapıldığı, taşın birbirine sürtüldüğü, veya taşın öteye beriye hareket ettirildiği - hareketle ilgili bir işlem-, afsun, dualar okunduğu, bütün bu işlerin tekniğini bilen Yadacı insanlar olduğu ve bunların riyâzet halinde bulundukları, herhangi bir şahısın bunları yapması mümkün gibi görünmekteyse de, daha ziyade bir yadacıya ihtiyaç görüldüğü, bazılarının yağmur, dolu, kar yağdırma, rüzgâr estirme kerâmetinin t a ş t a ve kullananda olduğunu söylemelerine rağmen, bazılarının, tamamen taşta bir sihir ve kudret bulunduğunu ileri sürdükleri görülmektedir.

Bütün bu kullanış ve davranış şekillerinde, uzaktan etki ve benzetme tarzı büyü ve sihir hareketlerine uygunluk gösterdiği hakkında bir düşünce ileri sürmek mümkündür.

Türklerin İslâm olmasından önceki zamanlarda kullanıldığı âşikârdır. Bu zamanda İslâm'dan önceki dînî inançlarının etkisi görül-

85 W. A. Wooster'in E. Britanınca'daki yazısı, Sf. 862, 863. (Jade) taşının resimleri yayınlanmaktadır. 862 inci sayfayı müteakip Yade taşından, (Eskişehirde Lüle taşından yapılmış olanlar gibi), yuvarlak, küre şeklinde veya ortası delik, halka v. b. ve muhtelif insan, hayvan şekilleri görülmektedir.

mektedir. Daha sonra İslâm oluşu müteakip bu taş âdeti terkedilmek şöyle dursun, aynı önem ve değeri korumuş, yalnız islâmî menşe, islâmî unsurlarla uzlaştırılmaya çalışılmış, Tanrıdan dilekle, yağmur, kar, dolu yağdırma seromonisi de, taşla birlikte yürütülmeye çalışılmış ve bazan Tanrı kudretinin tecelli vasıtası olarak görülmek istenilmiştir.

4-Türkiye Dışındaki Türklerin Kutsal Tanıdıkları Çeşitli Taşlar:

a) *Genel olarak bâzı taşlar ve âdetler:*

Burada ayrı ayrı Türk ülkelerinden değil, belli başlı tiplerden birkaç örnek sunmakla yetineceğiz.

Şâban Şifâî'nin yazmasında şifâ için kullanılan taşlar yanında, (Tefeül) maksadiyle taşlardan bahsettiğini görüyoruz. Bazı taşların kimyevî etkisinden faydalanıldığı anlaşılıyor ve onların panzehir oluşundan bahsediliyor. Bu gibi taşlara bile vakit vakit (Hacer-i Şerif) de denildiği zikrediliyor. Bir kimsenin taş panzehiri boynuna veya bir yerine bağlasa, bu taşın yılan, akrep v. b. sokmasını karşıladığı, akrebin kuyruğuna bu taşı dokundursalar, sokmaktan vazgeçiyor, deniliyor. Hattâ yılanları bile öldüren taşlardan bahsediliyor. Bu panzehirin madenî ve hayvanî sarı renkli yumuşak bir taş olduğu anlatılıyor. Bu panzehirin madenî olanların Arap memleketlerinde ve Musul şehri çevresinde bulunduğu–Irak Türkleri tarafında–, hayvanî olanının, Araplar arasında ve Türkçe Dağ keçisi denilen Geyik'in ciğerinde bulunduğu, halk arasında yılancık taşı denilen taşların çoğunun beyaz renkli olduğu ve dağ keçilerinin midesinde bulunduğu, hayvan küçükse taşın da küçük olduğu yazılıyor.

Bazı taşları yanlarında bulunduranların bazı hastalıklardan kurtulacağı, kadınlar yanlarında taşırlarsa gebe kalmıyacakları, erkekler yanlarında bulundursa evlâdları olmıyacağı anlatılıyor. Hastalığı geçirmek için bazı taşları hastanın sağ bazusuna veya boynuna bağladıklarını, hastalığın böylece geçtiğini söylüyor. Mıknatıslı bir taş şifa için kullanılıyor. Doğurmakta zahmet çeken kadınların (Tavşancıl Taşı veya Kerkes Taşı) doğumu kolaylaştırıyor; kullanılırken kadının sol oyluğuna bağlanıyor. Bu, fındık kadar bir taştır. Taş sallanırsa ses çıkarıyor, kırılınca içinden birşey çıkıyor. Bu onda olan bir hassadan ileri geliyormuş. Bazıları bunun taş değil, ceviz gibi birşey olduğunu söylemişler. Gene kırmızı renkli, karanlıkta ateş gibi ışık veren bir taşı, boyuna bağlamak veya yastık altına koymak suretiyle o kimse uyutulabiliyor. Başka bir taşı taşıyana da katiyen uyku gelmiyor.

Türkistan'da bilhassa türlü maksatlar için kullanılabilen şifalı taşlar bulunuyor.

Prof. Ahmet Caferoğlu, (Türklerde Sihrî Taş Telâkkisi) adlı makalede, önce Prof. Köprülü'ye dayanarak yağmur taşından bahsettikten sonra "Tamamiyle Sihrî kuvveti haiz olan bu yağmur taşından başka Türklerin diğer birçok evsafa mâlik taşları olsa gerektir. Taş bazan çocuk doğurtur, bazan sihrî kuvvetiyle hastayı tedavi eyler, bazan da telâkki tesiriyle bir ferdin tam bir halâskârı şeklini alır."[86] diyor. Prof. Caferoğlu, Türkler arasında "taşın sihrî ve şifa verici bir tesire malik olduğunu pek kadim devirlere irca edebiliriz" diyor ve T. M. 720 de Tonyukuk adına dikilen bir anıtın "bir yerinde taşın o devir Türklerinde sihrî bir kuvveti haiz olduğu gösterilmektedir."[87] düşüncesini ileri sürüyor. Bu anıtta" Bunun üzerine (keyfiyeti) kağanıma arzettim, şöyle arzettim: "Çinliler, Oğuzlar, Kitaylar bu üçü birleşirlerse tehlikede kalacağız; biztali'in iradesine göre bir taş ile tutulmuş oluruz"[88] yazısına dikkati çekmek istiyor. Prof. Ahmet Caferoğlu, buradaki "Uzeçi kelimesinin mahiyeti"nin anlaşılmadığını, "Radloff ve Thomsen"in ikisinin de "bu kelimeyi "sihrî" olarak" çevirdiklerini, söylüyor ve "Zaten bu devirlerde, yâni 8. milâdî asırlarında ta Harezm'den başlayarak Orhon vâdilerine kadar uzanan kavimlerde taşa birçok sihrî mahiyet atfedildiğini, eski Ermeni Coğrafyacılarından Mosey Hornuski, Harezmlere dair malûmat verirken bunların kendilerine mahsus sihrî bir taşları ve fevkalâde iyi okları olduğunu kaydetmektedir." diyor. Prof. Caferoğlu, bu hususta 13. yüzyılda Arap coğrafyacılarının bilgi verdiğini zikrediyor ve "Meselâ Kazvini (Âsar-ül -Büldan) ünvanlı meşhur eserinde Amu- Derya nehrinin döküldüğü gölden "kavun"a benzer ve birçok sihrî evsafı hâiz taşların çıkarıldığını sarahaten kaydetmektedir." (S. 2). Bu taşların ilâç yerine kullanıldığını yazıyor. Aynı yazarın "Acâib-ül Mahlûkat" adlı eserinden, faydalanarak rengini, şeklini, kum sancısını durdurucu ve mideyi kuvvetlendirici, idrarı sökücü tesirinden, taşın bir bardakta eritilerek içildiğinden bahsediyor. Biz sıhrî taşla, kutsal tanınan taşlar üzerinde

86 (Prof.) Ahmet Caferoğlu, Türklerde Sihrî Taş Telâkkisi, Halk Bilgisi Haberleri, C. 2, Sa. 13. 1 Kasım 1930. sf. 1.

87 Prof. Ahmet Caferoğlu bunu W. Radloff'un, Die Alttürkische Inschriften der Mongolei Zweite folge. S. Petersburg. 1899. S. 6'ya dayandırmak istiyor.

88 H. H. Schaeder: Mogolistandaki Türkçe Kitabeler. Türkiyat Mecmuası, C. 3. Sf. 113. (Z. DMG C. 18. 1925. Türkçeye Çev.: Ragıp Hulûsi), Prof. Ahmet Caferoğlu bu çevirmeyi zikrediyor).

durduğumuzdan, Kazvini'nin bu taşa "yahudi taşı" da denildiğine ve onun hakkındaki bilgiye sadece işaretle yetineceğiz.

Horasan'da,Türkistan'da, Kırgız ve Başkurtlar arasında, çocuk dileğinde, çocuk tedavisinde taştan faydalanma görülmektedir. Bir ziyaretgâhtan taş alma, bir müddet taşı taşıma, sonra yerine bırakma, mezartaşı veya uygun bir yere taş yapıştırma veya çocuk rahatsızlılığında türbede veya yanında veya sadece *kutsal bir taş* üzerinde bırakmak veya bir delikten geçirmek gibi olaylar mevcuttur.

b) *Azerbaycan'da Kutsal Taşlar*:

Azerbaycan'da da, ilâç, şifâ için, yağmur için, çocuk doğurmak için v. b. taşlara inançlar vardır. Prof. Ahmet Caferoğlu "Tıpkı Anadolu da olduğu gibi Azerî Türklerinde de taş, çocuk doğumunda mühim rol oynamaktadır." diyor ve çocukları olmıyan kadınların çok zaman, hemen her şehir de bulunan, önce buralarda şeyhlik yapmış kimselerin türbelere "İmamzâde" giderek onların mezarları yanında bulunan bir taşı kucaklarına aldıklarını, ve bir müddet tuttuktan sonra yerine koyduklarını, bu kadınların bu taşın sâyesinde çocuk dünyaya getireceklerine inandıklarını, söylüyor. (Aynı makale).

Abdülkadir İnan bu gibi inançların Kırgız ve Başkurtlar arasında olduğunu incelemelerinde bildirmiştir. Prof. Ahmet Caferoğlu, Azerî Türkleri arasında Horasan'a yakın bir yerde, taşla bir hastalık yoketme olayının olduğunu belirtiyor. Ziyaretçilerin bu şifâlı büyük taşa karınlarını açıp göbek sürttüklerini gördüğünü ve göbek sürtmekten oldukça büyük olan bu taşın bir parça eridiğini anlatıyor ve Horasan şose yolunun kenarında bulunan taşlara bile İmam Rızayı ziyarete giderlermiş (İmam Rıza Türbesi dolayısiyle kutsallaşan ve yürüyen taşlar) diyor ve ilâve ediyor: "hakikaten seyahatim esnasında arabacım, arabayı durdurarak bana taşların yürümekte olduğunu isbata çalıştı." [89] Gene Azerbaycan'da Lenkeran ilinde çok eskiden kalma "Türk Ocağı" adı verilmiş bir mezara katar hastalığına yakalananların gittiklerini ve hastaların mezarın üzerindeki taşa yüzü koyun uzandıklarını ve bu işlemden şifâ beklediğini belirtiyor. "*Horasan, Kerbelâ ve sair bu nevi mukaddes şehirlerin taşları* umumiyetle halk beyninde oldukça mühim yer" tutar ve "Azerbeycan'da korkak kimselere" "takriben 20 veya 25 taş bir kap" içindeki suda tutulduktan sonra bu taşın suyu içiriliyor, demektedir. Bazı taşların şifa, tedavî şeklinde

89 Prof. Ahmet Caferoğlu, Yukarda adı geçen makale ve 3 sayılı not.

kullanışları, kimyevî hassalariyle değil, sihrî, kutsal bir mahiyete sahip olduğundandır. Burada da görülen bu türlüsüdür.

c) *Türk Kazakları, Oğuzlar ve Türkistan'da Taşla İlgili İnançlar, Taşlar:*

1840 yılında Kazaklar içinde seyahat eden Gazi Molla Hoca, hurâfelerle mücadele etmekle tanınmış bir zattır. Radloff'un Proben'in de de görüldüğü üzere Taşla ilgili inançlar zayıf değildir. Gazi Molla, eserinde bunu şöyle belirtiyor:"

Yabanda eğer yalğız ağaç bolsa
Yaki çeşme ya *uluğ taş* bar bolsa
Bala tapmas hatunlar dertle bolsa
Anda barıp koy soyup konar imdi" [90]

Abdülkadir İnan, Molla Gazi'nin, bu âdetleri şiddetle tenkid ettiğini, "Sahrada tek başına biten bir ağaç, ya bir pınar, ya da büyük bir taş (kaya) bulunursa kısır kadınlar onu ziyaret eder, kurban kesip, orada geceyi geçirirler" [91] dediğini söylüyor ve sonra ilâve ediyor: "Şamanist Türklerin inanışlarına göre her dağın, her kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (yâni sahipleri) vardır." [92] Şamanistler arasında kalıntılar süregeldiği gibi İslâmiyeti kabulden sonra bile "Orman, ağaç, su, kaya "izi" (Sahip) lerine başka bir isim altında kurban sunmaya devam etmişlerdir." [93]

Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Oğuzların Hıristiyanlığı Meselesi'nde [94] Barthold'un iddiasını reddederek Oğuzların Hıristiyan olmadığını isbat etmek istiyor. Bu makalede Prof. Zeki Velidî, Elbirûnî metnine dayanarak, Oğuzlar garip şeyleri, *çeşme yanındaki taşı görünce tapınırcasına saygı gösterdiklerini*, o çeşme yanındaki taşa çıkmak suretiyle iz kalmış, diyor. Barthold bunu görerek bunu - ibâdeti -, Hıristiyanlığa (İsa menkibesine) benzetiyor. Ord. Prof. Zeki Velîdî, Al-Birûnî'nin "Al- Asar-ul Bakıye" sinden naklen, (Matbuda Sf. 264), Kımuklar ülkesinde göle benzer tatlı bir sulu pınar olduğu, Menkûr

90 Gazi (Molla), İşbu kıssa Kazak'nın Ahvallerin beyan eder, Kazan 1879.

W. Radloff. Proben IV; 214 - 232 de Almancaya tercüme ediyor. Nakilde bulunan Abdülkadir İnan.

91 Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri, Ankara 1962. Sf. 17.

92 Aynı kitap. Sf. 39.

93 Aynı kitap. Sf. 40.

94 Ord. Prof. Dr. Zeki Velidî Togan, Oğuzların Hıristiyanlığına Ait, Türkiyat Mecmuası 1928, C. 11. Sf. 61 - 67.

denilen dağda olan bu pınarın kalkana benzediği, suyunun kenarı ile bir seviyede olduğu anlatılıyor ve bazan bu pınardan ordu su içer, fakat su yüzü bir parmak bile eksilmez. "Bu pınar yanında insan ayağı ve elinin (iki dizinin) izleri var. Belli ki adam burada ibâdet etmiş. Yine bir çocuğun ayak ve eşeğinin tırnak izi vardır." Bu rivâyet bazı kaynaklarda "taş üzerinde iz" diye anlatılır. Birûnî'nin bu kaydına göre Guzler (Oğuz), pınar ve oradaki izleri görülen toprağı (belki taşı) takdis ediyorlardı. Abdülkadir İnan'da (Hurâfeler ve Menşeleri) adlı eserinde bu nokta üzerinde duruyor. Bu yukardaki pınar kenarındaki *kayayı* gördüklerinde, -Oğuz Türklerinin -yere kapandıklarını (secde ettiklerini) naklediyor.[95] Abdülkadir İnan, bunu bir *taş kültüne benzetmek* istiyor. (Hurâfeler ve Menşeleri) adlı eserinde, "milâddan sonra III. yüzyılda devlet kuran Toba sülâlesi devrinde de Hunlar devrindeki" dînin devam ettiğini "Çin kaynağına göre Tobalar ilk baharın ilk ayında Gök Tanrıya," ve "atalarına kurban" keserlerdi, diyor ve devam ediyor: "Son baharın ilk ayında yine Gök Tanrıya âyin yaparlar ve kurban sunarlardı. Ataların tapınağı olarak bir taş oyarlardı. Kuzeyindeki yurtlarından güneye göç ederken *bu taş üzerinde* Gök Tanrıya, yere, Hâkanın atalarına kurban sunarlar ve âyinden sonra kayın ağacı dikerlerdi. Bu kayın ağaçlarından Tanrısal,kutsal bir orman meydana gelirdi."[96]

Abdülkadir İnan'ın gözlemiyle de teyid edildiği üzere, Türkistan'da *Seng-Hoca* (*Taş Hoca*), çeşme yanında taş bir heykel bir ziyaret, adak, kurban yeri olarak kullanılıyor. Rusların 19. yüzyılda işgalleri zamanında, mevcut arkeologlar, bunun Budda heykeli olduğunu söylüyorlar.

Türkistan'da da, Anadolu da söylenildiği gibi, bir çok yerlerde, *Hz. Ali'nin Düldül'ünün taşlarda izleri olup*, onu ziyaret ediyorlar.

Abdülkadir İnan'ın çevirdiği, Beltirler de Tanrıya (Gök'e) kurban merasiminde, söylenen bir ilâhide şu mısraları görüyoruz:

"Ey Teye nehri

....

Keskin taşlarına (selâm olsun), Sâk! (Sâk = Âmin, yerine kullanılıyor)

95 Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri. Ankara 1962. Sf. 14. 15.

96 Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Bâtıl İnanışlar Serisi. Nu: 1. Ankara 1962. Nur Matbaası. Sf. 10. 11.

Dağlara ve sulara, kurbanımız irişsin, Sâk!
Acele etmeyiniz ey ruhlar !
Biz evlâdımız göğüslerindeyiz !."[97]

Türkistanda Kaya, Mermer Direk, Göktaş:

Amerikalı Şiller, Türkistan seyahatinde önemli gözlemlerde bulunmuştur. Semerkant şehrinde birçok evliyanın türbe ve mezarlarını gördüğünü, gene Semerkant yakınlarında *kayadan oyulmuş mağaralara* rastlayarak bunlara girmek istediğini, fakat bunların Semerkantça "mübarek ve mukaddes addolunduğu cihetle" ayakkabılar çıkarılmadan kayadan oyulmuş mağaraların ziyaretine müsaade edilmediğinden içeri girmediğini[98] anlatıyor. Semerkant'ta Şah Zende camiine yakın bir caminin içinde, çok kalın, fakat kısa dokuz mermer direk bulunduğu, mermer direk üzerinde çok güzel ve nâdir bir "Kelâmı Kadîm" olduğu ve bunun altındaki direklerin arasından sürünerek geçmenin bile bazı hastalıklara faydalı olduğunun ahali tarafından bildirildiğini[99] söylüyor. Şîrdar medresesi önünde, yüksekce meydanın bir köşesinde bir taş olduğunu, ahaliden çoğunun "bu *taşın üzerine mum dikmek* ve para bırakmak" suretiyle adaklarını yerine getirdiklerini[100] anlatan Şiller daha sonra Semerkant'taki, Orta Asya'da çok şöhret yapmış olan Göktaşı'ndan bahsetmektedir. Kale içinde, orta Asyada şöhreti olan Gök taşı havi "emîrin" (Timur) eski sarayı bulunduğunu, harâbeye yüz tutmuş bir bina olduğunu, vaktiyle burada toplantılar olduğu, divanlar kurulduğunu anlattıktan sonra GÖKTAŞI'na, sözü getiriyor: "Divanhaneye girilecek kapının mukabilinde beyzî tûlânî şeklinde ve kül renginde karib beyaz renkte yekpare mermerden mâmul dört sütun üzerine vaz olunmuş Gök Taş tâbir ettikleri bir taş olup bunun on kadem dört bus tulü ve dört kadem dokuz pus arzı ve üzerindeki sütunlar ile beraber iki kadem irtifaı var ise de ziirinde olan sütunlardan başka yalnız taşın kalınlığı ancak dokuz pustur. Mezkûr taşın namından dahi anlaşılacağı veçhile açık mavi ve yeşile karib bir renkte olmasıdır." Taşın kül renginde olduğunu, fakat orta asya halkı arasında gökyüzünün kül renginde bilindiğinin yaygın ol-

97 S. D. Maynageşer, Beltir'ler de Tanrıya (Gök'e) Kurban Merasimi Meselesi. Türkçeye Çeviren: Abdülkadir İnan. Çığır (dergisi). Sayı 52. Temmuz 1937.

98 (Amerikalı) Şiller, Musavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi, Türkçeye Çeviren: (İngilizce Öğretmeni) Ahmet Efendi, Dersaadet (İstanbul) 1294, Basiret Gazetesi Matbaası. (1873 yılındaki seyahat). Sf. 303, 304.

99 Aynı kitap. Sf. 327, 328.

100 Yukardaki kaynak. Sf. 329, 330.

duğunu, kül renginde olana dahi Gök bora tâbir ettiklerini, bazılarının anlattığına göre bunun Göktaşı diye adlandırılmasının diğer bir sebebi bulunduğunu söylemekte ve Timurlenk'in Semerkant şehrinin iç kalesi dahilinde dört katlı büyük bir saray yaptırdığını, Keşi şehrindeki sarayına Aksaray adını verdiği gibi buna da Göksaray dediğini kaydetmektedir. Timur'un soyundan gelmiş olan han ve emirlerin merasimleri bu Göksaray'ında yapıldığı hatırlatıldıktan sonra şöyle demektedir: "Göktaş ise selefülzikr Göksaray'da olan bir taşın namı olup Semerkant'a hükûmdar olanların kâffesi Devleti Âliyei Osmaniye Padişahlarının taklid seyf usulü ve âdeti gibi *bu taşın üzerine oturmadıkça hükümdarlığı sahih Olamıyacağı îtikadı* âdet hükmüne girdiğinden, hattâ mîlâdın bin yediyüz yirmi iki (1722) senesi Ebül Fevzi nam Han aleyhine ahalinin kıyamiyle mezkûr taş üzerine oturmadığı cihetle hanlığı sahih değildir diyerek hanlıktan def ile yerine Rahim Hanı hükûmdar nasb etmişlerdir."[101] Göktaşının ne derece önemli olduğunu bu örnekleri yeteri kadar göstermektedir.

Emel Esin, (Türkistan Seyahatnamesi) nde VIII. yüzyıldan XIV. yüzyıla kadar büyük taşlardan yapılan, bazen insan şeklinde oyulan Balballar dan bahsediyor ve bunların, Orta Asya'da, Orhon vâdisinden, Türkistandan Avrupa'ya, Ukrayna ve Kırım'a kadar yayıldığını belirttikten sonra: "Bu heykeller, mezarların üstünde bulunduğu için, onların mezarda yatan şahıs tarafından öldürülerek âhirette *kendisine hizmete mahkûm edilmiş kimseleri* temsil ettikleri söylenir" diyor.[102] Balballar hakkında, Türklerde Mezar Taşları, bahsinde etraflıca duracağız.

c) *Kıbrıs'ta Hala Hâtun Türbesinde (boşlukta durduğuna inanılan) Taş:*

Kıbrıs'ta Larnaka yakınlarında tarafımızdan 30. 9. 1962 de incelenen Hala Hatun türbesinde boşlukta duran bir taşa inanç ta dikkati çekmektedir. Hazreti Muhammed'in Halası (Ümmü Harem) olduğu söylenilen, halk arasında yaygın adıyle (Hala Hatun) denilen bu hanım ilk hemşire imiş. Kıbrıs'ın fethi sırasında katırdan düşerek şehit oluyor ve bu yere gömülüyor. Söylentiye göre mezarı üzerine 1 - Ya Kudüs'ten Mescid-ül Aksa'dan, veya 2 - Tûr-u Sinâ'dan, 5-6 metre uzunluğunda 1 metre kadar yükseklikde, yekpare taş, kaya geliyor ve mezarın üzerinde 4-5 metre yüksekliğinde boşlukta (mual-

101 Aynı kaynak. Sf. 333. 334.

102 Emel Esin, Türkistan Seyahatnamesi, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, VI. Seri Nu: 4. Ankara 1959. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Sf. 11.

lâkta) duruyor. Bu görünüş ziyaretçileri heyecana sevkediyor. Ziyaretçi bir gebe kadın, öylece havada, bir yere dayanmadan duran taşı görünce, heyecan ve korkuyle çocuğunu düşürüyor. Bu olaydan sonra ziyaretçilerin korkularını önlemek üzere, taşın altına sütun şeklinde duvarlar yapılıyor. Bunların ilmî hakikat değerini anlamak üzere yakın zamanlarda ölçen iki yüksek mühendisin, yaptıkları hesaplara göre kaidenin çok zayıf olduğu, bu duvarın üzerindeki taşı çekemiyeceğini, bunda bir sır olduğunu bildiriyorlar. Taş, hâlen sağı solu duvarlara dayanmış bir durumda bulunmaktadır. İncelediğimiz günde hiçbir yere dayanmadan, boşlukta durmamaktaydı.

Bu mahal Kıbrıs'ta yerli ve yabancılar tarafından ilgiyle ziyaret edilmektedir. Hâlen burası onarılmış, bahçe dışında ise gazino yapılmıştır. Bahçeler, havuzlar içerisinde bakımlı ve güzel manzaralı turistik bir yer teşkil etmektedir.

d) *Makedonya Yörüklerinde: Dilek Taşı, Babu Taşı, Hacatlar Taşı:*

Makedonya yörükleri arasında Dilek, Taşı, Babu Taşı, Hacetler Taşı daha çok tanınmış kutsal taşlardır. *Dilektaşı*, "Sivritepe denilen yerde, yüksekçe bir kayadır. Bayram, hıdrellez ve Nevruz günleri ziyaret edilerek dibinden taş toplanı"yor.[103] *Babu Taşı*: (Babu İhtiyar Bulgar kadınlarına verilen ad): Karasinan köyü yakınında bulunan, üzeri düz olan ve bir ev büyüklüğünde olan bu taşın yan tarafından oraya çıkmak için merdiven şeklinde bir yol bulunuyor. "Taşın üstünde ortaya doğru" yirmi santim çapında bir dairevî oyuk mevcut" olup, at nalı biçimini gösteren bu oyuk hakkında halk bir menkibeye inanıyor. "Hazreti Ali, atı ile bu taraflara gelmiş. Atının bir ayağı bu taşın üstüne, diğer bir ayağı da (Hisseler) denilen ve köye yarım saat mesafede bulunan diğer bir taşın üstüne basarak geçmiş, hattâ atı, bu taşın üstünde ağnamış (sırtını sürterek yuvarlanmış) bu sebepten Babu taşının üstünde mezkûr oyuk hasıl olmuş". Bu taşın altındaki mağaraya Bulgar kadınları gelerek oralarda mum yaktıklarından, taşı da ziyaret ettiklerinden, hıristiyanlarca da kutsal tanındığı anlaşılıyor.

Hacatlar Taşı: Mayadağı arazisi içinde mukaddes tanınan diğer büyük bir kayadır. Bu taş bir tepe üzerinde olup buraya da "Hacatlar tepesi" derlerdi. Burada ara sıra mumlar yakılırdı. Buradan başka

103 İbrahim Gökçen, XIX. Asırda: Makedonya Yürük Folkloru, (Ziyaret mahalleri: Dilek Taşı, Babu Taşı, Hacatlar Taşı), Türk Folklor A. C. 2. Sa. 26. Sf. 415 - 416

hayli uzakta (İzvor) arazisi içinde (Delikli Taş); denilen bir kaya daha vardı. Burada senenin belirli zamanlarında toplantılar yapılırdı. Bu toplantılara hıristiyanların da iştirak ettikleri olurdu. "Söylentiye göre koyunları hastalıktan ölen ve tek koyunu kalan çoban, koyununu bu delikten geçirerek hayvanı salgın hastalıktan kurtarmış. Bu kayadan kadın, çoluk, çocuk geçiyorlar, deliğe sıkışan olunca havaya silâh atıyorlar. Deliği geçemeyenlerin günahkâr olduğuna inanılıyor. Buradan üzgün, melânkolik insanlar, çocuğu olmıyan kadınlar, hattâ fazla üremesi için hayvanlar, ipek böceği tohum kutuları geçiriliyor.

Türk âlemi içinde bir uçtan diğerine kadar taşla ilgili inançlar bulunduğunu bir kesit halinde de olsa göstermeğe ve genelliği belirtmeğe çalıştık. Müteakip, (Türkiye'de yaşayan Taşla ilgili İnançlar) bölümünde, bütün öncekilerle karşılaştırma yapmak, böylece biraz kolaylaşmış olacaktır.

TÜRKİYE DE YAŞAYAN TAŞLA İLGİLİ İNANÇLAR

III

a) **Tılsım değeri kalmayan taşlar:**

Bizans zamanından kalma, esrarengiz bir kudreti bulunduğuna inanılan tılsımların bir kısmı karaya bir kısmı denize aitti.

Sütun ve heykellere, veya taş üzerindeki kabartmalara, leylek, horoz, kurt, kuş, sivrisinek, karasinek, yılan, ejder, v.b. ait bulunan bu varlıkların taşla kaynaşımıyle, Bizanslılar bunların birtakım kerâmetlerine inanırlardı.

Çemberlitaş, Kıztaşı bir hâtıra anıtı olmaktan başka, bir tılsım olarak da benimsenmişti. Kıztaşı'nın yakınından geçen kızların bâkire olup olmadığını haber verdiğine ve "Tılsım olarak da şehri yılandan ve karıncadan koruduğuna inanılırdı"[1]

Hâlen, İstanbul halkı için bunların tılsım değerine dair bir inanç kalıntısının mevcut oluşu tesbit edilememiştir.

b) **Kalıntıları, izleri devam eden taşlar:**

Anadolu'nun Dînî Tarihinde Taş'ın önemi ve mevkii üzerinde (Giriş) bölümü içerisinde durmuştuk. Burada kalıntıları süregelen bâzı hususlar üzerinde duracağız.

Anadolu Efsâneleri arasında taşla, kaya ile ilgili olanlar az değildir. İstanbul, Boğaziçi'nde, Boğaz'ın iki yanındaki Kavaklar'da, Karadeniz'e çıkış kapısı sayılabilecek kayalara dair olanı bunlardan birisidir. "koca kayaların, açılıp kapanan çeneler gibi birbirine çat çat

1 Mithat Sertoğlu, İstanbul Tılsımları, Tarih Dünyası, S. 36. 26 Aralık 1952, Sf. 1481, 1482, 1494.

İ. H. Konyalı, Eteği Kirlenen Kızları Mahkûm Eden Kıztaşı, Tarih Hazinesi, S. 8. 15 Mart 1951, Sf. 397, 398.

çarptıkları", "bu iki taraflı kayaların arasına düşen gemiler"in "bu kayalar tarafından çiğnenip parçalan"dıkları[2], keskin kayalar da oturup uzun saçlarını tarayan ve "hazin türküleriyle gemicileri çıldırtıp kayaların üzerine çeken güzel deniz kızları (Siren'ler)'nın, tesirini Orfe boğazda ilerlerken, lirini çalıp onların musikisini bastırarak yol alıyor ve gemidekiler bu musikînin vecdi içinde Sirenlerin tesirinden kurtularak, "hep bir ağızdan türkü söyliyerek küreklere dayanmışlar ve Kavakları geçerek Karadeniz'e açılmışlar. Boğaz'ın o kayaları bu efsânede Simplegad kayaları adını alır. Bu vakadan sonra o kayalar uslanmış ve artık yerlerine oturmuşlar."[3]

Gene bu kitapta eski "Frikya'da (Edremit) Koca Katran dağları denilen bir dağ zincirinin en yüksek zirvesi"ne ait efsâne yer almaktadır. Bu İda dağının zirvesindeki (Kazdağı) kayalıklarıdır.[4]

Gene bir başka efsâne de şöyledir: "İzmir'in yanında Manisa dağında bir kaya vardır. Rüzgâr gözyaşılarını o kayanın üzerine taşır. O kayadan su sızar, ona hâlâ Niyobe'nin kayası denmektedir.

Dünyanın her tarafında teessür timsali olmak üzere Niyobe heykelleri yapılmıştır. Bir Anadolu'lu şair, "Tanrılar Niyobe'yi taşa döndürdüler, fakat sanatkâr insan tanrılara meydan okuyarak onların taşa döndürdükleri insanın taştan heykelinde Niyobe'yi yine diriltti" der."[5]

Anadolu'da eski efsâneler arasında bir de Yanartaş vardır. Anadolu Efsâneleri yazarı bu "yanartaştaki ateşin ruhuna vaktiyle bir mâbet (Efestos Mâbedi) ve bir de kilise (Bizans Kilisesi)" yapıldığını ilâve ediyor.[6]

M. Ali Yalçın, Antalya çevresinde bu Yanartaş hakkında bir makale yayınlayarak, "Bellerofantes'in çarpışıp, "bir mızrakta yere gömdüğü Canavar"ın, ejderhanın toprak, kayalar, taşlar içine girdiği halde, "alevden dili" dışarda kalıyor, devamlı yanıyor. Bunun binlerce yıldanberi yanan tabiî bir yeraltı gazı olduğunu söyleyen yazar, Efestos mâbedi, Bizans kiliseleri harâbelerinin bunu çevrelediğini, hâlen görülmeğe değer olan bu yanartaşın ufak bir şehrin havagazı

2 Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir), Anadolu Efsâneleri, İkinci Baskı. Yeditepe Yayınları. İstanbul 1957. Baha ve Ünal Basımevleri. Sf. 33.

3 Anadolu Efsâneleri. Sf. 34.

4 Aynı kaynak. Sf. 55.

5 Aynı kaynak. Sf. 76.

6 Anadolu Efsâneleri.Sf. 133.

ihtiyacını karşılayacağı gibi, iktisadî değeri yanında "tarihî ve turistik kıymeti"nin eşsiz olduğunu bildiriyor.[7]

Anadolu Tanrıları kitabında da, "Anadolu'da dağlarda uğurlu ve kerâmetli sayılan delik kayalar "bulunduğunu, günümüzde bile çocuk doğuramamış kadınların çocuk dileğiyle, bu uğurlu deliklerden geçtiklerinin görüldüğünü, bildiriyor ve "Belki bu delik, başlangıçta bir kapı yani daleth yahut fallik (Yazar, üçgen, koni şekilli cisimlerin fallüs inancıyle ilgili olduğunu bilhassa belirtiyor) sayılmakta idi"[8] ve dağlara, tepelere, Dinler Tarihi içinde verilen öneme temasla "Anadolu'da böyle tepelere Kısmet Tepesi, Kısmet Taşı, Kısmet Dağı denilir" demektedir.[9]

Anadolu, muhtelif medeniyetlere, kültürlere ve muhtelif dinlere beşik olan, etkiler, kalıntılar, tabaka tabaka birbirine eklenmiş, diğer memleketlere de geçmiş bir alandır. Fakat buna nihaî ve asıl renk ve etkiyi yapan, damgasını vuran, bilhassa Türklerin 1071 i müteakip Anadolu'yu, Türkiye'yi dolduruşu olmuştur. İslâmlıktan önceki Türkler arasındaki dinler, bilhassa şamanlık adı takılmış inançların kalıntıları ve insan ruhbilimine uygun ortak davranışlar, sızıntılar, hâkim ve esas mevkide İslâm dinî olmakla beraber Anadoluda taşla ilgili inançlar doğmuş, belirmiştir. Fatihler, şehitler, gaziler, erenler, kerâmet sahipleri yanında efsâneler de yer almış, saygı ve inanç seviyesi yükselmiş ve hâlen yaşamağa devam etmiş, geçmişten türlü inançlar kalmıştır.

ç) Genellikle İllerde Taş: Satı Taşı:

Türk Halk Edebiyatına da Taş, Sabır Taşı gibi masallarla, ilençlerle (Başına Taş düşsün v.b.) girmiştir. Bilhassa yağmur dualarının çoğunda Taş özel bir yer almaktadır.

M. Şakir Ülkütaşır, (Türkiye Etnoğrafya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi), adlı eserinde, "Çocuğu olmıyan veya olupta yaşamıyan aileler"in çevrelerindeki yatırlara adak adadıkları, dilek diledikleri ve doğacak çocuğunu bunlara sattığı ve çocuk doğunca henüz yaşına girmeden o yatıra gidilip adak (Satı Satılmış adiyle) yerine getiriliyor, böylece "çocuk yatıra satılmış olduğundan yaşıya-

7 M. Ali Yalçın, Antalya'daki Yanartaş, Havadis (gazetesi), 12 Kasım 1956.

8 Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir), Anadolu Tanrıları, İkinci Baskı, Yeditepe Yayınları, İst. 1962. Yeni Matbaa. Sf. 86.

9 Aynı kaynak. Sf. 87.

cağına" inanılıyor. Ayrıca Şakir Ülkütaşır bazı yerlerde "Satı Taşı" denilen ve kutsal tanınan taşlar olduğunu, bu taşların aileler tarafından ziyaret edildiğini, "Ziyaretlerden sonra gerek yatırın himmetinden ve gerek taşın kutsallığından ötürü çocuk olursa oğlana "Satılmış," kıza "Satı" adı konulduğunu söylüyor ve ilâve ediyor: "Şu kadar ki, bazan doğan çocuklara bu iki addan birinin verilişi sadece yatır veya taştan yapılan istianelere müstenit olmaz. Çocuk ya aile içinden birine veya başka bir adama da satılır."[10] Böylece taştan başka araçların da araya girerek gene aynı adın verilebildiği anlaşılıyor.

d) **Eski Mezarlar, Dikili Taşlar ve Türklerde Mezar Taşları:**

"Ziyaret olunan yer manasında" olan ve ölü gömülen ve üzeri bina ile örtülmemiş çukura mezar, kabir (Türkistan'da gavr) denilmesi, üstü yapılan müslüman kabirlerine türbe adı verilmesine işaretten sonra, bu üstüne bina yapılmamış mezarların baş ve ayak uçlarına taş, heykel v.b. dikilmesi olgusunu görmekteyiz.

Eski Yunanlılar ve Romalılarda ve diğer toplumlarda bu maksatla mezarlar, mezar binaları, anıtlarına dair bilgiler mevcuttur. "Türbeler ve mezar âbideleri sanat tarihi bakımından, tümülüsler yani kurganlar, yeraltı mezar mağaraları, ehramlar, mastabalar, mozoleler, künbetler, mezar âbideleri, mahzen mezarlar ve saire şeylerdir."[11] Dinler Tarihi bakımından da önemli olan mezar, mezar taşları, türbe ve mezar ânıtları geniş bir inceleme konusu olmaktadır.

Mastaba: Eski Mısır'da dikdörtgen şekilli, arapça (sedir) le ifade edilen "üstü kesik bir ehram" tarzındaki "mezar binaları" "memleketin büyüklerine ve zenginlerine mahsus" olup, "bu mastabalar taştan örülmüş" ve bir kısmı toprak altında "diğeri toprak üstünde olmak üzere iki kısmı ihtiva ediyordu. Mastabaların tuğla yahut umumiyetle taşla örülmüş muhtelif şekilleri vardı. Ölü kültüyle bağlı olan mastabalar, Eski Devlet Çağında (2780-2280) de görülmektedir.[12] Belirli günlerde yiyecek ve içecek getirilmesi, ölünün şerefine âyinler yapılması, kurban ve adakların konulması burada oluyordu. Bütün bunlar ölümden sonra yaşayışın devam edeceğine, ecdatperestliğe dair inancı belirtmektedir.[13]

10 M. Şakir Ülkütaşır, Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi. Birinci Fasikül, İstanbul 1937. Burhaneddin Basımevi. Sf. 26. (Adlar. Adverme ile ilişikli Âdet ve İnanmalar)

11 Prof. Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, İst. 1950, C. 111. S. 1315.

12 Serge Sauneron, Mastaba: Knaurs Lexikon der ägyptischen Kultur, 1961, S. 156 – 158.

13 Önceki kaynaklar ve Ord. Prof. Yusuf Ziya Özer, Mısır Tarihi, Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1939. Sf. 101.

Mastabaların yer altında kalan bölümünde, ölünün lâhdinin konulduğu bir oda vardı. Ayrıca, ölünün işine yarayacağı inancıyle bir takım yiyecek ve eşyanın bulunduğu mahzenler, zeminden "beş altı metre" kadar aşağıda bulunuyordu. Mastaba'nın toprak üstünde bulunan yerde ibâdet için odalar da vardı. Bunun iç duvarlarına ölünün adı yazılıyor ve hayatıyle ilgili resimler yapılıyordu. Bir türbeyi andıran bu mastabalar "ölünün uhrevî hayatını yaşadığı bir ev telâkkî" edilmekteydi.

Bu mastabaların yazıtları, duaları, dilekleri ihtiva ediyor, ölü kültüyle, eski Mısır diniyle ilgili âdet ve inançları belirtiyordu.[14]

Mastabalardan önce birtakım, Kaya Mezarlarının, Kum Tepeli Mezarların kullanıldığı Mısır'da, Mısır'ın en eski tarihî çağında (M.Ö. 3000-2750) arasında tahminen M. Ö. 2800 den itibaren Ehramlar görülmektedir.[15]

Ehram (Piramid): Mısır kıralı (Firavun) öldüğünde ailesi ve saray halkının gönüllü olarak ölmek istemesi ve firavuna yakın bir yerde gömülerek, kıralın dirilişiyle, onun hayat dağıtma gücünden (manasından) faydalanmak isterlerdi. Bu bakımdan kıralın cesedine büyük îtina gösterilerek, önce kaya mezarlar, sonra mastabalar yapılmış ve nihayet bu mastabaların üst tarafları tamamlanarak, ehram=piramid şekline geçilmiştir. Eski zamandan kalma yüzlerce ehram içinde Keops (hâlen yüksekliği 146, 59 metre olup 10 metre aşındığı sanılıyor), Kefrem ve Mikerinus ehramları en tanınmışlarındandır.

Sumerler de Etrüsklerde de buna benzer mezarlar olduğu, "bunların menşeinin Asya Ziguratları"na götürüldüğü ve "XVII. ve XVIII. asırların ikonolojisinde ehram şekli"nin ebediyetin ve ölmezliğin bir timsali olarak kullanıl"[16]dığı ileri sürülmüştür.

Pramidlerin inşa tarzı ve bunun gelişmesi üzerinde etraflıca durulmuş, geniş incelemeler yapılmıştır.[17]

14 Siegfried Morenz, Ägyptische Religion, 1960, S. 203, 213.

15 Prof. Dr. Annemarie Schimmel'in, Dinler Tarihi Notları ve Knaurs Lexikon derAgyptischer Kultur, 1961, Zeittafel, S. 8.

Prof. Dr. Friedrich Heiler, Die Religionen der Menscheit und Gegenwart, Stuttgart 1959, S. 162.

16 Prof. Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, İst. 1946, VI. Fasikül, Sf. 511 - 513.

Siegfried Morenz, Ägyptische Religion, Stuttgart 1960, S. 7, 27, 37, 40 ve devamı, 136, 202 devamı, 207 devamı ve 240, 257.

17 İ. E. S. Edwards, Pyrimiden, S. 207 - 212.

Knaurs Lexikon, der ägyptische Kultur, 1961.

Mısırlıların ölümden sonra ruhun dönüp vücuda girmesi ve cesedini bulamıyan ruhların ebedî hayattan mahrum kalmamaları için, ölülerin mumyalanıp korunması geleneği benimsenmiştir. Bu sebebledir ki cesed, düşmanları tarafından yokedilmemek üzere gizli bir odaya konulmuştur. Ehrama giriş yeri de saklanmış, ancak bunu bilenler tarafından girilmesi kabil bir hale getirilmişti. Ehramlar çok masraflı olduğundan, umumiyetle fravunlar ve zengin, önemli mevkideki şahıslar mastabalara gömülmüşlerdir.[18]

Megalithik : Dikili, uzun, yuvarlak, sıra, tabla şeklindeki taşlar :

(Yunanca megas=büyük ve lithos, taş kelimelerinden, büyük taş) anlamına gelen Megalithik, cilâlı taş dönemlerinin "ilk mimâri eserlerine" verilen ad olup,[19] insanların ilk yaptıkları inşaatın mezarlar olduğu ileri sürülmektedir. "İlk tesadüf edilen âbideler Bretanya'da bulunmuştur."[20] Megalithik taşlar arasında başlıca I–Menhirler, (Uzun Taşlar) 2– Kromlek (Yuvarlak Taş), 3– Sıra Taşlar (Alignements), 4– Dolmenler (Tabla şeklinde Taşlar), 5– Trilith'ler, (üçtaşlar), 6–Sist'-ler (sandık şeklinde taşlar) zikrediliyor.

1– Menhirler: Dikili Uzun Taşlar: Men=taş, hir, uzun kelimelerinden kurulmuş olan bu adla, tarihten önceki zamanlarda kullanılan, mahrutî, 8–15,20 metre kadar uzunlukta yekpare kayalara denilmektedir. Bunlardan binlercesine (6192) yalnız Fransa'da, bilhassa Fransa'-nın Bretanya bölgesinde ve Karnak'ta görülmüştür. Bunların hangi maksatla dikildikleri kesin olarak bilinmemekle beraber, bir kısmının hudut belirttiği, bir kısmının hâtıra mahiyetinde olduğu, menşeinde ilâhların taşı tanındığı veya mezarları belli ettiği sanılmaktadır.[21] İlâhlartaşı gibi, dinî bir inancın bulunduğu zamanlarda çevresinde tapınma

18 (Ahret inancını ve semadaki cevelânı belirten, ölünün korunduğu ehramın odasına bırakılan ehram metinleri = Piramid metin, ölüler metinleri) adındaki eserler, Mısır dini hakkında bize bilgi verdiği gibi, ölü tekrar dirildiğinde bu metinler ona yeni hayatında rehber olarak hizmet edecekti. Öldükten sonra dirilme inancını açık şekilde gösteren bu belgeler yanında, ölü odalarına birçok heykelcikler de konulurdu. Mumyayı muhafaza eden sandukaya, onun hayatını gösteren tasvirler yapılır, bir yandan ahret inancıyle, gökte Güneş Tanrısı RE'nin ülkesindeki cennete gidiş, bir yandan da tekrar dünyaya dönüş gibi esaslar telif edilerek inanılıyordu. Kurban yemeklerinin sunuluşu ve ölülere hergün hizmet için rahiplerin piramit mabedinde bulunuşu dikkate şayandır.

Knaurs Lexikon, der ägyptische Kultur, S. 212.

Totenbuch, S. 273 – 275. Totenkult, S. 275 – 278. (Serge Sauneran)

Totentexte, S. 280. (Jean Yoyotte).

19 Prof. Celâl Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, İst. 1950. C. 111. S. 1294.
Prof. Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Megalithgrab, Megalit—kultur, S. 34, 516. Menhir, S. 34.

20 Yukardaki kaynak, S. 1294, 1295.
Von Heine Geldern, Die Megalithen Südostasiens und ihre Bedeutung für die Klärung der Megalithenfrage in Europa- und Polynesien, Anthropos XXIII, 1928. S. 27 6—315.

21 Prof. Dr. Alfred Bertholet, Wörterbuch der Religionen, Stuttgart 1952, S. 305.
Megalitik ve diğerleri için bilhassa Fransızca, İtalyanca kaynaklar: Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige, S. 559. bak.

olduğu da sanılmıştır. Bereketlilik kültünün ve dişi- analık sembolleriyle, ilâh sembolleriyle ilgili olduğu, kozmik efsânelerle bağlantılı bulunduğu görüşü mevcuttur.[22]

Avrupadaki bu menhirler (uzun taşlar), Hıristiyanlığın etkisiyle, bazılarının üzerlerine haç işareti, bazılarına Meryem ve İsa'nın resimleri konularak, Hıristiyan ibâdetine elverişli yerler haline çevrilmiştir.

"Menhirlere, Orta Asya'da ve dünyanın birçok yerlerinde de tesadüf olunmaktadır. Menhir tâbirinin ilmî terimler sırasına geçmesi, XVIII. asrın ortalarından sonradır. Fransız lûgatleri bunun eski Bretonca, taş mânasına men ve uzun mânasına hir kelimelerinden olduğunu ve uzunca taş manasına geldiğini zikretmektedirler. Bu kelimeye Bretonlarda, hattâ Keltlerde de tesadüf olunması ve aynı şeyi ifade etmesi tarihten önceki ilk medeniyetin Orta Asya'dan gelmiş olduğunu düşündürebilir.

Türkçe'de hudud veya sınırlara dikilen sivri taşlara ben taşı denir. Ben ve men sözleri arasındaki münasebet göze çarpar."[23]. denilmekte ve Vambery'nin "eski Türklerde yollara nişan olarak dikilen taş mânasına geldiği" görüşü ileri sürülmektedir.

"Taşa tapma dînine ait olanlarına ihtimal verildiği gibi" "Bazı arkeologlar bunları Jül Sezar'ın (Jules Cesar) söylediği Merkür ilâhını temsil eden şeyler olduğunu düşünmüşlerdir."[24]

2- Kromlekler. Krom=Yuvarlak, lek=Taş, şeklinde dikilen menhirler ve taşlardan ibaret" yapıdır.

3- Alignements. Sıra Taşlar, ise "Bir hizaya ve bir veya birkaç sıra olarak dikilmiş menhirlerdir."[25] Morbihan'da, Karnak sıra taşları 3 kilometre kadar uzunluktadır.

4- Dolmenler. Dol=tabla, men=taş kelimelerinden yapılmış bu terimle taş ayaklar üzerindeki tabla şeklindeki taşlara denilmektedir. "Büyük ve geniş tabla şeklindeki bu taşların üzeri bazan toprakla örtülmektedir. Fransa'da 4458 dolmen bulunduğu gibi, Avrupa'da ve Asya'da da bu tip inşaatlara rastlanmıştır. Bu dolmenlerin geliş şekli ve mahiyeti üzerinde tartışmalar devam etmektedir. Bunların

22 Prof. Dr. F. Heiler, Die Religionen der Menscheit, Stuttgart 1959, S. 64, 65.
23 Prof. C. Esad Arseven, Sanat Ansiklopedisi, İst. 1950, C. 111. S. 1294, 1295, 1300.
24 Yukardaki kaynak, S. 1295.
25 Yukardaki kaynak, S. 1295.

birer mezar olarak kullanıldığı anlaşılmışsa da, daha sonra mı yoksa başlangıçtan beri mezar olarak mı kullanıldığı kesin olarak anlaşılmış değildir.

5- Trilith'ler (üçtaşlar) ufkî şekilde, kapıya benzeyen taşlardır. 6–Sistler, ise taştan sandık şeklinde olanlardır.

Konumuzu ilgilendiren bu taşlardan sonra Türk Mezar Taşlarına geçebiliriz:

Türklerde Mezar Taşları:

Balbal'lar :

Bilhassa Göktürk'lerde, hakan veya kahramanların, ünlü kişilerin mezarları üzerine "öldürdükleri düşmanları" temsil eden heykel veya taşları diktikleri (kıldıkları), eğer taş bulamazlarsa ağaçtan yapılmış heykel veya kazıkları bu maksatla kullandıkları ve bu şekilde dikilen taşlara Balbal denildiği ötedenberi ileri sürülmektedir.[25 A]

Günümüze kadar bu konuda yayınlanmış bilgilerin yanlışlığı artık anlaşılmaktadır. W. Barthold, Radloff, önce merâsimi idare eden adamın heykeli demişler sonra aşağıda belirteceğimiz bilgiyi kabul etmişlerdi. Şemsettin Günaltay ve diğer bazı bilginler bu hatalı görüşü devam ettirdiler.

V. Tomsen, "eski Türk yazıtları tercümesine eklediği zeyilde (S.132) "Ölü gömüldükten sonra, mezarın üstüne, ölenin hayatta iken öldürdüğü düşman sayısınca taş dikilir, (bunlar Türkler'in balbal dedikleri şey olacaktır" derken W. Barthold, "bu balbal'ların işlenmemiş taş değil, heykel olduklarını" söyülüyor ve "İleri gelen başbuğlar için yapılan cenaze merasiminde, kahramanın öldürdüğü düşmanları temsil eden heykeller dikilirdi. Çinliler böyle yazmaktadır. Eski Türk kitâbelerinden öğrendiğimize göre, bu heykellere balbal denirdi. Üç yerde, sonradan balbal olarak dikilen kişinin, hayatta iken kahramanın baş düşmanı olduğunu görüyoruz: Baz Kağan (Elteriş Kağan'ın düşmanı) Kırgız hanı, Elteriş Han'ın kardeşinin düşmanı) ve Kug–Songün (Bilge-Han'ın oğlu'nun düşmanı). Şu sözler daha tipiktir: "Onların alplarını öldürüp kendime balbal yaptım."

Bang ise, balbal, "büyük bir ceza olmak üzere, ayaklanmaya sebep

25 A Türk Ansiklopedisi, C.V., Ankara 1952, SF. 109.

olan kişilerin, kötü kimselerin gömüldüğü "Cenâze tepesi" diye gösterir." [25 X]

Bu, BALBAL kelimesi ve balbal dikme âdeti "Eski Türk Yazıtları" arasında "Kül Tegin Yazıtının Cenup Bilge Han Yazıtı"nın "doğu tarafı"nda "Babam hakana Baz hakanı birinci Balbal dikmiş" anlamıyle v.b. yer almaktadır.[25 B] Hüseyin Namık Orkun, balbal dikme îtikadının, "Türkler"in "öldükten sonra öbür dünyada da hayatın mevcut olduğu"na ve insanın ölünce öbür dünyaya göç ettiğine inandıklarını (uçuverdi veya kergek oldu) denmesinin bununla ilgili bulunduğunu, "ölünün, öbür dünyada herşeye ihtiyacı" olacağından eşyalarının mezara konulduğunu ilâve ediyor ve "Büyük şahsiyetlerin hizmetçiye de ihtiyacı vardı. Bunun için bir adam öldürülür ve bu öldürülen adamın adına da müteveffanın kabrine bir taş dikilir ki işte buna balbal adı verilir "demektedir.[25 C]

Prof. Dr. Eberhard, "Çinin Şimal Komşuları" adlı eserinde Kore ve cenubî Çin kültürleri arasındaki münasebetten bahsederken, "sığır ayağından kehanet"te bulunulduğunu kaydediyor ve "sığır kültü ile megalit kültürü birleştirilir. Kora'da megalitler (tarihten önceki büyük taşlar, mezar taşları) çok eskiden mâlûmdur. Bizim metinler onları "mezar taşları" adıyle zikretmişe benziyorlar. Aynı zamanda bir cenup kültüründen (yav), mezar-megalitleri zikrolunuyor." [25 D] demektedir.

25X P. W. Şahmidt, Der Ursprung der Gottesidee IX (3. böl.). Freibur 1949. S. 21-39'dan Sâdettin Buluç tarafından çevrilmiştir.

(P.W. Schmidt, Tukue'lerin Dinî, ist. Üniver. Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı dergisi, ist. 1966. Sf. 74, 75.

W. Radlaff, Die alttürkischen Inschriften inder Mongolei, (Die historische Bedeutung der alttürkischen İnschriften başlıklı yazı) (Balbal), S. 11. St. Petersburg 1897.

W. Barthold, "Türkler'de ve Moğollarda defin merasimi meselesine dair,,, T. çeviren, Abdülkadir İnan, Belleten Sa. 43, 1947.

25 B Hüseyin Namık Orkun, Eski Türk Yazıtları, T. D. K. C. I, İst. 1936. Sf. 36, 37. ve 76. sayfada Balbal'ın mahiyeti hakkında zikredilen kaynaklar: Wladyslaw Kotwicz; Le tombeaux dits "kereksur" enmongolie, Ro. IV. 1928. Aynı zat: Qulques remarques sur les statues de Pierre dites "baba" ("femmes en pierre."), Bulletin de l'Academie Polonaise des Sciences et des Lettre, 1928, S. 70-81." Eski Türk Yazıtları C. I. Sf. 190 da:("Balbal'ın geçtiği yer ve şekiller ve: "Bilge Han yazıtı civarında ve üzerinde Tölösşadın balbalı olduğunu gösteren "bir taş resmi vardır. Eski Türk Yazıtlarının IV. Cildinde (İst. 1941) (Sözlük)te, Sf. 16. Balbal h. bilgi mevcuttur:" ölünün öldürülen düşmanı adına dikilen taş (balbal kılı vermek, balbal dikivermek, balbal kılmak) ve bu ciltte muhtelif resimler arzedilmektedir.

25 C Hüseyin Namık Orkun, Türk Tarihi, C. I. Ankara 1946, Sf. 141, 142.

25 D Prof. Dr. W. Eberhard, Çin'in şimal Komşuları, T. Çeviren: Nimet Uluğtürk, Ankara 1942, Sf, 29. 33.

Keza diğer yanda bir kısım Türklerin, ölü için koyun ve at kurbanları sunduktan sonra "naaş bütün servet ve atiyle birlikte yakılır. Külü sonradan mezara konularak tekrar kurban edilir ve at yarışları yapılır, mâtemin sembolü olarakta yüzleri çizilir. Ölünün bir resmi hazırlanır. Ölünün öldürdüğü adam adedi kadar mezarı üstüne taş yığılır." v.b. denilmektedir.[25 E]

Türkler'de oldukça farklı inançlar ve çevreler içerisinde, dinler tarihi bakımından ölü gömme ve yuğ âdetleri de ayrıca ve kronolojik ve mukayeseli olarak, çeşitli çevreler ve etkiler ve zaman dikkate alınarak müstakil bir eser halinde incelenmeği gerektirecek bir konu hüviyetindedir. [25 F]

Balballar hakkında alışılmış bu bilgiye Abdülkadir inan'da bir müddet iştirak etmişsede (Tarihte ve Bugün şamanizın 1954), 1966 yılından beri bu konudaki alışılmış bilginin yanlış olduğu ve kitabında bu ciheti düzelteceğini aşağıda arzedeceğimiz yazısiyle belirtmektedir.

Prof. Dr. Osman Turan, Türklerin, "mezarları üzerinde âbide, kitâbe ve heykel, "yapma geleneklerine ve bunlara dair buluntulara işaretten sonra" Türkler ölülerinin heykellerine itina ederlerken öldürdükleri düşmanlarının balballarını çok çirkin bir yüzle gösteriyorlardı, ki bu hususa dâir de bir hayli buluntuya rastlanmıştır." demekte ve "mezar üzerinde heykellere Tuna'dan Aral gölüne kadar uzayan Kumania veya Kıpçak -elinde (Deşt-i Kıpçak) de rastlanmış ve XIIIüncü asırda Rubruck ile ondan sonraki seyyahlar tarafından tasvir edilmişti. X. asırda da Oğuzların ölülerine kubbe gibi mezarlar yaptıklarını, Şâmânî inancına göre, cennete binip gitmesi için, atını ve başka eşyalarını oraya koyduklarını, kahraman'ın öldürdüğü insanlar sayısınca balballarının mezarının kenarına diktikleri de kaydedilmiştir." demektedir. [25 G]

25 E Yukardak' kaynak, Sf. 86.

25 F Abdülkadir İnsan, Tarihte Ve Bugün Şamanizm, T.T.K. Ankara 1954. (Prof. Dr.) Tahsin Özgüç, Die Bestattungsbraeuche im vorgeschichtlichen Anatolien, Ankara 1948. (Prof. Dr.) Orhan Acıpayamlı, "İptidailerde Ölü Gömme İle İlgili Bazı Pratikler ve İzahları" DTCF. c. XX, Temmuz - Aralık, 1962.

25 G Prof. Dr. Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti, Türk K. Araştırma Enst. Y., Ankara 1965, Sf. 292.

Prof. Dr. Osman Turan, dip notta:

Lumir Jsl, Kül-tekin anıtında arkeoloji araştırmaları, Belleten, C. VII, Sf. 387–402 yi zikrettiktten sonra; Rockhill, Jaurner, Sf. 82; İbn Fadlan, Sf. 14. kaydediyor ve "Eski Türk defin âdet ve inanışları hakkında çok zengin tarihi malzeme mevcuddur ki, bu husustaki araştırmalarımızı neşretmek niyetindeyiz. Şimdilik bak. Barthold, Türklerde ve Mogollarda defin

Prof. Dr. Osman Turan'da bu hususta doğru sanılarak devam ettirilen bilgiyi nakletmiştir. Burada ortaya çıkan iki mesele var: a) Ölen Türk'ün mezarına öldürdüğü düşman kadar dikilen taş veya taşlar. b) Ölen Türk'ün mezarında bulunan heykeller. Yanlış olan nokta bunların her ikisinin de balbal sanılmasıdır. Burada yakınlarda yayınlanan ve üzerinde sert tartışmalar cerayan eden ve ağır tenkitlere uğrayan arkeolog A.D. Graç'ın 1953-1960 yılı araştırmaları sonucu (Tuvada Eski Türk Heykelleri) ne kısaca temas edeceğiz. (25H) Yeni bulunan heykelleri "1-İnsan figürü tam olarak yapılmış heykeller (48 adet), 2- Bir taşa insanın yüzü veya başı işlenmiş balballar (10 adet) olarak anlatmakta ve bu heykellerin (Türklerce savaşda öldürülen yabancılar olduğunu iddia etmektedir. Bugüne kadar (Gök Türkler tarafından konulduğunda şüphe olmayan heykellerden. Tuva'da 103, Mogolistan'da 23, Altay dağlarında 29, Hakasiya'da (Abakan havzasında) 6 tane bulunmuştur."

A.D. Graç, "balbal heykellerin Gök Türkler tarafından öldürülen düşmanları temsil ettiğin"i tekrar iddia ile, Orhon yazıtlarını dayanak olarak kullanmak istemektedir. L.R. Kızlasov bu iddiaları çürütmüştür. Keza J. A. Şer'de ağır tenkitlerde bulunmuştur. [25 J] "Gök Türklere karşı savaşan düşmanların hepsi " mongoloid "yabancılar" olmadığı gibi " Eltereş Kağan'ın balballarından biri Türk olduğun da hiç şüphe olmayan Tokuz Oğuzların hanı Baz Kağan idi. v.b. "Bunlar hakkında açıklamalar yapan A. İnan ve Kızlasov, Graç'ın bizzat verdiği bilgilerle heykellerin milliyeti hakkındaki çelimşeleri göstermişler ve Graç'ın iddiasını çürütmüşlerdir. (Sf. 1075) "Kızlasov'un kesin delillerle açıkladığına göre heykeller balbal değildir. Öldürülen düşmanlar için sütun gibi taşlar sembol olarak konulur, buna "balbal" denirdi." (Sf. 1075)

İnceleme sonucumuza göre, biz de, öldürülen düşmanlar için, kahramanın mezarı üzerine sembol mahiyetinde bir sıra taşlar konulduğu, ayrıca ünlü kahramanların mezarına âdeta bir mezar taşı gibi

merâsimi meselesine dâir, Belleten XLIII, S. 515-539" demektedir.

Oğuzlar Ha.: Prof. Dr. Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), D.T. Ve Coğ. Fak. Y. Ankara 1967.

Prof. Dr. Bahaeddin Öğel, İslâmiyet'ten önce Türk Kültür Tarihi (Orta Asya Kaynak Ve Buluntularına Göre), T. Tarih K. Yayın. Ankara 1962.

T. Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, Hayat Yay. C. I., İst. 1963. Sf. 126. 157, V. B.

(25 J) Yukardaki aynı yazıda belirten A. İnan: L.R. Kızlasov-J. A. Şer, Sovyet Archeologya, 1964, N. I. S. 349-357.

heykel dikildiği görüşüne iştirak ederiz. Nitekim Anadolu'da da bulunan bazı mezar taşları bunlarla kısmen olsa da yakınlık göstermektedir.

Şuhalde, balbal heykel değildir. Balbal, öldürülen düşmanlar için dikilmiş taşlardır. Resimli olanlar ise, mezara gömülen Türkleri temsil eder. Mezar üstünde birçok taş bulunur, fakat orada olan heykel bir tanedir.Eğer Graç'ın ve diğerlerinin iddiası doğru olsaydı, bir mezar üzerinde birçok heykelin birden bulunması gerekirdi. Bu tenkidimizi ilâve ederken, heykellerin ünlü kahraman kişilerin mezarı üzerine bir anıt mezartaşı gibi dikildiğini ve yüzdeki vakur ifade ve üstteki eşyaların (Hançer v.b.) bunu teyid ettiğini ifade etmek isteriz. (Resimlere bakınız).

Bu heykeller de elde tutulan testiye ve muska (amulet) e sonuç bölümünde tekrar döneceğiz.

Yapılan araştırmalar, bu balbal benzeri taş veya heykel dikme âdet ve inancının Asya'nın doğusundan, Avrupa'nın batısına, İspanya'ya kadar yayıldığı, Göktürkler'in koydukları, balbal adına karşılık, "İskitlerin ve Oğuzların" verdikleri ad kesin olarak bilinmemekle beraber, "Mezopotamya'da Sumerler'e âit Ur kıral mezarlarında rastlandığı [25 H], böylece gerek coğrafî gerek zaman bakımından genişlik ve derinlik gösterdiği anlaşılmaktadır. Burada bu âdeti sadece bir kavme inhisar ettirme temayülünde ihtiyatlı bulunmak gerekeceği hususuna da işaret etmek isteriz.

Bazı Mezar Taşları:

Anadolu'da "halk arasında resim veya heykel düşmanlığı diye bir düşmanlık" olmadığını, "bir bakıma da bunların kutsal veya tılsımlı eserler olarak kabul edildiğini," kale duvarlarında, kayalar arasında, şehir harâbelerinde, saray kalıntılarında bulunan heykellere manevî, sihrî manâlar verildiğini belirten[26] Malik Aksel, bazı, insanlara benzeyen taşların da, taşlaşma, taş kesilmiş insan gözüyle görüldüğüne

(25H) A. D. Graç, Drevnetürkskiye izvayaniya Tuvı (Tuvada Eski Türk Heykelleri). Moskova 1961, Tanıtan : Abdülkadir İnan : Bibliyoğrafya; Kitaplar, Türk Kültürü, sa.47. Eylül 1966, sf. 1074–1077 Aynı tenkid yazısı: Cultura Turcica, VII Nu. 2. Ankara.. 1965 (Fakat yayım tarihi Ekim 1967). s. 279 - 284. (Alttürkische Steinfiguren in Tuva)· Almancaya çevrilmiştir.

26 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, İstanbul Üniversitesi Yayınları Nu: 868, İst. 1960, S. 116.

işaret ediyor. Bunlara ait muhtelif efsaneler anlatılmakta, bu taş efsaneleri, taşlaşma (Gelin Kaya, Taş Bebek, Gelin Kız, Gelin Kayası, Sarı Kız v.b.) benimsenmekte, bazı heykeller taş şekliyle birlikte bir ziyaret, adak yeri halinde kullanılmaktadır.[27] Müteakip sayfalarda, bu taşlar, tılsımlı, kerâmetli, bereketli v.b. sayılıyorsa, bunlara dair dinî mahiyette bir inanç doğmuşsa üzerinde duracağız.

Mezar Taşları olarak baş ve ayak ucunda dikilen veya sandukalı mezarlarda, 1– Baş-ucu taşı (Baş-şahidesi), 2– Ayakucu Taşı (Ayak Şahide), 3– Yanlardaki taşlar, özel bir itinâ ile yapılmakta ve böylece ölen insanların unutulmaması için ötedenberi, taşçılık, taş işçiliği bir süsleme halinde devam etmektedir. "Mezar taşlarının üstlerinde ekseriya çiçek dikmeğe mahsus, toprağa kadar giden bir delikle, kuşların toplanan yağmur sularını içebilmeleri için, yan yuvarlak veya yürek biçiminde çukurluklar bıra''kılması "ölümünde bile iyilik yapmak istemesinin ve tabiatı sevmesinin en canlı birer delili" sayılmaktadır.[28]

Mezar taşlarında sanat özellikleri, tarihî bilgi, kültür, folklor, dinle ilgili hususlar, şekiller, resimler, meslekler, teşkilâtlar, dualar v.b. görülür. Dinî mimarî bakımından önem arzeden mezar taşlarında tarih boyunca her hususta değişiklikler olmuştur. "Yeniçeri, deniz askerlerinin cemaat sembolleriyle esnaf teşkilâtının adlarının (bu semboller balık, bayrak, anahtar, çengel, kandil, yangın tulumbası, ve saire gibi şekiller"[29] mezar taşlarında yer almış ve "muhtelif meslek ve memuriyet sahiplerinin kavuklarını ve bunların geçirdiği tahavvülleri" [30] bilmeden bu şekillere bakarak hemen bunlar arasında totem veya fallus kültüyle bağlantı kurmaya çalışmakta, çok ihtiyatlı olmak gerekir.

Hayvan sevgisi dolayısiyle, bilhassa atlara karşı, "ata ait mezar kitâbesi" ve mezar taşı[31] bulunduğu gibi, "hançer, kandil, şamdan, çengel, kalkan ve tulumba ve muhtelif dinî semboller" de pek fazladır.[32]

27 Hikmet Tanyu, Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar, İlâhiyat Fak. Dergisi C IX, 1961. ve Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri – 45 İlle Karşılaştırma – adlı adlı kitabımıza bakılması.

28 Hikmet Turhan Dağlıoğlu, San'at Bakımından Mezarlar Ve Mezar Taşları Ve Karaca Ahmed Mezarlığı, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kogresi, Ankara 1959, Kongreye Sunulan Tebliğler, Ankara 1962, S. 120 – 139. S. 121.

29 Hikmet Turan Dağlıoğlu, San'at Bakımından Mezarlar ve Mezar Taşları ve Karaca Ahmed Mezarlığı, S. 125.

30 Aynı kaynak, S. 125.

31 Yukardaki kaynak, S. 126, 127. ve Hikmet Tanyu,'nun yukarda belirtilen adakla ilgili makale ve kitabına bakınız.

32 Yukardaki kaynak, S. 127.

Mezar taşlarında nebatî süslemelerde "sap, yaprak, başak veya yemiş" yemişlerden de Türkler "ayva, nar, incir" gibilere, "çiçeklerde ise lâle, karanfil, sümbül, kafdife, nar çiçeği, haşhaş" önem vermişlerdir.

Mezar taşlarının taş işçiliği, yazı ve süsleme sanatları, kıyafet, folklor ve tarih ve dînî tarih bakımından ehemmiyeti aşikârdır.

Türklerin mezar taşlarında, evlerin kapılarında tatbik ettikleri rozetlerin, savaşta kullanılan kalkanlar olduğunu, kuvvet ve kudret ifadesi olarak kullanıldığını söyleyen mimar Hikmet, kadın mezarlarının farklılığına işaretle, hotuz" (serpuş) süslü tuğlar, boyuna takılan incilerin, çiçeklerin mezar taşı başlıklarına yapıldığına dikkati çekiyor.[33]

Mezar taşları, mezarın yerini ve kime ait olduğunu belirtmesi bakımından elbette konumuzun dışında kalır. Ancak bazı mezar taşlarında hiç değilse menşeinde sembolik mânalar ifade eden birtakım figürlerin bulunduğunu görüyoruz. Bu figürlü mezar taşları başlıca, Afyon'da, Ardahan, Ahlat, Akşehir, Başkale, Bitlis, Çemişgezek, Haran, Hozat çevrelerinde, ve Iğdır'da, Konya'da, Kırşehir'de, Malazgirt'te, Sivas ve Tokat ta bulunmaktadır. Doğu Anadolu'da bilhassa Akkoyunlu ve Karakoyunluların hâkim oldukları bölgelerde, koyun ve daha az sayıda olmak üzere at heykeli, hattâ insan şeklinde mezar taşları da mevcuttur.[34]

Afyonkarahisar mezar taşlarında av ve mücadele sahneleri, muhayyel varlıklar tasvir edilmişlerdir.[35]

Türbelerde de (Niğde, Hüdâvend Hâtun M. 1312) kucağında kaz taşıyan, zümrüdü Anka v.b. gibi figürlere rastlanmaktadır.

Akşehir türbe ve mezar taşları hakkında Rıfkı Melûl Meriç'in mezar taşlarındaki, Şamdan "bir mühr'ü Süleymanî resmi", "alevli

33 Mimar Hikmet, Türk Mimarîsi: Mezar Taşları, Türk Yurdu, S. 3, Mart 1928, Sf. 197. S. 48 - 50. Derginin sonunda mezar taşı levhaları.

34 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, İstanbul 1960, S. 129.

35 Prof. Dr. Katharina Otto - Dorn, Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien, Ars Orientalis 111, 1959, S. 63 - 76.

36 Rıfkı Melul Meriç, Akşehir Türbe ve Mezarları, Türkiyat Mecmuası, C. V. 1935, İst. 1936. Sf. 141 - 212. 75 Resim. Bilhassa Sf. 165, 167, 169, 170, 171, 174, 178, 180, 185, 192, ve Resim 53, Taş 70. Resim 29, Taş 45. 32. Mezartaşı, 33. mezartaşı, Resim 29, Taş 45. 42. mezar taşı, resim 33, taş 62. 39. resim, taş 65. Resim 33, taş 63. 84. mezar taşı, 45. mezar taşı. Taş 66. Resim 35. Taş 75. 58. mezar taşı, Taş 89. 33. Resim. 62, 63, 64 numaralı insan nakışlı taşlar ve 33 11 kenarlı kuş resmi, ve 43, 45, 47, 48, 54 numaralı resimler, 70, mezar taşı.

bir kandil", "insan kabartması ve kabartmanın iki tarafında birer dal (pelidli meşe dalı olsa gerek), oturmuş insan işlemesi", "arkasında oturmuş bir kadınla bu kadın tarafından kucaklanan, oturmuş bir çocuk kabartması ve bunların altında, sağlarında ve aralarında meşe dalları; müselleslerin içinde birer" kemerin iç taraflarında üçer musattah kabartma gül mahkûk", "burmalı sütunlu bir çerçeve içinde büyük dallı nakış", "meşe dalları ile süslü gergef işleyen duvaklı veya hotozlu bir kadın kabartması", insan nakışlı ve kuş resimli mezar taşları üzerinde yaptığı inceleme dikkate şayandır.[36] Bu taşlar üzerinde ayrıca nar veya haşhaş motiflerinin işlenişine işaret etmek gerekiyor.

Konya'da Taş ve Ahşap Eserler Müzesinde (İnceminareli Medrese) muhafaza edilen bazı mezar taşlarında da elinde doğan tutan avcı figürleri görülmektedir.

Kırşehir'de bugün kaybolunan Celâl Hatun'un portresi olması muhtemel bir figür bulunmaktadır.

Yine Kırşehir'de bulunan bir mezar taşında karşılıklı iki aslan figürü yer almaktadır.

Prof. Dr. Semavi Eyice, mezartaşlarına temas etmekte ve işlenen insan resimleri üzerinde durmaktadır. Kırşehir. Ankara ve Konya' daki mezar taşları hakkında önemli bilgi sunmaktadır, [36 A]

Sivas ve Tokat müzelerindeki mezar taşları ise, bazısı çift başlı olmak üzere kuş figürlerini ihtiva etmektedir.

Doğu Anadolu'da koç ve koyun heykellerinin birçoğu Diyarbakır, Van müzelerine getirilmiş" Ardahan, Başkale, Bitlis, Çemişgezek, Haran, Hozat, Malazgirt çevrelerindeki köylerde bulunan bu heykellerin listesi sunulmuştur.[37]

Ahlat mezar taşları, tezyînî hâle sokulmuş ejder motifleriyle dikkati çekmektedir. Bazı taşlar da bu ejder motifleri tamamen tez-yînî birer kemer şeklinde stilize edilmişlerdir. Bütün bu saydığımız merkezlerde ve bunların dışındaki mezarlıklarda birçok mezar taşlarında şamdan veya asma kandil motifleri işlenmiştir.

36 A Prof, Dr. Semavi Eyice, Kırşehir'de H. 709 (=1310) Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezartaşı - Anadolu'da Tasvirli Türk Mezartaşları Hakkında Bir Araştırma, Reşit Rahmeti Arat İçin, Ankara 1966. sf. 208 - 223. Etraflı Bibliyoğrafya mevcuttur.

37 Dr. Hamit Zübeyr Koşay, Doğu Anadolu Mezarlıklarındaki Koç ve Koyun Heykelleri, Milletlerarası Birinci Türk Sanatları Kongresi 1959, Ankara 1962, S. 256, 257.

Umumiyetle yukarda belirttiğimiz bu taşların 13 - 15. yüzyıllara ait olduğu tesbit edilmiştir.[38]

Türbelerde çift başlı kartallar dikkate şayandır. Selçuklularda kullanılan çift başlı kartal figürünün benimsendiği görülmektedir.[39] Türk Tarihi içerisinde Kuş resimleri, hayvan figürleri ve adlarının bulunduğu çok öncelerdenberi bilinmektedir.[40] Niğde'de Hüdavend Hatun, Kayseri de döner Künbed, Tokat'da Gök-Medrese bunlara dair örneklerdendir. Hüdavend Hatun türbesindeki figürler hakkında bazı

38 Prof. A. Süheyl Ünver, Pierres Tombales Selsjoukıdes A EffıgıeAu 14 e Sieele en Anatolie, Jerusalem 1960. (Anadolu'da 14. Yüzyıl Resimli Selçukî Mezar taşları).

X Cevat Hakkı Tarım, Tarihde Kırşehri- Gülşehri ve Babailer. Ahiler- Bektaşiler, İst. 1948, 3. Basım. S. 6 - 8. resimler.

X Abdürrahim Şerif (Beygû), Ahlat Kitabeleri, İst. 1932.

X M. Zeki Oral, Konya'da Tarihî Mezar Taşları, Anıt, Yıl 1, S. 1 ve 2, 3, 6, 10. Şubat 1949. Ayrıca türbeler hakkında Zeki Oral, ve M. Yusufoğlunun yazıları, S. 2. 7. Hürrem Paşa Türbesi. Ve S. 2. 19. Mehmet Bey Türbesi.

X Mübarek Galip, Anadolu Türk Âsar ve Mahkûkâtı Tetebbuatına Esas, Ankara, 1, S. 7 - 24. 2. S. 1 - 52.

X Mübarek Galip, Menteşeoğulları Devrine Ait Bazı Kabir Taşları, Türkiyat Mecmuası, C. 2. S. 347 - 363..

X Sadettin Nüzhet, İstanbul Meşahirine Ait Mezar Kitabeleri.

X Hikmet Turhan Dağlıoğlu, Edirne Mezarları, Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi, S. 3. Sf. 163 - 192.

X Dr. Hamit Zübeyr Koşay'ın Gezi Yazısı, (Türklerde resimli, heykelli mezartaşları ilgili gezi), Ülkü, 111. Seri, 14. Şubat 1948, SF. 16. Fotoğraflı.

X Prof. Celâl Esat, Türk Sanatı, Sf. 199, 206.

X Zeki Oral, Murat Paşa Kızı Türbesi, Anıt, Mayıs 1949, S. 4. Sf. 1 - 7, 15.

X Zeki Oral, Hasan Paşa Türbesi, Anıt, S. 8. Sf. 3 - 7 devamı. S. 9, S. 10, S. 11.

X Anıt, Sayı 4, Sf. 21. (Çarhacı Ali Paşa Evlâtlarına Ait Mezar Taşları), (Abdülvehhap Beyin Mezar Taşı).

39 A. Gabriel, Les monuments turcs d' Anatolie, 1. Taf. 50. 1 - 2, Abb. 100Türkiyenin doğusunda, Ercis ve Patnos arasında türbede 15. yüzyılda bulunan. Prof. Dr. Oktay Aslanapa, Doğu Anadolu'da Karakoyunlu Kümbetleri, Yıllık Araştırmalar Dergisi 1, 1956, Ankara Üniv. İlâhiyat Fak. Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enst. Yay. 5 (1957), Abb. 6, 8.

X W. Barthold, Histoire des Turcs d' Asie Centrale, S. 15.

X Prof. Dr. K. Otto - Dorn, Türkische Keramik, 1957, S. 42.

40 Hüseyin Namık Orkun, Eski Türklerde Kartal Arması, Türklük, C. 11, S. 7, Ekim 1939. Sf. 29 - 34. Macarca bu konuyle ilgili kaynaklar zikredilmektedir.

X L. Sternberg, Der Adlerkult bei den Völkern Sibiriens, Archiv für Religionswissenschfat, vol 28 (1930), S. 130.

X Prof. Dr. Katharina Otto - Dorn, Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien, Ars Orientalis 111. 1959, S. 63 - 76.

iddialar ileri sürülmüşse de bunların hakikat değeri ayrı bir inceleme konusudur.[41].

Erzurum'da Emir Saltuk türbesinde, kartal, yarasa'ya benzer kuş ve hayvanlar, kulaklı ejder, öküz başı gene Saltık türbesinde tavşan ve fare (veya yarasa),[42] (Konya Taş ve Ahşap Eserler Müzesi)nde bulunan Konya Ejder figürü (kaleden getirilmiş olan), Diyarbakır, Divrik kartalları (Sf. 13), Tokat'ta Çöreği Büyük Tekkesinde Geyik kabartması ve Anadolu'da muhtelif yerlerde Geyik boynuzu gibi şekiller, resimler.. dinler tarihi bakımından da dikkati çekicidir. Mezar taşlarındaki resimlerin, şekillerin kısaca tahlilini, mezarla ve mezar taşıyle bağlantısını, sonuç, bölümünde göreceğiz.

AFYONKARAHİSAR

Göze İyi Gelen, Kaya'dan Akan Su:

Musa Kâzım, (Anadolu Hurâfeleri) adlı makalesinde, Afyon'a iki saat mesafede olan, iri ve sivri bir kaya'nın eteğindeki Kalecik köyünün üst tarafında ve sivri bir tepenin tam yarısında oyuk bir *KAYA* bulunduğunu, birçok kimselerin burada " Sarı Çoban Dede) adında bir zatın yatmakta olduklarına inandıklarını ve buradaki yarık bir kayadan daima su damladığını, bu suyun, göz hastalıklarına iyi geldiğini söylediklerini, dedenin ruhuna, damladan gözlere damlatıldığını anlatmaktadır.[43]

Öksürük Kayası:

Gene Afyonkarahisar'ın güneydeki dağında ve Afyon'a bakan bir yamaçta, *Öksürük Kayası* denilen "ortası bir insan geçecek kadar delinmiş bir kaya'nın ziyaretine gidildiği ve "kayadaki delikten birkaç

41 M. Zeki Oral, Hudavend Hatun Türbesi ve Hayatı, Niğde 1939, S. 5 – 10.

X Prof. A. Gabriel, Monuments Turcs d' Anatolie, T. 1., Paris 1934, pp. 144 – 148.

X İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitâbeleri İle Erzurum Tarihi, İst. 1960. Yakutiye medresesi münasebetiyle Sf. 305, Ongunlar Sf. 307,Söğükler S. 308, 310, 311, 312, 313, 314, 315, Kuş adı taşıyanlar Sf. 316., Arma 317 – 320.

42 (Prof.) Bahaeddin Ögel, Erzurum Anıtlarında Eski Altay- Türk Sanatının İzleri, Erzurum 1947, Sf. 17. Sf. 13.

43 Musa Kâzım, Anadolu Hurâfeleri, Halk Bilgisi Haberleri (dergisi), Yıl 4. Sa. 48. 9 Mayıs 1935. Sf. 316.

kere geçmek" suretiyle öksürükten kurtulunacağına inanıldığı belirtilmektedir.[44]

Devranî Baba Türbesi Önündeki Taş:

Afyonkarahisar'ın manevî muhafızı sayılan ve ölüm tarihi bilinmeyen Devranî Baba'ya, onun mezarına saygı gösterilmekte ve ondan gelecek hakkında haber almaya çalışılmaktadır. Memleketin tamamiyle şarkında evlerden hariç, yani kırlarda, bir tarafı mezarla muhat küçük bir çatının altında uyuyan bu zatın merkadi önünde takriben yüz elli okkalık toparlak bir taş vardır. İstikbalini öğrenmek isteyen, o taşın önüne gelerek istikbalde filân işte muvaffak olup olmıyacağını sorduktan sonra, o taşı süratle döndürmeye teşebbüs eder. Eğer taş dönerse, baba, o kimseye müstakbel işinde muvaffak olacağını, dönmezse olamıyacağını haber vermiş olur."[45]

Taşla geleceği öğrenmek, taş yapıştırma, delikli taş ortasından veya iki taş sütun arasından, iki taş, kaya arasından geçme taş döndürme, taş çevirme inancına dair olaylar hemen birçok illerde, ilgi derecesi hemen herzaman pek fazla olmasa da görülmektedir.

Sarı Kız:

Bir mağaranın önünde bulunan Sarı Kız adlı bir kaya, heykel şeklinde olup "yüzü, allı, pullu yazmalarla örtülü"lerle örtülü ve halk tarafından ya saygı gösterilerek bir yatır mertebesinde benimsenir. Sarı kız hakkında türlü efsanelerden birisi de onun kâfirler tarafından kovalanması ve buraya sığınmasıdır. Söylentiye göre, Tanrı onu burada korumuştur. Bazı kimseler "akşamları yemek getirirler" önüne mumlar dikerler. Bu kızın kendilerine şefaat (!) edeceğine inanırlar, yüzlerini "gözlerini bu heykele" yani Sırı Kıza sürerler.

Ondan birçok şeyler beklerler. Burada ayrıca hastalar, yerlere çiviler çakarak hastalıklarını burada bırakacaklarını, şifâ bulacaklarını umarlar."[46]

44 Yukardaki kaynak. Sf. 316.

45 Musa Kâzım: Afyon, Eskişehir ve Civarında Halk İnanmaları, Halk Bilgisi Haberleri, C. 3, Sa. 26. Sf. 35, 36.

46 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yayını, İstanbul 1960, Sf. 122.

AĞRI

Göktaşı:

Her göktaşının kolaylıkla bir kutsallık kazanamayışının açık bir delili de Ağrı çevresindeki 60 yıl önce, gökyüzünden buraya ateş halinde düşen bir göktaşıdır. "44 metre çapında ve 66 metre derinliğinde bir çukur açmış. O muazzam ve heybetli (5. 165 metre) Ağrı dağının pekliğine pek temel kayalarını keskin bir bıçak gibi eritip doğramış... Biz Allahın Türk topraklarına bahşettiği bu dünyanın ikinci büyük Göktaşı hârikasını hem de Ağrı eteklerinin dibinde tozun toprağın içine terketmişsiz." Göktaşı, Doğubeyazıt'a 25 kilometre, Türkiye-İran transit yolu üzerinde Gürbulak hudut kapımızdan 5 kilometre içeride bulunuyor." [47]

Görülüyor ki her göktaşı hemen kutsallaştırılıvermiyor. Bu onun canlı bir örneğidir. Kutsallaştırmanın sebepleri, usulü, mahiyeti farklıdır.

ANKARA

Delik Taş, Düz Taş, Taş Yapıştırma: Niyet Taşları:

Türbelerde, mezartaşlarına veya orada münasip bir duvara taş yapıştırmak veya taş yapışırsa niyetin, dileğin olacağı, aksi halde olmıyacağına dair bir inanç mevcuttur. Keza türbe, yatır mevkiinden taş alıp eve götürmek, niyet, dilek oluncaya kadar saklamak, sonra yerine bırakma gibi olaylar da görülmektedir. Bunlar da taş sadece bir araç olarak kullanılmaktadır. Doğrudan doğruya taşın kendisinde bir kerâmet, bir kutsallık bahse konu değildir. Bu gibi Türbe, yatırlarla ilgili inanç ve âdetler üzerinde (Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma) adlı tezimizde durmuştuk.[48] Burada Taşın kerameti, kutsallığı üzerindeki örnekleri sunacağız.

47 Ağrı'da Yatan Dev Bir Göktaşı Var, Yeni Sabah, 3 Aralık 1961.

48 Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma Ankara 1958 (Doktora Tezi).

Ankara'da Adakla İlgili Sözler ve Adaklar, İlâh. Fak. Dergisi: IX, Ankara 1962, Türk Tarih K. Basımevi. (Doktora Tezinden Bir Bölüm). Sf. 164, 168, 175, 176, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri. Türk Yurdu, C. 3. Sa. 3 - 4, Haz. Temmuz 1961. Almanca Özeti: Das Gelübde İm Türkschen Volksglauben, Annemarie Schimmel, Die Welt des İslams, VI., Nr: 1 - 2., Leiden 1959. Sf. 71 - 90.

Ali Taşı:

Ankara kalesinde, Evliya Taşı da denilen ve Hz. Ali tarafından atıldığı ileri sürülen 40 sm. kadar kutrunda bir taş, ziyaret ve adak yeridir, mum yakılır.

Delik Taş:

Solfasol köyü yakınlarında bir türbenin merdivenel inilen bir mahzeninde *ortası yuvarlak bir taş duruyor.* O taşın ortasından günahı olmıyan geçermiş. Günahkâr olanı *taş sıkar* geçemezmiş. Aynı zamanda bir niyet tutar, şayet niyeti olacaksa geçebilirmiş, dileği olmıyacaksa taşın orası, deliği daralıyor. Böylece taş sıkıyor, şahıs geçemiyormuş.

Gene Ankara, Nallıhan çevresinde, Sakarya'ya bir kilometre mesafede Emrem Sultan köyünde, türbenin karşısında 500 metre kadar ilerde öksürük, boğmaca için çok şifalı sayılan, bir çocuk sığacak kadar ortası delik olan taştan hasta çocuk geçiriliyor. Bu sırada 3 ihlâs okunuyor. Bunun şifasına inanılıyor.

Delik Taş'tan, bilhassa boğmacalıların, hasta çocukların geçirilme-usulü, âdeti Ankara çevresinde ve diğer illerde pek sık görülmektedir.

Düz Taş:

Profesör Ahmet Caferoğlu, Ankara'da Su Pınarının yanında düz bir taş olduğunu, doğan çocuğun 40 günü dolduktan sonra buraya getirilip taşın üzerine konulduğunu, çocuk piç ise muhakkak taşın üzerine konulduktan sonra ağalamağa başladığını, ağlamazsa çocuğun ailenin hakikî efradından olduğunun anlaşıldığını zikrediyor.[49] Fakat daha çok bu hareket piçliğin anlaşılması değil pişik tedavisi için yapılmaktadır.

Doğumu Kolaylaştırıcı Taş:

Doğumda (bilhassa oğlan) zorluk çekilmemesi için, kadının sağ oyluğuna uğurlu bir taş, bir zümrüt taşı bağlanmakta böylece, kadına rahat bir doğum yaptırılacağına inananlar bulunmaktadır.

49 Prof. Ahmet Caferoğlu, Türklerde Sihrî Taş Telâkkisi, Halk Bilgisi Haberleri, C. 2. Sa. 13. 1 Kasım 1930.

Yağmur Duasında Taşlar:

Naki Tezel, Ankara'nın Bayındır Köyünde Yağmur Duası, gözleminde, duaya çıkmaya karar verilince, bütün Bayındırlıların önce üç gün oruç tuttuklarını, taşları sayıp ayırdıklarını, sonra yüzer yüzer sayarak çuvallara doldurduklarını ve bunların sayısının 70.000 taş olduğunu tesbit ediyor.[50] Taşların sayılması bitirildikten sonra köyün hocasının, "bu taşların her birine "Ve hüvellezi yünezzibülgayse min badi makanetu ve yenşürû rahmetehû ve hüvel veliyyül hamit" âyetini okuduğunu ve anlamının "Ey Ulu Tanrı, kulların meyustur. Yağmuru indirde bütün mahlûkata dağıt" dediğini[51] anlatıyor. Naki Tezel, bütün bunları bir hocanın nasıl okuyabildiğine hayretini gizlemiyor. Aldığı cevap şudur: "Hem de her taşı yalıyarak ve dişine değdirmeden okur. "Sonra bu taşlar çuvallara doldurularak, suyun kaynağına dökülüyor." Kurbanlar bu taşlar üzerinde kesili'yor. "Çünkü kurbanın kanı taşların üzerine akacaktır."[52]

Burada taşların dua okunduktan ve hayırlı bir maksada araç olduktan sonra kutsallaşıp, değerinin yükseldiği görülüyor. Taşa doğru, taş üzerine İslâmî bir şekil içinde âyet okumak, eski kalıntının yeni bir halde uzlaştırılmasına örnek gösterilebilir. Yalnız bu gözlemde bulunan zâtın âyetin Türkçe'ye çevirisinin düzeltilmesi gerekiyor; "Umutsuzluğa düşmelerinin ardından yağmuru indiren, rahmetini yayan O'dur. O, övülmeğe lâyık olan Dost'tur."[53] Veya diğer bir meale göre "O, (insanlar) ümidlerini kestikten sonra, yağmuru indirmekte rahmetini yaymakta olandır. O, hakikî yâr, her hamde sezâvardır."[54] Ankara'nın *Horan* köyünde yağmur duası şöyle oluyor. Yağmur duasına, Ankarada da yüksek tepelere, mezarlıklar, türbe çevrelerine çıkılması daha fazladır. "Yağmur duasına kuşluk vaktinden biraz önce çıkılır. "Allahın rahmeti şu şekildeki bir dua ile dileniyor: "Ya Rabbi, Peygamberimiz Efendimiz, enbiyalar, evliyalar, habibler, dilsiz hayvanlar, günahsız ve mâsum insanlar hürmetine bizi rahmetinden mahrum etme" denilir.

50 Naki Tezel, Ankara'nın Bayındır Köyünde Yağmur Duası, Çığır (dergisi), C. 13, Sa. 127, Haziran 1943, Sf. 162 - 164.

51 Aynı kaynak. Sf. 163.

52 Aynı kaynak. Sf. 163.

53 Kur'an-ı Kerim Ve Türkçe Anlamı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını: Ank. 1961. C. 111. Sf. 642. Şûra Sûresi, 28.

Duadan önce, dua sırasında, yahut duadan sonra *dört -beş bin taşa veya* nohuda dua okunur, yahut at kafasına dua yazılır. Taş veya nohut bir torba içinde ve at kafası doğrudan doğruya suya bırakılır ve bir iplikle kenarda bir kazığa bağlanır. Yağmur yağarsa bunları sudan çıkarmak mutlaka lâzımdır."

Burada da diğer yerlerde olduğu gibi yağmur duasından sonra çok[55] zaman yağmur yağdığına denemeleri ile inanmaktadırlar.

Kayayı Şerif:

Çamlıdere ilçesindeki bu taş saygıyle ziyaret edilirdi. Müftü tarafından kırdırılmış ve bazı kimseler müftüye kızmışlardır.

Mezara Taş Bırakmak: Fal Taşı: Damlalı Taş: Ali'nin İzleri: Delik Taş: Öksürük Taşı:

Beypazarı'nda (Ivaz Baba=Ayvaşık Dede) nin mezarına bir küçük taş bırekılıyor.

Çubuk çevresinde (12 kilometre mesafede), Kalender'in türbesinde, köşede tersine konmuş bir sütun başlığının üzerinde bırakılan 8—10 küçük taşa, fal taşı deniliyor. Bu taşlar niyete göre tek çift ayrılarak niyetin olup olmıyacağı anlaşılmak isteniliyor. (Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine dair Bir Araştırma) da Beypazarı, Çubuk v.b. adak yerleri ve türbeler hakkında etraflıca durulmuştur. Ayrıca: Prof. Yusuf Ziya (Yörükân) Anadolu Alevîleri ve "Tahtacılar", Darülfünun İlâhiyat Fak. Mec. İst. 1928. Yıl 2, Sa. 8. Çubukla ilgili). Gene Kalender'in Damlalı Taş adını alan, uçurum gibi bir yerdeki kaya kovuğu çilehanesinde Hz. Ali ile ilgili olarak bir hikâye anlatılıyor.

54 Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, Hasan Basri Çantay çevirmesi, İstanbul 1953. C. 11. Sf. 840. Eş-Şûra, Sûresi, 28.

55 Rıfat Turgay: Türk Halk Bilgisi Derneği Anketine Cevaplar: Ankara'da Yağmur Duası, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 143. Haziran 1961. Taşla İlgisi olan kaynakları zikrediyoruz. Taşla ilgisi olmaksızın Yağmur duasından bahseden kaynaklar ayrı bir konuyu teşkil ediyor:

Prof. Dr. Nermin Erdentuğ, Sün Köyü'nün Etnolojik Tetkiki, Ank. Üniv. Dil ve Tarih - Coğ. Fak. Yay. Ankara 1959. Sf. 12. Yağmur Duası.

Ali Rıza Yalman Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları, Kısım V., Adana 1939. Sf. 33. (Çömçe Gelin: Yağmur Duası)

A. R. Yalgın, Toroslarda Karatepeli Bölgesi, Halkevi Yayımları, Ankara 1950. Sf. 65.

İzlerin Ali'nin atının ve kılıcının işâreti olduğu ileri sürülüyor. İkinci efsâne şöyledir: Hâlen karşı tepede yatan Yatır tarafından izlenen bir kız, bu Damlalı Taş'ın içine girmiş ve taş kızı içine aldığı için, yatırın bedduasına (İlelebed gözünün yaşı dinmesin) uğramış. Bundan dolayı da kayadan su sızması, damlaların akışı sürüyormuş.

Nallıhan'da Emrem Sultan köyünde, Emrem Sultan türbesinin karşısında beşyüz metre ötede, ancak bir çocuğun sığacağı ortası delik taştan hasta çocuklar (öksürük, boğmaca) şifa niyetiyle geçiriliyor ve bu işlem sırasında üç ihlâs okunuyor.

Nallıhan'ın doğusunda 20—25 kilometre mesafede Yeşilyurt (eski adı Harami) köyünde, türbeninin yanındaki taş, öksürüğe iyi geldiğine inanıldığından yalanıyor, bazan da toz halde yeniliyor.

Ankara çevresinde bu gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür.

ANTALYA

Zincirli Kaya:

Yük. Z. Mühendisi Asistan Mehmet Aktaş'ın bildirdiğine göre, Elmalı İlçesinde Vahap Ümmî türbesinin üzerine üst taraftaki dağdan yuvarlanan taşa: —Dur! dediği ve taşın 40–50 metre ötede durduğu (8 - 10 metre büyüklükte) halk arasındaki bir inançtır.

Taşla türbe birlikte ziyaret edilir.

AMASYA

Taşta Ali'nin İzi:

(Sert) Çoban Dede tarafında bir Kaya da Hz. Ali'nin düldülünün izi bulunduğu ileri sürülüyor ve burası ilgi topluyor.

Taşla İlgili Keramet:

Merzifon Yatırlarından Fenerli Dede'nin ziyaretgâhına, şimdiki mezar başına kırk adamın kaldıramıyacağı taşı attığı söyleniyor. Taş ilgi çekiyor.

Belirli Bir Taş Etrafında Yürütülme:

Merzifon Yatırlarından Üçler: Sofular camiinin yanında, Üçler denilen Yatır'a yürüyemeyen, yürümesi geciken çocuklar götürülüyor. Yüksek bir yere (Arpa), (buğday) serpiliyor. Ayın ilk çarşambası ziyarete götürülen çocuklar *taşın etrafında* yürütülüyor.[56]

Atılan Taş:

Merzifon'a 7 kilometre mesafede bulunan (Hacı Veli) ereni de 40 adamın kaldıramıyacağı taşı atıyor. Taş mezarın yakınında bulunuyor.

Kız Kayası (Ersandık) Efsanesi, Buyruğa uyan Kaya:

Merzifon ilçesinin köylerinde Sünnî, Bektaşî inançlarından başka eski Türk akîde ve geleneklerinin kalıntılarını bulduğunu söyliyen (Doç.) Dr. Şükrü Akkaya: "Etrafın dağlık, ormanlık oluşu, birçok su kaynaklarının bulunuşu, peri, evliyâ efsanelerine çok müsait" diyor.[57] Bir Hıristiyan Beyinin kızına dair bir efsâne kayayla ilgilidir. İslâmlar buraları fethedince bu genç kız kaçmış. Gaziler, biz kır atlı birini gördük, onu er sandık, demişler. Meğerse bu kız pehlivanmış, herkesi yenmiş. Haydar Çavuş'tan nakledilen bu bilgi üzerine şu neticeye varılıyor: "İşte bu Kızkayasının üzerine mübârek bir kara ağaç vardır (Bu civarda çamdan ziyade karaağaç kudsiyeti temsil ediyor.) Bu Ersandık Efsânesi devamediyor. Balkayası diye, içerisinde üç tane taş oda bulunan ve iki minare yüksekliğinde kayanın cephesindeki bir delikten önceleri bal sızdığı anlatılıyor. Bir diğer söylentiye göre Hıristiyan Beyinin kızının burada saklandığı ve burada öldürüldüğü söyleniyormuş. "Bu kız kaçıpta kayaya geldiği vakit, açıl kayam açıl demiş, kaya açılmış, kız girince kapanmış. Fakat saçlarından bir kısmı kayaya takılı kalmış. Bugünkü kaynak oradan sızar" deniliyor.[58]

Burada kaya'nın canlı bir varlık gibi düşünülerek kızın buyruğuna uyduğu ileri sürülüyor.[59] Bu gibi buyruğa uyan, Kızkayası adını alan kayalar Anadolu'da az değildir.

56 (Doç) Dr. Şükrü Akkaya, Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara 1934, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Sf. 47.

57 Yukardaki Kaynak, Sf. 54.

58 Yukardaki Kaynak. Sf. 55.

Taş Yapıştırma:

Kurtboğan: Amasya İstasyonunun hemen yanında, tren yolunun geçtiği yerde, Gazi yakınında dört tarafı demir parmaklıklı türbenin, baş ve ayak ucundaki parmaklıklar bezlerle dolu, çevresi onarılmış ve yazıtlı olan türbenin baş ve mezartaşları altında ufak taş parçaları, mum yanında taş ın da rolünü gösteriyor.

BALIKESİR

Taş alıp mezara koyma:

Ruhi Sadi, Balıkesir'de Halk İnanmaları arasında çocuğun çabuk yürümesi için (Ayak Dede) denilen türbenin etrafında kolundan tutulup üç defa döndürüldüğünü ve yerden bir taş alınarak mezarın üzerine konulduğunu anlatıyor.[60]

Yağmura Karşı Delik Taş Asılması:

Mustafa Salman, Balıkesir'de bazı şahıslar arasında *Delik Taş* asılırsa yağmur yağmıyacağına, inanıldığını belirtiyor.[61]

Yağmur Ve Dua Taşı:

Ragıp Beyceli, (Dursunbey Kasabasına Ait Bir Kaç Not), başlıklı makalesinde, Dursunbey'deki yağmur duasında *taşa dua okunduğunu*, 20.000 dua taşının yağmur yağmasına araç yapıldığı anlatılmaktadır.[62] Bu mevkiin adı da *Dua Taşı* dır. Bu çevreden toplanan 20.000 taşa halk anlatışıyle (Kulhüvallahu) okunduktan, taşlar temiz torbalara doldurulduktan sonra suya bırakılıyor.

Dursunbey'de Yatır Taşlamak:

Dursunbey'de Hıdırlık mevkiinde, Orman İşletmesinin Lojmanlarının arkasındaki tepede, dilekte bulunarak adak adanan Hıdırlık

59 Hikmet Tanyu, Ankara Ve Çevresinde Adak Ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma, Ankara 1958. -Doktora Tezi- Burada efsânenin diğer ayrıntıları mevcuttur.

60 Ruhi Sadi, Halk İnanmaları III. Balıkesir'de, H. B. H. C. 2. Sa. 21, 22. 15 Mayıs 1933. Sf. 208 - 211. (41. madde taşla ilgilidir).

61 Mustafa Salman, Balıkesir, Sf. 79.

62 Ragıp Beyceli, Dursunbey Kasabasına Ait Bir Kaç Not, H. B. H. C. 9. Sa. 106. (108. sayıya da bakılması).

Dede'de taşla ilgili bir âdet devam etmektedir. Bilhassa kadınlar tarafından çok ilgi görmekte, onun niyetleri yerine getireceğine inanılmaktadır. Bu Yatır'ın mezarı tamamen bir taş yığınından ibârettir. Zira bu yatırı taşlamak âdettir" Buraya dedeyi ziyaret maksadiyle gelen her fert veya topluluk (ki bunların ekserisini hanımlar teşkil ediyor) yatıra beş metre kala, yerden aldıkları taşları, yine bu mezar şeklindeki taş yığınının üzerine atarak etrafında üç defa dönüyor, sonra bu taş yığınının hemen yanına çömelerek toprak üzerine birşeyler çizdikten sonra duaya başlıyorlar." [63] Bu çizilen şeyler, dileklere dair, ev, apartman, otomobil, erkek, çocuk, kadın ve böylece resimler. Neden taşlanmak gerektiğini mahallinde araştıran muhabir, oradakilerden tatmin edici bir cevap alamıyor. Yalnız Dede taşlanmazsa dileğin yerine gelmiyeceğini söylüyorlar. Niçin taşlanıldığını kazanın yaşlıları, şu şekilde açıklıyorlar: Rivâyete göre: Evlenme çağları geçmekte olan iki kız kardeş, kısmetlerinin açılması için dedeye gelerek dilekte bulunuyor ve yere birer erkek resmi çiziyorlar. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra kızlardan büyüğü, murâdına erip evleniyor, evleniyor ama küçük kardeşinin delicesine sevdiği bir delikanlı ile. Buna çok üzülen ve hastalanan küçük te hemen her gün Hıdırlık Dede'ye gelip: "–Bana Sen kıydın!" diye onu taşlarmış ve bir sabah bu kızcağızı dedenin yanıbaşında ölü olarak bulmuşlar. Dedeyi taşlamaktan maksat da, bir daha böyle bir yanlışlığa sebebiyet vermemesini kendisine hatırlatmak içinmiş."

Bu dedenin kimliği, şahsiyeti ne vakit öldüğü bilinmiyor. Buna rağmen taşlama, dilekte, bulunma, dua etme resim çizme seremonisi devam ediyor ve mezar atılan taşlarla günbegün büyüyor.

Murat Taşı:

Edremit çevresinde bir ayazma yakınında, yanından su akan *Şıp Dede* adlı bir yatıra bilhassa kısır kadınların çocuk dilemek üzere gittikleri ve orada horoz kestikleri ve akan sudan (Murat Taşı) aldıkları anlatılıyor.

Üç Taş Alıp Saklama Sonra Yerine Koyma:

Balıkesir, Edremit'te mezardan üç taş alıp saklama ve dilek olunca bu saklanan taşları götürüp alınan yere koyma, iade etme olayları görülmektedir.

63 Nusret Korkmazoğlu, Taşlanmadan adağı yerine getirmeyen bir "Yatır" var Dursunbey'de – Röportaj –, Cumhuriyet, 1 Ekim 1963.

Hz. Ali'den İzler:

Edremit çevresindeki Durdağı üzerinde, insan ayağına ve hayvan nallarının şekillerine benzeyen izlerin Hz. Ali'nin ve atının izleri olarak inanıldığı, bu efsânenin bilhassa Ali hayranları ve bektaşîler tarafından yayıldığı, bu kayalara gidip bakıldığı belirtilmektedir.[64]

Kazdağı'nda Kutsal TAŞ:

Tahtacı Türkmenler, Sivas, Çorum v.b. birçok il ve ilçelerdeki Alevîler, kadın ve erkek eşitlik içinde, *yedi yılda* bir defa *Kazdağı'ndaki* Sarı Kızı ziyaret ediyorlar: "Bugün mezhebe Alevî ve îtikaden batınî olan bütün *Tahtacı Türkmenleri* için yegâne kâbe Kazdağıdır.[65] Burayı ziyarete muvaffak olanlarsa (Hacı) namını alırlar"[66] "Bu ziyaret 13 *Ağustos'tan II Eylül'e* kadar devam eder... Ziyarete muvaffak olamıyanlarsa vekil göndermek mecburiyetindedirler... Büyük âyini İzmir'in (*Narlıdere*) *köyünde oturan* (*Dede*) idare eder"[67], sazlar çalınır dualar edilir.

Edremit çevresindeki bu Kazdağında Kutsal bir taş bulunduğu iddia ediliyor. Tahir Harîmî Balcıoğlu, *Kazdağı'nda ziyaret edilen kutsal bir taşı Yada* taşına benzetiyor. Onun hakkında önemli olarak bazı görüşler ileri sürerken, bazı taşlar hakkında da düşüncelerini söylüyor: "İbranîlerin (Betilon), *Türklerin* (*Yeşimtaş*), Yunanlıların (Betilya), Lâtinlerin (Betillo) dedikleri mukaddes ulûhiyet taşı da (İda= Kazdağı)nın tam tepesindedir. "Bunun vaktiyle Anadolu halkı tarafından (Frigya)daki timsaline tapınıldığını, Roma istilâsı zamanında Mukaddes Taşın nakledildiğini, bu taşın aslında nur ve ziya ile ilgili bir mâbut olduğunu, bunun Turanî kavimlerin göçü sırasında getirildiğini, "müteakip devirlerde dünyanın başka başka köşelerinde dahi derin bir ehemmiyetle bu taşa milyonlarla insan'ın "Betil mâbudu diye tap" tıklarını, (Betil)in (Haceri Semavî) denilen (Erolit) cinsinden bir taş olduğunu, "Bu taş'ın ihtirakla ateşler saç"tığını, "yıldız şeklinde arza" düştüğünü, renginin siyah olduğunu, Tanrıdan bir parça addedilen bu taşa, eski kavimlerin içi nur dolu diye îtikat ettiklerini, Beni İsrail'in mukaddes tanıdıkları bu taşın (Tevrat) ta da bir yeri olduğunu, Yakup Peygamber'in "Biri seba'dan Harran'a "giderken, geceyi ge-

64 Tahir Harimi Ballıoğlu, Tarihte Edremit Şehri, Balıkesir 1937, Vilâyet Matbaası, Sf.135.
65 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarihte Türkler Arasında Şiilik Cereyanları.
66 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarih'te Edremit Şehri, Balıkesir 1937. Sf. 87
67 Aynı Kaynak. Sf. 87.

çirmek üzere başının altına bir taş koyup yattığını, rüyasında Yehova'yı görüp onunla konuştuğunu, uyanınca bu Taşı kutsallaştırarak, Allah'ın evi (Beyt-el) tanıdığını ve gök'ün kapısının burada bulunduğunu, üzerinde yattığı taşı dikip yüzüne zeytinyağı döktüğünü ve adına (Beyt-el) dediğini, Türklerin de aynı tipte bir inançları bulunduğunu ileri sürüyor. "(*Kad taş, Kut Taş-Yeşim taş*)ın da buna benzediğini, bunda ulûhiyetten geçmiş kuvvet ve kudret bulunduğunu, *tabiat kuvvetlerini arzu edilen hedefe sevketmek için bu taşın etrafında hususî âyinler ve tavaflar yapıldığını*, bununla yağmur yağdırıldığını, yangın söndürüldüğünü, havanın güzelleştirildiğini, *bu kudsiyetin ona altın ışıktan geldiğini*, bunun bir gece gökten bir nur sütununun kayın ve fıstık ağaçları üzerine inmek suretiyle olduğunu, "orada (Yeşim) den bir kaya vücuda geldi"ğini, bütün Türklerin bu kayayı (Kutlu Kaya) diye takdis ettiklerini, Çin hükûmdarının (Daha önce anlattığımız üzere) bunu parçalatıp, dağıttığını ve kâhinlerin, sihirbazların bu kayanın parçasını kapıştıklarını, buna sahip olan yerlerde, bolluk ve bereket başladığını anlatıyor; (Ravzat-safa) müellifinin rivayetini zikrederek, Nuh'un oğlu Yafes'e, yağmur ve bereket için bir taş verdiğini hatırlatıp, *Türklerin arasında (Yattaş) diye kutsallaştırılan taşın bu olduğunu*, ona saygı ve tâzim de bulunulduğunu belirtmek istiyor. Kutlu Kaya, Yat Taşı ve diğer taşlar arasında bağlantı kurmaya çalışan düşünür bu girişi müteakip *Kazdağındaki kutsal taşa sözü getiriyor*: "*Kazdağı'nın (Gargar) tepesinde bulunan bu mukaddes taşın etrafında aynı şekilde büyük taşlarla çevrilmiş olduğu görülmektedir.*" *Kut'taşı ile Bektaşilerin Teslim Taşı* arasında bir bağlantı kurmağa uğraşan ve bunu Tevrat'a kadar dayandırma gayret ve iddiasında olan yazar'ın düşüncelerinin ilmî tahlil ve dayanağının incelenmesi –burada– bir tarafa bırakılarak, Kazdağındaki Kutsal taş iddiasının önemli oluşunu kaydetmek gerekiyor.[68]

Sarıkız, Kutsal Taş Hakkında Aykırı Görüşler:

Yaptığımız mahallî araştırmalar yukardaki iddiayı kolayca teyid eder nitelikte olmamıştır. Ekim 1964 tarihindeki mahallî araştırmamızda çok yağmurlu, fırtınalı, yıldırımlı bir zamanda, dağ eteklerinden ileri geçip, zirveye çıkmak mümkün olmamakla beraber günlerce devam eden araştırma ve incelememizde bazı dikkate değer sonuçlar elde ettik. Bütün bu çevreden Narlıdere (İzmir) kadar sözü geçen ve

68 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarih'de Edremit Şehri, Edremit Halkevi Yayınlarından 1, Balıkesir 1937, Balıkesir Vilâyet Mat. Sf. 76, 77, 78.

Türkmenlerin babası sayılan ve bu bakımdan ilgili bilgi de yetkili görülen Mustafa Özcan'la ve Edremit ve Sarıkız hakkında incelemeler yapmış olan Gıyas Yetkin'in de bulunduğu görüşmemizde, diğer taraf düşüncesini şu şekilde belirtti. Çepnilerin Sarıkız'la ilgisi olmadığı, yalnız Tahtacı Türkmen ve yerli halkın oraya murat ve adak maksadiyle gittikleri ve muratta bulundukları ve Sarıkız'ın baş tarafında bulunan taşa bez bağlandığı, ancak diğer yerlerdeki âyinlerde olduğu gibi davranıldığı, adak yerindeki kırıntıların kartallar tarafından yenildiği, burada özel bir kutsal taş (Yada gibi) bulunmadığı, kaz ayağı işaretinin göğüste taşınmadığı, Fatih Sultan Mehmed'in Midilli adasını fethi sırasında Adana havalisinden Türkmenlerin alınıp, kereste işinden çok iyi anladıkları için, gemi yaptırmak üzere bu havaliye getirip yerleştirildiği, Sarıkız Âyini (hacılık) diye buraya mahsus bir şeyin olmadığı, âyinin meydanda veya kapalı yerlerde yapılabileceği, Tahir Harîmî Balcıoğlu'nun şehircilik, turist celbetmek gayretiyle ve Türkmenleri bu münasebetle haklı olmıyarak tasvir ve tanıttığı, taş'ın turizme hizmet için bir yakıştırma olduğu ileri sürüldü.

Kazdağı'na muhtelif zamanlarda çıkmış olan Gıyas Yetkin, Edremit, le ilgili eserlerinde olduğu gibi[69] karşılıklı görüşmemizde de, Alevî Tahtacı Türkmenin hacı olma gayesi diye bir şeyin mevcut olmadığını, bu çevredeki hemşerileri ziyaret için bir geliş olduğunu, ayrıca tepeye de gezmek maksadiyle çıkıldığını, zâten Türkmenlerin çalışma sahalarının Kazdağı ormanı olduğunu ve ormanın en verimli yerinin Sarıkız'la Babatepe arasında bulunduğunu, yazın bütün Türkmenlerin bu ormanda çalışıp buluştuklarını ve hemşehrileriyle orada kaldıklarını, aslında orada yerleşilen, iskân edilen köy olmadığını, eteklerdeki köylerin ise, Ahmet Vefik Paşa tarafından iskân edilmiş, yüzyıl kadarlık bir geçmişi olduğunu, 13 Ağustos 11 Eylül tarihlerine gelince, 15 Ağustos'tan sonra havanın sertleşmesiyle, iklim zaruretiyle Türkmenlerin yavaş yavaş inmeğe başladıklarını, Turistlere de 13 Temmuzla 24 Temmuz arasının en müsait ziyaret tarihi olarak tavsiye edildiğini belirtti. Gıyas Yetkin, Sarıkız efsânesi üzerinde önce yayınlanmış eserlerde düzeltmeler ve katkılar yapılması gerektiğini ilâve etti. Kendisinin de bazı değişiklikleri yazılarında yapmak mecburiyetinde olduğunu kaydetti.

69 Gıyas Yetkin, Edremit, Balıkesir 1939, Türk Pazarı Basımevi. (Sarı Kız Efsânesi: Sf. 77 – 78; Kaz Dağı: Sf. 73 – 77

Gıyas Yetkin, Sarı Kız Efsânesi, Sohbet (gazetesi, Edremit), II Nisan 1961- (8sayı tefrika edildi).

Röportaj: Gıyas Yetkin, Sarı Kız Mehpare Sultan ve Medyum Nuriye Üner, Sohbet, Temmuz 1962 (8sayı tefrika edilmiştir.)

Günümüzdeki Bilgiye Göre Kazdağı ve Sarıkız:

Kaz'dağının en yüksek tepesi 1800 metre olan Kartaltepe, mahallî deyimle Babatepe olup, Sarıkız T. 1767 metredir.[70] Tepe hakkındaki efsâne, bu adı almasına sebep olmuştur. Sarıkız tepesine kadar etekten hızlı yürüyüşle 6, yavaş yürüyüşle 8 saatte çıkılabilir. Çıkışa elverişli ayların Temmuz ve Ağustos'un ilk onbeş günü olduğunu, diğer zamanlarda sert rüzgâr ve yağmur'un eksik olmadığını yukarda kaydetmiştik. Kazdağının Sarıkız tepesine 1928 yılında dikilen demirden bayrak direği ve nirengi fırtınaya da yanamıyarak yıkılmış ve bu direğin önünde bir taş yığını kalmıştır.[71]

Eski adı (İda) olan Sarıkız tepesinde ilk karşılaşılan Sarıkız'ın kazlarını koruduğu taş duvarlarla çevrili ağılı görülüyor. Sonra dört gen şeklinde taş yığınıyle çevrilmiş Sarıkız'ın mezarı geliyor. (Gıyas Yetkin, Edremit, Sf. 76) Taş yığınları arasına girip çıkan binlerce kırmızı yuvarlak ve uçan zararsız böcekler bulunmaktadır." Tepe üzerinde sayısız enli ince plâk halinde dikili taşların rüzgârdan, yakılacak ateşi muhafaza etmek üzere Sarıkız töreni yapmağa gelen Türkmenler tarafından konulduğu söyleniyor.

Her sene Temmuz ve Ağustos ayları içinde Sarıkız'da Türkmenler tarafından yapılmakta olan Sarıkız âyini hakkında bazı kimseler, Türkmenlere karşı çok çirkin iftiralarda bulunmakta iseler de bu temiz insanların Sarıkız âyinleri çok nezihtir. (Tarihte Edremit Şehri) isimli kitaptaki Sarıkız âyini bahsi bu iddiamızı isbata kâfidir." (Sf. 77)

Sarıkız efsânesinin klâsik şekli, iftiraya uğrayan bir kızı babasının, Kazdağının Sarıkız tepesine (Kartal Çimi'ne) çıkarması, yanına 12 kaz verip orada bırakması, sonra kızın Tanrı'ya dua ederek inâyete ve himayeye nâil oluşu, kazların çoğalışı, dağda fırtınada kalanlara kızın yardımı, baba'nın hac'dan dönüşte, kızını orada sağ sâlim buluşu ve kızın birçok kerâmetlerle babasını hayran bırakışı, birgün "Sarıkız'ın kulübesine gelen çobanlar"ın "kaz ağılının önünde Sarıkız'ın baş örtüsünü" bu"luşları ve beyaz örtüyü almak isteyen çobanın ondan çıkan alevle elinin yanışı ve ihtiyar bir çobanın ağıl bitişiğine kazdığı bir çukura bir değnekle yerden baş örtüyü alıp gömüşü, bu küçük mezara üç gece üst üste nur indiğidir. "Bu gün Sarıkız'ın mezarı hâlâ

70 Kadri Yetkin, Edremit Coğrafyasından Yapraklar, Edremit 1952, Emel Mat. Sf. 2. (Sarıkız Tepesi 1767, Kartaltepe 1800m.)

71 Gıyas Yetkin, Edremit, Balıkesir 1939, Türk Pazarı Mat. Sf. 8.

duruyor. Yanında Sarıkızla birlikte kaybolan 12 kazın ağılı da taşlarla çevrilidir."[72]

Sarıkız hikâyesi üzerinde muhtelif incelemeleri olan Gıyas Yetkin, daha önce yazdıklarından çok farklı bir olayla karşılaştığını ve bunun etkisinde kaldığını yaptığım incelemede anlatmıştır.

Medyum olduğu ileri sürülen Nuriye Üner,[73] Nezihe Araz'ın (Anadolu Evliyaları) adlı kitabında Sarıkız efsânesini okurken kendisinden geçerek" Azim Allah, Kerîm Allah, Rahîm Allah zikirleriyle, "Seni Kazdağı'ndaki mekânımda beklerim" denildiğini ve kendisine Sarıkız'a çıkış yolunu, kaz ağılının yerini, mezarını gösterdiğini ve böylece takip edeceği plânı hıfzedip defterine çizdiğini söylüyor; 15 Temmuz 1962 Pazar günü, yanında başkaları da olduğu halde, görmediği yerleri ismen söyleyerek dağa tırmandığını (yanında buraya o güne kadar sekiz defa çıkmış olan Gıyas Yetkin ve başkaları mevcut), sonra Kazdağı'nda Sarıkız tepesinde saat (14. 10) dan (14.45)e kadar Sarıkız Mehpare Sultan'dan trans halinde, başkalarının gözü önünde tebliğ aldığını ve asıl adının Mehpare olduğunu söylediğini, anlatılan efsânenin masal, uydurma olduğunu, fakir bir ailenin kızı olup, hak aşkıyle bu sâkin yeri seçtiğini ve kazların" insanlardan daha değerli sadık dostlar"ı olduğunu, "hak aşkı, Tanrı aşkiyle" buralarda münzevî yaşadığını-almış olduğu mesajdan-özetleyerek incelememize nakletmiş olduk.[74]

Şu duruma göre-din psikolojisini ilgilendiren bu mesele dışında Sarıkız'da bir mezar ve cevresinde kaza benzediği iddia edilen taşlar bulunmakta ve Tahtacı Türkmenler burada ormanda çalışmakta ve bilhassa Ağustos ayında bu türbeye ve Sarıkız tepesine adak, murat ziyaretleri-topluca-yapılmaktadır. Bu ziyaretin asıl ve esası-sır tutulmadığı, gizlenilmediği takdirde, onlarla beraber bu dağda günlerce kalıp gözleme ve incelemeyi gerektirmektedir. Bu kafileye dahil olabilmek te ayrı bir meseledir. Bununla beraber Kazdağı ve Sarıkız çevresinin Dinler Tarihi bakımından önemli bir mevkii olduğu aşikâr olarak ortaya çıkmaktadır.

72 Gıyas Yetkin, Sarıkız Efsanesi, Sohbet, IINisan 1961 den 8 sayı.

73 Tahsilini Kolejde, G. Eğitim E. Ve Mişigan Üniv. yapmış olan ve halen Ankara Cebeci Ortaokulunda İngilizce Öğretmeni olan Nuriye Üner.

74 Röportaj: Gıyas Yetkin, Sarıkız Mehpare Sultan ve Medyum Nuriye Üner, Sohbet, Temmuz 1962, 8 Sayı devam etmiştir.

Taş Kesilmiş Ağaç:

Susurluk kazasının Okçu köyünde taş kesilmiş bir ağaç efsânesi vardır. Bu ağacın "gövdesinde balta izleri" bulunmakta ve buna "taş kesilmiş ağaç" denmektedir.[75]

BİLECİK

Durtaşı: Üç Taş Atmak:

Bilecik'in Söğüt ilcesinin Borcak köyü Akçaalan deresinde Durtaşı denilen 1,5 metre kadar bir taş, söylenti ve inanca göre (ya Hz. Ali veya Hz. Peygamber, bazılarına göre Hızır Aleyhisselâm) geçerken bu taş yukardan, tepeden aşağı yuvarlanıyor ve geçen zat:–Ya Taş Dur! diye sesleniyor, ve taş öylece, dereden üç metre yukarıda duruyor. Askerler ezilmekten kurtuluyorlar. Taşın altı biraz oyuktur. Bu taş, Dere'nin kenarında Akçaalan mevkiinde, Sakarya'ya 2 kilometre uzaklıktadır. 1,5 metre kadar yükseklikteki bu taşa yolcular geçerken (Sevap!) diye üç taş atıyorlar, bildikleri bir duayı okuyorlar Bu taş atış âdet hâline gelmiştir. Şâyet oraya üç taş atılmazsa bir uğursuzluk olacağına inanılıyor. Bununla beraber bazen taş atmıyan kimseler de oluyor. (Resime bak.)

Deredeki Oyulmuş Taşlar:

Bilecik, Söğüt ilcesinin, Borcak köyündeki Akçaalan veya Durtaşı Deresinde, suların oyduğu taşlar bir hayli fazladır. Bu taşlar at nalı şeklindedir. Üzerinde böyle izler varmış gibidir. Söylentiye ve inanca göre, Hz. Ali, buradan geçerken atının izleri kalmış, Yaşlı kadınlar bu taşlara yaklaşarak, bunları elleriyle sıvazlıyorlar.[76] (Resime bak.)

BOLU

Kemal Ümmî Ve Duran Taş:

Bolu'nun tanınmış bir evliyası olan, Halvetî Şeyhlerinden Kemal Ümmîye atfedilen kerâmetler ve ilgi fazladır. Biz yalnız taşla ilgili kısım üzerinde duracağız. Bolu'nun Sazak bucağının Tekke köyünde bulunan türbeye bilhassa Temmuz ayında ziyarete gidiliyor: "Kemal Ümmî'nin türbesinde bir taş vardırki bu, baca içerisinde ve havada

75 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 118.
76 Öğretmen Mehmet Bahçeci'den derlenmiştir.

asılı durur ve hiç düşmez. Kemal Ümmî tekkesini kurarken bu taşı eliyle oraya koymuş ve: –Dur Ya Mübârek! demiş. Taş da bu suretle kalmış, herhangi bir tesir asırlardanberi taşın vaziyetini bozmamıştır."[77]

Çıngıraklı Kaya:

Gökçesu, Kayışlar köyünde, Oyuk Kaya içine taş ayılıyor ve kuyu içine düşmüş gibi çok zaman (Çın) sesleriyle ötüyor. Sesler muradla ilgili olup, niyet olacaksa ses geliyormuş. Bir nevi konuşan kaya oluyor. Kaya ufak bir kulübe kadar olup, 5-6 metre kadar yüksekliktedir.

Çocuk Kayası:

Mudurnu'nun Aktaş köyünde çocuk kayası denilen bir kaya, taşla ilgili inançlar arasında önemle yer alır. Bu Kayanın bir yerinde ancak kundaklı bir bebeğin veya çok küçük bir çocuğun sığabileceği, geçebileceği genişlikte bir delik ve Hz. Ali'nin olduğu sanılan bir ayak izi bulunuyor. Gelişemiyen, cılız kalan küçük çocukları o kayanın bulunduğu yere götürüyorlar ve bu ufak delikten üç defa geçiriyorlar. Şayet çocuk delikten geçerken ağlarsa, bu işaret çocuğun yaşayacağına delâlet eder sanılıyor. Bu bakımdan çocuğu ağlamak istemeyen anneler, onun canını acıtarak ağlatmağa gayret ediyorlar.

BURSA

Muhtelif Maksatlarla Kullanılan Taşlar:

Ali Rıza (Yalgın), Anadolu'da Sihirli Taşlar, makalesinde, Türkiye'nin her tarafında *taşlar aracılığiyle fal bakıldığı, hastaların tedavi edildiği*, taşın ilâç olarak kullanıldığı, gene *taşlarla, dileklerin, muratların olacağına inanıldığı*, taşlardan hükümler çıkarıldığı, buna dair efsâneler olduğu anlatıldıktan ve bu konuyle ilgili iki kaynak (Prof. Fuat Köprülü ve Prof. Caferoğlu'nun önceki bölümlerde üzerinde durduğumuz makaleleri) kaydedildikten sonra, Bursa, Nevşehir, Gaziantep, Nizip'ten ve genel olarak kadınların kullandığı taşlardan bahsediyor. Bu iller içinde onun bu makalesinde verdiği bilgiyi nakledeceğiz. "Bursa'nın Işıklar semtinde Askerî Lisenin arkasında Pir-emir isminde bir türbe "bulunduğunu" buraya muradının hâsıl olmasını dileyen kadın-

77 Ali Vahit: Kemal Ümmi Hakkında, H. B. H. C. 3, Sa. 31, 15 Aralık 1933, Sf. 212 – 215.

lar"ın geldiğini" ve türbeden üç ufak taş" aldıklarını ve iyi bir yerde taşları saklarlarsa muratlarının hâsıl olacağını anlatıyor.[78]

Dönen Yeşil Mermer:

Yeşil Türbe'nin, Yeşil Camiinde, içeri girilen kapının yanında dönen bir yeşil mermer inancı var. İnananlara göre üç "Kulhüvallahu bir elham" okunacak, murat, dilekte bulunulacak, eğer dilek olacaksa yeşil mermer parmakla-temasla-dönüyormuş, olmıyacaksa dönmüyormuş...

Taşa Çivi Çakmak:

Prof. Dr. A. Süheyl Ünver, Onuncu Arsıulusal Tıp Tarihi Kongresinde, tebliğ ettiği, Türkiye'de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor'unda, Bursa-Gemlik arasında bulunan "Karânî Türbesine (Veysel Karânî), çocuk olur ve olan çocuk yaşarsa kurban adandığı" "orada bir *taş*" olduğunu bu "*taşa çivi*" çakıldığını, şâyet dilekler olacaksa, *çivinin doğru gittiği, olmıyacaksa* çivinin eğrildiği belirtiliyor.[79]

Ebe Kaya:

Gene Prof. Dr. Ünver, yukarda adı geçen bildirisinde, "Mudanya da Karamustafa'da (Ebe Kaya) da bir koğuk bulunduğu ve "bu koğuktan çıkan ne olursa onu" yediklerini "ve çocuk olursa adını *KAYA* koy" duklarını anlatmaktadır.[80] Prof. Ünver, bu yazısında muhtelif illerde olduğu gibi, türbelerden *taş parçası* gibi şeylerin alındığını, üstüne bir torba dikip *belde taşındığını ilâve ediyor.*

ÇANAKKALE

Bayramiç: Menderes Çayında Yağmur Duası:

Yağmursuz, kurak geçen günlerde kasaba halkı ile köylüler birlikte, hayır işliyor, fakirleri doyuruyor ve *dua ederek taşa okuyorlar.*

78 A. Rıza (Yalgın) (O zamanlar Adana İlköğretim Müfettişi), Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932, Sa. 12, Sf. 299 – 300. Bunda makaleyi Köprülü ve Caferoğlu'nun makalelerinin ilhamiyle ele aldığını belirtiyor ve yukardaki bilgiyi 28. 9. 1926 da akrabalarından Nuriye Hanımdan aldığını yazıyor. Bu yazıda taşın ne kadar süreyle saklanacağı belirtilmemiştir. Aynı makaleyi ikinci defa olarak:
Ali Rıza, Anadolu'da Sihirli Taşlar, H. B. H. C. 3. Sa. 28. 15 Eylül 1933, Sf. 97 – 98. (İnceleme Tarihi: 28. 9. 926) da yayınlıyor. Bu makalede *taşın bir hafta kaybedilmeden saklanılması* gerektiği yazılıdır.

79 Prof. Dr. Süheyl Ünver, Türkiye'de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor (Onuncu Arsıulusal Tıb Tarihi Kongresine Tebliğ edilmiştir. Madrit, Eylül 1935), H. B. H. Yıl: 5, Sa. 56, Mayıs 1936, Sf. 113 – 135.

80 Yukardaki kaynak.

Yağmur duasına çıkmadan bir hafta önce hazırlıklara girişilerek halktan para, keşkek, bulgur, kaşık, tabak ve sini toplanıyor. Cumartesi günü keşkekler pişiriliyor, yerler hazırlanıyor ve pazar gecesi daha gün doğmadan, karanlık bir zamanda halk Menderes'in bir tarafına erkekler, diğer tarafına kadınlar olmak üzere sıralanıyorlar. Taşların okunmasından önce kazanların altında ateşler yakılır. Bulgur pilâvı, keşkek ve hoşaf yenilecek yemeklerdir. Sıralanan erkekler arasında birçok hoca mevcuttur. Kadınlar tarafında ise hâfız hanımların etrafına toplanılmıştır. Önceden hazırlanmış binlerce ufak beyaz taşların bir kısmı okunmaları için kadınlara, bir kısmı erkeklere verilmeden önce, omuzunda okunacak taşları bir çuval içinde taşıyan, üstündeki elbisesini soyunup yalnız kilotla kalan bir adam biraz yüksekce bir yere çıkar, onu oradan çaya itişlerler, o da suya düşer. Omuzundaki çuvaldan sular akarak tekrar gelir. Gene suya itişlerler, bu *bu işlem üç defa tekrarlanır*. Sonra yağmur duasını yöneten hâfız tarafından alnından öpülerek çuval teslim alınır ve taşlar kalabalık arasında bölüşülmeğe başlar. Bu zaman güneşin doğma zamanıdır. On binlerce taşın birer birer okunması öğleye, bâzen ikindiye kadar sürer. Yağmur duası yapılırken ellerin parmak uçları, yağmurun aşağıya doğru yağması için, aşağıya bakmalıdır. Sonra eller, üç defa dua okunup yüze sürülür.

Okunan taşlar hemen çuvalla beraber çaya gömülürler ve orada 3 *gün kaldıktan sonra* alınırlar. Gelecek yağmur duasında kullanılmak üzere saklarlar.

Yağmur duasını müteakip, yemeklerin dağıtımına girişilir. Bu yemekleri herkesin yemesi zarurîdir. Bunun için yemeyenler bulunursa onlara da yedirilir. Oraya gelenlerin karınları doymuş olarak evlerine dönmeleri âdettendir.

Gelin Kız:

Biga ilçesinde *Balıkkaya* üzerinde bulunan Gelin Kız söylentisi şöyledir.: "Bu kayada güzel çıplak bir kadın bulunur. Bunun yaz kış bir memesinden su sızar. Bunu bilen halk sık sık bu kız heykelini ziyaret ediyor, ezmikli olup sütü kesilenler elleriyle heykelin memesine değiyorlar ve rutûbetli ellerini yüzlerine, göğüslerine sürüyorlar. Çocuğu olmayanlar da buna Hıdrıllez'de niyetler, adaklar da bulunurlar, böylelikle dileklerinin yerine geleceğine inanırlar."[81]

81 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 122.

ÇANKIRI

Şehit Olan Taş:

Çankırı'ya 15, 16 kilometre kadar bir mesafede bulunan Seyidiköy'de Hacı Murad'ı Veli Türbesi'nin baş ucunda 2 tane siyah, iki insan kafası kadar büyüklükteki, dörtgen şeklindeki taşlar hakkında önemli bilgi veriliyor. Bu taşlar önceleri 3 adet imiş. Savaşta bunlardan birisi şehit olmuş. İstiklâl Savaşına katılan Hacı Murad Veli bu taşlarla çarpışmaya girişiyor, fakat birisi Savaş sırasında şehit oluyor. İkisi tekrar savaştan dönüyor. Bu taşlarda bir kerâmet olduğuna inananlar vardır.

Çerkeş Ve Üç Taş Âdeti:

Refik Cemal, Çerkeş'teki (Halk İnanmaları) arasında şu gözlemi anlatıyor: "Hasat'da ekinin savrulacağı gün bir kişi abdest alır, harman yerinde namaz kılar. Sonra *yerden üç taş alır. Ekinin altına koyar.* Ekin orada taşların üstüne kalburlanır. O taşlar, ekinle beraber ambara konur, sonra [82], tohum ekilirken taşlar da tohumla beraber ekilir. Bu taşlar, bereket sayılır."

ÇORUM

Çelebi Gazi: Taş Yapıştırma ve Şifâlı Yuvarlak Taş:

Hıdırlık semtinde, çevresinde türbelerin, mezarların bulunduğu bu zat Yusuf Bahrî türbesine bitişik, fakat ayrı bir bina içindedir. 10 metre kadar uzunluğu, 1.50 metre genişliğinde, baş tarafı 2.5 metre yükseklikte çok büyük beton bir mezardır. Sağında solunda mum yakmak için yerler olup, mum isinden siyahlaşmıştır. Kadın ziyaretçiler taş yapıştırmaktadırlar. Altta bir delik var (baş tarafta). Oradan da toprak şifa niyetine alınıyor. Aynı türbe içinde, seccadeler v.b. mevcut. Söylentiye göre bu mezar daha uzunmuş, arkası öbür tarafta kalmış. Bir günde bir deve yiyecek irilikte, güçlülükte bir zatmış.

Çelebi Gazi'nin Taşı:

Çevresi iki karışı bulan, 5 kilo kadar ağırlıkta gülle gibi yuvarlak olan bu taş çok şifalı sayılıyor. Dua ile, ağrıyan yerlere, sırta v.b. *üç*

82 Refik Cemal, Halk İnanmaları 1, Çerkeş'te, H. B. H. II. C. 2. Sa. 21, 22. 15 Mayıs 1933, Sf. 207 - 208. (6. madde taşla ilgilidir.)

defa sürülüyor. Şifa veriyor, buna inanıyorlar. Bu yuvarlak taş, pencere içinde bir posteki üzerindedir. Rengi kurşunîye benziyor. Yanında eski Kuran'ı Kerimler duruyor. Bu taşın sancıyı, ağrıyı kestiğine dair, denemiş tanıklar vardır.[83]

Talih Ve Taş:

Kadir gecesi, sabah ezanı okunacağı zaman bazı kadınlar sokağa çıkarak, *üç yol ağzı* denilen yere gelerek "orada herkes bir defa: "Kaderim, kaderim! Dağda mısın taşta mısın? Ulu ulu ağaçta mısın? Neredeysen çık gel, diye bağırır."[84]. O sırada gelen veya duyulan şeye göre bir anlam veriliyor. Bir yorumlama yapılıyor. Burada talih'in taşta olup olmadığının sorulması dikkati çekiyor.

Oyulan Taş:

Çorum'da bir kısım halk arasında Hz. Ali veya Battal Gazi denilen zat, Çorum kalesinin üst kemer taşına hücûm edip kapıyı açmak istiyor. Küçük kapıya dirseğini dayayıp açıyor. Dirseğinin dayandığı yer oyuluyor. Halen bazı şahıslar ziyaret edip elini sürüyor, okşuyor. Bu âdet devam ediyor.

Mübârek Taşlar:

Karapürçek köyü çevresinde tarihî eserler yakınında mübârek sayılan taşlar bulunuyor.

DİYARBAKIR

Gelin Dağı:

Çermik ilçesinin, Gelin Dağı'na ait söylentiye göre bir "düğün alayı" davullar, zurnalarla geçerken, bütün alay" "bu alayda bulunan bir çocuğun ekmek üzerine abdest etmesi" dolayısiyle kafile halinde taş kesilmişlerdir.[85] Bu söylenti yaygın olup, bu mahal ilgi görmekte ve ziyârete vesile olmaktadır.

83 13. 8. 1960 ta tarafımızdan incelenmiştir.
84 Çorumlu Ömer: Çorum'da Ramazan ve Bayram Âdetleri, H. B. H. C. 2. Sa. 18, Sf. 127.
85 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 121.

EDİRNE

Dönen Taş: ve Dilek:

Selimiye Camiinin arka kapısından girilerek Şadırvanı geçtikten sonra, neftî renkte kapıya pek yakın olan (perdenin yanında) yerle bir hizada, ayrı bir parça halinde yere gömülmüş 80 santimetre kutrunda yuvarlak yeşil bir taş bulunmaktadır. Buna Cami kapısına pek yakınlığı dolayısiyle I numaralı taş dersek (Resim-I), bundan 5 metre ilerde Şadırvana doğru diğer bir taş (Kırmızı Mozaik) bulunmaktadır. Buna da (2 Numaralı Taş) diyebiliriz. (Resim-2) Koyu vişne çürüğü kan pıhtısı renginde yuvarlak (üç ayak, üç parmak = 1 metre kutrunda) yere gömülmüş bir taş. Yalnız bütün 3 metre dılındaki kısım topluca bir tümsek teşkil ediyor. Bu taşın etrafındaki parca halinde bulunan taşlar mermerdir.

Bu, Camiye en yakın olan kutru 80 santimetre kadar olan yeşil

yuvarlağa ve cami ile şadırvan arasında bulunan -camiye daha yakın- 1 metre kutrundaki yuvarlak kırmızı taşların üzerinde kıbleye doğru ayakta duruluyor. Dua ediliyor. Niyetleniliyor. Şayet bu niyet olacaksa sağa doğru bir dönüş oluyormuş. Üzerinde duran önce tam kıbleye cephe alıyor... Her iki yuvarlak taşa da bu maksatla çıkılıyor. Bilhassa kadınlar ve kızlar tarafından rağbet görmektedir. Onların söylediklerine göre, niyet tutmuşlar, taşın üzerinde dua okumuşlar, yönün değiştiğini hayretle görmüşler.

Taşlar sabittir. Üzerine çıkılınca yerlerinden oynamıyor. Fakat bunlardan çok ufak bir parça koparmak mümkündür. 2 Numaralı dediğimiz daha büyük olan taşın kenarını çevreleyen taşlar, bir numaralı yuvarlak taşa benziyor. Önemli olan yuvarlak taşlardır. Aynı cinsten de olsa kenarlar önemli sayılmıyor.

Hıdır Baba: Üstüne çıkılan ve şahsı döndüren taş:

Hıdır Baba, Yıldırım semtinde bir tepe üzerindedir. Hıdırlık tabiyesi denilen yerden, Edirne'ye karşı tepelerden Bulgar sınırı görülüyor. Bu tepelerden birisi üzerinde Hıdır Baba ziyareti var. 1958 yılına kadar tuğla iken, kabir beton sanduka şekline getirilmiş. Hıdır Baba'nın ilerisinde bir çeşme var, fakat akmıyor. 150-200 metre geride tabyede su var. Böylece bir ziyaretgâh için genellikle bulunan, tepe, su, ağaç v.b. burada topluca bir aradadır. Hıdır Baba, bilhassa Cumartesi

günü kalabalık halk tarafından ziyaret ediliyor. Muratta, niyette ve adakta bulunuluyor. Mezarın etrafında (Çimento) 3 veya 7 defa sağdan sola dönülüyor. Ziyaretin baş tarafında mum yakacak yer var. Biraz ilerde bir armut ağacı bulunuyor. Bu anlattığımız yerin tam arkasında 5 metre kadar ötede incelememizi ilgilendiren, *yuvarlak* gösterişsiz bir karataş mevcut. 40 santimetre kutrunda (Tah. iki karış), 20 santimetre kadar (bir karış) yükseklikte olan bu taşın üstü çok kaygan (belliki çok temas edilmiş). Taşın biraz ilerisinde 2-3 kişinin namaz kılabileceği çimento bir saha var.

Bu taşın üzerinde bulunan oyuğun, mimarın keserinin taşın üzerine düşmesinden" hasıl olduğu söyleniliyor. Bu ziyaretgâhın bir bekçisi ve onun ufak kulübesi mevcut. Bu mahal evvelce fetih şehitleri yeri imiş. Zaten daha ilerde ki tabye'de de Balkan Harbi Şehitleri var.

Taşın üzerine çıkılarak niyette bulunuluyor. Önce dualar okunuyor. Taş üzerindeki işlem: Kulhüvallahü (İhlâs Sûresi), Kuleuzübirabbinnas, Elham, okunur. Hıdır Babaya kurban Esselâmü aleyküm ya ey ehli kubur, denilerek duada bulunuluyor. Kurban olarak (hayvanın erkeği tercih ediliyor) bilhassa horoz getiriliyor. Adanan (1953 te) horozla beraber Hıdır Baba'nın etrafında üç defa dolaştırıp öyle kesiyor ve, kandan bir parça adak sahibinin alnına sürülüyor. Babaya mum adanıp yakılıyor.

Muhtelif niyetlerle buraya geliniyor. Bu taş üzerinde hafif bir esintiyle, dengesizlikle dönüş, sallanma olabilir. Hıdır Baba'nın mezarı ve çevresi beton olarak yapılmadan önce buradan ayak ucundan bir taş alıyorlar ve o taşla birlikte muhtelif dualar okuyarak üç defa abanın etrafını dolaşıyorlar. Üçüncü de taşı alıp götürüyorlar ve diledikleri iş oluncaya kadar, bir tarafta saklıyorlar, şâyet niyetleri olmuşsa taşı aldıkları yere götürüp bırakıyorlar. (1953 yılından önce).

İnsanı Döndüren Taş:

Darülhadis camii yanında (Darülhadis) Baba'nın, türbesinin penceresinde mum yerleri, ve pencereye asılmış iplikler var. Bilhassa yılda bir gün hıdrıllez sabahı adak niyetiyle ziyaret ediliyor, pencereye iplik bağlanıyor ve umum yakılıyor. Babanın yakınlarında kuyu ve ağaçlar mevcut. Baba'nın türbesine yakın bir yerde, bahçede bir tarafı 30 santimetre, diğer tarafı 12-15 santimetre ve *yüksekliği* 35 *santimetre olan dörtköşe sabit bir taş* bulunuyor. Taş itişlenince yerinden oynamıyor. Eski bir mezar da olabilir. Taş meyilli olduğundan üzerinde

uzun süre durulamıyarak kayılıyor. Taş parlak olup, cam taneleri gibi parlıyor. Bunun üzerine bir dileği, isteği olan, dilek ve isteğinin olup olmıyacağını anlamak üzere çıkılıp duruluyor. Taş üstünde kayıp, vücudun dönüşü olunca niyetin gerçekleşeceğine inanılıyor.

Selimiye camiindeki *döner* taşlar'a ve Hıdır Baba'ya (Cumartesi günü) ziyaretler çok fazla dır. Bazıları Selimiye'deki taş üzerinde niyetlenildikten sonra niyet gerçekleşecekse *taş sağa, olmıyacaksa taş sola* dönüyor, diyorlar. Hıdır Baba'da da niyet gerçekleşecekse sağa dönülürmüş, olmıyacaksa sola dönülürmüş. Hıdır Baba'ya Musevîler de inanmakta ve adakta bulunmaktadırlar. Hıdır Baba'da ayrıca oradaki bekçiye veya bir bilene para vererek 40 yâsin okutanlar da vardır.

Bunların doğruluğuna deneyenlerin çoğu tanıklık etmektedirler.

Edirne'de, Selimiye ve diğer Cami hocalarından, Cami ile ilgililerden bu hususta bilgi almağa çalıştım. Onlar: "Taşta ne kerâmet olacak:" diyerek bu gibi inançları reddettiklerini, Ağustos 1960 da yaptığımız incelemede bildirdiler.

Taşlardan Ev Yapma:

Edirne'de Hıdrellez Sabahı güneş doğmadan önce çay kenarına gidiliyor ve yere taşlardan ufacık bir ev yapılıyor. Böylece bir yıl içinde bir ev sahibi olunacağına inanılıyor.

ELAZIĞ

Altından Geçilen Taş:

Elazığın bir köyünde Yukarı Harput tarafında, Kesrik, Saraykoy çevresinde yüksekçe bir yerde 2x2.50 sm. kadar büyüklüğünde dörtgen şeklinde, sanki havada duruyormuş gibi, çocukların altından geçtikleri bir taş vardır. Bilhassa çocukların hastalıkları için kullanılıyor.

ERZİNCAN

Köroğlu'nun Kır Atının İzleri:

"Refahiye'de Altköy'de sarp ve dik kayalar arasında Köroğlu deresi"nin "bir tarafında" bulunan bir mağarada "Köroğlunun kır atının izleri görülür."

Bu taş hâtıralar, ziyaret edilir ve burası kutsal yer kabul edilir.[86]

86 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 118.

Delikli Taş:

Erzurumda Postahane ile Orduevi arasından geçen Köşk Caddesini takiben ilerdeki değirmene kadar yürünürse, değirmenin altında bir *delikli taşa* varılıyor. Bu taşın her derde devâ olduğu söyleniliyor. Şehlâ gözün düzelmesi, öksürüğün giderilmesi, konuşamıyan çocuğun hemen konuşabilmesi gibi. Konuşma zamanı geçip te dili açılıp konuşamıyan çosuklar bilhassa Cuma namazından önce "bu taşın deliğinden "Parpısı budur" diyerek geçiriliyor. Çocuk bu delikten geçer geçmez, dili açılıyormuş.[87]

Tıpkı Taşı, Yad Boncuğu: Büyüye Karşı Taş:

Sırrı Numan, Erzurumda *Tıpkı Taşı* hakkında sunduğu bilgide, Erzurum'da bilhassa kadınlar arasında (Tıpkı Taşı, Yad Bocuğu, boncuk) denilen bir taşın önemli olduğunu, bunun çocuklu ve gebe kadınlara mahsus bulunduğunu, çocukları yaşattığına, büyüttüğüne, koruduğuna, hattâ bu taş olmaksızın bâzı kadınların çocuklarının yaşadığına inanılmadığını, bilhassa bu taşın boncukla veya sihirle dışardan bir tecavüze uğramış kadınlara mahsus olduğu ve *bu büyüden kurtulmak için bu taşa sahip olmaları gerektiği* belirtilmekte *ve "Bu taşlar, kadınların rivayetine göre Allah tarafından Hazreti Süleyman'a bildirilen bir taşın parçalarından ibarettir.*"[88] denilmektedir. Acûze bir kadının çocukları sihirle öldürmesi karşısında Hz. Süleyman Allah'a yalvarıyor," Cebrail kendisine bu taşı onun sihrine karşı olmak üzere bildirir. Hazreti Süleyman'da bu taştan bunlara birer parça verip çocuklarını bu suretle kartarmış olur. İşte o zamandaberi bu âdet böylece câri olup gelmiş." Bu taşa sahip olan anneler, diğer anneler için bile tehlikeli oluyor. Onların çocuklarını bu boncuğun üzerine sıkmak suretiyle hemen öldürebiliyorlarmış: "*Taş koyu kahve renginde olup, hafif sarı dalgaları vardır. Bazan da bu dalgalar kırmızı olur, ve ufak bir fındık büyüklüğündedir. Eğer bir tırnak üzerine konulup üzerinden geniş ağızlı bir çakı ile temas edilecek olursa fırıl fırıl döner.* Mevcudu çok az olup ancak bu işle meşgul ihtiyar kadınlar veya ebeler vasıtasiyle satın alınır; en aşağı fiatı beş altındır."[89]

87 Sebahattin Bulut, Erzurum Folkloründe Gelenekler, Yakutiye, Yıl: 5. Sa. 4, 12 Mart 1963. Sf. 38.

88 Sırrı Numan, Erzurum'da Tıpkı Taşı, H. B. H. ,İst. 1930, Sa. 4. Sf. 58.

89 Sırrı Numan, Erzurumda Tıpkı Taşı, H. B. H., İst. 1930, Sa: 4, Sf. 59.

Çoban Dede ve Kayalar:

Hasan Kale'nin Köprüköy'ünde Çoban Dede hakkındaki söylenti ve inanç şöyledir: Bir ağanın güzel bir kızı varmış. Çoban onu seviyor, ağa şart koşuyor, "kızımı sırtına alıp hiç indirmeden dağa çıkarırsan, izin vericeğim. "Dağın çıkılacak yeri çok fazla sarptır, sırtta bir insanla çıkış çok çetin bir iştir. Böylece Çobandede dağına arkasındaki genç kızla tırmanıyor. Fakat zirveye çıkınca Çobandede ölüyor. *Kız ağlıyor ve kayalar yarılıp aşağı akıyor.* İnanca göre kayalar hâlâ kayıyor, aşağıya parçalar halinde vakit vakit düşüyor. *Kayalar genç kızın içten akan göz yaşlarına, ıztırabına dayanamıyorlar.* (Çobande-de'de bir türbe bulunmuyor.)

Taş kesilen adam ve Köroğlu'nun yalağı:

"Pardiz nahiyesinde Purul dağında at üzerinde bir adam, elinde bir çanak olduğu halde taş kesilmiştir, diye bir inanç mevcuttur." [90]

Gene burada Çolpan adlı bir kayalığa Köroğlu'nun mağarası ve kır atına su verdiği yalak uğurlu bir yer gözüyle görülür.

ESKİŞEHİR

Çoban Baba'nın Taş Ekmeği:

XII.-XIII. Yüzyılda türbesi yapılan ve halk arasında adı Kutluca veya Kutlu diye de anılan Çoban Baba'nın Yunan işgalinden önce mâmur olan türbesinde "taş halinde, baştarafında duran bir de ekmeği vardı. Buna (Çoban Baba'nın ekmeği) denirdi, alınır öpülürdü. Ziyaretçilerden birbirinin sırtlarına, vücutlarına sürenler de olurdu. Bununla mânen ve maddeten şifa geleceğine inanılırdı." [91]

Ağlar Kaya:

Sivrihisar'ın Tekkevirân köyünde, Ağlarkaya denilen kayanın çatlağından soğuk bir suyun ağlar gibi sızdığı bir kaya ziyaret edilmekte ve efsânesi anlatılmaktadır. Söylentiye göre Hitit krallarından birisinin bu semtteki sefil, perişan köyden, sarayı için öteberi almaya, toplamaya gelince, istediklerini yerine getiren sefil insanlara bakarken,

90 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 119.

91 Muhittin Aslanbay: Seyyid Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkibeleri, Eskişehir, Kardeşler Matbaası, Sf. 105.

teessürle ağlamaya başlar, şefkate gelir, "gözyaşları üzerinde durduğu kayaya" damlar. "Sonradan hükümdarın üzerinde ağladığı kaya çatlayarak sular sızar. Kaya'nın ve o semtin adı da Ağlarkaya kalır.[91]a

GAZİANTEP

Taş ve Diş:

Ali Rıza, 5.11.1929 tarihli incelemesinde Cingife köylü Molla Mehmet'ten naklen, 7 tane (önceki makalede 10 adet) çakmak taşını bir cezvede kaynatıp, bu su ile dişlerini gargara edenin bir daha hiç dişinin ağrımıyacağına, dişinin çakmak taşı gibi metin olacağına inanıldığını söylüyor.[92]

Duvara Taş Yapıştırma:

Antep'in kuzey doğusunda 2.1.1931 de yaptığı ve Maarif kâtibi Mehmet Muhtar'a dayanan incelemesinde –her iki makalesinde de– şu bilgiyi zikretmektedir: "Aydın baba", kale içinde "İmamı Gazali" ve Şihcan tekkesinde" Şihcan "türbeleriyle Çınarlı mevkiinde vâki Lobaba nam ziyaretler, memleket kadınlarının bazıları tarafından âdeta birer murat melikesi halinde telâkki olunur. Muradına erip ermiyeceğini anlamak isteyen her kadın bu türbelerden birine giderek türbenin rütubetli duvarına küçük bir taşı hızlıca bastırır, taş yapıştığı takdirde muradına ereceğine kanaat ve iman eder."[93]

Terleyen Kara Taş Sütun:

Önemli bir incelemede, Antep'in Şıhcan (Şeyhcan) camiinde bir *kara taş sütunun* (Siyah Amud) kutsal tanındığını ve camiin yapılışı sırasında " "bu taşın kendi kendine gelerek (Hicaz'dan) oraya dikildiği"ne inanıldığı ve bilhassa bazı kadınların ve baş ağrısı çeken çocukların buraya gelip, ağrıyan başlarını taşa dokundurdukları ve o kimselerin çocukların baş ağrısının geçtiğine inanıldığı belirtiliyor.[94]

91 a Atiye Keskin, Ağlarkaya, Tercüman, 6. 5. 1968.

92 A. Rıza (Adana İlköğretim Müfettişi, Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız Mecmua, 15 Nisan 1932, Sa. 12. Sf. 299 – 300.

93 Ali Rıza, Anadolu'da Sihirli Taşlar, H. B. H., C. 3, Sa. 28, 15 Eylül 1933, Sf. 97 – 98. Bu makalede Çakmak taşı 10, öncekinde 7 adet gösteriliyor.

94 Yukardaki kaynak ve: Hurşit Sait: Gaziantep'te Halk İnanmaları, H. B. H. C. 3. Sa. 29, 29 Ekim 1933, Sf. 129.

Delikli Kaya: Boyna Takılan Taş:

Ali Rıza (Yalgın)'ın şahsî gözlemde bulunduğu, 6.1.1931 tarihinde, Gaziantep'in doğusunda (ilk makalesinde -Günü Dağı-) "Cunudün" dağı denen bir yerde delikli büyük bir taş (kaya) olduğunu, "deliğinden ancak bir insan"ın geçebileceğini, kadınların öksüren (boğmaca) çocukları bu delikten geçirdiklerini, böylece öksüren çocukların iyileştiğine inanıldığını söylüyor.[95] İlk makalesinde "ayrıca öksürük için çocukların boynuna takılan daha bir nevi taş ta vardır ki, bunu dahi boğmaca öksürüğüne şifalı sayarlar" diyor.

Kantaşı Yüzüğü ve Burun Kanaması:

Ali Rıza (Yalgın) ilk makalesinde "Göztaşı; Kantaşı "gibi taşların şifalı sayıldığını, Anadolu'nun birçok yerlerinde bunu gördüğünü söylüyor. İkinci makalesinde Alı Rıza (Yalgın), bazı kimselerin parmağında da kantaşından yapılmış yüzükler olduğunu" bu yüzükle burnu kanayan bir adamın alnına "dokundurulunca kanın hemen durduğuna inanıldığını anlatmaktadır.[96]

Yağmur Duası ve Taş:

Abdülkadir İnan, Yağmur Duası ve Çömçe Gelin hakkında bilgi sunmakta, fakat burada taş üzerinde etraflıca durmamaktadır. Gaziantep'te de yağmur duası münasebetiyle taş toplanılan yerler vardır.[97]

Kırmızı Taş: Korku Taşı:

Ali Rıza (Yalgın) Anadolu'da Sihirli Taşlar, adlı ilk makalesinde, Maarif daktilosu Hatice'den alınan bilgiye dayanarak, Gaziantep'te "bazı ihtiyar kadınların çıkınlar içinde kırmızı renkli bir taş taşıdıkları ve buna "Korku Taşı" dediklerini, kaydettikten sonra, ikinci defa yayınlanan makalaseninde bu husustaki bilgileri şöyle belirtiyor: "Memleketimizde bazı kadınlarda çıkınlar içinde" saklanan kırmızı bir nevi taş olup, bunun adına korku taşı denir, diyor ve ilâve ediyor. Kim korkarsa bu kırmızı taşı beyaz bir taşa sürttüklerini "ve bazı yerleri kızaran beyaz taşı su ile yıka" dıkları "ve o suyu korkan adama içirdikleri", bundan şifa görüldüğüne inanıldığı anlaşılıyor.[98]

95 Ali Rıza (Yalgın) ın yukarda adları geçen iki makalesi.

96 Ali Rıza (Yalgın). Aynı makale. Sf. 98.

97 Abdülkadir (İnan), Yağmur Duası, Çömçe Gelin, Halk B. H. C. 2. Sa. 14. 1 Aralık. Sf. 36 - 38.

98 Ali Rıza Yalgın'ın Yukarda adları geçen iki makalesi.

Çevresinde Dolaşılan Değirmen Taşı:

Tiksinmeden kurtulmak için, tabakhanede o şahsın dolaştırılmasından sonra, üç defa da yakındaki bir değirmen taşının etrafında döndürülüyor. Hurşit Sait, bu taşın ziyaretgâh olduğunu, tedaviye yaradığını söylüyor. [99]

Ağaç veya Çalı Altına Taş Atma:

Hurşit Sait, Gaziantep'te muhtelif ziyaretgâhlar olduğunu, Pınar'da ziyaretgâh olan Sıtma Pınarı gibi ağaç veya bazı çalılıklara halk tarafından horoz kesildiğini, çaput bağlandığını ve *ağaç veya çalının altına taş atıldığını* anlatıyor ve bu atılan taşlarla yol üzerindeki ağaç ve çalılıkların altında taş yığınından ibaret tepeler belirdiğini kaydediyor. [100]

Gaziantep'teki Alevî zümre, dedelerin mukaddes tanıyarak taşıdıkları, *teslim (Bektaşi taşı)na saygı gösteriyorlar.*

İslâhiye'de: Yağmur Duası ve Gazi Baba ve Gani Baba'nın Taş Kabartmaları:

Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu, (Bizde Dinî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları), makalesinde, İslâhiye çevresinde Kazdağı'nda bazı şahısların, "Hitit Tanrılarını tasvir eden esmer renkteki taşlarda" ki kabartma, halkın görüşünce bir adamı gösterdiğinden buna Gazi Baba, diğerine Gani Baba, adını verdikleri ve Maraş ve İslâhiye'den gelenlerin yağmur duasını bu taşlar çevresinde yaptıkları ve bu kabartmaların aracılığıyle yağmur yağdığı inancından bahsedilmektedir. Dinî tarafla (dua, kurban v.b.), bu taşlara gösterilen ilgi kaynaştırılmakta iken, bu kabartmaların Adana'ya nakledilmesi ile, bu olaya bir kısım halkın üzüldüğü belirtiliyor, bunların aslında Hitit Tanrıları olduğu ileri sürülüyor. [101]

99 Hurşit Sait, Gaziantep'te Halk İnanmaları, H. B. H. C. 3, S. 29. 29 Ekim 1933 Sf. 129.

100 Yukardaki kaynak. Sf. 130.

101 Prof. Dr. Z. Fahri Fındıkoğlu: Bizde Dinî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları, Folklor Postası, C. II, Sa. 16, Mayıs 1946, Sf. 7, 8, 19. (Bu yazı Cumhuriyet gazetesinde de yayınlanmıştır.)

Naci Kum: Türk Din Tarihi ve Sosyolojisi Etrafında Araştırmalar, İş Mecmuası Yayını, Nu: 53. (Sonradan ad takılan, Gazi Baba ve Gani Baba heykellerine ait iki resim mevcuttur).

Yağmur dualarının yanında yapıldığı ve halkın kutsal tanındığı bu heykellerin, bereket ve yağmur tılsımı olarak kullanıldıkları ve Hititliler çağına ait biri erkek diğer dişi heykeller oldukları başka kaynaklarda da ifade edilmiştir.[102]

Bu iki heykelin, Adana müzesine kaldırılmasını halkın istemediği ve itirazda bulunduğu bir vâkıadır. Hattâ, bir ara o çevreye yağmur fazla yağınca, bunun sebebini bazı kimseler, heykellerin Adana müzesine taşınmasında görmüşler bu gazaba gelmiş bereket tanrılarının, onların tılsımını" geri almak için müracaat etmişler "bunların eski yerlerine gelmedikleri takdirde günün birinde tufan olacağından kork" muşlardır.[103]

KİLİS'TE

Yedi Çeşit Taşa Saygı:

Ali Rıza (Yalgın) 20.6.1931 de Kilis'in güneyindeki Türkmenlerin, Çok tanınmış (Yel Baba) türbesine, halkın da kadın erkek gittiklerini ve "türbe etrafında yedi türlü taş'a taabbüt ettikleri vâkidir."[104] demektedir.

Kilis'te Altın Dede Ve Oyuklara Konulan Taş:

Kilis'teki Altın Dede'nin dış duvarındaki oyuklara taş konuluyor, bırakılıyor.[105]

Nizip'te Çakmaktaşı:

Nizip'te de çakmaktaşı âdeti görülmektedir. Ali Rıza (Yalgın), 10.2.1930 günlü incelemesinde Hamamcı Süleyman Ağa'dan aldığı bilgiye dayanarak, bir çocuğun çıkmağa başlayan dişlerini annesi 7 çakmak taşıyle 7 gün müddetle, her gün "birer defa hafifçe döğerse o çocuğun sonuna kadar dişi düşmezmiş" diyor.[106] Gene Ali Rıza (Yal-

102 Malik Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 117.

103 Yukardaki kaynak, Sf. 118.

104 A. Rıza (Yalgın), Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız Mecmua, 15 Nisan 1932, Sa. 12. Sf. 300. (299 - 300).

105 Ali Mazhar Uygur'dan derlenmiştir.

106 A. Rıza (Yalgın) Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932. Sa. 12, Sf. 299 - 300.

gın), bir yıl sonraki ikinci defa yayınlanan makalesinde, Nizip'te, dişi ağrıyan çocuğun dişine hafifce çakmak taşı ile 7 defa dokunulursa ağrının geçtiğine inanan bazı kimselerden bahsediyor.[107]

Taş Kesilen Üç kız: Taşbaş Dağı:

Nizip ilcesinde *Taşbaş* dağında mağaraya benzeyen bir mahalde bulunan üç kız kardeşin, "burada eğlenip, saçlarını tararken uzaktan yedi delikanlının geldiğini görerek korkarlar, kaçamazlar "hep birden: Namusumuz gideceğine taş kesilelim de kurtulalım" derler. Duaları yerine gelir. Delikanlılar, bunların üzerine yürüdükleri zaman kızların üçü de taş kesilirler."[108]

Nizip'te Terleyen Taş:

Ali Rıza (Yalgın 10.2.1930 tarihinde Nizip'te yaptığı incelemeyi makalesinde belirtiyor: "Nizip'te Cumhuriyet mektebinin yakınında ve şarkında eski bir türbe vardır. Yakın zamana kadar bu *türbe içinde mevcut olan bir taş*, kadınların tefeülüne hâdim oluyordu, *hangi adamın duasından sonra o taş* terlerse onun muradı hâsıl olurmuş."[109]

Gaziantep ve çevresindeki inançlarla Türkiye'nin diğer illerindeki inançlar, tabiatıyle Ankara'daki bazı halk inançları arasında benzerlik görülmektedir. İstanbul'da Ayasofya'daki (Terleyen Mermer) ve onun Bizans'tan kalma ziyareti de bunlara benzeyen örneklerdendir.

GİRESUN

Gelinkaya:

Şehir'den 4 kilometre kadar uzakta "kaleye ağzını (tıpkı bir kaplan gibi) açmış" dik ve Sarp olan Gedikkaya'nın, "ortasının savaş anında kaleden atılan bir topla uçurulduğu rivayet edilmektedir." Burası halkın ilgisini çekmektedir.

Gene şehire 26 kilometre mesafede bulunan GELİNKAYA'nın da bir söylentisi vardır. Burada "çok büyük iki taşın bir noktada bir-

107 A. Rıza (Yalgın), Anadolu'da Sihirli Taşlar, H. B. H., C. 3., Sa. 28, 15 Eylül 1933,Sf. 97 - 98.

108 Malik Aksel, Anadolu Halk Resimleri, Sf. 121.

109 A. Rıza (Yalgın), Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932, Sa. 12, Sf. 299 - 300. ve H. B. H. C. 3. Sa. 28. 15 Eylül 1933, Sf. 97 - 98.

leşerek üst üste durması" bir efsâneye bağlanmıştır. Bunun gibi efsanelere, benzetmelere (*Kulakkaya*: 52 kilometre uzakta) Giresun'da sık rastlanmaktadır.[110]

Bulancak'da, "GELİN KAYASI" adı verilen, "şaha kalkmış bir atın üstünde bir gelin'i andıran kaya hakkındaki söylentiye göre "geline babası ne kadar çehiz vermişse yine kızı kanmamış "bana değirmen taşını da ver demiş" halbuki babasının bundan başka da bir şeyi kalmamış, onun üzerine kızına beddua etmiş "Sen de değirmen taşı gibi taş kesil" demiş, o da taş kesilmiş.[111]

HATAY

Yuvarlak Taş:

İskenderun'da bir kilisenin giriş kısmında içeri girerken merdane büyüklüğündeki yuvarlak taş dik olarak durmakta ve bahçedeki çakıl taşlariyle niyetin olup olmıyacağı anlaşılmak üzere, İslâm, Hıristiyan bu yere gitmektedirler. Bahçede Hıristiyanlara ait lâhitler bulunmaktadır.

Dörtyol'da Karataş:

Musa Kâzım, Anadolu Hurâfeleri, adlı makalesinde "Dörtyol'a bir saat mesafede Kuzucu köyünde" bulunan bir *Karataş'ın ziyaret edildiğinden* bahsediyor ve bu taşın harap bir mezarlıkta bulunduğunu[112] "ziyaretin yanında büyük bir sakız ağacı" olduğunu, "yan yana dikilmiş iki taş "halindeki kara taş'ın bir mezar taşı olmasının muhtemel olduğunu belirterek karataş hakkında şu bilgiyi veriyor: "Zeminden itibaren yükseklikleri bir metre yirmi santimetre kadardır. Sivri uçları arasında on santim kadar açıklık vardır. Rivayete göre bu on santimlik açıklıklar ne zaman kapanırsa o zaman kıyamet kopacakmış. Burada çocukları hastalananlar aynı merasimi tekrar ederler. Çocuğu bu iki taş arasından geçirdikten sonra civardaki ağaca bir bez parçası bağlayıp ayrılırlar."[113]

110 Neclâ Akbulut: Turistik Şehir "Yeşil" Giresun, Ankara Ticaret Postası, 22. 6. 1963.
111 Malik Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 121.
112 Musa Kâzım: Anadolu Hurâfeleri, H. B. H., Yıl 4. Sa. 48, 9 Mayıs 1935, Sf. 316.
113 Musa Kâzım: Anadolu Hurâfeleri, H. B. H., Yıl 4. Sa. 48. 9 Mayıs 1935, Sf. 317.

İSPARTA

Delikli Taş:

Bazı hastalıkları (irvasa), bilhassa kadınlar, ilâçtan ziyade tuz patlatmak, kurşun dökmek, hastayı delikli taştan geçirmek, gibi tedbirlerle iyileştirme âdeti vardır.[114]

Abdülkadir Türbesi'nin önündeki delik taş'tan sıska çocuklar "al çürüğü, ver sağı" denilerek, gün aşırı üç, beş yahut yedi defa geçirmek ve dönerken yolda tesadüf edilen yedi fakire sadaka vermek âdeti, önceleri çok fazla ilgi çekmekteydi.[115]

Yağmur Duası ve Taş:

Daha ziyade yağmur duası ve bu gelenek üzerinde durulmakta, yağmur yağması dileğinin taşla ilgili yönü ikinci plânda kalmaktadır.[116]

İSTANBUL

Fal Taşı:

İstanbul'da her falcının ayrı bir usulü olmakla, beraber genellikle, yıldıznameye bakmak, *Mekke'den gelen sarımtırak bir kireç taşını ufalayıp su içinde eritmek*, vücuda dualar yazmak, kahve telvesine,[117] bakla tanesine, iskambil kâğıdına, su dolu tas içine, aynaya... bakmak en çok rastlanılanlardır. Büyük şehirlerde falcılık, fala baktırmak daha ziyade revaçtadır. Bu fallar arasında taşlarla falcılık ta dikkati çekicidir. Falcılar arasında, yüksek tahsilli ve kolej mezunları da vardır.

Türbeden Taş Almak. Sonra Geri Bırakmak:

İstanbul'da türbelerin çoğunda taşla ilgili âdetler vardır. Bilhassa kadınlar, Merkez Efendi mezarından ufak taşlar alarak, bu taşları bir yıl taşıdıktan sonra aldıkları yere bırakırlar. Bu inanca göre, taş bir yıl taşınırsa, her arzu yerine getirilirmiş. [118]

114 Hikmet Turhan, Isparta'da Halk Hekimliği, H. B. H. Y. 2. Sa. 18. 1 Nisan 1930.Sf. 134 - 136. Yukardaki bilgiler, 135, 136. sayfadadır, keza H. B. H. Sa. 120. de.

115 M. Halit Bayrı, İsparta'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar, H. B. H., C. 10, Sa. 120.

116 H. B. H. Sa. 120; ve Sait, Uluborlu'da Yağmur Duası, H. B. H. Sa. II, 1 Eylül 1930, Sf. 15 - 18.

117 Azmi Nihad, İstanbul Falcılar Cenneti Oldu, Hürriyet 19 Ocak 1964.

118 Prof. A. Caferoğlu, Yukarda Adı geçen makalesi, kaynağı Mezaros: Osmanisch Türk. Volksgalube. Keleti Szemle. S. 63.

Bu işlemde dilekte bulunan, muradım, dileğim yerine gelirse taşı aldığım yere geri veririm, diyor ayrıca mum, veya bazan kurban adıyor. Muradın yerine gelmesi için bir yıl müddet tayin edildiğinden, bir yıl taş taşınıyor veya bir yerde saklanıyor, sonra iade ediliyor.

Birçok keramete sahip olduğu ileri sürülen Merkez Efendi (Ölümü 1552, H. 959) türbesi, İstanbul'da çok önemli olup Yenikapı Mevlevihanesi yakınındadır. Burada yalnız taşla ilgili âdet üzerinde duracağımızdan diğer davranış ve işlemlerden bahsedecek değiliz. Merkez Efendi'nin kerametlerinden birisi olan ve toprağı kazıp, altın yaparak Sümbül Efendiye yolladığı derin çukur da ziyaret edilmektedir. Merdivenle kuyu gibi bir yere inilerek oradan bir *taş alınıp geri dönülüyor.* Bu taş o murat gerçekleşinceye kadar saklanıyor, dilek gerçekleşince aynı taş saklanılan yerden alınarak tekrar kuyuya atılıyor.[119]

Merkez Efendi kuyusundan taş alınıp adak adanırken muhtelif usuller göze çarpıyor.[120] "*Taş*, evde yüksek bir yerde kıbleye karşı saklanır veya kadının yastığı altına konulur. Maksat hâsıl olduktan sonra adak yerine getirildiği gibi, taş da kuyuya bırakılır."[121]

Gene Merkez Efendi'ye yakın olan dilek kuyusuna, bilhassa genç kızların ellerindeki *üzerine dua okunmuş taşları* attıkları, eğer taş kuyudan ses verirse dileklerinin yerine geleceğine bir işaret olduğuna inandıkları görülmektedir.[122]

Mehmet Halit Bayrı, tedâvî için ağaç, demir, iplik yanında taş'ta kullanıldığını, taşlar üzerine dua okunduğunu, bu taşların kuyuya atıldığını, anlatıyor.[123]

Gene aynı zat, İstanbulda Doğum ve Çocukla İlişkili Âdetler ve İnanmalar, adlı makalesinde, taşa da önem verildiğini belirtmektedir.[124]

Terler Direk:

Ayasofya'da girişte sol tarafta bir mermer sütun üzerinde ıslak oyuk şifa niyetiyle ziyaret ediliyor, el sürülüyor. Ayasofya Camii müze

119 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul Folkloru, İstanbul 1947, Türkiye Basımevi, Sf. 150. Olcayto, Merkez Efendi Türbesi, Hafta (dergisi), Sa. 13. 30 Mart 1956.

120 Dr. Hikmet Tanyu, Ankara Ve Çevresinde Adak Ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma, Ankara 1958, Sf. 188.

121 M. Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar, H. B. H. C. 10, Sa. III, Ocak 1940.

122 Azize Erten, Meşhur Adak Yerleri, Hafta, Sa. 219, 4 Aralık 1953.

123 Mehmet Halit Bayrı, İstanbul'da Kullanılan Bazı Halk İlâçları, H. B. H. C. 8. Sa. 91.

124 M. Halit Bayrı, İstanbul'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar, H. B. H. C. 10. Sa. III.

haline getirilmeden önce de bir ziyaret yeri olan "Terler Direk"in, daimî baş ağrısına, mide ve barsak sancısına ve sıtmaya tutulanlara şifa getirdiğine inananlar vardır. Burasının Bizanslılar zamanın da da bir ziyaret yeri olduğu ileri sürülmektedir. Bu nemli olan oyuğa (Terleyen Sütun), usulünü bilenlerce geliniyor ve önce iki elin iç tarafı sütun üzerindeki bakır levhalara, sonra yüze sürülüyor ve bu hareket üç defa tekrarlanıyor. Elleri terleyen kimseler de deliğe parmaklarını sokarak iyileşmeğe çalışıyorlar.

Taş almak, duvar dibine koymak: Taş alıp mezara sürtmek, tutturmak:

Eyüp'te, ve Eyüp Sultan Camii arkasında Hacı Baba'nın türbesine gidilerek, gereken adak seromonisinden, duadan sonra *yerde bulunan çakıl taşlarından alıp duvarın dibine koyuyorlar*. Sonra tekrar türbeye girerek, dileklerini söylüyorlar. Tabudun başındaki taşın üzerinde duran tesbihi alıp, başından indirip boynuna geçiriyor; sonra tekrar çıkarıp aldığı yere bırakıyor mum ve horoz adıyorlar.

Büyük Çamlıca'da Selâmi Baba'nın mezarı başındaki taşa, niyetin olup olmıyacağını anlamak üzere, bu taşın önündeki küçük çakıl taşlarından birer tane alıp, Selâmi Baba'nın başındaki taşa sürtüyorlar, tutarsa dilek oluyor. Bu taşa, *Selâmi Baba Taşı diyorlar. Taş çok zaman yapışıyor.*

K. Çamlıca tepesindeki (Lohusa Hâtun) ziyaretgâhın da taşla ilgili olan husus, kuyunun başından ufak taşlar alarak dilek bir evse , ev şeklinde yerde düzenleniyor.

Çamlıca'da Safa tepesindeki Dede'nin ziyareti sırasında, bir kuruş gibi bir parayı taşa çarpıyorlar, eğer para düşmeyip taşa yapışırsa dileğin olacağına inanıyorlarlar.

Bakırköy'de Zuhûrat Baba ziyaretgâhında da dileklerin olup olmıyacağını anlamak üzere, oradaki büyük bir taşa küçük taşlar yapıştırmak isteniliyor. Bu suretle dileklerin olup olmıyacağı anlaşılmak isteniliyor.

Horoz Kursağından Çıkan Taş:

Salih Nezihî "Horozun kursağından alınan taş ağızda tutulursa susuzluğu giderir. *Bu taşı yanında bulunduran kadın güzel görünür. Aynı taşı yanında taşıyan erkeğin kuvveti artar"diyor.*[125]

125 Derleyen: Salih Nezihi: İnanmalar: İstanbul'da Halk İnanmaları, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 142, Mayıs 1961.

İZMİR

Niyaz Taşı:

İzmir'de Çatalkaya'ya giden yolun kenarında ki yatıra, yolcular geçerken niyaz etmeden ve adak adamadan -kahve v.b.- gitmiyorlar. Bu adın yanlış olduğu, (Şehitler) denmesi gerektiği, Şehitler'de Bayat dedeleri olduğu ileri sürülüyor.

Selçuk'ta Deliktaş:

Urla asfaltı üzerinde bulunan Bademler köyüne mensup kimselerin bilhassa ilgilendiği Bakılar Dağındaki kayalıklarda bulunan bir Deliktaş'tan niyet tutarak geçenlerin muratlarına erecekleri inancı vardır, Köy sâkinlerinin bu ufak delikten geçebilmek için fazla şişmanlamamağa dikkat ettikleri anlaşılıyor. Genç kızlar, âşık delikanlılar, muradı olan ana babalar, sınıfını geçmek isteyen öğrenciler, hep Bakılar Dağı'nın senelerdir değişmiyen ziyaretçileridir.[126] Kayalar arasında ve yakınında ağaç bulunan taş delik bir vücudun çok güç sığabileceği kadar ufaktır.

Gelin-Damat Taşı:

İzmir körfezinde, Urla İskelesinde Çeşmealtı denilen yere gidiş yolunda, kıyıdan 15-20 metre kadar denizde, birisi diğerinin sırtına binmiş iki insana benzeyen, yüksekliği iki insan boyunda ve bir insandan 4-5 defa büyük iki kayaya "Gelin-Damat Taşı" adı verilmektedir. Bunun efsânesi şöyledir. Yüzyıllarca önce birbirine düşman iki ayrı aileden, birbirini seven iki genç vardır. Bunların sevgileri duyulunca âileleri daha çok öfkeleniyorlar. Bunun üzerine iki sevgili kaçmaya karar veriyor. Koşa koşa kaçıyorlar, nihayet bu günkü taşların bulunduğu yere geliyorlar. Her-taraf deniz; niyetleri karşıdaki adalara kaçmakmış. Anneleri de onları kovalıyor: "Dönün! Vazgeçin bu sevdâdan!" diye bağırıyorlarsa da, onları dinlemiyorlar. Bunun üzerine analar ağız birliğiyle beddua etmeye başlıyorlar"- Bizim sözlerimizi dinlemediniz, Allah'da Sizleri taş etsin!" O anda iki âşık taş kesiliyorlar. Muradlarına ermemiş gelin ve dâmat bugün de bir efsâne ve ziyaretin kahramanı olarak öylece durmaktadırlar.[127]

126 Deliktaş'tan Geçip Muratlarına Ermek İçin Şişmanlamıyorlar, Hürriyet,18. Şubat 1964. Resmi vardır.

127 Yahya Benekay, Yurdumuzun Efsâneleri: Gelin – Damat Taşı, Hayat (dergisi), Yıl 7. C. 2/1962. Sa. 36. (Bu yazıda kayaların resmi de vardır.)

Bergama: Haylazlar Kayası = Meraktaşı = Kısmet Kayası:

"Bergama-Selinos çayının sağ kenarında- elektrik santralı yanında bulunan kayalık"ın, çok önceleri adak verilen eşyaları koymak için oyuk yerleri bulunduğu ve "Burasının Kibele (Kybele) kaya tapınağı olduğu kabul edilmektedir." [128]

Hâlen "Haylazlar kayası, yabancı kitaplarda –(Meraktaş), daha eskiden– Kısmet Kayası" adı verilen bu kayanın efsânesi şöyle anlatılmaktadır:

"Çok eski zamanlarda, bu kayaların büyük önemi varmış. Kim üstüne çıkıp bağırırsa onun sesini kimse duymadığı halde O, bütün sesleri duyarmış. Sırlarını kimselere açamıyanlar ve içinde saklamaktan bunalanlar, bu kayalara gelir, istediği gibi derdini dökermiş. Hayırlı kısmet bekleyen kızlar, derdine derman arayan hastalar bu büyük kayadan medet umarlarmış." [129]

Nihayet Bergama kıralının biricik kızı da âşık olunca, buraya koşup, derdini kayaya anlatıyor ve söylentiye göre murâdına eriyor. Bu mutlu sonuçtan dolayı "kayada bir tapınak yapılı"yor. Ünü de her yöne yayılıyor. Daha sonra bu kayalar, Bergama kıralının tek kızının mezarı oluyor.

"Sihirli kayalıkların bugünkü durumu, uzun yıllar sayısız dertlileri avutmuş, yanık yüreklere su serpmiş. En son, derenin şırıltısı ve boğazın serinliği içinde, kayaların gölgesine yaslanan haylazların uğrağı olmuştur. [130]

Şeytan Taşlama Dağı:

Gene İzmir Körfezinin, (İzmir'den 45 kilometre uzaklıkta) Urla çevresinde İçmeler'de taşla ilgili bir efsâne ve ziyâreti ve ilgili işlemi görüyoruz. Söylentiye göre Roma hâkimiyeti döneminde, kıralın güzel kızının-Prenses-karnı şişmeğe başlıyor. Babası kızının günah işlediğini sanarak kızıyor ve kızını iki ağabeğisine teslim ederek, bunu götürün, öldürün, kanlı gömleğini getirin, diyor. Üç kardeş yola çıkarak hâlen "İçmeler" in bulunduğu yere geliyor. Kardeşlerini öldürmeğe kıya-

128 O. Bayatlı, Bergama Tarihi'nde İlkçağ ve Bakırçay Havzası, Arkhaik Klâsik Kültürler. Fasikül 1, İstanbul 1949.

Bergama Tarihinde Kırallık Devri: Fasikül 11, İstanbul 1950, Sf. 25. (Foto. 2)

129 Yukardaki kaynak, Sf. 25.

130 Yukardaki Kaynak, Sf. 25.

mayınca, kardeşlerinin gömleğine tavşan kanı sürüp babalarına veriyorlar. Orada kalan prenses bir süre sonra susuyor. Ve bir kayanın dibinden kaynayan sudan biraz içiyor. Fakat su tuzlu olduğundan fazla içemiyorsa da, gene karnı ağrıyıp müshil etkisi yapıyor. Karnı da dümdüz oluyor. Doğru babasına koşup durumu anlatıyor. Bu şifâlı suyun bulunduğu yeri onarıyorlar, herkesin faydalanacağı hâle getiriyorlar. Kız ölümünden sonra oraya gömülmeyi vasiyet ettiğinden onu bu içmelerin yanındaki tepeye gömüyorlar. İçmeler şifâlı etkisini yapıyor ve *gelenlerin birbirlerine birer taş* verip: *Bu taşı tepedeki mezarı bırakıp gel, yoksa şifâ bulamazsın*! denildiğinden, İçmelerin arkasında 200 metre kadar yükseklikte bulunan mezara *gidip bir taş bırakıyorlar*. Böylece tepedeki mezar, günümüzde 60-70 metre kadar taşlarla yükseliyor. İçmelerden su içenler mutlaka o tepeye çıkıp mezar tepesine *ufak, büyük bir taş bırakır*." Ama bugün halk bu işi şifâ bulmak niyetiyle *değil de şeytan taşlamak üzere yapar*. Zira prenses işin başında günahkâr olarak tanınmıştı. *Zamanla o taşların kulları günaha çağıran şeytanı taşlamak için çıkarıldığına inanılmaya başlamış. O yüzden de bugün buraya* "Şeytan Taşlama Yeri", denmektedir.[131]

KASTAMONU

Yağmur Duası ve Taş:

Yağmur duasına o taraftaki yüksek tepelere veya ziyaretgâh olan Türbelere birkaç saat yürünerek gidiliyor. Dua yerine gitmeden önce hazırlık yapılır, süt emen kuzu ve buzağılar analarından ayrılır, ortalığı acıklı bir hava ve feryat, âmin sesleri doldurur. Dua yerinde ateşler yakılır. Hâfızlar Kur'an okur, namaz kılınır, halk birbiriyle helâllaşıp tövbe eder, elbiseleri ters giyer ve başlarını açarlar. Hoca tekrar yüksek sesle dua eder, bu dua sırasında avuçlar ve parmak uçları yere çevrilir, halk tövbe eder, af diler. "Umumî duadan sonra nohut veya fasulye tanesi büyüklüğünde 70 bin taş toplanıp sayılır, her birine ayrı ayrı dua okunur, üflenir, bunlar bir çuval içine konulup çuvalın ağzı bağlanır ve çuval çayın belli bir yerinde suya bırakılır."[132] *Bu toplanan taşlarda şekil ve renk aranmazsa da "beyaz ve* siyah her küçük taş bu iş

131 Yukardaki yazı (İkinci Efsâne: Şeytan Taşlama Dağı.) Aynı yazıda Şeytan taşlama dağının iki fotoğrafı vardır.

132 Mehmet Candan : Türk Halkbilgisi Anketine Cevaplar: Kastamonu'da Yağmur Duası, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 140, Mart 1961.

için elverişli sayılır."[133] Yağmur yağmağa başlayınca suya bırakılan 70 bin taş oradan çıkarılıyor. Mahallî inanca göre şâyet çıkarılmazsa sel baskınları tûfan olabiliyor.

Beştaş Oynama:

Talât Mümtaz Yaman, Kastamonu'da Halk İnanmaları, makalesinde: "*Beştaş* oynanırsa yağmur yağar" diye bir inanç var, diyor.[134]

Taşların Buyruğa Uyuşu:

Gene Talât Mümtaz, bir başka incelemesinde Devrekâni'nin Kurtşeyh mahallesine âit bir efsâneden bahsediyor. Oraya Horasan'dan üç er gelmiş, bir tekke ile bir misafirhane inşa etmek istemişler, *taşlara emir vermişler, taşlar bu kerâmet sahiplerine uyarak gelmiş. Köy halkı kendi hayvanları işte* kullanılıyor diyerek kadıya şikâyet etmişler. Fakat "erin birisi hemen elini Devrekâni'nin karşı tarafında ve Karalar köyü ile Kurtşeyh mahallesi arasındaki *yüksek kayalıklı tepeye uzatarak:-Gel, diye emir vermiş!*. Bu emir üzerine sivri kayalıklı tepeden ne kadar taş varsa birer birer harekete gelerek aşağı doğru inmeğe başlamış". Kadı ile dâvacılar şaşırmışlar.[135] Böylece kerâmet sahibi erenlerin taşları emirlerine tâbi kılabildikleri ortaya çıkıyor.

Arkasından Üç Taş Atmak:

Gene yukardaki zâtın bir incelemesinde "Bir kimsenin sevmediği bir şahıs kendi evine gelirse giderken bir daha gelmemei için arkasına misafir görmeden *üç taş atmalıdır. O misafir ikinci defa eve gelmez.*" [136]

KAYSERİ

Battal Gazi Türbesi ve Üç Taş Atma: Kayalar:

Battalaltı semtine, eski Selçuk Emîri Çakaloz adına uyularak, Çakaloz mahallesi de deniliyor. Tepe üstünde yüksek bir yerde bulunan

133 Aynı yazı. Bu yazıda taşla ilgisi olmayan diğer yağmur duası şekillerinden de bahsedilmektedir.

134 Talât Mümtaz Yaman: Kastamonu'da Halk İnanmaları, Halk B. Haberleri, Y. 4. Sa. 45, 15 Şubat 1935. Sf. 202 (216 sayılı).

135 Talât Mümtaz, Kurtşeyh, H. B. H., Yıl 4, Sa. 39, 15 Ağustos 1934, Sf. 57.

136 Talât Mümtaz: Kastamonu'da Halk İnanmaları, H. B. H., Yıl 3, Sa. 34, 15 Mart 1934, Sf. 288. (151. Madde)

türbenin 100-130 metre kadar ilerisinde bir kuyu da bulunan, bu ziyaretgâhın 1341 tarihinde yazılmış bir yazıtı var. *Türbenin arkasında, mihrap kısmında ufak yumruk büyüklüğünde veya daha küçük taşlar, şeytan taşlar gibi atılmış durmaktadır. Burada âdet 3 taş atmaktır.* Hâlen bu taşlar bir tümsek teşkil etmişler. Battal Gazi *Türbesi arkasına dileği olan üç taş atıyor. Bu üç taş aşağıya düşmez orada durursa, o taş atanın murâdının olacağına delâlet ediyor.* Türbe önündeki çukurda mum da yakılmış olabilir. Oğlunun askerden sağ sâlim dönmesi, hastalıktan kurtulmak ve bu gibi dileklerle, kadın erkek tarafından ziyaret ediliyor. Hâlen bu semtte ev yoktur. Burası esasen yüksek, ıssız bir yerdir. (Resime bak.)

Bu tepe ile arası 125-150 metre kadar bir mesafede bir tepe daha var. Bunun üzeri çok iri tipik kayalarla dolu. Arkasında ve önünde birer mağara var. *Kayalar heybetli ve tipik olmasına rağmen incelememizde kutsal tanınmadığını gördük. Mutlaka bir menkibe, bir efsâneye ihtiyaç olduğu anlaşılıyor.*

Hazreti Ali'nin Yaslandığı İddia Edilen Kaya:

Bu gösterişli kayaların ön tarafında 80-100 metre kadar önde bir açık namazgâh var. Onun yanında Selçuk eseri olan bina, köşkler, meydanlar, cirit, oyun yerleri ve bazı mezarlar mevcut. Bunlara yakın Hazreti Ali'nin yaslanıp oturduğuna inanılan ve söylentisi süregelen *bir kaya vardır. Hz. Ali bu kayanın* üzerinde oturmuş ve sırtını dayamış, onun izleri çıkmış. Gerçekten kaya da geriye doğru itilmiş ve oyulmuş gibi bir insanın izi çıkmış. İri yarı bir insan izi gibi olan bu yer ziyaret ediliyor, kutsal bir yer olarak tanınıyor. (Resime bak.)

Kuvle deliği: Taş içinde oyuk, delik:

Cıncıklı camiine yakın, camiin doğusunda 150-200 metre ileride ve camiin solunda bir evden bahçeye giriliyor, sonra oradan evin içine geçiliyor. Önceden burası türbe imiş (hâlen başka yere nakledilmiş ve önemli bir ziyaretgâh olan İbrahim Tennurî'nin türbesi). Odaya girince hemen karşıda, bir karış kadar derinlikte 15 santimetre genişlikte, kesme, siyah granit bir taş var. Buraya üç mum yakılıyor. Evvelce İbrahim Tennurî Hazretlerinin sandukası olduğunda, taş içindeki bu delik onun sağında kalıyormuş. Hâlen burada hiçbir mezar, evliya olmadığı, halde felçli, sinir hastaları tarafından ziyaret ediliyor. Orada 80 yaşlarında Elmas adında bir Hanım: –Yavrum oraya her gelişte bir mum yakmak ve sonra *mumlar yanarken deliğe bakmak*, Tennûrî Hazretlerinin ruhuna,

üç kulhüvallâhü ve bir fâtiha okumak lâzım. Hastalık geçer. Murad ve adak beraber oluyor... Kuvle deliği denmesi, burasının tandırın deliğine benzediği içindir. Kuvle deliğine 3 gün zarfında 3 defa gelinecek, her gelişte bir mum yakılacak. Eğer 3 gün vakti olmayıp gelemezse, iki gün üst üste gelmesi ve iki mumu birden yakması gerekiyor. Burası çok şifâlı tanınmaktadır. Dikkate değer nokta bu taş içindeki delik, (Tennurî Hazretlerinin) sandukası, mezarı olmadığı halde *ondan ileri bir önem taşımış olmasıdır.* Elmas Hanımın ifâdesine göre "Hasta veya muradda bulunan isterse ayrıca gidip Tennurî Hazretlerinin türbesini ziyaret ederek mum yakıyor, fatiha okuyor." Yalnız, bu şifâ için zarurî olmayıp, ayrı bir ziyaret sayılıyor.

KOCAELİ

Oyuk Taşa Kafa Sokmak:

Gebze'de bulunan İncirli Dede adındaki evliyânın yanında *oyuk bir taş* bulunuyor. Başı ağrıyan kimse bu oyuğa kafasını sokuyor, baş ağrısının geçtiğine inanıyor. Burası ünlü olup şifâlı sonuçlar alındığına inanılmaktadır.

KONYA

Yılan Taşı: Uğurlu Taş:

Cemil Sena (Ongun), Konya ve Civarında Halk İnanmaları, arasında Yılan Taşı'nın "ejderhaların ağzında saklı bir zümrüt" olduğunu "ejderha geceleri gezinirken bunu yere düşür"düğünü, "bu taşın çıkardığı ışık sâyesinde yolunu ve dilediğini bul" duğunu, "bu taşı ele geçirenler"in, "dünyada hangi işe" girişirlerse mutlaka başarı sağlayacaklarını, "bundan başka ne dilerlerse onu el de "edecekler gibi" ayrıca zengin de ol"acaklarını anlatmaktadır.[137]

Duvara Taş Yapıştırma:

(Konya Âdetleri) adlı makalesinde M. Zeki, taş yapıştırma âdeti hakkında şu bilgiyi veriyor" Dört köşe ince bir taş alınarak duvara yapıştırılır, *gûya o taş orada durdukça yapıştıranın bütün günahı dökülür.*"[138]

137 Cemil Sena (Ongun): Konya ve Civarında Halk İnanmaları, H. B. H., C. 2, Sa. 23,24, 29 Mayıs 1933. Sf. 245 - 248. (9. Madde taşla ilgilidir. Sf. 248)

138 M. Zeki, Konya Âdetleri, H. B. Haberleri, Yıl 2, Sa. 19, 1 Mayıs 1931, Sf. 146 - 148. Yukardaki VII. madde olup 148. sayfadadır.

Binektaşı:

Şeyh Bedrettin camiindeki Binektaşı'na, ayakları tutmayan çocukların besmeleyle çıkarıldıkları, taş üzerinde beş dakika bırakıldıktan sonra indirildikleri ve ayaklarının iyileştiği inancında bulunanlar vardır.

Şifâlı Mermer:

M. Zeki Dalboy, Konya'da Kullanılan Halk İlâçları, adlı makalesinde ilâç olarak kullanılan taştan, mermerden bahsetmektedir.[139]

Cami Duvarına Taş Yapıştırma:

Gene Konya'da Alâettin Camiinin avlusunun kuzey duvarına niyet tutularak, taş veya kiremit üzerine tükürülerek yapıştırılmak isteniliyor, taş tutarsa niyetin olacağına inanılıyor. Türbeler 20 metre kadar geride bulunmaktadır. Kısmet, talih açılması, evlenme dileği v.b. muratlar başta gelmektedir.

Deliktaş *:*

Karaman çevresinde; Dış Tekke civarında Tâlimhâne yakınında Fisandon yolu üzerinde sınanmış bir deliktaş vardı. Mantar gibi bir kayanın üzerindeki bu tabii delikten üç defâ geçenin tâlihi açılır, çocuğu olmıyanların çocuğu olur, yürümeyen çocuklar da yürürlermiş. Bu taş son senelerde yıkılmış ve yok olmuştur." [139a]

Gelinkaya:

Akşehir'de Sultan Dağlarının, Gelinkaya en yüksek zirvesi sayılıyor. Buna olan inanç şöyledir: Akşehirli fakir bir delikanlı eşraftan birinin kızını istiyor, zengin âile vermiyor. Âşık genç, kızı Sultan Dağı tepesine kaçırarak orada evleniyor. Tepe, Sultantepe adını alıyor. Çocukları oluyor. Gelin, çocuklar saadetimizi gölgeler, diye tek çocuğunu uçurumdan aşağıya atıyor. Tanrının buyruğuyle, kayanın üzerine çıkıp çocuğunu atan gelin orada derhal taş oluyor. Sivri, bir insandan biraz daha büyükçe bir taş. Uzun bir dörtgen şeklindeki taşa bir kısım halk bu söylentiyle ilgilenip inanıyor.

139 M. Zeki Dalboy: Konya'da kullanılan Halk İlâçları, H. B. H. C. 10. Sa. 111.

139 a İbrahim Hakkı Konyalı, Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri, İstanbul 1967. Sf. 592.

Kızlar Kayası:

Konya'nın batısında, "Meram bağlarının üst yamaçlarında, nârin birer kız heykeline benzeyen "kayalar hakkında da, Yozgat'ın "Gelinkayalarına benzeyen bir efsâne nakledilmektedir. Konyalı güzel bir kız Dereköyü'ne gelin götürülüyor. Kız, Konyalı bir genci sevdiğinden ailesinin arzusuna göre evlenmek istememektedir. Genç erkek te gelin alayı Konya'dan ayrılırken "yüzünüz bir daha Konya'ya dönmesin inşallah" diyor. Gelin kız da hıçkırarak dua eder: "Gönlüm Konya'dan yana. Yüzüm Dereköyü'ne dönmesin inşallah!" diyor. Düğün alayı "Meram sırtlarına gelip Dereköyü'ne sapılacağı sırada" gelin son defa Konya'ya bakar, içten bir "ah!" çeker. Bu ah ve inilti yamaçlarda yankılanır. Başlar Konya'ya çevrilir çevrilmez, "gelinle birlikte oldukları yerde taş kesilirler."[140]

Deli Ali Kayası:

Bozkır ilçesinin Karacahisar çevresinde Deli Ali Kayası adlı kayanın efsânesi şöyledir. Deli Ali'nin köyde hırsızlık yapıp bedduaya uğraması ve taş kesilmesi söylentisinden ibarettir. Yüksek bir tepe üzerinde bulunan ve insana benzeyen bu kaya da taşlaşmış insan hikâyesindendir.[141]

İvriz Kabartması:

Konya'nın 165 km. güneydoğusunda M.Ö. VIII. yüzyıldan kalma bir Hitit kabartması olan ve "halk arasında bereket ilâhı diye sayılan İvriz kabartması"nda bir takım kuvvetler bulunduğu sanılır. İvriz kabartmasının "yanından *Peygamber Pınarı* diye bir su geçer. Bu su beyaz aktığı senelerde halk tarafından bu ilâha kurbanlar kesilir ki suyun beyaz akması, İvriz ilâhının gazaba geldiğine" bir işaret sayılır.

II. Cihan Savaşı zamanında yanlışlıkla bu kabartmaya bir jandarma erinin ateş edişi ve kurşunun burundan küçük bir parçayı yere düşürmesi üzerine halk, bu kırık parçaları hemen toplayıp, kutsal bir emânet gibi saklamayı bir vazife bilmiştir.[142]

140 Mehmet Önder, Anadolu Efsâneleri, Sf. 46.

141 M. Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 118.

142 M. Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 120.

Dr. Margarete Rienschneider, Die Welt der Hethiter, Stuttgart 1954, T. 45. Bereket ilâhı, bitki tanrısı denilişi sebebi, bazı yerlerde bereket ilâhlarının bereket boynuzu bulunur veya bir sıra memeleri vardır. Burada ise elinde üzüm salkımı ve başak demeti bulunmakta ve bereketi temsil etmektedir. İlâhın, tanrının lûtfu olan bu üzüm salkımı bereketi temsil eder.

KIRIKKALE

Hasandede Camiindeki KARATAŞ:

Ankara'ya demiryolu ile 30 kilometre olan Kırıkkale'nin, Hasandede'ye uzaklığı kara yolu ile 10-12 kilometre kadar bir mesafededir. Keskin ilçesine bağlıdır. Keskin'e uzaklığı 8-10 kilometre'dir. Bu köyde Hasandede ünlü bir ziyaretgâhtır.[143]

Hasandede köyünde bulunan Hasandede camiinin (yapılışı. H. 1014) Ön cephesinde dikkate değer *bir taş ziyaret edilmekte, el sürülmekte veya öpülmektedir.* Rengi, siyah, beyaz cilâlı mermere benzeyen bu taş parlak olup etrafı sarı bir madenî çerçeve içine alınmıştır. Camiin ön cephesinde olan kapının sol kısmında bulunan, duvarla bu kutsal taş aynı hizâda olup, yerden yüksekliği bir metreden biraz fazladır. (Resime bak,) Taş, 25-30 santimetre kadar uzunlukta, 15 santimetre kadar enlilikte, dikdörtgen şeklindedir. Bu taşı Hacer-i Esved'e benzetiyorlar. Taşı, Ali Akyürek'in dedesi Hacı Ömer Ağa'nın, Mekke'den cami yapılırken getirdiği anlatılıyor. Mekke civarındaki dağlarda bu vasıfta siyah, parlak taşlar olduğu başka kaynaklarda geçmekte ve yaptığımız inceleme de bunu teyid etmekte ise de, bir kısım ziyaretçiler sanki bunun Hacer-i Esved benzeri olduğuna inanıyorlar. Ancak bu taş ufak bir parça olsaydı, ondan Karmatlılar zamanında koparıldığı iddia edilebilirdi. Halbuki Hacer-i Esved, zâten aslında bundan biraz daha büyükcedir.

KIRŞEHİR (Mucur): Ve NEVŞEHİR (Hacıbektaş):

Türbeler ve Taş:

Veysel Arseven, Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar, makalesinde türbelerde taşın rolüne işaret ediyor.[144] Türbeden taş almak veya mezar taşına taş yapıştırmağa çalışmak mutâd ilgidir.

143 Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma, 1958. Sf. 110. Doktora Tezi. Ayrıca müteakip yıllarda Taşla ilgili olarak tarafımızdan incelemeler yapılmıştır. (Resimler)

Hasandede köyü ve Hasandede hakkında: Kumahmetoğlu'nun 1944 yılında Ülkü'de yayınladığı makalesi ile gene, Kumahmetoğlu Naci, Anadolu Etnolojisi ve Etnografyası: Türkmen Baraklar- III, İş (dergisi), C. 14. Sa. 79, Sf. 56 – 57, İst. 1948.

Enver Behnan Şapolyo; Etnolojik Köy Araştırmaları: Ankara'da Beydili Aşireti, Türk Yurdu, Yıl 1, Eylül 1954, Sa. 3 (236) Enver Behnan Şapolyo: Ankara Araştırmaları: Şair Hasan Dede, Türk Yurdu, Yıl 1, Sa. 4. (237) Ekim 1954.

144 Veysel Arseven: Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar: Âşık Paşa Türbesi, Türk Folklor Araştırmaları, C. 4. Sa. 85.

Yastıklı Beşik: Ve Dilek Taşı:

Âşık Paşa türbesinin yakınındaki mezarlardan birisinde, *Yastıklı Beşik* şeklinde bir taş bulunmakta olup, çocukları yaşamıyan anneler, evlâtlarını bu taş üzerine yatırırlarsa, çocuğun ömürlü olacağına inanırlar. Ayrıca gene türbenin ön tarafında *Dilek Taşı* denilen bir taş daha vardır. Bu taşla ilgili iki işlem görüyoruz. I–Bu taşın yanında üç kulhüvallahü (İhlâs Sûresi) ve Fâtiha sûresi okunuyor, taşın üzerine çıkılıyor, gözler yumuluyor; ondan sonra dilekte bulunuluyor. Şâyet dilek gerçekleşecekse taş mihveri etrafında dönermiş, gerçekleşmiyecekse dönmezmiş. II- Yahut aynı dilek taşına dileğim gerçekleşecekse taş yapışsın diyerek taş yapıştırılmak istenilirmiş.[145]

Âşık paşa türbesi bilhassa taş yönünden de dikkati çekmektedir. Taşa kutsallık atfetmeyi bilhassa Hacı Bektaş türbesi münasebetiyle etraflıca göreceğiz.

Hacıbektaş Taşı: Ve Hacıbektaş'la ilgili Taşlar: Kerâmetler: Teslim Taşı:

Cemal Bardakçı, "Anadolu'da bir kısım Türkler boyunlarında Hacı Bektaş taşından bir ufak parça taşırlar. Bu taş herhalde (Kutlu Dağ)a işârettir. Ve bu menkibelerin Türklerin tahteşşuurlarında yaşamakta olduğunun delilidir." [146] diyor. Gene aynı zat "Kızılbaşlar" bahsinde, Kızılbaşlar üzerinde bilgi toplayan ve Türk kızılbaşlarının dağa, *taşa*, ağaca tapınırcasına verdikleri önemi ve bunun Şamanlıktan, naturizm-tabiata tapma inancının kalıntıları olduğunu söylemektedir.[147]

Bektaşilerin taşa verdikleri anlam ve önem Kırşehir kitabında da belirtilmektedir.[148]

Abdülkadir İnan, Gaziantep'teki Âlevîlerden bahsederken, *Bektaşi taşına* nasıl saygı gösterildiğin de kaydediyor.[149]

Bektaşilik her nekadar resmen, tarikat olarak Türkiye'de yasak edilmişse de ona dâir gelenekler, fıkralar, hikâyeler, efsâneler.. devam ettirilmiştir. Alevilikte de birçok inanış süregelmekte, bilhassa Hacı Bektaşı Veli'nin Hayatı, ile ilgili kitaplar anlatılmakta, okunmakta ve ona inanılmaktadır. Bu itibarla bu gibi kitaplardaki taşla ilgili inançları gözden geçirmek faydalı olacaktır, sanıyoruz.

145 Yukardaki Kaynak. Sf. 1355.

146 Eski Vali Cemal Bardakçı; Anadolu İsyanları, İst. 1940, Koşgun Basımevi, Sf. 80.

147 Yukardaki eser, Sf. 54.

148 Kırşehir, 1925, Sf. 5.

149 Abdülkadir İnan, Gazi Antep'te Alevîler ve Muhtelif İnanmalar, H. B. H. C. 10. Sa.110.

Beştaş ve Taşlaştırma, Taşı Hamur Yapma ve Yürüyen Kaya:

Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli' kitabında[150], taşla ilgili birtakım kerâmetler önemle ve başkaları üzerinde yaptığı etkiyle anlatılıyor:" Beş Taşın Dile Gelmesi" başlığı altında "Rivâyettir ki: Sultan Hacı Bektaş Veli Kaddesallahu sırrehülaziz beş taşı dile getirüp şahadet verdiğini beyan eder."[151] Taşların bir iş hususunda (öküzleri gözlemek, gütmek) tanıklığı şöyle oluyor: Hünkâr diye bahsedilen Hacı Bektaşı Veli konuşuyor:"-Ey Beştaş tanık olun, tâ kim ihtiyaç vaktinde şehadet veresiz."... Sonra" Hazreti Hünkâr'ın dediği inkâr edilince topluluğa Hazreti Hünkâr eyitti: -Gelin cemaat şahitlerim katına varalım, dedi. Siz dahi şahitlerimi dinlen, dedi.

-Kanı şahitlerin, dediler. Hünkâr ululuğu dahi ol Beştaşı gösteriverdi: -İşte şahitlerim bunlardır. dedi. Eyittiler: -Bunlar hod birer kuru taşlardır. Bunlar nice şehadet eder, dediler. Hünkâr ululuğu ol Beştaştan yana dönüp eyitti: -Ey Beştaş, hak izni ile hak için mutlaka gelin. Olan vakaya doğru şehadet edin, dedi. Hünkâr ululuğu öyle deyicek ol taşın beşi de bir uğurdan Allahın izni ile Hünkâr ululuğunun velâyetiyle nutka gelip beşi dahi hep bir ağızdan aynı zamanda eyittiler: -Biz şahidiz, şahadet dahi ederiz."[152] Bu kerâmet üzerine halk gelip" Hünkâr ululuğunun ayağının târabına döküldüler."

Hâlep yazmasında, bu, şu katma da (*taş yapma, taşlaştırma*) gibi olaylar bakımından örnek bir ifade ve inancı göstermektedir: "Çünkü ol vakit, naip ve cemaat cümle Hazreti Hünkâr'dan bu velâyeti müşahede ettiler ise de naip efendi *sihre hamledip* şahitleri kabul etmediğinden dolayı cenabı hünkâr "*Taş ol*" deyü naibe buyurduğu halde taş olup kaldı ise de bilâhare mürur zaman edip bir hâmile hâtun oradan geçer iken korkup hamlini vaz eylediği cihetle ol *taş olan kadıyı ol vakit defnettiler. Bâdehu yerine taştan* adam suretinde mâmûl bir adam yapıp bıraktılar. Hâlâ öyledir."[153]

150 Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli (Hacı Bekteş Veli'nin Hayatı): Hazırlıyan ve yayınlayan S. Aytekin, Ankara Emek Basım- Yayınevi, İki Kitap. (Ali Çelebi tarafından yazılan H. 1034 t. li yazma ile, Ali Çelebi nüshasında bulunmayan bazı parçalar Halep (Halepte Sultan Baba Bayram tekkesindeki yazma nüshasından alma).

151 Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli, Birinci Kitap. Sf. 88.

"Cümle erenlere hayretindir baş
Yürü dedi taşa yürüdü beş taş
Pîrim üstadım yâ Hazret-i Bektaş
Zâhirde bâtında sen imdâd eyle."

(Pîr Sultan Abdal, Yeni İstanbul, 9 Kasım 1964.)

152 Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli, Birinci Kitap, Sf. 90, 91.

153 Aynı kitap, Sf, 91. (x) Not.

Gene Hacı Bektaş bir yapı esnasında balçıkları yuğurur, düzler, nihayet yapıya engel olan büyük bir kaya üzerinde kerâmet gösterir. Bir zat Hacı Bektaş'a "Amma hal eri ve velâyet ve kerâmet ıssı olmak budur ki *şol kaya üzerine çıkasın, ayaklıyasın ve düzlüyesin. Balçık kazar gibi anı yoğurasın.* Ayağın ve dizlerin izleri ol taşta belli ola. Biz dahi seni muhakkak velâyet eri bilip şüpheyi giderüp imdengerü sana cânı gönülden muhibbi mürid oluruz, dedi." Bu söz üzerine "Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş Veli Kaddesallahu sırehülaziz ol şahsın işâret eylediği kayanın üzerine çıktı. Dizleri ile ol kayayı dizledi. Ve ayakları ile aykaladı. Şöylekim, dizledi ki, dizleri ve ayakları şol hamir gömülür gibi gömüldü, iz eyledi. Dahi bugünedek meşhur ve muayyendir. Adına Hamur Kaya derler."[154] Bundan sonra, bu keramet karşısında bunu gören onun ayağına kapanır, köy halkı da duyup gelir." elini öpüp ayağına yüz sür" erler "duasını ve himmetini al"ırlar. Bu bölümü gene bir taşla ilgili kerâmeti takip ediyor. Bir taşı bıçakla"hıyar "doğrar gibi doğruyor" O bıçak taşı hıyar keser gibi iki dildi. Ol kişi anı gördü. Hazreti Hünkâr ululuğunun elini öptü. Ayaklarına düştü. *Şimdi oturdukları taş ol kesip devirdikleri kaya ikisi dahi Akkapı'nın dışarı yanında durur.* Erenleri ziyaret edenler anı dahi ziyaret ederler."[155] Bu bölümü "*Buğday ve Mercimeğin Taş oluşu*" bahsi takib ediyor. *Burada da Hacı Bektaş Veli, buğday ve mercimeği taş yapıyor.*"[156]

Yürüyen Kaya bahsi de kitapta önemle yer alıyor. Hacı Bektaş'ın ününü kerâmetlerini duyan Akşehir'deki bir zat (Seyyid Mahmud Hayranî) bir arslana biniyor, üçyüz mollası dervişle birliktedir. Bir yılanı da eline kamçı olarak alıp, Hacı Bektaşı görmek üzere yola çıkıyor. Hacı Bektaş'a (Aliler Sırtına) yaklaşınca durumu haber veriyorlar. Hacı Bektaşı Veli: "–O gelen kimse canlıya binüp gelmiş. Biz cansıza binelim, dedi." "*Kızılca Halvet yakınında bir Kızıl Kaya var idi. Şöyle bir dam dıvarı gibi büyük kaya idi. Filhal ol kayanın üzerine bindi: –Ey kayacık, Allahın izni ile ol gelen erenlerden yana revan olgıl, dediler. Hemen ol kaya şol kuş uçar gibi gürleyip Aliler Sırtına doğru revan oldu. Hem nefsül emirde ol kayanın şimdiki halde* başı kuşa benzer."[157] Arslan üzerindeki Seyyid Mahmudu Hayrânî, bu durumu görünce "Er nazarına küstahâne gelmişiz" diyerek "kayanın şimdiki olduğu yer" de buluşuyorlar. O, arslandan iniyor, yılanı koyuveriyor.

154 Aynı kitap, Sf. 95, 96.
155 Birinci Kitap. Sf. 96 ve İkinci Kitap Sf 97.
156 İkinci Kitap, Sf. 97 – 99.
157 Aynı kitap. C. 2. Sf. 149 – 153. (Sf. 151)

Hacı Bektaş "*Kaya dur*" diyor." Tekke'ye yakın kaya dahi durdu. Kendüleri dahi kayadan aşağı tekkeye" iniyorlar. 300 derviş ayaklarına kapanıyor. (Tekke Kaya)nın önünde toplantı oluyor, konuşup görüşüyorlar.[158]

Bu adları geçen taşların bulunduğu yerler hakkında, Halim Baki Kunter'in verdiği bilgi, bu gibi inançların nasıl halk arasına yerleşip yayıldığına bir örnek teşkil etmektedir. "*Hacı Bektaşı Veli'ye tanıklık ettiği söylenen Beştaşlar Mucur'dan gelirken kasabaya* 10 *kilometre mesafededir. Çatkaya, kasabanın hemen kenarındadır. Loğtaşı ile Hiyartaşı Pirin türbesine girerken kapının solunda ve sağında durmaktadır. Hamurkaya kasabanın kuzey tarafında, Atkaya da güney cihetindedir.*"... "Taş kesilmiş buğday ve mercimekler'in çıktığı yer harmanların yanındadır."[159]

İşâret Taşları: At Taşı:

Bektaşilikteki taşın önemini, Kırşehir çevresindeki taşla ilgili yerlerin değerini yukardaki açıklamalarımız bir defa daha göstermiş bulunmaktadır. Bir kısım halk arasında taşın önemli mevkii hakkında, Hacı Bektaş türbesini onarmakla görevli Mimar Hikmet, Bektaşilik ve Son Bektaşiler, adlı, bir seyahat ve gözlem yazısında dikkate değer bilgi sunuyor: "Üç günümüz yollarda geçmişti. Dördüncü gün Mucur'dan çıkmış ve epeyce ilerlemiştik. Arabacım manevî bir hissin verdiği heyecanla ağzını şapırdatarak: İşte işâret taşları, dedi. Baktım; fırtınadan, yağmurdan etrafındaki toprakları açılmış üç dört sivri taş. Arabacıya sordum: -Nedir bu işaret taşları?

Arabacım saf bir adamdı. "Himmetleri hazır olsun" diye söze başladı. Dedi ki: -Kara Höyük nahiyesine nahiyesine yaklaşıyoruz. Yani Hacı Bektdş köyüne (hâlen kaza). Vaktiyle Hazreti Bektaş Veli bir Horoz üstüne binmiş ve elindeki yılan kamçısını kullanarak buraya kadar gelmiş. Kara Höyüklülere kendisinin veli olduğunu söylemiş. Fakat bir türlü inandıramamış; o zaman, ben Size veli olduğumu isbat edeyim, demiş. *ve taşlara işaret edince berai* tasdik yürüyüp gelmeğe başlamışlar. O zaman ahali Hazreti Bektaş'ın veli olduğuna inanmışlar...

158 Aynı kitap. Sf. 152.

159 Halim Baki Kunter: Kırkbudak Hacıbektaş İncelemelerine Giriş, Ankara 1951. 11. Erkek Sanat Enstitüsü Matbaacılık Bölümü, Sf. 47.

Bu güzel hikâyeyi dinledim. Dedim ki: -Ahmet Ağa! Hepsi iyi, kırbacı da âlâ. Fakat bu koca Bektaş Veliyi horoza nasıl bindirdin? Ahmet bir iki dakika düşündü, kaşlarını çattı ve dedi ki: -Ey Efendi! Kimbilir o devirlerde ne büyük horozlar vardı.."[160]

Mimar Hikmet, bu gibi taşların "Hacı Bektaş köyünde" ilçesinde de çok fazla olduğunu söylüyor ve "Meselâ Tekke civarında etrafına müdevver bir duvar çekilmiş yerli bir taş vardır. Bunun ismi *At Taşı dır*. Hazreti *Bektaş bu taşa binmiş* de Rum'a sefer eylemiş! Bunu Muhtar Baba'dan dinlerken sordum: -Baba Erenler Siz de kalkıp şu mübârek pîrinizi bir türlü beygire bindiremediniz. Veli dediğiniz bu zat kâh horoza biner, kâh tâşa bazan da kurbağaya.. Baba, düşündü, dedi ki: -Hazret, beygire herkes biner. *Sen de, ben de. Asıl mârifet horoza, taşa binmeli. Bu işteki kerâmete inanmıyorsan gel Sen de bin şu taşa, bak gider mi?*"[161]

Tılsım Taşı: TESLİMTAŞI:

Mimar Hikmet bu konuda şu bilgiyi veriyor: Bektaşilikte önemli bir yeri olan ve bektaşi babalarının "tılsım taşı takılı meşin kemer bağ" ladıkları,[162] birçok babaların (Bektaşi) boyunlarında gerdanlık gibi yuvarlağa yakın köşeli (yumurta büyüklüğünde) (tılsım taşını) taşıdıkları herkesce bilinen bir gerçektir.[163] Bu taş, teslim taşı dır.

Tahir Harîmi Balcıoğlu, önceki bölümde gördüğümüz, (Kut taş)ın, en son şeklinin Bektaşiliğin geleneğiyle bir birlik gösterdiğini ve "Bektaşilerin (Teslim Taşı) diye takdis ettikleri ve boyunlarına taktıkları taşın ilk kökleri 'nin tâ (Tevrat)a kadar dayanmakta olduğu'nu ileri sürüyor ve "Türkler tarafından millîleştirilen bu tarîkatın (Bektaşilik) Turanî ananelere mahsus birçok eşkâli vardır. Bektaşiliğin remzî bir mahiyet verdiği teslim taşı hakkındaki telâkkiyatı başka bir şekilde rivayet edilmektedir. (Beni İsrail Tih sahrasında susuz kaldıkları zaman

160 Mimar Hikmet, Bektaşilik ve Son Bektaşiler, Türk Yurdu, Sa. 6- 200. Haziran 1928, Sf. 16 - 17.

161 Aynı yazı. Sf. 22, 23.

162 Aynı yazı. Sf. 24. ve bu sayfayı müteakip Bektaşi babalarının (Tılsım taşı=Teslim taşı, kuşanmış fotoğrafları vardır. Bu gibi bektaşiliğe dair kutsal tanınmış eşyaların çoğu Ankara Etnoğrafya müzesinde bulunmaktadır.

163 Besim Atalay: Bektaşilik ve Edebiyatı, İs. 1340, Matbaai Âmire (Bektaşi taşı=teslim taşı, boyuna asılmış "baba"nın resmi kapak ve iç sayfada) Köprülüzade Mehmet Fuat (Prof. F. Köprülü): Bektaşiliğin Menşeleri, Türk Yurdu, C. 2. Sa. 8, 14. Yıl., Mayıs 1341, Sf. 121 - 140.

Fuat Köprülü; Bektaş Hacı Bektaş Veli, İslâm Ansiklopedisi, C. 2. Sf. 461 - 464. Cemal Bardakçı: Alevîlik, Ahilik, Bektaşilik, Ankara 1950, İkinci Basım, Ankara Yeni Matbaa.

Hazreti Musa *bir taşa mûcizeli âsasını vurdu. On iki kabilîye ait on iki çeşme aktı.* Bahri Ahmer'den geçerlerken de aynı vaziyet hâsıl oldu.) Bektaşilikteki teslim taşında on iki zaviye, bu hadîseye işâretmiş ve Beni israil Hazreti Musa'ya teslim olarak denize girdikleri gibi, Bektaşiliğe intisap eden bir can da aynı teslimiyeti göstermekle mükelleftir. Bu oniki zaviye oniki imamı mâsuma da delâlet etmekteymiş. Velhasıl bu taşın kudsiyeti İslâmî mahiyette de hâlâ yaşamak"ta demektedir.[164]

Batılı kaynaklardan dervişler, tasavvuf v.b. konulardaki kitaplarda Teslim Taşı da yer almaktadır. Bektaşilerin kutsal saydıkları eşyalar, Külâh (tac), hırka, kemer, iki çakı, bir çanta ve bir de Teslim Taşı zikredilmektedir. Babaların göğsünde, boyununda bir madalya gibi asılı duran bu 12 köşeli taşın, 12 imamı sembolize ettiği belirtiliyor ve "Bu taş *Ürgüp civarında bulunan bir nevi taştan îmal olununr "deniliyor.*[165]

Kırşehir ve Nevşehir de müştereken geçen taşla ilgili inançları birlikte gözden geçirdikten sonra Nevşehir'deki taşla ilgili diğer iki inanca geçeceğiz.

Taş ve Fal:

Eski İlk Öğretim Müfettişlerinden Ali Rıza (Yalgın), Resim Öğretmeni Yaşar'dan aldığı bilgiye dayanarak "Kahveci dağının" "güney silsilesinde bulunan kaya şûbesine memleketin bazı kadınları"nın "talihlerini denemeğe git"tiklerini, "arzu ettikleri murada ereceklerine" inandıklarını 8.5.1927 tarihli incelemesinde tesbit etmiştir.[166]

Taş Kesilme:

Nevşehir Sulusaray köyünde birisi, harman yığıp savuran bir çiftçiden, biraz buğday istiyor. Çiftçi azarlıyarak kovuyor. Buğday isteyen aslında Hızır iken, dilenci şeklinde, çiftçiyi sınamış ve cimri çiftçiye "Mâdemki sen bana buğday vermiyorsun, sen de şuracıkta taş kesil" demiş, o da elinde yabasıyle taş kesilmiş. Tipik taş kesilme söylentileri ile benzerlik gösteriyor.

164 Tahir Harimi Balcıoğlu, Tarihte Edremit Şehri, Edremit Halkevi Yayımlarından 1, Balıkesir 1937, Balıkesir Vilâyet Matbaası, Sf. 76, 77. 78.

165 (İstanbul Rum Patrikhanesi Büyük Hatibi ve Kuddus Rum Patrikhanesi, Büyük Loğofeti ve Berlin Eksi Eserler Enstitüsü Fahrî Âzasından VI. Mirmiro oğlu, Dervişler, Atina 1940) Sf. 99.

166 A. Rıza (Yalgın) Anadolu'da Sihirli Taşlar, Atsız (Mecmua), 15 Nisan 1932, Sa. 12. Sf. 299 - 300. Aynı makale az değişikliklerle: H. B. H. C. 3, Sa. 28. 15 Ey. 1933. Sf 97 - 98.

At Kaya, Beştaş ve Hacıbektaş Taşlarının Günümüzdeki Durumu:

Hacıbektaş Kaymakamı Ferit Ünal, "Hacıbektaş İlcesinin Turistik Önemi" hakkında 1964 yılında yayınlanan makalesinde, *At Kaya*'nın Hacı Bektaş Velî türbesinin 350 metre güneyindeki mevkiine işâretle, Bektaşi menkibelerinde adın önemle geçtiğini tekrarladıktan sonra, at şekline az benzediğini ve Bektaşilerin, Hacı Bektaş Velî'nin kerâmet göstererek, kayanın üzerine binip yürüttüğünü ve "kayayı kutsal say"dıklarını belirtiyor.[167]

Önce Hacı Bektaşı Velî, sonra Bektaşi dervişlerin, *kaya içinde* 40 gün inzîvaya, perhize çekilişlerine (Sf. 17) ve bu yerin de önemli olduğuna işâretten sonra, Kasabaya 5 kilometre mesafede, Çivril köyü civarında bulunan, *Beş Taş* mevkiini, çevrede başka hiçbir taşa rastlanmamasına rağmen "bir sathı mâil üzerinde büyük cesâmette bulunan Beş Taş"ın Bektaşi menkibelerinde süregelip önemli yer aldığına ve Bektaşilerce kutsal sayıldığına değinerek, bunların jeolojik bakımdan inceleme konusu olduğuna dikkati çekiyor.(Sf. 18)

Hacıbektaş Taşı için de, bu taşın "sarıca, yarı şeffaf bir nevi kalker taşı" olduğunu, "Nâdiren beyaz dalgalı, süt rengi, koyulu açıklı kahverengi ve yeşil renkleri de bulun"duğunu, birçok imâlâthanelerde işlenen bu taşın çok rağbet gördüğünü belirtiyor. (Sf. 18)

Hacı Bektaş'la ilgili bu taşlar günümüzde de büyük ilgi görmekte, ziyarete veya seyre vesile olmaktadır. (Resimlere bak.)

MALATYA

Öküz başı denilen beyaz Taş:

Prof. Şerafeddin Yaltkaya, Malatya'ya "iki merhale mesafedeki (Öküz Başı) denilen beyaz taştan dahi *Elcezire gâzileri kendilerini* sevmeleri ve kendilerinden başka kimselere bakmamaları için alırlar ve eşlerine götürürler."diyor. Bu olayı "Kâbil'den iki merhale mesafede bulunan beyaz bir taştaki hassadan "faydalanmak üzere kendileri ve eşleri için bıçaklarıyle koparmağa çalışması vesilesiyle kaydediyor.[168]

167 Hacıbektaş Kaymakamı Ferit Ünal, Hacıbektaş İlçesinin Turistik Önemi, Karahöyük (dergisi), Hacı Bektaş Kültür, Kalkınma ve Yardım Derneği Yayını, Yıl 1. Sa. 2. 1 Ağustos 1964. Sf. 4, II, 15, 17, 18.

168 O. Prof. M. Şerafeddin Yaltkaya, Ebû-Reyhan'ın Bir Kitabı, 5. Cilt, Türkiyat Mecmuasından Ayrı Basım, Sf. 23.

Taşla ilgili bir inancın Türkiye' dışında bile olsa, o faydasından Türkiye'-de de faydalanmak gibi bir maksadı göstermesi ve bu türlü inançların birbirine benzerliklerinden milletlerarası bir durum ve ilgiye yönelebilmesi bakımından bir örnek teşkil edebiliyor.

MANİSA

Yağmur Duası ve Taş: Havuza Koyma:

M. Nuri Erensoy, Yağmur yağması dileği yle, Soma'da dualarla ders kıyısından taş toplandığını, bunların bir çuvla konulduğunu sonra cami havuzu içerisine bırakıldığını, mahallelerden toplanan un, yağ, ve şekerle lokma yapılıp yolculara dağıtıldığını, buna benzer bir âdetin daha önce Rumlar arasında da olduğunu, onların da bir azizin türbesi yakınında lokma yapıp dağıttıklarını, yağmur dileğinde bulunduklarını anlatıyor.[169]

Ziyaret Edilip Öpülen, El Sürülen Taş:

Manisa çevresinde Karaca Ahmet'e ait olan 3 türbenin de ziyâret edildiği[170] anlaşılıyor. Naci Kum, bu hususta dikkate değer bilgi veriyor: "Duvar'da, renkli, küçük somaki mermere sanki bir sağ el pençesi basılmış da, taş yumuşak bir madde iken bu pençe taşa gömülmüş ve derin parmak izleri orada kalmış gibi görünen mücellâ bir parçası vardır. Türbenin içinde ve yerden bir buçuk metre yükseklikte duvarda, sıvaların arasında mevzu olan bu taş: Karaca Ahmet Sultan'ın sağ pençesinin kerâmetli kalıbıdır. Hacer'ül esved gibi ziyaret edilip, yüz sürülüp öpülen bir pençe izi de hastalara şifâ, dertlilere devâ mübarek bir şeydir."[171]

Ağlıyan Taş Kadın:

Şehir yakınında, "Niobe" veya "Ağlıyan Taş Kadın" adında bir kaya heykel geniş şöhret yapmıştır. Mitolojinin verdiği bilgiye göre, "Kıraliçe Niobe, Apollon ve Artemis tarafından çocukları oklarla öl-

169 M. Nuri Erensoy: Soma'da Yağmur Duası, H. B. H. C. 9. Sf. 108. (Bu bilgi 1929 yılında derlenmiş)

170 Ş. Sami, Kamus'ul-Alâm, C. 5, Sf. 3623.

171 Naci Kum: Karaca Ahmetler Hakkında İncelemeler, Düşünceler, Türk Folklor Araştırmalar (dergisi), C. 4. Sa. 94, Mayıs 1957. Bu yazısında Naci Kum şu kaynağı zikrediyor: M. Çağatay Uluçay, Saruhan Oğullarına ve Eserlerine Dair Vesikalar, Sa. 139 - 140.

dürülürken yaralanır. Çocuklarının ölümü ve yaralarının acısı Niobe'yi perişan eder. Feryat edip, inlemeye başlar. Tanrılar tanrısı Zeus onun bu haline acır ve Niobe'yi taş haline getirir." Bu iri bir insan kafası ve uzun saçlara benzeyen, genel şekliyle insanı andıran kayanın yüzünde su sızıntıları eksik olmamakta ve bu akış Niobe'nin (Ağlıyan Kız) göz yaşlarına benzetilmektedir. Burada rüzgârın yankılanışı da onun iniltisi olarak görülmektedir: Hâlen Ziyaret edilmekte, ilgi görmektedir.[172]

Şeytan Taşı:

Kulâ'da Emir Hamamlarına giderken -gidiş istikametinde, "Gediz ırmağına yakın bir yerde (Çayın başlangıcında) ŞEYTAN TAŞI adı verilen bir taş bulunuyor. Hemen herkes orada 3 taş atıyor. Atılmazsa, "hamamlara şifâya gidenler şifâ göremezmiş. Şeytan engel olurmuş." Orada, yamaçta birkaç metre yüksekliğinde bir taş yığını mevcuttur. Taş atanlar, oraya atıyorlar.

Delikli Taş:

Alaşehir, Ahmet Ağa köyünde bir, bir buçuk metre kadar büyüklükte bir taşın, ufak deliğinden çocuk sokulup öteye geçiriliyor. Bu işlem, şifâ temini, huysuzluğun veya öksürüğün giderilmesi için yapılıyor. Para'da atılıyor. Fakat atılan bu parayı kimse almıyor.[173]

Manisa'da da diğer şehirlerdeki gibi bazı insanların bu gibi taşlara ilgi gösterdikleri anlaşılıyor.[174]

MARDİN

Yağmur Duası Ve Taş:

Savur'da, Önce Yağmur duasına hazırlık yapılıyor, haberleşiliyor v.b. Yağmur duasına topluca gidilirken, eski elbiseler ters giyiliyor.

172 Hayat Türkiye Ansiklopedisi, İstanbul 1963, Manisa. Sf. 312.

173 Öğretmen Mehmet Bahçeci'den derlenmiştir.

174 İbrahim Gökçen'in Manisa Saraçlarının Pîri'nin Veyselkaranî olduğuna dair verdiği bilgi dikkati çekici ve yurt dışındaki taşla ilgili bir inanca dair hikâyenin Türkiye'ye geçişi hakkında tipik bir örnektir: "Vaktiyle Osmanlı Ordusunda askerlikle Yemen'e gitmiş olan Saraçlardan derlediğim malûmata göre, Yemen vilâyetinde Zibid kalesine bir çeyrek mesafede, bu zatın türbesi bulunmaktaymış. Sandukanın başında, yuvarlak, karpuz şeklinde, zümrüt gibi yeşil bir taş bulunurmuş. Buraya ağrısı, sızısı olanlar gelir ve türbedar da bu taşı hastanın sırtında yuvarlarmış."

İbrahim Gökçen, XVI. ve XVII. yüzyıl vesikalarına göre Manisa'da Deri Sanatları Tarihi Üzerinde Bir Araştırma, Manisa Halkevi Yayınlarından Sa.: XII, İstanbul 1945, Mârifet Basımevi, Sf. 46, 47.

Çobanlar da sürülerle kafileye katılıyor. Yağmur duası için 7 bin ufak taş toplanılıyor[175], her taşın üzerine "Lâ yünezilil gayre min bâdi mekânetü ve yenşiru rahmetihi ve hüvel veliyül Hamit"[176] âyeti kerimesi okunur. *Allahın korkusundan taşlara okuyoruz*, denir. Okuma bittikten sonra yedi bin taş suya atılarak ıslatılır. Bunu müteakip yağmur yağması için tekrar dua edilir. "Halk bu taşlara Kur'an okunmasından cedlerinin çok fayda gördüğüne ve bu cihetle bu âdeti bırakmadıklarına kuvvetle inanır."[177]

İslâmî yönünü teşkil eden dua ve Âyeti kerime okumak , onun anlamını kavramaktan ziyade bir âdet durumunda oluşundandır.

Ankara'nın Bayındır Köyündeki, yağmur duası münasebetiyle bunun türkçeye çevrilmişini kaydetmiştik. Burada yağmuru yağdıran Allah'a övüş ve ona hamdedişle, ondan yağmur bekleyişin ifadesini bulmuş oluyoruz.

MERSİN

Yağmur Duası: Taş:

Burhanettin Çete, Yağmur duaları: Mersin'in Tepe Köyü'nde Dodu âdeti, hakkında bilgi vermekle beraber taş üzerinde etraflıca durmamıştır.[178] Halbuki diğer davranışlar yanında yer yer taş toplama, taşın suya konuluşu olayları da görülmektedir.

MUĞLA

Taş Üstüne Yatırma:

Yaramaz çocuklar uslandırılmak için, Kazancı Dede'nin mezarının yanında bulunmakta olan *bir taşın üzerine yatırılıyor.*

MUŞ

Öpülen, Köşker Baba'nın Taşı:

Varto'nun kuzeybatısında, merkeze 3 saat mesafede Köşker Köyü üzerin de, Köşker Baba tepesinde şehit erenlerden bilinen Köşker

175 O. S. Adal: Türk Halkbilgisi Derneği Anketine Cevamlar: Savur'da Yağmur Duası,, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 141. Nisan 1961.

176 Bu âyet şöyledir: "Ve huvellezi yünezzibül gayse min badi makanatu ve yenşuru rahmetehu ve huvel veliyül hamit." Şûra, 28.

177 O. S. Adal'ın yukardaki yazısı.

178 Burhanettin Çete: Yağmur Duaları: Mersin'in Tepe Köyünde Dodu, T. F. A. C. 3. Sa. 67.

Baba çok önemli bir ziyaretgâh olup, burayı ziyarete gidenler "ilk önce yüreklerinde saklı olan dileklerini makberin taşını öperek şehide söyler" dua eder, sonra o çevrede neşeli bir gün geçirirler.[179]

SAMSUN

Taş Yapıştırma:

Ziyaret yerleri içinde, niyetin olup olmıyacağını anlamak üzere taş yapıştırma işlemi olan Kılıç Dede, Kılıç Dede mahallesinde, Samsun İstasyonu'nun arka taraflarında, Irmak caddesinde, 19 Mayıs İlkokulu yanındadır. Burada mum yakma ve tekrar adamadan başka taş yapıştırmanın rağbette olduğu görülüyor. Dileğin olup olmıyacağı taşla anlaşılmak isteniliyor.

Lâdik'te Seyit Ahmeti Kebîr ve Yanındaki Taş:

Yük. Ziraat Müh. Asistan Orhan Arslan'ın bildirdiğine göre, Peygamber soyundan sayılan Seyit Ahmet-i Kebîr türbesinin içinde duvara bitişik bir taşa, adağa gelenler niyetlerinin olup olmıyacağını oraya taş yapıştırarak deniyorlar. Üstü kapalı türbeler içinde, yerde bulunan ufak taşları bu maksatla kullanıyorlar.

SEYHAN

Taş üzerine yemin:

Seyhan, Mersin ve çevredeki dağları gezen, Türkmen oymaklarını inceleyen Ali Rıza Yalgın, yaptığı araştırmalar arasında o zamanlar 250 çadırlı ve 2000 nüfuslu olan, Bulgar dağında yaşayan Kulfallı Oymağı yürüklerinin geçim sıkıntılarını anlatmaları arasında yaşlı kadının üzgün ve acılı olarak aşağıdaki ifadeyle halini anlatması dikkati çekiyor: "–Efendi!.. Biz Türkük; yurdumuz obamız, enimiz (damga, alâmet) hepsi Türktür, amma bir karış toprağımız yok!... Bizi hiç düşünen yok mu? Taşa tüküreyim ki biz ölüyok!.."[180]

Ali Rıza Yalgın, verdiği notta: "Taşa tükürmek; bir nevi yemindir." diyor.[181] (Efsâneler) bahsinde ise "Taşa tükürdüm" deyip taşa

179 M. Şerif Fırat: Doğu İlleri ve Varto Tarihi, İstanbul 1948, Şaka Matbaası, Sf. 59.

180 Ali Rıza (Yalgın): Cenupta Türkmen Oymakları, Kısım - 11, Kitap Yazanlar Kooperatifi Yayını, Ankara 1933, Hakimiyeti Milliye Matbaası, Sf. 40.

181 Aynı eser, not xx, Sf. 40.

tükürmek ve sonra bir söz vermek, oymaklar arasında yemindir. Fakat umumî değildir."[182] demektedir.

Üç Taş Atmak Sûretiyle Yemin:

Kozan'da, Erzurum'da ve Doğu illerinin bazısında olduğu gibi, bazı şahıslara sözünün doğruluğunu isbat ettirmek üzere "eline üç taş verirler, fakat bu adam üç taş'ın üçünü birden atamaz, (doğru değilse), çünkü üç taş atanın karısı üç defa boş olur."[183]

Sözünün doğruluğunu bu şekilde denetlerler. Sözü doğru olan "üç taş atarak yemin eder."[184]

Çamaşırlarıyle Taş Olan Kadın:

Karaisalı ilçesinin Karsantı bucağına bağlı Toroslar da Karatepeli bölgesinde bir inceleme ve araştırma yapan Ali Rıza Yalgın, 300 metreden yüksek olan Ağnek dağındaki Kartal gölünün bir ziyaret yeri olduğunu, bu gölden şifa bulmak üzere dertlilerin ziyaret ettiklerini, bunun üzerinde herzaman kartal uçup, gölde çimdiğine inanıldığını söylüyor ve ziyaretçilerin "gölün başına çıkarak suyun içine bir iğne, bir demir veyahut bir para attıktan sonra bu suda çimip şifa bul"duklarını, bu Kartal gölü etrafındaki kayaların bir hikâyesi olduğunu anlatıyor: Gölde çamaşır yıkayan bir kadına, Hızır çok kirli elbiselerini, irinli gömleğini, kel başının terliğini, uzatarak: "Kızım şu üstlerimi yu!" diyor, fakat kadın, bu çok kirli durumdan iğrenerek reddedince, Hızır "Taş ol" diyor ve "kadın çamaşırlarıyle beraber taş" oluyor. Ona anlatan zat" Hâlâ gölün yanında taş olan çamaşırlar serili gibi durur."[185] diyor.

SİNOP

Taşı Belde Taşımak:

Türbeler, dedeler ziyaret edilip, türbe etrafında dönüşleri kaydeden Prof. Dr. Süheyl Ünver," oradan taş parçası, iplik gibi şeyler" alarak,

182 Aynı eser. Sf. 81.

183 Ali Rıza (Yalgın): Kozanlı Cin Yusufoğlu, H. B. H. Yıl: 3. Sa. 30, 15 Kasım 1933, Sf. 185.

184 Yukardaki kaynak.

185 Ali Rıza Yalgın; Toroslar'da Karatepeli Bölgesi- Yurt ve Etnografya-, Halkevi Yayınları, Kılavuz Kitaplar: XXVIII,Ankara 1950, Ankara Ulus Basımevi, Sf. 66.

bunların üstde bir yere dikilip belde taşındığını (çocuk dileği için), çocuk olunca yılına varmadan adağın yerine getirildiğini ve çocuğu da "artık mânen tekke'nin" malı sayıldığını anlatıyor.[186]

Satı Taşı:

Prof. Dr. Süheyl Ünver, makalesinde "Gerze'nin Şeyh Hüseyin köyünde Satı Taşı" adındaki bir taşı, çocuğu olmayan kadınların ziyaret ettiklerini "kız doğarsa Satı, erkek olursa Satılmış" denildiğini anlatıyor.[187]

Yılancık Taşı: Sarı Taş:

M. Şakir Ülkütaşır, Sinop'ta ve Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar, makalesinde Yılancık Taşı hakkında: "Yılancık: Tedavisi, umumiyetle ocaklı hocalara okutmak, muska almak ve taş yapıştırmak suretiyledir" diyor ve "...alınan bir miktar toprak"ın hastanın yılancıklı mahalline sürüleceği belirtildikten sonra "Bundan gayrı (Yılancık Taşı) denilen ve kırmızı keten bezinden okuya okuya parmağa bir ip yumağı yapılır. Bazan bu yumak kırk bir tane olmayıp yedişer veya beşer halkadan ibaret müteaddit yumaklar halinde ihzar olunur. *Çok itina ile hastalara emânet suretiyle verilen bir de taş mevcuttur. Bu taş hastanın mahalli mevfuna tatbik olunur. Yapışırsa yılancık, yapışmazsa başka bir hastalık olduğuna hükmolunur.* Şeyhin verdiği muska suyun içine atılır ve bu su da üç gün hastaya içirilir."[188]

M. Şakir Ülkütaşır, Sinop'ta Çocuğu Olmıyanların ve Yaşamıyanların Aldığı Tedbirler, adlı makalesinde *taştan*, Sarı taş'tan faydalanıldığını belirtiyor.[189]

SİVAS

Hızır Direk (Taş Sütun):

Ulucami sokağında Ulucami (Camii Kebîr) binası içerisinde, beşer altışar metre aralıklarla 50 den fazla, bir metre dılındaki taş sütunlar-

186 Prof. Dr. Süheyl Ünver: Türkiye'de Tıbbî Folklor Üzerine Rapor (Onuncu Arsıulusal Tıb Tarihi Kongresine Tebliğ edilmiştir. Madrit, Eylül 1935, H. B. H., Yıl 5, Sa. 56, Mayıs 1936, Sf. 120.

187 Aynı yazı. Sf. 120.

188 M. Şakir Ülkütaşır: Sinop'ta ve Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar, H. B. H. Yıl 4, Sa. 48, 9 Mayıs 1935, Sf. 299.

189 M. Şakir Ülkütaşır: Sinopta Çocuğu Olmıyanların ve Yaşamıyanların Aldığı Tedbirler, Çocuk Hakkında Muhtelif Âdetler ve İnanmalar, H. B. H., C. II, Sa. 124. Şubat 1942.

dan, Camie girişte en solda (baştan birinci (köşedeki) direğin, sütunun bazı kadınlar tarafından ziyaret edildiğini, 8.8.1961 günlü incelememizde, önce 80 yaşındaki İbrahim Ağa'dan aldığımız bilgiyi, gözlemle de tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu birer metre kenarlarındaki, dörtgen şeklindeki taş sütuna HIZIR DİREK adı veriliyor. Bu direkten 5 metre kadar ilerde camiin ilk penceresi var. Ziyaret edilen bu taş (direk), Hızır direği adını alıyor. Hastalar, devamlı başağrısı olanlar bu direğe geliyorlar.

Burada direk altında bir türbe olup olmadığını araştırdım, olumlu bir karşılık alamadım. Bu direğin mutlaka bir menkibesi olması gerektiğinden bunu da araştırdım. Ziyaretçiler âdet hâlinde bu taş sütunun ziyaret edildiğini, hakkında tarihî bir bilgileri olmadığını söylediler. Yalnız muratların, dileklerin, bunun karşısında yapılmasının, söylentilere göre çok olumlu sonuçlarını gördüklerinde israr ettiler. Bununla beraber buraya dair bir menkibe, bir efsâne olduğunu duymakla beraber açık ve seçik bir şekilde anlatamadılar. Daha çok denenmesindeki olumlu sonucun etkisiyle geldiklerini söylüyorlardı.

Niyet, Dilek Taşları:

Kadı Burhaneddin Mahallesinde Kadı Burhaneddin İlkokulu yakınlarında, tepe üstündeki, Kadı Burhaneddin türbesinde taşla ilgili işlem vardır. Önceleri üstü kapalı iken yıktırılan ve söylentiye göre, yıktıranların çok ıztırap çektikleri yerde, halen büyükçe, onarılmış-parmaklıkla çevrilmiş, Mezar üzerine ufak taşlar koymuşlar. Mum yakılmak âdeti de mevcut olan (dilek) bu mezarın yanına gelip , kadın erkek, çoluk çocuk niyet tutup taş yapıştırıyorlar. Taşlardan tutanlar, oradan yapışıp kalanlar mevcuttur. (Resime bak.)

Taş Yapıştırma:

Kayserikapı Mahallesinde Kadı Burhan sokağında, yakınında çeşme ve ağaçlar olan, 30-40 metre ötesinden Tünzürük çayı geçen, bir tümsek üzerinde üstü kapalı, ufak beton ve taş yapılı türbenin, içine girilerek baş uçtaki mezar taşına taş yapıştırılmış. Burada, *taş yapıştırma*, mum ve Yâsin ve Fatiha okuma gibi işlemler oluyor.

Pencereden Taş Atma:

Dikilitaş Mahallesinde, çıkmaz bir sokakta olup, halk arasında bu türbeye Güdük Minare (Dabaz Tekkesi) deniliyor. Dabaz, uyuz, çıban

gibi bir cilt hastalığının adı oluyor. Bu türbenin minaresi yok. Bu türbe yakınlarında da, diğer bazı türbe yakınlarında olduğu gibi bir tekke mevcuttur: Şeyh Recep Tekkesi.

Türbe içindeki taş mezar ziyaret ediliyor, mum adama ve yakılma, pencere tellerine bez bağlama yanında, *içeriye penceresinden ufak taş atma* âdeti var. (Dabaz) olan pencere önüne geliyor. Dua ediyor. *Okurken taşı atıp kaçıyor. Bu türbede daha çok taş atılıyor ve gelenlerin çoğunu da kadınlar teşkil ediyor.*

Taş atmak: Talihin taşta oluşu:

Yukarı Tekke (Eski Nakşibendi tekkesinin olduğu yer) namiyle maruf, Sivas'ın yüksek irtifada Akkaya semtinde, Sivası kuşbakışı gören bir yerde, hakkında tarihî bilgi mevcut olan, Abdülvehhap Gazi türbesi, Abdülvehhap Gazi Camii içinde bulunmaktadır. Üstü yeşil örtülü bir sandukadır.

Evlenmek dileğinde olan kızlar, fecir zamanı giderek, fecir zamanında: "Dalehim (Talihim) dağda mısın *taşta mısın*, su da mısın, çölde misin, nerede isen gelesin, bu gece beni bulasın! "diyorlar. Yandaki, üzerine küçük bez parçaları bağlanmış *pencereden içeriye küçük küçük (fasulye kadar) taşlar atılıyor.*

Rasgele Mezartaşlarına Taş Yapıştırma:

"Abdülvehhap Gazi Hazretleri" türbesinin arka kısmındaki pencerelere bir sıra bezler bağlandığı gibi, *çevredeki mezarlıkta bulunan bazı mezar taşlarına* rasgele muradım olacak mı diye taş yapıştırılıyor. Oradaki caminin hocasından bunlar hakkında bilgi edinmek istediğimde: "Bunlar hurâfat, kocakarı aklıdır" diyerek tenkit etti. *Birtakım hikâyelerle gelindiğini söylemekle yetindi.*

Taş Delik:

Ali Babayı Kebir denilen önceleri tekke olan, camiin içinde bir türbe mevcut,. Bu yerin 5 metre kadar ötesinde, dışarda, ufak ve ortası delikli taş olan yerden, öksürük olan (boğmaca başta...) çocuk, şifâ niyetine zorlanarak geçirilmeğe çalışılıyor.

Taş Dikme:

Soğuk Çermik civarında Ahmet Duran (Hazretleri) nin ziyaretgâhına bilhassa *çocuğu yaşamıyanlar gidiyor ve oraya taş dikiyorlar.*

Kayalara çıkan nal izleri:

Evliyâların atlarının nal izlerinin kayalara çıktığı söylentisi vardır. (Ahmet Duran gibi). Burada ufak ölçüde bir salıncak yapılarak içerisine çocuk yerine bir taş konularak, çocuk dileğiyle sallanıyor. Böylece bir benzetme yapılmak isteniliyor.[190]

Baharözü köyünde, çocuğun yaşamasını temin için çocuk "mübarek bir kayanın çevresinde dolaştı" rılmaktadır.(190 a)

Cimilti, Hafik, Sivas ve Zara'da Doç. Dr. Veyis Örnek: "Ölü yıkanırken, yatağı toplanır: yatağın yerine bir taş konur." (Sf. 91) demektedir.

Gürün, Kangal, Kutlukaya, Hafik'te "Yağmur yağması için su kıyısına konan içi okunmuş taşlarla dolu torba, sudan çekilir." (Sf. 103)

Keza yağmur dindirme için "Yıldızeli, Kangal, Divriği, İmranlı "köylerinde de dua ile birlikte, tepelere çıkarak, gökyüzüne küçük taşlar atmaktadırlar. (Sf. 103)

Yıldızeli'nde, Sarılığı tedavi etmek için, "hastanın boynuna (sarı bir taş) sarılık taşı" asılmaktadır. (Sf. 110)

Akçahan, Eski Kılcakışla, Nasır, Ulaş'ta yılanı andıran bir taş"-yaranın üstüne yılancık taşı" konulmaktadır. (Sf. 112)

TEKİRDAĞ

Demirköy'de Yağmur Taşı:

Ağustos'un sonuna doğru bir âdet halinde Demirköylüler, Demirköy'deki ormanların birisinden bir taş alıp, *yağmur yağması dileğiyle alınan taşa üfleyip okuyorlar, sonra taşı bir ormana gömüyorlar. Bu işlemi her yıl yapıyorlar.* Sonbahar gelince şiddetli yağmurlar başlıyor. Bazan bu ormanlık bölgede yağmurun çok fazla oluşu ve kesilmemesi karşısında, Demirköylüler yağışı önlemek üzere, gömülen taşı bulup çıkarmaya gidiyorlar. Şayet taşı bulamazlarsa yağmurun bir türlü kesilmemesini buna atfediyorlar. Böyle genellikle işaret edilerek gömülen taşı bulamadıları müddetçe yağmurun dinmeyeceğine inanıyorlar.

190 (Doçent) Dr. Şükrü (Akkaya): Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Ankara 1934, Hâkimiyeti Milliye Matbaası, Sf. 39.

(190a) Doç. Dr. Veyis Örnek: Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyle ilgili bâtıl inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki, Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. Ankara 1966, Sf. 68.

TOKAT

Taş Yapıştırma:

Tokat Caddesindeki Timurlek Türbesi yahut halkın (Lenk Timur Tekkesi) dediği, söylentiye göre (Timurlenk'in oğlu Nureddin) in mezarına[191] bir kısım halk taş yapıştırmak üzere gidiyor. On beş yıl önce vali tarafından yıktırılan sonra rüyasına girdiğinden tekrar yaptırılan, etrafını kavak ağaçlarının çevirdiği türbeye, çocuğu olmayan, yürümeyen, hasta olanlar v.b. gelip (hergün, fakat daha ziyade Cuma, Salı, perşembe makbul) dolaşıyorlar. Taş yapıştırıyorlar. Bu taşları 8.8.1961 gününde incelediğimizde mum bulaşığı izler tesbit etmiş bulunuyoruz. Bu taşları ne olursa olsun buraya yapıştırmak maksadiyle, yakmak için getirdikleri muma sürttüklerinden yapışma ihtimalini artırmaya çalışanlar oluyor. Ayrıca buraya kuşyemini getirip mezar üzerine döküyorlar. Bunları incelediğimiz zaman, bunları kuşların girip almadığını, dökülen yemlerin öylece durduğunu gördük. Ayrıca mum yakıyorlar ve başı ağrıyanlar, tülbentlerini getiriyorlar.

Pencereden Taş Atma:

Gene Tokat Caddesinde Sıtma Mücadelesi bitişiğinde olan, yanında eski tekke, arkada kuyu bulunan ve yamaçta yüksekçe yer de üstü kapalı olan bu türbenin (Sümbül Dede) içinden mezarı kaldırmışlar. *Burada taşla* ilgili inanç farklıdır. Pencereden ufak taşlar atmışlar, birçok bez bağlamışlar. Pencereye küçük taşlar yığılmış. Bu âdetin devam ettiğini görmüş bulunuyoruz. Bunlar murat taşları olup, yapıştırma veya yapışmayı denemeden farklılık gösteriyor. Taşlar başka yerlerden getiriliyor. Bilinen dua okunup atılıyor.[192]

Sarı Kaya:

Tokat'ta evliya tanınıp ziyaret edilenlerin sayısı fazladır. Taşla ilgili olarak yukardaki örneklerin sunmakla yetinecek, yalnız Tokat

191 Halis Cinlioğlu: Tokatla İlgili Yayınlarda Yapılan Yanlışlar, Topçam(Aylıkdergi), Yıl 1, Sa. 3, Mart 1961. "713 Hicrî tarihli Sentimur oğlu Nureddin türbesi yüz yıl sonra yaşayan Timurlenk'in oğlu olarak gösterilmektedir." (Sf. 2)

192 Halis Turgut Cinlioğlu: Osmanlılar Zamanında Tokat, Üçüncü Kısım, 1951, Sf. 87 de, 17 Şaban 1233 (1818) tarihiyle ilgili olarak "Sümbül Baba" hakkında bilgi vardır. Halis Turgut Cinlioğlu'nun, Osmanlılar zamanında Tokat'tan başka, Tokat Vilâyeti Meşhurları, h. da da eserleri mevcuttur.

çevresindeki evliyadan birisinin adı'nın Sarı Kaya, olduğuna işâret edeceğiz.[193]

Yağmur Duası: Taş:

Tokat'ta yağmur duasına umumiyetle perşembe günü çıkılıyor. Büyük bir kalabalık halinde Tokat'ın batısında üç saat kadar bir mesafede bulunan "Marul çayı" çevresinde toplanılıyor. Bu yerin adına "Kurban Tepesi" diyorlar. Önce öğle namazı kılınıyor, dua ediliyor, Kuran'ı Kerim okunuyor: "Yağmur duasına çıkanlar *ellerinde mendil, heybe gibi her ne varsa taş toplayıp bunları doldururlar. Toplanan taşların sayısı* 71 *bin olacaktır. Bu taşlar üzerine birer birer dua okunup üflenir, taşlar dil ile birer birer ıslatılır*"[194] Bundan sonra okunan taşlar bir çuvala doldurulur. Dua okunması, dille ıslatılması iki saati buluyor. Taşlar çuvallara doldurulduktan sonra bir hoca halka öğütte bulunuyor ve yağmur duasına çıkışın maksadını açıklıyor. Ve "herkesi tövbeye dâvet" ediyor "Allahtan ümit kesilmez, belki günahlarımızı affeder, rahmetini bizden esirgemez"diyor. Topluca Allaha yalvarılıyor, yağmur dileğinde bulunuluyor. "Bu sırada eller yere doğru açılır. Çay kenarında kurban kesilir, etiyle pilâv pişirilir, bu pilâv yoğurtla beraber yenilir. *Taş dolu çuval suya bırakılır, başına bir nöbetçi dikilir.* Ondan sonra yağmur duasına çıkanlar şehre dönerler. *Taş dolu çuvalı bekleyen muhafız yağmur fazla yağacak olursa çuvalı sudan çıkarır.* Yağmur duasına gidilir ve dönülürken hiçbir yere uğranılmaz."[195]

Taş Olma:

Niksar ilçesinin "Başçiftlik köyünde" bir "çiftlik sahibi sürüsü ve çobanlarıyle birlikte ovaya inerlerken şiddetli bir soğuğa ve kar fırtınasına tutulurlar. Allah'a yalvarırlar: "Ya bizi taş yap veya kuş yap kurtar"derler. Duaları kabul olunur, fakat önce taş olmalarını dilediklerinden taş kesilirler."[196]

193 Cahit Öztelli: Zile'de Doğum ve Âdetleri, T. F. A. C. 2. Sa. 42. Dr. Ş. Akkaya: Orta Anadolu'da Bir Dolaşma, Anarak 1934, Sf. 42.

194 Halis Turgut Cinlioğlu: Dilek Gelenek ve Görenekler: Tokat'ta Yağmur Duası-1-, T. F. A. C. 6. Sa. 138, Ocak 1961.

195 Yukardaki kaynak.

196 M. Aksel, Anadolu'da Halk Resimleri, Sf. 118.

URFA

Sallanan Taş Beşik:

Halilürrahman adındaki mağarada Hazreti İbrahim'in Beşiği olduğu ileri sürülen taş beşiğe, çocuk doğurmayan kadınlar veya çocuk için dilekte bulunmağa gidiyorlar. Şayet çocuk olacaksa bu taş beşiğin sallanacağına inanıyorlar.[197]

Taş: Yedi Taş:

Bir kısım halk tarafından ziyaretine gidilen Nebi Efendinin, Ziyaret zamanı ikindiden sonra, grup vakti oluyor. Ziyaretine giden kimseler sokak kapısından çıkarken hiç konuşmuyorlar, yolda Lâilâhe illâllah, diyerek yürüyor ve ziyaret yerine yaklaşınca ayakkabılarını çıkarıp, kabrin önünde dileklerinin yerine gelmesini istiyorlar. Bunlardan sonra kabrin baş ucundan ufak bir taş alarak dönerler, dönüşte de hiç konuşmazlar. Yalnız içlerinden Muhammedün Resulûllah, diyerek evlerine gidiyorlar.. "*Kabirden alınan taş evde saklanır. Yedi gün sonra yedi taşa yedi yâsin okunur. Ve bunlar kabirden alınan taşla beraber tekrar kabre gidilip bırakılır* ve adak adanır. Ziyaret edenlerin muradı olunca adaklar ifâ edilir. "Ziyaretçilerden kadınlar çocuk, erkekler kazanç dileğinde bulunuyorlar." Kırk gün mütemadiyen ziyaret edenler olduğu gibi, murâdı olanlar da pek çoktur. *Kırkgün devam eden, kabirden kırk taş alır*, kırk Yâsin okur, kırkbirinci gün ziyaret yerine gidip, kırkbirinci Yâsin'i orada okur"[198]

Siverek'te, ölenin öldüğü yere "ağır bir taş" konulduğunu, Doç. Veyis Örnek belirtmektedir. (Sf. 91)

UŞAK

İçinde Şeytan Bulunduğu Sanılan Taş:

Güre yolu üzerinde, bir tümsekte, Uşak'ın Ilıcaksubaşı diye anılan mesire yerine yakın, yarım insan boyunda, beyaz mermer bir sütun taşlanmaktadır. Taşlanma olayının özel bir günü yoktur. Bilhassa çarşamba günü Uşak'ın Pazarı olduğundan merkep üzerinde gidenler bile bu taş sütunu taşlamaktadırlar. İnanışa göre bu taşın içinde ŞEYTAN bulunmaktadır: şeytanı buradan çıkarmak için yoldan gelip geçenler bir âdet halinde bu taşı, oradan aldıkları taşlarla taşlamaktadırlar. Bunun önünde taşlar yığın yığın durmaktadır. [198] a

197 Dr. Şerif Ârif, Türkiye'nin Sıhhî İçtimaî, Coğrafyası, Urfa Vilâyeti, T. C. Sıhhiye ve Muaveneti İctimaiye Vekâleti Neşriyatından, İst. 1925 - 1341. Sf. 29.

198 Müşfika İnan, Urfa'da Ziyaret Yerleri, H. B. H. C. 9. Sa. 99.

Müşfika İnan: Urfa'da Ziyaret Yerleri, H. B. H. C. 9. Sa. 100. sf. 78, 79.

(198a) Tuncer Gülensoy'dan derlenmiştir.

YOZGAT

Gelinkayalar:

Yozgat'ın batı yönünde ve 5 kilometre kadar bir mesafede "yan-yana sıralanmış olan ve şekilleri çökmüş develeri andıran" büyük kayalar bir sıra hâlinde durmakta, "onların arkasında tek başına duran ve kollarını önünde kavuşturmuş bir gelini andıran, yüksekliği üç insan boyuna yaklaşan, dimdik bir kaya" bulunmaktadır.[199] Bunun efsânesi şöyledir: Vaktiyle "köylerden birinde yaşayan gayet güzel bir kız"ın başka bir köydeki bir gençle evlenmesi üzerine, develerle beraber kızın da dahil olduğu kervan yola çıkıyor. Fakat kızı seven başka birisi, adamlariyle birlikte baskın yaparak erkekleri öldürüyor, kız kendisinin yakalanacağını anlayınca, Allah'a yalvarıyor: "Ey Allahım: Eğer ben Senin sevgili bir kulunsam beni bunların eline bırakma. Ya kuş yap uçur veya buracıkta taş kesiver". Böylece kızın ikinci dileği kabul edilince hepsi orada taş haline geçiyorlar. Bu kafileye Yozgatlılar Gelinkayalar adını veriyorlar...

Irmaklara, Çaylara Taş Atmak:

M. Şakir Ülkütaşır, yağmur duasında muhtelif unsurlar arasında (çocukların pabuçlarını ters giydirmek, su ile ıslatmak v.b.), *ırmaklara, çaylara taş* atmak âdeti olduğu hakkında gözlemlere dayanan bilgi vermektedir.

Sıkıştırılmış Kutsal Toprak:

Kerbelâ toprağını alıp onu özel şekilde sıkıştırarak sert bir topak haline getirip, alevîlere, Şiilere sattıkları ve bu mezhebe mensup olan bazı kimselerin bunu, ibâdet, secde edilecek yere ufaladıkları ve orasını böylece çok kutsallaştırdıklarına inandıkları bilinmektedir. Bu âdet, basınçla sertleştirilmiş bile olsa daha ziyade toprakla ilgili olduğundan üzerinde durmayacağız.

Doğumla İlgili Taşlar:

Birçok illerde kısırlıktan kurtulmak, gebe kalmak için uğurlu, kutsal tanınan taşların alınması, üzerinde veya bir yerde saklanması;

199 Ayhan Sızan, İnanmalar: Yozgat'ta Gelinkayalar Efsânesi, Türk Folklor Araştırmaları, Cilt 6. Sa. 127, Şubat 1960. Mehmet Önder, Anadolu Efsâneleri, Ankara 1966, sf. 45, 46.

200 Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Türkiye'de Doğumla İlgili Âdet ve İnanmalar, Ankara Üniv. Dil ve Tarih- Coğrafya. Fak. Yay. 15., Ankara 1962.

bâzı taşlar üzerinde oturma veya yatma; delikli taştan geçme, kutsal taşı veya kayayı ziyaret,[200] ve böyle taştan bir sıra keramet bekleyiş görülmektedir. (Sonuç) bölümünde özel araştırma ve incelemelerimizin de kattığı bu gibi taşla ilgili tasnifi sunacağız. Burada, genel olarak, doğumdan önce ve doğumu kolaylaştırmak için (bu maksatla türlü pratikler mevcuttur), taş'ın uğurundan, kerâmetinden, araçlığından faydalanılmak isteğinin halk arasında yaygınlığına değinmekle yetineceğiz.

Türkiye'de Yağmur Duası Ve Taşlar:

Türkiye'nin birçok illerinde yağmur duası münasebetiyle, çeşitli şekil ve davranışlar, pratikler [201] yanında konumuzla ilgili olan, taşın da araç olarak işe karıştığına (taşla ilgili olmayan yağmur duaları hariç) dair bazı örnekler sunduk. Bu örnekler Türkiye'de genel ölçüde görülmek gerekir.

Yağmur dualarının, İslâmî yönü ile, taş la olan işlem uzlaştırılmakta, kaynaştırılmaktadır. Taşla ilgili yağmur duasında: 1– Tek taş kullanmak (Yağmur taşı), ormana gömmek, 2– Bir yatır yanından 7 taş alıp göğe doğru atmak, 3– 3-5. bin veya 4-5 bin taşa dua okumak, 4– 7 bin küçük taşa dua okumak, 5– 20 bin taşa dua okumak, 6– 70 bin taşa dua okumak, 7– 71 bin taşa dua okumak. [202] Taşlar, abdestli, temiz kimseler, mâsumlar (çocuklar), tarafından temiz yerlerden, su kıyılarından toplanıyor. Özel merâsimle çuvallar içinde, yağmur duasını yönetecek kimselere götürülüyor ve dualar taş üzerine diş dokunmadan okunuyor. Bazan taşın üzeri yalanıyor (buna taş yazma deniliyor, dua okumaya v.b.), sonra topluca ve özel bir alay halinde, cübbeler, ceketler ters giyilmiş, dualar ve ilâhiler okuyarak ve yalvarış ve merhamet çekici hareketlerle, kafile ilerliyor. Dua sırasında avuçlar yere dönük tutuluyor ve yağmurun yere yağışı dileniyor, Torbalar içine konmuş ve torbaların ağızları sıkıca kapanmış, bağlanmış olarak taşlar akar suya (dere, çay, ırmak) veya havuz veya göl içine bırakılıyor. (1 ve 7 adet taş olan da taş ya gömülüyor, veya göğe atılıyor). Su içine bırakılmış taş dolu torbaların başına 3 gün için veya bazı yerlerde

201 Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Türkiye'de Yağmur Duası, Ankara Üniv. Dil Ve Tarih - Coğrafya Fak. Dergisi, C. XXI - Sa - 1 - 2, 1963 ten Ayrıbasım. Ankara 1964, Üniversite Basımevi, Sf. 10.

202 Yukardaki Kaynak. Sf. 5, 6, 13, 15 - 17, ve: Prof. Dr. Orhan Acıpayamlı, Türkiye'de yağmur Duası, Ankara Üniv. Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Dergi C. XXII. Sa. 3 - 4 ten ayrıbasım, Ankara 1965. Sf. 228, 235.

7 gün 7 gece gözcüler, bekçiler bırakılıyor. Yağmur pek fazla olursa taş gömüldüğü yerden), taşlar suya bırakıldıkları yerden hemen alınmak isteniliyor. Taşlar sudan çıkarılmakla yağmurun dineceğine, kesileceğine inanılıyor.

1962 yılında, gazetelerin topluca desteği ve din adamlarının ortak gayretleriyle, bütün İsrail'de halkın kalabalık bir halde katıldığına ve belirli yerlerde yağmur duaları yapıldığına ve birkaç gün sonra yağmur başlayınca, bunun yağmur duası sonucu olduğuna dair gazetelerde haber ve yorumlara bizzat tanık olduk. Esasen dünyanın birçok yerlerinde ve dinlerinde yağmur dualarına cevaz olduğu, din adamlarınca desteklendiği bilinmektedir.

SONUÇ

— V —

1- MUHTELİF KUTSAL TAŞLAR

Yapmış olduğumuz inceleme ve araştırmalar, muhtelif toplumların inançlarında ve birçok dinlerde çeşitli taşlara yer verildiğini ve bunun tarihçesinin taşçağına kadar götürülmek istenildiğini[1] eski kültürlerde, tasavvurlarda kutsal taşlar, kutsal kayaların yer aldığını[2], taş kültünün insan hayatında önemli bir rol oynadığını,[3] Giriş bölümünde sunduğumuz bilgi ve kaynaklarla bir defa daha açık ve kesin bir şekilde göstermiştir. Önemli olan bu taşların başlıcaları şunlardı: Boyalı çakıllar (majik anlamda birçok kavimlerde; Avrupa'da, Avustralya, Güney Amerika v.b.; Çakmak taşı (majik ve totemik maksatlarla ilkel toplumlarda; Yanında, üzerinde kurban kesilen, sunulan kurban taşları (Mısır); Anıt taşı (Mısır); Muska, tılsım taşı (Mısır); Uğur Taşı (Mısır); Fal, büyü taşları (Babil'de, Romalılarda, Keltlerde, Cermenlerde); Muska olarak, uğur olarak (hastalığa karşı) boyunda taşınan taşlar (Sumer, Akat, Babil..); Tâlih, saadet için boyunda taş taşıma (Bâbil); Sumerler'de muhtelif taşlar (Canlı gibi görülüp telin edilen ve tâlihleri tâyin edilen taşlar-Efsânede; Huvaşi Taşı (Hititliler); Kibele'nin karataşı (Friglerde); Hind'te 5 ev idolü: Beştaş: Beyaz, siyah, madenî, Kırmızı taş, silisyumlu: Çakmak taşı, billûr taş. Hint'te Fal taşı; Şifâ taşı, bolluk, bereket, verim taşları, Fallus taşları, ilâh yanına taş bırakma, bütün niyetleri yerine getiren Çintemani taşı. (Bu taşlara inanç günümüzde de devam ediyor): Yol kenarındaki taş yığınlar (Yunanlılarda); Yol kenarlarındaki taş sütunlar (Yunanlılarda); Fallus taşları (Hind, Yunan, Roma, Germen ve birçok toplum-

1 Prof. Dr. Friedrich Behn, Kultur der Urzeit 1., Berlin 1950. Religiöse Vorstellungen, S. 45 - 51; 99; 160; 161.

2 Sabatino Moscati, Die altsemitischen Kulturen, (Le antiche civiltâ semitiche, Editori Laterza Bari, 1958), Stuttgart 1961.

3 Emrullah, Yeni Muhit'ül Maarif, İstanbul 1328 - 30, C. 1. 128 - 129.

larda); Sınırtaşları (Yunanlılarda, Romalılarda); Delfi'de bulunan dünyanın göbeği, ortası sayılan mermer taş-Omfalos- (Yunanlılarda); Delfide Apollon mâbedinin mihrâbı, Taştan tanrı olan Jupiter Lapis'in yanında and içmek merasimi (Romada), taş atılarak and içmek; Kayalar'da Budda'nın el ve ayak izleri münasebetiyle Buddistlerin kayaları ziyareti (Günümüzde devam ediyor); Çinliler arasında, muska, büyü ve uğur için taşlar, Nefrit taşı, Jade taşı (Günümüzde devam ediyor); Japonya'da bazı taşlar (Üç taş) önce manaya, günümüzde ilâhî bir kaynağa bağlanarak tâzimde bulunuluşu; Japon buddizminde her varlık canlı görüldüğünden, Budda'nın bir değişmesi, gelişmesi olarak tâzimde bulunulan taşlar; Japonlarda, fallüs, büyü, sihir taşları, Taş fetişler (Günümüzde devam ediyor); Yemin taşı, Çeşme başındaki taşlar, Yoldaki tipik taşlar, (Cermenlerde); Şifâ için taşın üzerinde yürünmesi, bazı taşların vücudun hasta yerine şifa getirmesi için üç defa dolaştırılması, Dişlerin kolay çıkması için, belirli bir taşla dişleri sıvazlamak, Baş ağrısından bir yıl kurtulmak için başı ağrıyanın başına üç defa taşla dokunmak, Uğur taşları (Sonbahara kadar saklamak), taşla büyü, karşı büyü yapmak, bir taşı yola atmak, üç taşı yola atmak, koşan bir kediye üç taş atmak, Kaçan bir tavşanın ardından bir taş atmak (dualar mırıldanarak) Cermenlerde, (Bunlar uğursuzluğu defetmek için tedbir olarak yapılıyor); hayvan tedâvisinde taş kullanmak, dereden taş alıp tekrar dereye atmak, hubûbatın verimini artırmak için taş kullanmak, bereket temîni için meyve ağaçlarının dallarına taş asmak, hırsıza karşı taş güvenlik tedbiri, güvenlik büyüsü taşlar kullanmak, karısından, kurttan kurtulmak için taş kullanmak, bazı taşların damdan düşmesinin, uğursuzluk, felâket getireceğine inanmak, Taşlarla tâlih, kısmet arama, taşları falda kullanma, bazı taşları ziyaret, (Cermenlerde) (Bir çoğu köylerde halk arasında devam ediyor); Dilek, niyet taşları, Kayaları ziyaret, taş'lı şifâ yerleri (İslâvlar, Litvanyalılar da); Güvenlik tedbiri için taş kullanmak, ahır, samanlık ve mutbahlara taş gömmek, (Finlerde); Tanrıların, koruyucu ruhların, taşlar, ağaçlar ve kaynaklarda oturdukları inancı (İslâvlar ve Litvanyalılarda); Günümüzdeki İlkel toplumlarda olan ve devam eden taşla ilgili inançlar: Büyü, karşı büyü için taş kullanmak, Talih, kısmetin bağlı olduğuna inanılan Çuringa taşı (Merkezî Avustralya); bol mahsul elde etmek, bolluk, bereket için bir taşı ağaca asmak veya verimli bir ağacın yanından alınan verim taşını, verimli olması istenilen bir ağacın yanına gömmek (Polinezya, Malenezya); hastalığa karşı ufak taşlar kullanmak (Güney doğu Avustralya'da); taşı alıp muska gibi saklamak, bilhassa çakmak taşından yapılan silâhları saklamak (Amerika'nın

kuzeyindeki Kızılderililer); taşta büyük bir büyü gücü olduğuna inanmak (Genel); Bir yıl içinde olacak olayları bildirecek esrarengiz taş (Altın Sahili'nde); Vietnam dağlarında yaşayan ilkel toplumların kayaların ruhu olduğu ve kayanın gölgesini çiğnemenin suç kabul edildiği bir inanç; pazarda satılan büyü taşı parçalarına sahip olmanın kendilerini kuvvetlendireceği, fayda sağlayacağı inancı (Kongo'da); Sâmîler'de genel olarak görülen ve benimsenmiş olan taşlar: 1–İbâdet taşları (ibâdetle ilgili), 2– Köşe ve temel taşları, 3– Kapı Taşları (Kale v. b.), 4– Sınır taşları, 5– Mezar taşları, 6–Fallus taşları, 7– Zafer taşları (kutsallaşan taş anıtlar).

Yahudilikte kutsal taşlar: Yâkubun başının altındaki kutsallaşan taş (Allahın evi, Gökün kapısı. Elohim evi = Beyt-el); Yâkup'la Laban'ın antlaşmalarına şâhit olmak üzere taş dikmeleri, taş toplayıp yığın yapmaları; muhtelif kıymetli, bahalı taşlar; İsrail oğullarının adlarına göre 12 kabile için 12 taş mühür; Tanrıya takdîme münasebetiyle kutsallaşan kaya (Kitâb-ı Mukaddeste bu ve yukardaki taşlar anlatılmıştır); Tanrının Yahudilere yardım ettiğine inandıkları yerin sonuna dikilen Yardım Taşı (Even azer) (Orada kurban kesilmesi, orada mezbah yapılması); Taşın heykeli parçalaması, heykeli parçalayan taşın büyük bir dağ olup dünyayı doldurması, (Kitâb-ı Mukaddes'te); Kudüs'te (Yeruşalem'de) Kutsal Kaya (Sahre) = (Even Şitiya), Süleyman mâbedinde dünyanın merkezi olduğuna inanılan taş; Kutsal Taş levhalar (Mûsâ'nın 10 buyruğu yazılı taşlar). Hıristiyanlıkta Taşlar: Kiliselerde bazı taş ve mermer sütunların kutsallığına inanış; Bazı, Kilise duvarlarında kutsallığına inanılan taş çıkıntılar; Ayazmalardaki taş veya kayalar; Ruhanî kaya (Mesih); Üzerine yazılan kutsal taş; Beyaz taş (tılsım, uğur, büyü için -bu tip taşlar Grekler'de ve Avustralya v.b. görülmüştür); Köşe Taşı (İsâ ile bağlantı kuruluyor) (Günümüzde Kıbrıs'ta Meryem Ana yortusunda, Afrodit mâbedindeki Köşe taşına zeytinyağı sürülerek âyin yapılıyor); Rabbin, Allahın kaya olarak tasviri; Allah indinde kıymetli sayılan Diri Taşlar; Taşa îman edenin utandırılmıyacağı (Kitâb-ı Mukaddes); Kiliseyi kaya üzerine kurmak (İnciller); Hıristiyan mistiklerin Tanrının tasviri olarak taş benzetmesini tercih edişleri; "Sen yüksek taşım" duası; İsa'yı taş'ta ezelî vatanını özleyen nurun tecellisi olarak görme inancı. Yukarda sayılanlar Hıristiyanlığın kutsal kitaplarında olanlardır. Hıristiyan memleketlerde halk arasında ayrıca şu inançlar görülüyor: 1– Bâzı kutsal taşlara tâzim, 2– Taşla tedavî, 3– Kutsal taşı, kayayı ziyaret, tavaf, etrafında dua edip dolaşma, 4– İnsanların taşlaşması inancı, 5– Bazı taş yığınlarını efsâneleştiren inançlar. Ayrıca hıristiyanlarda ve diğer

toplumlarda, sabır taşı, taştan çocuk yapıp canlanması, taş doğurmak, uğurlu, bereket getiren taşlara v.b. inançları belirten efsâne, masallar görülmektedir. Keza hıristiyanlar arasında da, bazı taşlar tılsım, maskot, büyü, zürriyet için kullanılmaktadır.

Taş kesilmek, hemen birçok kavimlerde türlü inanç ve ziyaretlere vesile olmaktadır. Türkiye'de de bu çeşit inançların bulunduğunu, halk arasında, bazı heykellerin, taşların "kutsal veya tılsımlı olarak kabul" edildiğini, anaya babaya el kaldıranların taş kesileceklerinin söylendiğini ve bazı heykellerin, kayaların bunlara örnek olarak belirtildiğini, güzel bir kadın heykeline bir aşk efsânesi yakıştırıldığını, taşlara, kaya kabartmalarına muhtelif adlar takıldığını, gelin kayası, kıral kızı, gelin kız, taş bebek.. gibi adlar verildiğini, görmüştük.

(Afyon, Balıkesir, Çanakkale, Gaziantep, Diyarbakır, Erzurum, Giresun, Konya, Nevşehir, Sivas, Tokat...)

İnsan taşlaşmalarını tasnif edecek olursak başlıca şunları kaydetmek gerekir:

1- Beddualarla taşlaşanlar. Lağnetleneni yılan sokar veya bu beddua ile taşlaşır.

2- Günah işleyenler, Tanrının gazâbına uğrayarak taşlaşırlar.

3- Dilekleri sonunda taşlaşanlar. Sevgililerine kavuşamıyan güzeller, iffet sahibi talihsiz güzel kızlar. Bir saldırışta iffetinin ve sevgisinin lekelenmemesi için taş olmayı tercih edenlerin dilekleri.

4- Kahramanlaşmış, efsâneleşmiş kimselerin izleri, hâtıraları dolayısıyle taşın, yeni bir keyfiyet kazanması. Haz. Ali, Battal Gazi, Köroğlu, v.b. nin izleri, hatta atlarının taş ve yalak üzerindeki izleri ile taşlar özel bir hüviyet kazanırlar.

Bu türlü taşlaşmalar ve taştaki izlerin Avrupa'daki halk inançları arasında görülmekten başka, muhtelif dinlere mensup insanlar arasında da ziyaret, efsâne, masallara intikal eden temalar olmakta devam etmektedir.

2- MÜSLÜMAN TÜRKLER ARASINDA KUTSAL TANINAN TAŞLAR VE TAŞLA İLGİLİ ÂDETLER[4 a]

1- Hacer-i Esved. Bütün müslümanlarda ortak İnanç.

4 a "İslâmlarda taşa ilgili Gelenekler ve inaçlar". adlı kitabımıza bakınız.

2- Şeytan Taşlama. Bütün müslümanlarda ortak inanç.

3- Hacer'i Esad Bütün müslümanlarda ortak inanç.

4- Makam-ı İbrahim (Taşı). Bütün müslümanlarda ortak inanç.

5- Hacer-i İsmail. Bütün müslümanlarda ortak inanç.

6- Hacer-i Mütekkellim. (Konuşan Taş). Bazı müslümanların inancı.

7- Hacer-i Müttekâ. Bazı müslümanların inancı.

8- Taşla İlgili Mûcizeler: Taşın, kayanın konuşması. Bazı müslümanların inancı.

9- Kayadan deve çıkışı. Bazı müslümanların inancı.

10- Hacer-i Muallâkaa (Sahre). Müslümanların ortak inancı. Bilhassa Türkler arasında boşlukta durduğu inancı yaygın.

Türkler Arasında Taşla İlgili İnançlar: [4] b

11- Kutlu Kaya.

12- Yada (yad-Yağmur Taşı) Taşı.

13- Fal Taşları.

14- Anıt Taşları.

15- Talihin iradesine göre taş ile tutulu olmak.

16- Yürüyen Taşlar.

17- Taş üzerinde iz dolayısiyle taşın kutsallaşması: Haz. Ali'nin ayak izleri, atının nal izleri v.b. Türkistan'dan Bulgaristan'a kadar bu inanç bazı halk arasında görülüyor.

18- Taşlara selâm.

19- Semerkant'ta Göktaş üzerinde taht merâsimi, bu taşı uğurlu sayma.

20- Balbal'lar hakkındaki inanç.

21- Hala Hâtun Türbesinde Boşlukta Durduğuna İnanılan Taş.

22- Makedonya Yörüklerinde Dilek Taşı.

23- Makedonya Yörüklerinde Babu Taşı.

24- Makedonya Yörüklerinde Hacatlar Taşı.

25- Makedonya Yörüklerinde Delikli Taş.

26- Taşa Dönmüş İnsanlar. (Kaya).

27- Yanartaş.

4 b Sayfaları için İndeks'e bakılması.

28- Kısmet Taşı.

29- Satı Taşı.

30- Türbe önündeki kerâmetli taşlar; Döndürülmeğe teşebbüs edilen taşlar.

31- Taşla geleceği öğrenme. (Hemen Her ilde)

32- Taş yapıştırma (Hemen her ilde) (Niyet taşları)

33- Delikli taş ortasından geçme. (Birçok yerde)

34- İki taş sütun arasından geçme. (Bazı yerlerde)

35- İki taş, iki kaya arasından geçme. (Bazı yerlerde)

36- Türbe ile yatırla ilgisiz, taş döndürme, taş çevirme. (Bazı yerlerde)

37- Taş üzerine çıkıp niyeti olacaksa, taşın kendiliğinden döneceğine inanma. (Bazı yerlerde)

38- Taş üzerine çıkma, durma, oturma veya yatma.

39- Yağmur taşları: 1-Tek taş kullanma, 2- Çok taş kullanma.

40- Yağmur yağmasına engel olmak üzere delikli taş asmak.

41- Mezara taş bırakma. (Bir çok illerde)

42- Mezardan taş alma, taşıma veya uygun bir yerde saklama. 1- Bir taş alma, 2- Çok taş alma; Örnek: 3 taş alıp saklama sonra yerine koyma.

43- Taş çevresinde yürüme, yürütülme. (Bazı illerde)

44- Ziyaret edilen kız kayısı (Taş olan kız)

45- Yatır taşlamak.

46- Kazdağında Kutsal Taşın Âlevîlerce Ziyareti.

47- Durtaşı; ve 3 taş atmak. Hz. Ali veya Peygamber Hz. Muhammed veya Hızır Aleyhisselâm'ın taşa (Dur) demesiyle duran taş ve uğursuzluk gelmemesi ve sevap kazanılması için ona üç taş atılması.

48- Türbelerde duran, evliyanın sözünü dinlemiş kerâmete araç olmuş taşlar.

49- Niyet için atılan taşların niyet olacaksa ses çıkardığı, Çıngıraklı Kaya.

50- Çocuk Kayası. Çocukların geçebileceği kadar bir taş içinden çocuk ağlayarak geçerse yaşayacağı.

51- Dilek olacaksa *parmakla* dönen Yeşil Mermer.

52- Taşa Çivi çakmak. Niyet olacaksa çakılan çivinin doğru gideceği.

53- Şehit olan taş:

54- Bereket taşları.

55- Taşlardan örnek ev yapma. (Ev dileği) (Birçok illerde)

56- Tıpkı taşı, yad boncuğu. (Büyüye karşı).

57- Çoban Baba'nın Taş ekmeği.

58- Ağaç veya çalı altına taş atma.

59- Teslim Taşı. (Bektaşi Taşı) 12 köşeli 12 imama bağlılığı ifade eden dedelerin boyunda taşıdığı teslimiyet taşı.

60- Gazi Baba ve Gani Babanın Taş Kabartmaları.

61- Yelbaba türbesi etrafında bulunan Yedi türlü taşa Türkmenlerin saygı göstermeleri.

62- Altın Dede'nin dış duvarındaki oyuklara taş konulması. Oyuklara taş koymak muhtelif illerde görülüyor.

63- Terleyen Taş.

64- Gelin Kaya; Kız Kaya. Taş olan gelin, kız.

65- Etrafında çakıl taşlarıyle niyet tutulan Yuvarlak Taş.

66- Karataşlar. 1.20 santimetre uzunluğunda araları 10 santimetre kadar olan biribirine çok yakın iki karataş.

67- Dilek Kuyusu yanından taş alıp, dilek gerçekleşince gene kuyu yanına bırakma. (Bazı illerde)

68- Dilek kuyusuna atılan taşın dilek gerçekleşicekse ses vermesi.

69- Horoz kursağından çıkan taş.

70- Niyaz Taşı.

71- Gelin-Damat taşı.

72- Şeytan taşlama dağı'nda –İçmelere gidenlerin– önce oraya bir taş bırakmak âdeti yerine, şimdi orasını taşlamaları.

73- Beştaş oynanırsa yağmur yağmıyacağı.

74- Erenlerin buyruğuna uyup yapı için gelen taşlar.

75- Arkadan 3 taş atmak âdeti.

76- Türbeye 3 taş atılması, bu üç taş aşağıya düşmeyip orada durursa, taş atanın muradının alacağı

77- Uğur getirdiğine inanılan Yılan Taşı.

78- Duvara yapıştırılan taşın orada durdukça, yapıştıranın bütün günahının döküleceği.

79- Cami duvarına niyet taşı yapıştırmak.

80- Cami Duvarında, ziyaret edilen Kara taş.

81- (Taştan) Yastıklı Beşik üzerine çocukları yatırmak.

82- Hacıbektaş'la ilgili taşlar: Beştaş, taşlaştırma, taşı hamur yapmak, Hacıbektaş'a tanıklık eden 5 taş. Attaşı (Hacıbektaş'ın bindiği taş).

83- Yürüyen kaya. (Bir evliyanın üzerine binip yürüttüğü, uçurduğu kaya)

84- Öküz Başı, denilen beyaz taş.

85- Ağlıyan taş kadın.

86- Yaramaz çocukları uslandırmak için belirli bir taş üstüne yatırma.

87- Köşker Babanın Taşının öpülmesi sonra niyet tutulması.

88- Taş üzerine yemin: Yemin Taşları: 1- "Taşa tükereyim ki. 2- "taşa tükürdüm" deyip yemin etmek. 3- Üç taş atmak suretiyle yemin.

89- Hızır'ın kirli çamaşırlarını yıkamadığından onun ilenciyle, çamaşırlarıyle taş olan kadın.

90- Çocuğu yaşamayanların ziyaretgâha gidip taş dikmesi inancı.

91- Çocuk dileyen kısır kadınların dileği olacaksa (Taş Beşik)in sallanması.

92- Başka yerlerden getirilerek türbe penceresinden taş atma.

93- Çocuk dileğiyle küçük salıncak yapıp içine taş koyarak sallamak.

94- Bazı yerlerde yağmur yağması için ırmaklara, çaylara taş atmak. (Bir çok illerde)

95- Şifâ, tedavi için kullanılan taşlar: Yapmış olduğumuz özel inceleme ve araştırmaları katarak tesbit ettiğimiz sonucu şöylece sıralayabiliriz; bu taşlar türlü maksatlarla (kum, mide sancısı, devamlı başağrısı, korku, evhamdan kurtulma, göz hastalıkları, sancılı, ağrılı hastalıklar):

1- Şifalı yuvarlak taş, ağrıyan yere sürülüyor.

2- Taş suda eritilirek içiliyor.

3- Taş suya konarak, su içiliyor.

4- Taş üstte taşınıyor. (Ziyaret yerlerinden alınıyor).

5- Türbeden veya kutsal sayılan bir yerden alınan taş uygun bir yerde saklanıyor.

6- Kerametli olduğuna inanılan taşlar, ağrılı, sancılı yere sürülüyor.

7- Taş delikse ortasından geçiliyor. (Öksürük kayası) (Delikli Taş).

8- Taşın üzerine oturuluyor, yahut yatılıyor.

9- Taşın altından geçiliyor.

10- Taş, kaya ziyaret ediliyor, oturuluyor, dua ediliyor, etrafı dönülüyor, kurban kesiliyor veya orada bir gece geçiriliyor.

11- Diş Taşları. Bu ufak taşlar (7 veya 10) kaynatılıp gargara yapılıyor veya 7 defa dişe dokunduruluyor. (Dişleri sağlamlaştırmak ve diş ağrısından kurtulmak).

12- Terleyen kara taş sütuna ağrıyan başı dokundurmak.

13- Boyna takılan taş, (Boğmaca öksürüğü için).

14- Göztaşı; kantaşı ile burun kanamasını gidermek.

15- Korku taşı. Bu kırmızı taşı, beyaz bir taşa sürterek, kızaran beyaz taşı su ile yıkayıp suyunu içmek.

16- Sıtmadan kurtulmak için ağaç veya çalı altına taş atmak.

17- Ayasofya'daki Terler Direk'in oyuğu şifa niyetiyle ziyaret ediliyor, el sürülüyor (elleri terleyen), baş ağrısı, mide ve bağırsak sancısı, sıtmaya karşı, o çukura usulünce 3 defa el sokuluyor.

18- Taş içindeki taş oyuğa (K u u l e deliği) bakıp, dualar okumak. 3 gün de 3 defa gelinecek. (Felçli, sinirli hastalar, bazan akıl hastaları).

19- Oyuk Taşa kafa sokmak. (Devamlı baş ağrısına şifa için)

20- Binek Taşı. Ayakları tutmayan çocukları bu taş üzerine çıkarıp beş dakika bırakmak.

21- Şeytan Taşı denilen, taşı, kaplıcadan şifa görmesine şeytanın engel olmaması için oraya 3 taş atmak.

22- Yılancık Taşı; Sarı Taş: Hasta mahalle yapışırsa yılancık, yapışmazsa yılancık olmadığının anlaşılması için. (Yılancık tedavisi için).

23- Hızır Direk (Bir taş sütun), devamlı baş ağrısı olan hastalar tarafından ziyaret edilir.

24- Dua edip pencereden taş atıp kaçma. Uyuz çıbanı, cilt hastalıkları olanlar.

96 – Kısırlığa karşı, çocuk doğurmak için Taşla İlgili İnançlar:

1- Taşa Oturmak (Birçok illerde).
2- Taş almak, üzerinde taşımak.
3- Taş saklamak, evde, uygun bir yerde saklamak.
4- Ziyaretgâhtaki taşı kucağına alıp taşımak.
5- Taş üzerine yüzü koyun uzanmak.
6- Taşa karın sürtmek.
7- İlâç niyetine taşı toz haline getirip içme veya yalama gibi davranışlar.
8- Kutsal sayılan bir taşı ziyarete gitmek.
9- Kutsal Sayılan bir taş çevresinde yürümek.
10- Akan sudan çocuk sahibi olması için murat taşı almak.
11- Çocuk doğurtan taşlar. Aynı zamanda) (Doğumla ilgili)
12- Çocuk dileği için taşı belde taşımak.
97 - Ölenin, öldüğü yere ağır bir taş koymak.

3- TAŞ İNANCININ KÖKLERİ, SEBEPLERİ, TAHLİLİ:

a- **Hacer-i Esved, Şeytan Taşlama ve Sahre (Hacer-i Muallâk**(a)**):**

İslâmlar arasında önemli bir mevkii ve rolü olan Hacer-i Esved ve Şeytan taşlama'dan, (İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar) Kitabımızda etraflıca durmaya çalışmıştık. Hacer-i Esved'in apayrı özelliğine işaretle, onun tavafın başlangıç ve bitim noktalarını tesbit eden bir nişâne olduğunu, Hz. Muhammed'in gençliğinde, hakemliğini gerektiren bir olayda yer aldığını, tarihçe olarak Tevhid zamanından kaldığına -Hz. Âdem, Hz. İbrahim..- inanıldığını, Arapların cahiliye dönem ve müşriklik âdetlerinde ön plânda bir fetiş veya bir put durumunda görülmediğinden Kâbe'de parçalanan 360 dikili taş put arasına alınmadığını kaydetmiş, onun hakkındaki türlü hikâye ve söylentilerin etkisinde kalanların, ona karşı davranışlarında aşırılığa yönelmelerin, Kur'an ve hadislerin ışığında düşünülmesi gerekeceğini belirtmiştik.

Şeytan taşlamadaki maksadın Tanrının buyruğuna uyuşla, kötü işlere, şeytanî düşüncelere, zararlı davranışlara karşı, nefretin fiilen kesin bir remzi, doğru yoldan ayrılmayışın bir gösterisi olarak görülmek gerektiğini ve aynı zamanda Hz. İbrahim'den kalan bir sünneti yerine getirmeği gösterdiğini arzetmiştik.

Bazı İslâmlar arasında, söylenti ve hikâyelere konu olan diğer taşların da ancak bir hâtıra değeri içinde görülmek gerekeceği üzerinde durmuştuk.

Hacer-i Muallâk(a) (Sahre)'nin önce Musevîler, sonra Hıristiyanlar ve İslâmlar tarafından peygamberlerin bazı hareketlerinde hâtıra durumunda kalışı ile özel bir mevkie yükseltildiği, taşın boşlukta durmadığı, esasen Yahudiler tarafından çok önemli olan bu taş hakkında onların başka söylentilere inandıkları, halkın ise çocukluktan beri alınan telkinleri ve söylentileri büyülterek belirten kitapların etkisinde kaldıkları anlaşılıyor. Tahlilini o bölümün sonucunda yapmıştık. Burada tekrarlamıyacağız.

b– **Taşların kullanma Şekilleri: Taşla ilgili sayılar; taşla beraber okunan dualar ve renkleri:**

Yapmış olduğumuz incelemeler de taşların muhtelif kullanma şekilleri belirmektedir:

1– Kutsal sayılan taşı ziyaret. Ona yakınlık. Çevresinde dolaşma.

2– Kutsal sayılan taşa el sürme, vücuduna sürme, sürtme (muhtelif maksatlarla.)

3– Kutsal taşı öpme.

4– Bazı taşları üstte taşıma (Cep v.b.)

5– Bazı taşları boyuna asmak. (Muska gibi)

6– Bazı taşları alıp evde saklamak, sonra alındığı yere iade etmek, teslim etmek.

7– Taşı gömmek.

8– Taşla ilgili hareketler yapılması. (Birbirine sürtülmesi, veya bir fincana, bir kaba, tasa konması.)

9– Taşı sallayıp bir yere koyma...

10– Taşları dereye, ırmağa atma.

11– Taşları dereye, ırmağa, havuza, göle topluca koyma. (Torba ile)

12– Taşı ağızda tutma.

13– Taşı yalama.

14– Taş üzerine dua okuma, üfleme.

Taşla ilgili sayılar, hareketler, dualar v.b., genellikle, Dinler Tarihi ve Din fenomenolojisinin tesbit ettiği belirli kutlu sayılar olmaktadır:

1, 3, 4, 5, 7, 9, 10, 40, 41, 3.000, 4.000, 5.000, 7.000, 70,000, 71,000. gibi. Bu örnekler artırılabilir.

Türkiyede bilhassa 3, 7, 40 sayısıyle yapılan hareketler fazladır. Bir takım sayılar dinler içinde de yer almaktadır.(4c) Majik ve mistik tesiri olduğuna inanılmaktadır.(4ç)

Taşla ilgili olarak okunan dualar: Fatiha, İhlâs, Yasin Sûreleri; kelimei şahadet, Tekbir ve yağmurla, rahmetle ilgili âyetler...

Kutsallığına inanılan taşların renkleri farklıdır. Renkli taşlar bilhassa büyüde göze çarpmaktadır. Taş inancında, beyaz ve siyah, sonra yeşil, kırmızı renkler de az değildir.

c– **Taş İnancının Tahlili:**

İnsanların taşlaştığına, kaya olduğuna inanılan yerlerde buralar ziyaret edilerek, onların efsânelerine inanılmakta ve buralardan insanlara faydalar sağlıyacak bir kuvvet bulunduğu kanaati görülmektedir. Bu taşlarda, kayalarda etkili bir kuvvet, faal bir güç bulunduğuna inanış açık şekilde görülüyor.

Tanrı'nın cezalandırışı olarak kabul edilirse, bu taşlara dokunulmaz, onlara kötü nazarla bakılmaz, hattâ bir ibret levhası halinde beliren bu varlıklara merhamet gösterilir. Aynı zamanda bu taşlaşmayla onların gizli kuvvetlerinin arttığına inanırlar. Bazan bu taş veya kayaların tılsımlı olduğuna inanılır, onlardan faydalanmağa çalışılır, bunların bulunduğu yer tekin sayılmaz. Bu taşlara zarar vermekten de çekinilir. Aksi hareket bir canlıyı öldürmekten daha ağır bir davranış olarak görülür.

İnsana benzeyen taş şekilli bebeklerin, kızların insanlara iyilik yapacaklarına dair inanç (Çanakkale: Gelin Kayası v. b.) inanç dolayısıyle, nihayet, murad ziyaretine böyle mahaller sahne olur ve adaklar yapılır. Bununla da, böyle kayaların "manevî kuvvetler ve sırlar sakladığına inanılır" ve "ermişlik katına çıkarıl"dığı da olur. Böylece bunlar heykel veya tapınılan birer put olmaktan çıkarılarak, saygı görür ve kutsal bir anlam kazandırılır. (Afyon: Sarı Kız) Dinî, islâmî dualarla bu ziyaret ve faydalanma takviye edilerek, manevî bir mertebeye yükselmiş bir ermişlikten faydalanma yoluna geçilmiş olur. Bazı kimseler

(4c) (Prof. Dr.) Abdülkadir Karahan: İslâmiyette 40 Adedi Hakkında, İst. Üniv. Edeb. Fak. Derg. C4. Sa. 3, İst. 1951.

Tuncer Gülensoy: Türklerde 3, 7 ve 40 Sayıları, Bayrak (dergisi) Ankara 1966. Ayrı Basım.

(4ç) (Prof. Dr. F. Heiler: Erscheinungsformen und Wesen der Religion, Stuttgart 1961, (Zahl, heilige; Zahlenspekulation 19, 163–, 340) Bilhassa 161-176 (Die Heilige Zahl). Dinlerde ve halk inançlarında kutsal tanınan, sıhrî etkisi olduğuna inanılan sayılar ve bunların sistemi ve mukayesesi için, geniş bibliyografyaya bakınız.

meseleyi derinliğine bir tahlile, din bakımından bunun yerinin incelenmesine gitmediklerinden, bir âdet, bir alışkanlık halinde bu ziyaretler tabii olarak görülür ve devam ederler.

Bu tahlilimizi, (Mezar Taşları ve üzerindeki resimler, kabartmalar) bahsini müteakip de derinleştirmeğe çalışacağız.

ç– **Mezar Taşları ve üzerlerindeki resimler, kabartmalar:**

Önce balbal sanılan, ünlü kahramların mezartaşı makamında bir anıt şeklinde dikilen bu taş heykellerin birçoğunun "bir elinde kılıç ve bir elinde testiye benzeyen kap tut" tukları ve "kuşaklarında çakmak ve kav kesesi, muska (amulet), madenî tuka, süslü levhacıklar asılmış olduğu görülmektedir." (Resimlere bak. (4 d) Heykellerin kuşaklarında ufak eşya (çakmak, kav, muska) taşımak için bağlı bulun"an bu keseler "Altaylı Türk avcılarında olduğu gibi muhafaza edilmiştir." Bu heykellerde sol elde görülen testi şekline bardak şekline yakın ağıza doğru götürülen ufak bir kap'ın neyi belirttiği, bunun sırrı günümüze kadar çözülmüş değildir. Buna dair görüşler "bu kapların balbal için yapılan dinî törende önemli bir unsur olduğu sanı"sıdır. Bunun âyinde, merasimde kullanılan bir içki, kımız veya âbı hayat, ölüm şerbeti veya zafer içkisi olduğu zamanla anlaşılacaktır.

Anadolu'da Türk mezartaşlarında da suretli heykeller veya taş üzerine işlenmiş dikkate değer resimler, kabartmalar görülmüştür. Birçoğu doğrudan doğruya İslâm geleneğine uygun anlamları ihtiva ettiği gibi, muhtelif toplumlarda olduğu üzere "ölülerin ruhla rının kuş olarak tasar" lanması, ve esasen can kuşu, gönül kuşu, insanın kuşa çevrilmesi ,ruhun, can kuş şekliyle uçuşu ve türlü efsanevî kuşların yer alması yanında, meslek belirtiş, avcılık v.b. maksatlarla kuşlar kullanılmıştır. Keza dinî, mâna taşıyan nar, haşhaş biçimleri, çeşitli bitkiler v.b. sık sık kullanılmıştır. Mezartaşının "iki yanındaki fidanlar"ın "muhakkak ki ölüm sembolizmi ile yakından bağlantı"sı olacağı, "Rıfkı Melûl Meriç, bunların meşe, W. Ruben ile Konyalı ise afyon (haşhaş) fideleri olmasını muhtemel gör"meleri yanında, bunların hepsinin Dinler Tarihi, Din Fenomenolojisi içerisinde yer almış kutsal varlıklardan olduğuna işaret ederiz. Nitekim Grekler'de "afyon uyku ve ölüm sembolü " olduğu gibi, meşe ağacı da muhtelif memleketlere yayılmış (Cermenler v.b.) kutsal tanınan ağaç ve yapraklardır. Dinî sembol ve sayıların

(4d) Abdülkadir İnan, Kitaplar (A. D. Graç'ın, Tuva'da Eski Türk Heykelleri, Moskova 1961), Türk Kültürü, Sa. 47, Sf. 146 (=1074), Eylül 1966.

Dinler Tarihi ve Din Fenomenolojisi içindeki mevkiii önemlidir. Prof. Dr. Semavî Eyice, "Bizce, fidanların uçlarında nara çok benzeyen birer meyva olduğuna göre, bunlar cennet meyvası olan nardır. Böylece İslâm inancına da uygun bir sembol kullanılmış olmaktadır."(4 E)

Gök Türklerin insan tasvirli taşları ile Anadolu'da insan tasvirli mezartaşlarının bulunuşu, buna dair bir benzerliği ifade etmektedir. Prof. Dr. Semavi Eyice'nin "Yakın tarihlere gelinceye kadar tamamen meçhul olan insan tasvirli mezartaşlarının Anadolu'da kullanıldığının meydana çıkması nitekim yepyeni bir araştırma konusu ortaya koymuş bulunmaktadır." sözü önemli bir hakikati ihtiva etmekte olup, Sanat Tarihçilerinin balbal sanılan bu mezar anıtları, mezartaşı makamındaki heykellere de yönelerek, Anadolu'da bulunanlarla bir karşılaştırmağa girişmesi temenni edilir. Nitekim, Prof. Semavi Eyice, "Belki eski Türk inancı Şamanizm'den kalmış olması muhtemel bir sembol olan kuş, Akşehir mezartaşlarında görülmekte, Kırşehir ve Konya'da da karşımıza çıkmaktadır." demektedir. Türk halk inancında "kuşlara binmek kaplanları bend etmek" bir sembol olduğu gibi, doğanla avcılık yaygın bir iş olarak görülmektedir. Burada kuş sembolünün (Güvercin, kartal v.b.) birçok toplumlarda bulunduğunu ihmal etmemek gerektiğini ilâve etmek isteriz.

Anadolu mezarlıklarında bulunan koç ve koyun heykellerinin mezar anıtı olarak kullanılışı da dikkate şayandır. Dr. Hamit Zübeyr Koşay, "Ak-Koyunlu ve Kara-Koyunlu Türk Oymaklarının (Ongun) u (totemi) olan koç'un mezar anıtı olarak kullanıl"dığı ve "DoğuAnadolu'dan başka İran Azerbaycan'ında ve Trans Kafkasya'da koç heykellerinin bulun"duğunu (4 F) belirttikten sonra, bir taraftan bu benimsenen mübârek tanınan hayvanlara karşı yakınlığı şumullendirip totemle bağlantı kurma yanında, "Mezarlara hayvan heykelllerinin (koç, at, kanatlı olanı dahil) dikilmesi"ni "Asya'da ölü kültü ile ilgili" görmektedir. "Türk geleneğinde hayvan adları"nın "boy ve oymak adı olarak kullanıl"dığı ve "Ak-Koyunluların bayraklarında koyun remzi"nin bulunduğu (4G)mâlumdur. "Zamanla eski gelenekteki totem şuuru silinmiş, İslâmî kisveye bürünerek mezarlara koç heykeli dikme kurban mefhumu ile bağdaştırılmıştır." "..Bilhassa Alevîler'de koç

(4 E) Prof. Dr. Semavî Eyice, Kırşehir'de H. 709 = (1310) Tarihli Tasvirdi Bir Türk Mezartaşı, Anadolu'da Tasvirli Türk Mezartaşları Hakkında Bir Araştırma, Reşit Rahmeti Arat için ,Ankara 1966, Sf. 222.

(4 F) Dr. Hamit Zübeyr Koşay, Doğu Anadolu Mezarlıklarındaki Koç ve Koyun Heykelleri ,Milletlerarası Birinci Türk sanatları Kongresi, 1959, Ankara 1962, Sf. 255-25e.

(4G) Yukardaki Kaynak, Sf 255.

kurban etmenin büyük önemi, fazileti ve adı vardır. Bu telâkkiye göre mezarlıklardaki koç heykelleri kurbanı hatırlatır ve onun yerine kaim olur.

Bunların yanında yalnız hâtıra telâkkisi de mevcuttur" diyen Hamit Zübeyr Koşay, buna, "Iğdır'ın Kara-koyun köyü mezarlığındaki koç başlı heykeller"den örnek vermekte ve "Koç heykeli herkese dikilmez, belli başlı ileri gelen koçak (yiğit) biri için" dikildiği gibi, "en çok sevilen, ana ve baba'nın biricik oğluna" da dikildiğini belirtmektedir.

Prof. Dr. Katharina Otto-Dorn'un Anadolu'daki Türk Mezartaşları ve onlardaki kabartma figürlerin tesbit ve tahliline dair önemli makalesinde (4H) bilhassa W.Barthold, Eliade, H. Findeisen, L. Sternberg, W. Schimied gibi tanınmış bilginlere dayanarak kabartma figürlerin tahliline çalışıyor ve mezartaşlarındaki kabartmaların menşeini Doğu ve Ortaasya'ya bağlıyor (Sf.68) ve bu şekillerin M.Ö. 5-3 yüzyıllar arasına ait buluntularla münasebetini (Rudenko Kul'tura naseleniyo gornogo Altaya V Skifskoe Vremya, Moskova Leningrad, 1953, Taf. 77; 110) faydalanarak Doğu Altay'da Pazirik mezar buluntularına dayanarak belirtiyor. Afyon'daki mezartaşı işlemelerindeki hayvan (Kartal, çeşitli kuşlar, kuş sembolleri, yırtıcı hayvanlar, boynuzlu hayvanlar-geyik v.b.) efsanevî kuşlar, hayvanlar ile Ortaasya arasında bağlantı kurmak istiyor. Türklerin menşei bakımından Ortaasya ile arada bağlantı tabiî olmakla beraber, bahse konu olan kuşlar, hayvanların birçok toplumlarda özel inançlara dahil bulunduğu, bir bölgeye tahsisinin ilmî olarak isbatı için yeterli delil bulunması gerekeceği bilinen bir gerçektir. Yapmış olduğumuz araştırmalarda Afyon ziyaretgâhlalarında mezar üzerinde geyik boynuzu bulunduğunu görmüştük. Prof. Dr. Otto-Dorn, mezartaşlarındaki kahramanlık motifi, av, bayrak taşıma, atlı durum v.b. şahsın hayatı, övgüsü ile ilgili olabilir, mezartaşları sathında zafer sembollerinin mânası üzerinde durulabilir, demektedir. (Sf. 69) İçasya ölü kültü ile ilgili hayvanların şamanist büyü karakterli şekiller olduğu, hayvanlar arasındaki mücadelede büyü ile ilgili bir taraf bulunduğu, kötü ruhları kaçırtmak istediği ileri sürüldükten sonra, nihayet Prof. Dr. Otto-Dorn'da arka plânlarda totemizim de düşünülebilir. diyor. (Sf. 73)

Kars dolaylarında "bölgenin kromlek, menhir, taşlı dam ve koç heykelleri şeklindeki kaya anıtları arasına bazalttan yapılmış" bir

(4H) Prof. Dr. Katharina Otto-Dorn, Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien, Ars Orientalis III, 1959, S. 63-76.

heykel katılmıştır. Bu 2,5 metre uzunluğunda, 0 52 metre galseme yüksekliği olan balık heykelini bir metre ilerden, 50 santimetre yüksekliğinde "8 adet dikili taştan ibaret bir kromlek ortasında durduğu halde", Tepecik köyünde (Arpaçay) da Şahbender Kurtbaş Ağa bulmuş ve Prof. Dr. Kılıç Kökten tarafından ilmî tesbit ve tanıtılması yapılması çok dikkat çekici olmuştur. (x) Anadolunun diğer bölgelerinde tesbit "edilen kaya anıtları (Menhir, kromlek, Allinyömen) arasında şimdiye kadar böyle bir esere tesadüf" edilmemiştir. Bunun "yalnız bir menhir ve yalnız bir kromlek olmayıp, balıklı heykel ilâvesi suretiyle mürekkep bir şekle sokulmuş bulunan kaya anıtı" olduğunu söyleyen ve "Bunun bir mezarla alâkası" olmadığını "belki bir tapınak, balığın da bir ilâh olması çok muhtemel" bulunduğunu iddia eden, henüz yaşının tâyininin kesin şekilde tesbitine imkân olmadığına, çevresinde Urartu devrine ait kaya kitâbesi ve devri kesinleşmeyen bir koç heykelinin bulunmasına dikkati çeken Prof. Dr. Kılıç Kökten yeni araştırmalara ihtiyaç gerekiyor. demektedir. Dr. Hamit Zübeyr Koşay, bu balık heykellerinin Kafkasyada da bilinmekte ve Vişap adını taşımakta olduğuna işaret etmekte ve anıtın, belki de mezartaşı makamında heykelin ehemmiyetine temas etmektedir. Bunun tarih ve mahiyeti (mezar taşı, mezar anıtı olup olmadığı, Türklerle münasebeti, zamanı üzerinde tartışmayı gerektirecek keyfiyettedir. (Resme bak.)...

Umumiyetle bereket sembolleri, kartal, şahin, doğan v.b. gibi kuşlar, yırtıcı hayvanlar, ejderhalar, tavşan, at, koç, koyun, arslan, kurt, geyik v.b. gibi hayvanlar, güneş ay, yıldızları kutsal tanıyışın şamanlıkla ilgilendirilmesini görmekteyiz. Şekillerin büyü, tılsım, cin kültü, ölüye yardımcı (Yeraltı ve gök yolculuğu) koruyucu ruhlarla ilgilendirilme veya ejder v.b. hayvanlarla zarar verici ruhları korkutma v.b. bir izah tarzı olarak benimsenmektedir.

Bilhassa 20. yüzyıl başlarında her hayvan şeklini bir totem olarak görüvermek ve bütün toplumları totem inancı döneminden geçmiş farzetmek çok yaygın ve kolay bir açıklama yolu olarak kullanılmıştı. Fakat ilmî sahanın uzmanlarınca yapılan araştırmalar, buna aykırı düşünceler ve 40 ı aşan çeşitli totem nazariyeleri ile, ilmî değeri sarsılmış hattâ kısmen kaybolmuştur. Türkler arasında T.M.Ö. 5. yüzyıldan bu tarafa elde bulunan belgeler totemizim inancına, davranışına ve tipine uygun bir içtimâî teşkilât ve kesin inancı tesbit edememiştir. Herhangi bir hayvanın kutsal tanınışı veya uğurlu, uğursuz bilinişi ile totemizim'i birbirine bağlayıvermek yeterli bir ilmî delilden uzak kalmaktadır. Henüz, sembollerin tahlilini ve mitolojileri ilmî olarak ihtiva eden, Türk'ün Dinî Tarihî'ne, Din Fenomenolojisine dair tam bir mu-

(x) Prof. Dr. Kılıç Kökten, 1952 Yılında Yaptığım Tarihöncesi Araştırmaları Hakkında, Ankara Üniv. Dil ve Tarih — Coğrafya Fak. Dergisi, (C.XI. Sa. 2,3. 4—1953) sayılardan ayrı basım, Sf. 205.

kayeseli araştırma ve eserin ortada bulunmaması, Sanat Tarihçilerinin desen, figür, resim v.b. bunları tahlilde gereken ilmî hakikate ulaştırma imkânını güçleştirmekte ve mesele şamanizim ve totemlik iddialarına yol açmaktadır.

Önce, taşın kendisinin değil, taşın üstündeki şekiller ve mezarla münasebeti bakımından ehemmiyet kazanışla, doğrudan doğruya oradaki taşın kutsal tanınışı arasındaki farkı gözden uzak tutmamak gerekiyor.

Bu taştaki işlemeler başlıca I–Mezar taşı dışında bu resmin, kabartmanın (hâtıra, haber v.b.) delâlet ettiği mâna, 2–Bu resmin, kabartmanın mezartaşı ile bağlantısı sebebi (büyük, mübarek, kursal hayvan, kuş, arma, kötü ruhları korkutucu, zarar vericilere karşı koruyucu (ejder v.b.) şekilleri, av hayatı, dinî, mitolojik bitkiler v.b. ve buna dair hâtıralar, 3– Gayri dinî olarak saygı ve sevgi işareti süs v.b. gibi, 4– Bu işlemeler, kabartmaların ölüm, hayat anlayışıyla münasebeti (Ebedîlik, ruh, cennet v.b.), 5– Büyü, muska, tılsım, cin ve türlü kültler bakımından ele alınması, 6– Diğer toplumlarda, dinî inanç, halk inançları ve kullanılan şekiller, resimlerle ilgili olarak mezartaşlarının mukayesesine ihtiyaç görülüyor.

Burada dikkate alınması gereken hususun aşağıda arzettiğimiz maddeler olup ancak bunların ayrı ayrı tetkik edilerek, bilinmesiyle hakikate ulaşmanın mümkün olacağı kanaatindeyiz:

I – Din, 2 – Büyü, 3– Mitoloji, 4– Halk İnançları, 5 – Destanlar, 6 – Masallar, 7 – Ferdî, içtimaî hayat tarzı. İlgili şekil, işleme, kabartmaların bunlar içindeki mevkiini tesbit etmek ve mukayeseli olarak sembollerin ilmî tahliline girişmek ancak başarılı bir sonuca götürebilir.

D — Benzerlikler, Halk İnançları, Dinler ve Mana:

Taş inancının bütün önceki çağlarda ve günümüzdeki toplumlar arasında çok benzerlikleri görülmektedir. Avrupa ve Amerika gibi batıda ileri bir kültür ve medeniyet seviyesinde görülmüş, keza doğuda, çağdaş medeniyetçe onların ayarında bulunan Japonya'da yapılan (folklor, etnoloji v.b. çalışmaları) halk inançları bakımından, gelişmiş toplumlarla ilkel toplumların bazı manevî yönleri, inançları, âdetleri arasında birçok ortak noktalar bulunduğunu ortaya koymuştur. Meselâ "Fal Hastalığı" başlıklı yazıda "Müspet bilgiler çoğaldıkça, medeniyet ilerledikçe falcılık azalıyor sanırız. Avrupa medeniyet merkezlerindeki falcı bolluğu bu tahminin hiç'te doğru olmadığını gösteriyor."[4] denilmektedir.

4 N. R., Fal Hastalığı, Yedigün, Sa. 196. Sf. 25.

5 T. Türker, Kadın, Fal ve Bâtıl İtikad, Yeni İstanbul, 23 Şubat 1952.

İngiltere, Amerika ve Fransadadaki bâtıl itikatlar bir diğer yazının konusu olmuştur.[5] Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens adlı eser ciltlerle Alman bâtıl inançlarını ortaya koymaktadır. İnsanı Şaşırtıcak kadar fazla olan bu türlü halk inançları içinde taşlarla ilgili olanlar sayıca pek kabarıktır.[6] Prof. Dr. Müller-Bergström, Almanya'da, Fransa'da, İskandinavya'da, ve orta Avrupa'da taşla ilgili ziyaret yerlerini ve türlü inançları örnekleriyle göstermektedir. Taşların bir canlı gibi görülerek büyümesine, ölmesine dair örnekler vardır. Geneiki gazetede Almanya'da ki büyücülük ele alınmaktadır. 20 Temmuz 1962 tarihli bir gazetenin başlığı şudur: "Almanya'yı istilâ eden büyücüler: Büyücülerin sebep olduğu kaza ve ölümler için yılda 70 dâva açılıyor. Köylüler büyü yapanların evlerini yakıyorlar."[7] 30 Mayıs 1963 tarihli bir gazete büyük puntularla, fotoğraflarla gene bu konuyu işliyor: "Bugün dahi Avrupa'da kurbağadan medet uman saf ve cahiller var-Büyücülük en çok Almanya'da yaygın"[8]. Bu yazıda "Büyücülüğün yayılmasına bilhassa "Musa'nın" Altıncı ve Yedinci kitapları "sebep olmaktadır. Dinî uzmanlar, bu kitapların sahte olduklarını ve aslında böyle bir kitabın indirilmediğini bildirmektedirler." Karakedinin kulağını kesip kanını içmek, Köpek yağının vereme karşı iyi geldiğine inanarak sandiviçlere sürerek, kilosunu 20 liradan alıp yeme, v. b. antibiyotikler döneminde görülen olaylardandır. "Time" dan "Tezatlar Ülkesi: Hindistan" başlığıyle türkçeye çevrilen bir yazı da dikkati çekmektedir:" Eski âdet ve inançlar memlekette hâlâ bütün şiddetiyle hüküm sürmektedir. Hint Hukuk Fakültelerinden birinin tamamen garplılaşmış yüksek kültürlü dekanı, geçenlerde, hususî müneccimi kendisine uğurlu bir gün seçinceye kadar Amerika seyahatini geciktirmekte israr etmiştir."[9] "Japonya'da Sosyal Hayat" başlıklı yazıda [10], orada nasıl din ve büyünün yan yana yer aldığını, şarap güğümlerini ibâdethanelerde takdis ettirenleri anlatmaktadır. "Büyü Dünya'nın her tarafında salgın halinde" ([11]) diye büyük başlıklarla, Brezilya, Japonya, Batı Almanya, Seylân, Fransa (Paris) te binlerce büyücünün

6 Handwörterbuch des Deutschen Aberglaubens, Band VIII. S. 380 - 427. Bu konu: Prof. Dr. R. Hünnerkopf, Prof. Dr. Karl Olbrich, Prof. Dr. Müller Bergström. Berlin und Leipzig 1936/1937.

7 Almanyayı İstilâ Eden Büyücüler, Yeni İstanbul 20 Temmuz 1962.

8 Bugün dahi Avrupa'da kurbağadan medet uman saf ve cahiller var - Büyücülük Ençok Almanya'da Yaygın, Akşam, 30 Mayıs 1963.

9 Tezatlar Ülkesi: Hindistan, Time'dan Türkçeye Çev. S. Ş. Y. Mayıs 1960. ta gazetede yayınlanmıştır.

10 Abdullah Ümitvar, 5 yılda 54 ülke; Japonya'da Sosyal Hayat, Yeni Sabah, 8. Ağustos 1960.

11 Büyücüler "Altın Çağını" yaşıyor.. "Büyü" dünyanın her tarafında Salgın halinde, Hürriyet, 5 Şubat 1964.

faaliyette bulunduğunu, yalnız Batı Almanya'da 10 bin büyücü olduğunu resimlerle belirten bu yazı da, Kaliforniyada, genç, kıyafetleri düzgün insanların nasıl yalın ayak büyücülere tâbi olduklarını aşk, cinsî iktidar v.b. için kuyruk halinde dizildiklerini, mumlar başında ayrıca dualar okuduklarını göstermektedir. 12 Ocak 1964 tarihli bir yazıda ise New-york'ta Harlem'de 131. Caddedeki ümit ağacının uğurlu tanınarak nasıl yüzlerce genç tarafından ziyaret edilerek, ellerini ağaca değdirerek şanslarının açılmasını dilediklerini, "Bu ağacın önüne, tanınmış boks şampiyonlarından, yıldızlara kadar birçok şöhretler"in de geldiğini[12] anlatmaktadır. Nihayet Londra'da büyücülüğün büyük bir salgın halinde İngiltereyi de kuşatması karşısında" Üniversite Kolejinde toplanan bilginler Kongre'sine İngiltere'nin bütün ileri gelen büyücüleri de katılmışlar ve kongredeki iki taraf kıyasıya birbirlerine girmiştir."[13] Kongrede birçok bilginler söz alarak büyücüleri sert bir şekilde tenkit etmişlerdir. Amerika'nın Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden Dr. Rossel Hpe Robbins, büyücülerin hepsinin yalancı ve dalavereci olduklarını söylemiş ve "Yirminci asırda böyle şey olamaz. Büyücü diye birşey yoktur. Kimse büyü yapamaz. Bir büyücü büyü yapsa bile onun kimseye tesiri olamaz" demiştir. Muhtelif ilim adamlarının böylece hep birlikte büyücülere karşı dünyanın her tarafında mücadeleye girişilmesini kararlaştırmaları üzerine kongrede bulunan 200 büyücü namına tanınmış büyücü, Sybil Leek, omuzunda tünemiş büyük bir kargayla kürsüye çıkarak "Ben büyücüyüm ve benim sülâlem de büyücüdür. Yüzlerce yıldır büyücülük yaparız. Yaptığımız büyü müşterilerimizi daima memnun etmiştir. Halk, bize inanıyor ve bize inandıkları müdetçe büyü yapmıya devam edeceğiz." demiştir. Olay'ın Londra gibi batının sayılı bir kültür, uygarlık merkezinde geçmesi, bilim adamlarının pekte başarı sağlaması mümkün olmıyan kongre'de halkın büyücülere karşı cephe almasını intaç etmemiştir. Zira bu türlü inançların, ilmî de olsa kesin bir komut ve hükümle önlenmesi kolay değildir. Konunun her yönüyle dikkatle ele alınması gerekir. Bu hususta müteakip sayfalarda Mana, Din ve Büyü inançlarına kısaca değineceğiz.

Sihrî, majik, mistik davranışlar, bu türlü noktalar, Musevîlik (Kabala mistisizmi ve pratiğiyle), Hıristiyanlık (kutsallaştırma âyinleri v.b.), Hinduizim, Buddizim, Taoizim, Şintoizim, v.b. tarafından din

12 New - York'ta Bir Volkan: Harlem, Yazan: Pierre Dunne (Fransız Gazetecisi), Hürriyet, 12 Ocak 1964.

13 "20. Asırda Böyle Şey Olamaz", Hürriyet, 5 Mart 1964.

içine yerleşmiş kalıntılar, ayrıca desteklenince elbette canlılık kazanması tabiî bir hâle gelmiştir. Böylece taş'ta tarih boyunca, "metânetin, kuvvetin," bazen verimliliğin sembolü, sihrî, majik v. b. konusu olmuştur. Bu suretle acaip şekilli veya renkli taşlar, insanların dikkat ve ilgisini çekmiş, uğurlu olması veya bir büyü aracı olarak kullanılması, ziyaret edilmesi görülegelmiştir. Fakat bu kadarı insanların ilgisini çekmesi için yeter sebep değildir. Muhtelif eserlerde ta eski taş çağından günümüze kadar hemen toplumlarda bazı kimselerin ilgi ve bağlarını, inançlarını devam ettirme sebebi olarak, taşın sabitliği, sertliği, ağırlığı ve ondan bu kuvveti elde etme, ve onun bu kudretinden faydalanma isteği yanında, onda özel bir kuvvet ve güç, bereketlilik bulunduğudur. Bilhassa büyükçe olan, (anıt taşları, sınır taşları, taş işâretler v.b.) bu dikili taşlarda dinî ve sihrî bir anlayışla içinde bir kuvvet veya ruhun oturduğuna inanılıyordu. Belli bir olayı veya yeri belirtmeye yarayan anıtların, işâretlerin, şahadet taşlarının veya bir göktaşının zamanla kutsallık kazandığı görülegelmiştir.[14] Bu gibi taşlara karşı geliş, onları imha edenin, ilâhlarının gazabına uğrayacağı kanaati görülmüştür.

Muska (Nusha) ve tılsım olarak, kurban kesme yeri olarak, bilhassa erkek tenasül uzvu halinde taş sütunlar ve delikli taşlar, ilk çağlardan günümüze kadar, ilgi derecesi ve inananların sayısındaki değişmelere rağmen görülegelmektedir.[15] Nitekim Hindistan'da Lingam taşı ibâdeti (üstüne su dökmek, çiçek koymak suretiyle –bereket, zürriyet, verimlilik ilâhına– tapmak kurban kanı akıtmak gibi üzerine kırmızı podra serpmek) bunun en tipik örneğini teşkil ediyor.

Budda dininde, Gotama Budda'nın ayak veya el izlerini taşıyan kayalara tapmak gibi[16] bir âdet görülüyor. Türkiye'de de Hz. Ali'nin ayak basmadığı yerlerde bile, onun ayak izlerine ve atının nal izlerine ilgi gösterilmiş olması dikkati çekiyor. Günümüzdeki taşla ilgili inançlar incelendiğinde, medenî çevrelerde, Vietnam dağlarında yaşayanlar da olduğu gibi, kayaların ruhuna inanç ve kayanın gölgesini çiğnemenin suç sayıldığına dair bol örnek bulmak kolay değildir. Fakat Hint inancında taşların ve bu gibi cisimlerin içine tabiat üstü bir kuvvetin yerleştiğine inanç açıkca ifade edilmektedir.

14 Religionen in Geschichte und Gegenward, Prof. Dr. Beer (Steine: Steinkult), B. 5. Tübingen 1931. S. 776 – 778.

Der grosse Brockhaus, Bd. 11, Wiesbaden 1957, S. 193.

15 E. Britannica, C. 21. S. 441 – 442.

16 V. Ferm, ed., An Encyclopedia of Religion, S. 736.

İlkel toplumlarda tabiatı, herşeyi canlı görüş, taşı da vurucu, öldürücü bir kuvvet sahibi biliş, taşta MANA (Mana'nın, animizm'den de önce olduğu görüşü mevcut) olduğuna, bu kuvvete sahip olmak isteğini görüyoruz. Bu animatistik inanç taşın için de bir kuvvet kaynağı, bir ruh, bir mana (Malenezyaca) adı yerine, Avusturalya ilkellerinde Arunga, Amerika Yerlilerinde Wakan, Orenda, Manıtu v.b. Madagaskar ve Malaya'da -hasına -denilen kuvvet ve kudret taşlar'da (ağaç, put v.b.) bulunduğuna inanılması mahiyet bakımından benzerlik gösteriyor.[17]

MANA, Üzerinde bilhassa durmamız gerekiyor. Bazı insanlarda, umumiyetle etkili kişilerde büyücülerde, hayvan ve bitkilerde, cisimlerde (Taş, kaya v.b.) kendisini belirten bir kudret ve kuvvete Polinezya dilinde Mana ve diğer toplumlarda çeşitli adlarla (Wakanda, Orenda, Manitu v.b.) anılmakta ise de, başlıca ortak vasıf olarak o varlıkta bir *mistik kuvvet ve kudret* bulunması ve onun etkisinden faydalanma, korunma ile ilgili işlemlerin bu inançla beraber yaygın halde ilkel toplumlardan gelişmiş toplumlara kadar bulunmakta olduğunu görmekteyiz. Bu kudret ve kuvvetten faydalanma, ve korunma olayı büyü ve büyücülükle ilgili işlemleri göstermektedir. Tabiatı canlı olarak görüş (animalizm, animatizm), animizimi aşmakta ve canlandırma prensibinin tesirinden faydalanarak bu türlü hareketlerden şahsen faydalanmaya yönelinmektedir.[17a] Lehman, Male-

17 Mircea Eliade, Die Religionen und das Heilige- Elemente der Religionsgeschichte-, Salzburg 1954, S. 247 - 270. (Das Mana. S. 42—48)

X G. Van der Leeuw, Phänomenologie der Religion, Tübingen 1956, S. 42.

X Prof. Dr. Alfred Lehman, Aberglaube und Zauberei, Stuttgart 1925, (Mana; 39)

X Bronislaw, Malinowski, Büyü Bilim ve Din, Çev. Ender Gürol, Sf. 5.

X Die Religion in Geschichte und Gegenward, B. 4. S. 706-707· Dr. E. Stiglmayr, Mana.

X F. R. Lehmann, Mana, der Begriff des "ausserordentlich Wirkungsvollen" bei Südseevölkern, 1922.

X R. Thurnwald, Neue Forschungen zum Mana Begriff (AR W 27, 1929, 93 - 112.)

X Die Religion i. G. G., Prof, Dr. K. Goldammer, Fetischismus, Tüb. 1958, 3. Auflage, S. 924, 925.

(17 a) Fr. R. Lehmann, Mana. Eine begriff geschichtliche Untersuchung auf ethnologischer Grundlage, Leipzig 1915, 2. Ausg. 1922.

F. R. Lehmann, Mana, der Begriff der Ausserordentlich Wirkungsvollen, bei. Südseevölkern, 1922.

F. R. Lehmann, Die Polynesischen Tabusitten, Leipzig 1930, S. 169-, 192-, 301, 312-.

F. R. Lehmann, Die gegenwartige Lage der Mana-Forschung (Kultur und Rasse. Otto Reche zum 60. Geburtstag, München 1939. S. 379-.

J. Röhr, Das Wesen des mana, Anthropos, ×IV-×V, 1919-1924, S. 97-124-

R. Thurnwald, Neue Forschungen zum Mana-Begriff, Archiv für Religionswissenschaft, 1929, s. 93-112.

Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Sivas ve çevresinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili bâtıl inançların ve büyüsel işlemlerin etnolojik tetkiki, Dil ve Tarih-Coğ. Fak. Yay. Ankara 1966, Sf. 22.

Wilfried Nölle, Völkerkundliches Lexikon, München 1959, s 97 (Mana)

Dr. E. Ştiglmayr; Die Religion in Geschichte und Gegencward, 3. Auflage, S. 706, 707. (Mana)

nezya dilinde, **mana**'nın, düşünmek, sevmek, arzu etmek, saadet, başarı gibi anlamlar aldığını ileri sürüyor. Lehman, mana'nın her zaman "tesirli bir şekilde hareket etmek" fiiline dayandığını ve mana'nın 3 neve ayrıldığını belirtiyor: 1- İnsanlar, fertler ve zümreler arasındaki münasebetlere tesir eden mana, cismanî mana veya "Mana Tangata", 2- Cansız varlıklar, bitki, hayvan mana'sı, 3- Mana Atua, Tanrılara, cinlere, meleklere atfedilen mana.

Tanrılar, melekler, cinler, çok üstün varlıklar sayıldığından, onların insanlara hâkim olmak için "mana" kudretine lüzum hissetmiyecekleri, yalnız "kendi aralarındaki münasebet için mana'ya başvuracakları, bu bakımdan onların da büyü âyinlerinden vazgeçmedikleri, ve Mana Atua'yı çoğaltıp başarıya ermek istediklerini" söylüyor.[18]

Lehmann, Malenezyalılarda, insandan müstakil olan ve tabiata yayılmış bulunan bir mana'nın, bitki, hayvanlar ve cisimlere, "*kayalara, taşlara insan* bilgisinden ve müdahalesinden müstakil olarak tesir edebilir. Meselâ Malenezyalıların inancına göre bazı hayvanlar, bilhassa kuşlar ve bazı nebatlar son derece de kuvvetli "Mana"ya sahiptirler. İnsanlar büyük bir çabalamadan sonra bu nevi ve müstakil "Mana"ları "Mana Tangata'larına tâbi kılarak kullanabilirler. *İşte büyü âyinlerinde bazı nebatların veya taşların kullanılması bundan* ileri gelmektedir."[19] Tabiat üstü kuvvet olan mana, varlıklara dostluk eder, "onların cehitleriyle emir altına girebilir, çoğalır, azalır v.s."[20] Mana'nın vasıfları bakımından mukaddesle, Tanrıyle, Dinle hiçbir ilgisi olmadığı, mukaddes olmayan tabiat üstü bir kuvvet olduğu, daha açık ifadeyle" Mana içkin (immanent) tabiat üstü bir kuvvet" olduğu ileri sürülmektedir.[21]

E- Büyü meselesi:

Efsânelere, kerâmetlere konu olmuş, ünlü ve etkili kişilerin, peygamberlerin hatıralarına karışmış, tarihi gelenek ve inançlarla süregelmiş taşlar dışında, ayrı tahlili gerektiren arzedeceğimiz bir husus ortaya çıkmaktadır.

Taşla ilgili inançlarda hem din, hem de büyü müştereken yer almakla dîni büyünün veya büyüyü dînin kaynağı saymayı yanlış tanıyan görüşü teyid eder vaziyettedir. Tamamen farklı bir keyfiyet

18 Prof. Dr. Nureddin Şazi Kösemihal, Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, İst. 1952, Sf. 21: Zikrettiği, çevirdiği kaynak: Lehmann, Le Mana, İkinci Basım 1922.

19 Prof. Dr. Nureddin Şazi Kösemihal, Büyü Ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, İst. 1952, Sf. 21.

20 Yukardaki kaynak, Sf. 24.

21 Yukardaki kaynak, Sf. 25, 26.

arzeden bunların günümüzde -taşta bir kudret ve Din- ikisi bir arada ve yan yana görünmektedir.

Burada taşla olan münasebet, büyü ile kısmen bir bağlantı kurmaktadır diyebiliriz. Evliya, veya uğurlu, kerâmetli, efsânevî bir hal almış bir mahaldeki bir taş, kaya veya o mahalden alınan bir taşla, başka şekilde ulaşılamayan bir gayeye ulaşmak (çeşitli istekler) üzere, kişi ile o cisim, o varlık arasında bir bağlantı kurmak, taklit büyüsü, temas büyüsü ve ak büyü gibi işlemlere benzer bir durum göstermektedir. Yakın ve uzak büyü olarak - burada fark olarak ortada bir büyücü olmadan, hattâ bunun büyü ile bir bağı olduğu bilinmeden-araya başka varlıkların (evliya, yatır, efsânevî kaya, taş girerek) yakından veya uzaktan tesir etmek ,temas şekliyle veya onu üzerinde taşıyarak veya evde muhafaza ederek, çok zaman gayeye ulaştıktan sonra yerine iade şekli dikkate şayandır. Burada elbette tipik büyücülük şeklini görmek, bir büyücü aramak mümkün değildir.[21 a] Büyücü aradan kalkmakta doğrudan doğruya her şahıs kendi işlemiyle, taşla temas etmektedir. Böylece taşla ilgili olaylarda ona temasla veya onu taşımakla o gücün, kudretin tesiri, etkisi üzerinde gezdiriliyor ve ondan faydalı sonuç alınıyor, demek oluyor. Bu bir evliya, yatır yeri ile ilgili taşsa o kerâmetli zâtın kudreti bu çevreye yayılmış addedildiğinden oradan alınmış bir parça aynı kudretin taşınması, dokunulması etkisi yapıyor ve gayeye, isteğe ulaşıldıktan sonra oraya iade ediliyor: Yalnız burada ilkel inançlar içindeki Temas Büyüsünü (Kontajiyöz Maji) veya Taklit Büyüsünü (Homeopatik Maji) veya Ak Büyü (Pozitif Maji) v.b. nı aynen bu olaylara, ayrıntılara kadar tatbik ederek görmek, elbette yeterli derecede mümkün olamaz. Bunlarda ancak önemli izler ve kalıntıların, dualar, ibâdetler ile karmaşık bir hal alışını dikkatten uzak tutmamak gerekir.

Bazı taşların uğurlu, etkili sayılması ve âdeta Pasif Büyü'de görülen, kötü tesirleri, tehlikeli durumları önleme, uzaklaştırma için kullanılan ve iyilik getirdiğine inanılan, Uğurluk (Talisman), amuletler (nazarlık, tılsım v.b.), tipik, klâsikleşmiş şekliyle olmasa da benzerlikler gösterdiğine işaret etmemiz gerekiyor. Gene uğurluk (Talisman) olarak kullanılan ve zararlı etkilere karşı bir fayda sağlayan taşla ilgili bir inanca temas etmek istiyoruz. Ava çıkan bir balıkçının kıyıda, renk ve şekilce farklı bir taşı görerek onu oradan ailesine hediye etmek gayesiyle alışı ve o günkü bereketli balık avcılığı üzerine, artık bu taşı

(21 a) Doç. Dr. Veyis Örnek'in Yukarda adı geçen eseri, Sf. 26-29, 34. Malinowski, Frazer (Sir James George), The Goldhen Bough, A study in Cmparive Religion, (3. Ausg. 12 Bde. 1911-, Almanca olarak: Der Goldene Zweig, 1928. Lehmann, Nölle ve Haekel'in eserlerine bak.

uğurlu sayıp, bu fazla balık tutmayı taşa bağlayışı üzerinde durmamız gerekiyor. [21 b]

Taşa dıştan gelerek, taşla bir münasebeti olana göre veya taşın içine nüfuz ederek veya taşın içinde gizli bir kuvvet kudret bulunduğunu, alışkanlık, telkin, tesir v.b. faktörlerle sanarak ondan, bilhassa ferdlerin toplumların iyiliğini gözeten, ölüm, hastalığa karşı korunma, şifa için, lohusalık, evlenmek, çocuk sahibi olmak, v.b. veya felâketlerden korunmak, kuraklık v.b. herhangi bir cisimden, varlıktan (konumuzda taş, kaya) faydalanmağa çalışmak ve dinî bazı destekleyici duaları da işe karıştırmak (Ak Büyü=Pozitif Büyü) benzeri davranışlar da bulunmak hemen her kıta da ve her türlü toplumlarda görülmektedir.

Günümüzdeki taşla ilgili inançlarda, inanan şahıs açık ve kesin bir şekilde, bunun menşe ve mahiyetine, taş kültüne v.b. bir bilgiye sahip olmamakla beraber, *o taşta bir kerâmet, bir kudret ve kuvvet, sihrî, majik, mistik ve* dînî ortak bir yön bulunduğunu, bulunabileceğini sanıyor. Nitekim Samîlerde, ağaçların, mağaraların, pınarların ve *büyük kayaların, -günümüzdeki dağlık* bölgede yaşayan Vietnamlılar gibi– ruhlarla meskûn olduğu ve keza Yunan ve Roma inançlarında yol kenarlarına konulan *taşların canlı bir varlık* olarak görüldüğü ve yol gösterdiği, yolcuları koruduğu, yolları beklediği inancını ve sınır taşlarının ziyaret edildiği, kurbanların sunulduğu ilâhî kudretin, verimlilik kudretinin taşlara, ağaçlara v.b. girmiş, sinmiş sanılması, ağaç perisi, su perisi gibi taş perisi (hattâ ilâhı) bulunduğu inancı, hep ondaki *canlılık, kuvvet ve kudretin varlığıyle ilgili* oluyor. Gene İtalya ve Yunanistanda bu türlü yaşayan inançlar derece farkına rağmen mahiyetçe aynı görülebilir. İtalya'da turistlerin uğrağı *uğurlu çeşmelere*, havuzlara paralar atılması, kutsal taş, kutsal kayaları kapsayan ayazma, (Su kültü) veya azizlerle bağlantı kurulmuş yerlerin ziyaret ve dilek mahalli olması yaşayan âdetlerdir. Arzettiğimiz Kitabı Mukaddes'teki örnekler, bu canlı, hayat dolu kayaları göstermiştir; hıristiyanların, Rabbi kayaya benzetmeleri, Allahı sığınılan kaya olarak görmeleri, bazı yerlerde (Kıbrıs), Meryem Ana yortusunda eski Afrodit mâbedi kalıntılarındaki köşe taşına zeytin yağı dökülmesi, keza Kitabı Mukaddes'te "Allah indinde kıymetli diri taş" denilmesi, İncillerde "kiliseyi kaya üzerine kurmak", hıristiyan mistiklerinin tanrının tasviri olarak taşa

(21 b) Prof. Dr. Med. Konrad Zucker, Pyschologie des Abergaluben, Heidelberg 1948 Bilhassa: Was Nennen Wir Abergalauben ?, S. 7–, Amulette und Talismane, S. 36–, 41, Magisch und mystisch (Der mystische Aberglube, S. 53-67.

benzetilmesi, gene hıristiyanlıkta "Sen yüksek taşım" diye dua okunması[22], taş inancının günümüzde de devam eden yönüne örneklerdir. Keza yurdumuzda yatır taşlamak, yatırın unutmamasını, hatâ yapmamasını temin için davranışlar, çıngıraklı kayalar yürüyen taşlar, söz dinleyen taşlar, şehit olan taş terleyen taşlar terler direk (sütunlar) Karataşlar arasındaki 10 santimetre açıklığın kendiliğinden kapanmasiyle kıyamet kopacağı sözü taşın konuşması, taş atma, taş alma ile, alınan yer arasında bir bağlantı, bir sözleşme, bir vaadleşme hareketi ve böylece artırılabilecek bir sıra örnekler, taşta bir nevi özel canlılık bulunduğuna inanış olarak tahlil edilebilir.

Nitekim bilindiği üzere ilkel toplumlar yağmur yağması için türlü büyü şekilleri uygulamakta, yağmuru takliden yere su dökmek, belirli bir ağacın dallarını rüzgârı takliden hışırdatmak, veya ağıza su alıp şapırdatmak, tütün dumanı ile bulutlar (benzetme, taklitle) vücuda getirme, iyi av veya yağmur elde etmek için danslı âyinler, yağmur tanrısı şerefine bayramlar, danslar düzenlemek günümüzdeki âdetlerdir. İyi işler için yapılan (Ak büyü) (hastalıkları gidermek, yağmur ve güneş temin etmek gibi, bundan başka kara büyü ve büyüyü bozmak için karşı büyü, bu taşla ilgili inançlarda görünmektedir. Levy-Bruhl, Yeni Gine'de "Sihir veya tılsıma müracaat edilmeden hiçbir şeye teşebbüs edilme" diğini, *herşey için*, ava, harbe, kuşlara, balıklara, domuzlara, yere, yıldırıma, şimşeğe, yağmura, zelzeleye ve alış verişe *mahsus ayrı birer büyü olduğunu*, zevceler, ilâçlar, teşhis, dans ve ilâh için büyü yapıldığı gibi, büyüye karşı korunmak için de büyü olduğunu anlatıyor.[23] Burada tarih içinde madenleri altına değiştirici sihre malik olan taş, efsâne kahramanı Babil kıraliçesi Semiramis'in, kemerinde insanı delilikten koruyan sihirli yeşim taşını taşıması söylentisi hatırlanabilir.

Büyü hususunda ilkel toplumlarda olduğu gibi, onlardan medeniyet yönünden pek ilerde olan Hind, Çin, Amerika B. devletleriyle bile benzerlik bulunduğu ileri sürülüyor[24] ve Amerika B. Devletlerindeki bâtıl inançların bir kısmından Robert E. Lowie'ye dayanan (Are we Civilized Sf. 226) Prof. Dr. Mümtaz Turhan bilgi sunuyor.[25]

22 Prof. Dr. Friedrich Heiler, Erscheinungsformen und Wesen der Religionen, Stuttgart, 1961, S. 37..

23 Levy - Bruhl, Primitive Mantality, London 1923, Sf. 307 - 308. Levy - Bruhl'e dayanarak açıklamalar yapan: Prof. Dr. Mümtaz Turhan,, Kültür Değişmeleri (İkinci Basım), İst. 1959, Sf. 234,

24 Prof. Dr. Mümtaz Turhan, Kültür Değişmeleri, (İkinci Basım), İst. 1959, Sf. 235, 236.

25 Yukardaki kaynak. Sf. 237.

Böylece günümüzde gösterdiğimiz muhtelif örneklerle de belirdiği gibi sihir, büyü, fallar, uğurluluk, uğursuzluk v.b. pratikleri arasında bazı farklar olsa bile kendisini her tarafta az çok göstermektedir[26]. *Taşın da bu canlı tasavvurundan, gücünden faydalanılmak istenilmekte, muska, tılsım, büyü, sihir için (güzel görünmek, kuvvetini artırmak) kullanılmaktadır.* Uzaktan etki , ve benzetme tarzı büyü ve sihir hareketlerinin yeni örneklerini tesbit kolaylıkla mümkün olmaktadır. Taşla ilgili konunun, esrarengiz gücünden, başka yönlerdeki dileklerin olgusu üzerine etki yapmaya çalışılmaktadır.[27] Büyü ve din aynı zamanda mevcut olup, büyü fiilleri karmaşık ve mantıkla ilgisi olmayan mistik bir mahiyet taşımaktadır.[28]

F — Türk Dînî Tarihi ve Sonuç:

Türk Dinler tarihinde, kaya, orman, ağaç, suyun (izi=sahipleri)ne inanılıyor, kurban sunuluyordu.[29] İslâmiyeti kabulden sonra, fakat başka bir ad ve şekil altında kurban sunuldu. Sahrada tek başına biten ağacın veya bir pınarın, veya büyük bir taş kayanın (kısır kadınlarca ziyareti, ziyaret edilişinin sebebi, şamanist türklerin inancına göre[30], her dağın, kutlu pınarın, göl ve ırmakların, kutlu ağaç ve kayaların "izi"leri (sahipleri) bulunduğu temeline dayandırılmak isteniliyor.

26 Prof. Dr. Alfred Lehmann, Aberglaube und Zauberei-von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart, Stuttgart 1925, Taş tılsımlar: Sf. 50, ve 251. (Günümüzdeki bâtıl inançlar), Hıristiyanlarda büyü Sf. 84 - başta olmak üzere muhtelif ülkelerde ve günümüzde büyü hakkında, II - 233.

X Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu, Din Sosyolojisi, Ankara Üniv. İlâh. Fak. Yay. Ankara 1963, Sf. 210, 213.

X W. Wundt, Milletler Ruhiyatı Esasları, İptidaî İnsan- İnsanlığın psikolojik bir tekâmül tarihinin anahatları - Türk. Çev. Dr. Ziya Dalat, İst. 1934, Sf. 8 v. d.

27 R G und Gegenwart, 3. basım 1960, C. 4. Sf. 595 - Maji, yağmur duası, Taş. Prof. Dr. A. Bertholet (C. M. Edsman)

27 Yukardaki kaynak, RGG, Amulette und Talisman, bahsi. B. 3. S. 346.

28 Prof. Dr. Nureddin Şazi Kösemihal, Büyü Ve Din Probleminin Bugünkü Durumu, İst. 1952, Sf. 7, 9, 25, 26 v. b,

29 Abdülkadir İnan, Hurâfeler ve Menşeleri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1962, Sf. 29.

30 (Prof.) Sâdettin Buluç, Şamanizm'in Menşei ve İnkişafı Hakkında, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, İstanbul 1948, C. 2. Sa. 3 - 4. 31 Mayıs 1948.

X RGG, 5. B. Tübingen 1931, Sf. 130, 131, Prof. Dr. A. Bertholet, Schamanen.

X Abdülkadir İnan, İslâm Türklerde Şamanizm Kalıntıları 1. 14, II. 1944 te Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde verilen konferans. Keza 6. III. 1944 te. v. b.

Dr. Rıza Nur, yağmur duasına çıkışta, suya çakıl taşları konduğunu, Sinop'ta çocukluk zamanında okuldan bu dualarla götürüldüğünü söyledikten sonra, "Bunu bizde müslümanlık âdeti zannederlerse de şamanlıktan ibarettir" diyor.[31]

Prof. Dr. Faruk Sümer, "Türk sihrinde de gök sularına, yani yağmura ehemmiyet verilmiş" "bu sebeple yatçı denilen kâhinler, herhalde Türk ülkelerinde çıkan nâdir bir nevi taşı parçalara ayırıp birbirine sürtmek, suya atmak ve o esnada mahiyeti şimdiye kadar meçhul kalmış birtakım dualar okumak suretiyle yağmur celbi"ne çalışıldığını söylüyor ve Anadolu'daki yağmur duaları münasebetiyle taşın suya atılması, konulması olayını eski yatçılıkla temellendiriyor ve ayrıca "Anadolu"nun bazı yerlerinde her tehlikeden koruyacağına inanılarak çocuklara takılan taşa da yat taşı, yat boncuğu denil"diğine işaret ediyor.[32] *Taşların büyü, tılsım ve muska gibi kullanılmaları yanında* bu inancın Türkler arasındaki kökleri Orta asya'daki inançlara kadar götürülmek istenilmektedir. Gerçekten de Türklerin İslâmlaşmasından önceki bazı kalıntıların, İslâmiyetle terkedilmediği, islâmî menşe ve islâmî unsurlarla uzlaştırılmağa çalışıldığı, Tanrı'dan dilekle, yağmur v.b. yağdırma seremonisiyle, sihrî, majik davranışın birlikte yürütülmeğe uğraşıldığı ve bazen bunun Tanrı kudretinin tecelli vasıtası olarak görülmek istenildiği anlaşılıyor. Evliyalarla, taş ve kayaların işbirliği konusunun tahlilinde Prof. Dr. Westermarck'ın görüşü dikkate alınmak gerekiyor. Profesör Westermarck, Türk dinler tarihindeki izi (sahipler) yerine başka bir kavram kullanmak suretiyle, mübarek ağaçlar ve cinli ağaçların, "iyi saatte olsunlar"la bulaşık tutulduğunu söylüyor ve "birçok yerler ve kırlar vardır ki-kayalar, mağaralar, pınarlar, deniz, cinlenmiş sayıldıkları kadar evliyalarla da işbirliği etmiş, ermiş farzedilir."[33] *Burada da kaya ve taşların evliyalarla işbirliği etmiş, hattâ ermiş farzedildiği, ondan-evliyadan- ötekine sihirli, şifâlı, koruyucu bir kudret, bir keramet geçtiği inancı, bazı kimseler arasında görülmüştür.*

Toplumlarda görülen, bu türlü inançları sadece İslâmdan önce Araplar'da veya şu bu kavimde görmek ve kaynak olarak tek bir toplumdan

31 Dr. Rıza Nur, Türk Tarihi, C. 12. İst. 1926, Sf. 226.

32 Prof. Dr. Faruk Sümer, Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti, Resimli Tarih Mecmuası, 4. C., Sa. 44. 2533 - 2535 Sf. Ağustos 1953.

33 Prof. Dr. Westermarck, İslâm Medeniyetinde Puta Tapma Devrinden Arta Kalan Ve Kalıntı Halinde Yaşayagelen İtikatlar (Cin- İyi saatte olsunlar), Çeviren: Şahap Nazmi Coşkunlar, Ankara 1952, 1. Bölüm Sf. 19.

X Prof. Dr. Westermarck, İslâm Medeniyetinde Putlara Tapma Devri Kalıntılarından Nazar Değmesi İnancı, Çev. : Şahap Nazmi Coşkunlar, Ankara 1961, Sf. 5. V. D.

veya bir bölgeden çıkmış kabul etmek, günümüzde ilmî bir dayanak temin etmemektedir. Prof. Westtermarck, *bu gibi inançların insanlar arası, psikolojik yönüne değiniyor, uğur, uğursuzluk, fal, büyü, şifâ v.b. bir sürü îtikatların psikolojik bir dayanağı olduğunu ileri sürüyor* ve "Aksine kuvvetli bir delil çıkmadıkça yalnız bir milletten doğmuş saymak mümkün değildir."[34] diyor. Bâtıl inancın psikolojisi üzerinde önemli bir eseri bulunan, Prof. Dr. Konrad Zucker, bu hususta çok etraflı araştırmalar yapıyor, çağdaş insanın büyücülüğü üzerinde duruyor,[35] *insanlar arasında bâtıl inançların psikolojik bir yönü bulunduğunu belirtiyor. Buna, ortak mistik bir taraf bulunduğunu, ayrıca insanların süratli ve kestirme bir yoldan ve oldukça somut bir şekilde hedeflerine ulaşmak maksatlarını da katabiliriz.*

"Gerek İslâm ve gerekse Hıristiyan âdetleri, bu dinlere giren kavimlerin kendi iptidaî inançlarını bağlı oldukları yeni dine ithal etmelerinin bir neticesidir. Kaynağı tamamiyle İslâmiyete veya hıristiyanlığa ait âdetler o kadar azdır ki bunları açık olarak görmek hemen hemen mümkün değildir. Türkler Müslüman oldukları zaman bütün âdet ve geleneklerinden soyunarak Arap örf ve âdetinin içinde erimiş değillerdir. Tam tersine, dinin reddetmediği bazı âdetleri de İslâmî bir kisveye sokarak yaşatmışlardır,"[36] düşüncesi üzerinde durmak gerekiyor. *Gerçi bazı dinlerin bünyeleri icabı türlü inançlara, hurâfata, bâtıl kanaatlere müsait olduğu, hattâ içerisinde bu gibi inançları besleyici esaslar ihtiva ettiği gözden kaçmamaktadır. Önceki sayfalarda din bakımından hangi dinlerin bu türlü inançlara uygun kutsallaştırma, âyin ve îman esasları taşıdığına kısaca işâret etmiştik.* Hıristiyanlığın bünyesi (bilhassa, katolik ve ortodoksluk) böyle inançlara elverişli bir zemin hazırlamaktadır. İslâmiyet (Kuran ve hadîsler) bu türlü hurâfat, bâtıl inanç denilen îtikatları, büyü, tılsım v.b. reddettiği halde gerçeklikte, nelerin cereyan ettiği dikkati çekmektedir. Taşla ilgili inançlarda, sıra ile ister cismin bir içkin kudret ve kuvveti hâvi mana veya o cisim, o maddeye yerleşmiş ruhlar, sahipler (İzi) olsun, nihayet dinî etkiyle bu türlü tılsım, kerâmet, büyü v.b. onları reddetmiş bile olsa, *dinle yan yana durduğu ve araya araç olarak taş girse, ondan bir fayda, bir çıkar beklense bile Allah varlığına yöneliş ve dîni dualarla bu gibi hareketlerin beraber yürütülmek istenildiği anlaşılmaktadır.* Taşla ilgili işlemlerde, yerine, alışkanlığa,

34 Yukardaki kaynak. Sf. 48.

35 Prof. Dr. Konrad Zucker, Psycologie des Aberglaubens, Heidelberg 1948, S. 222-256 v. b.

36 Prof. Cahit Tanyol, Din ve Âdetler, makalesi.

usule göre, Fatiha, İhlâs, Yâsin sûrelerinin okunması, Kelime-i Şahadet, Tekbir getirilmesi... bunu gösteriyor. *Cisimde canlılık, kerâmet (evliya veya bir efsâneye bağlantı, onunla kaynaşma), kuvvet ve kudret, sihirli, esrarengiz bir mahiyet alış, gibi hikâye, efsâne ve hâtıraların önemli telkin ve etkisi ve bazı insanların efsâne veya dinî, mistik hikâye ve davranışlara eğiliminin psikolojik yönü inkâr edilmeksizin, dinin dua motifleriyle hem uzlaştırma, hem bu davranışı güçlendirme, kuvvetlendirme gayreti görülmektedir. Bazı bu gibi mistik, majik cepheli davranışlarda insan psikolojisinin ortak tarafıyle karşılıklı etkiler yapış ve etkilerde kalış, bir alışkanlık, veya çâresizliğin, ümitsizliğin, aczin karıştığı meselelerde veya mistik, majik ve süratli bir pratik davranış yoliyle, nihaî bir çözüm yolu arama gayreti beliriyor.* Prof. Dr. Cahit Tanyol'un "âdetlerin mantığı yoktur; ve iki ayrı âdet birbiriyle karşılaştığı zaman aralarında az veya çok bir kaynaşma ve yaklaşma olur" [37] düşüncesi, bir de psikolojik davranış ve eğilimlerde ortak cephelerde daha vâzıh olarak tezahür ediyor. Hiç şüphesiz, Abdülkadir İnan'ın İslâmın dîni âyinlerine bu türlü, bid'at, hurâfeler karıştığı, taşlarla ilgili yağmur dualarındaki bazı hareketlerin, birtakım sihrî âyinlerden kalma, afsun ve tılsımlar olduğu, putperestlik çağından kalma fetişlerden farkı bulunmadığı, gerçek İslâmiyet inancında böyle davranışların yeri olmadığı görüş ve mücadelesi [38] ve keza Prof. Dr. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun şamanlık kalıntılarının, İslâm hayatı içine karıştığını belirt mesi [39], ve bu yoldaki açıklamalar, uyarmalar faydadan hâli kalmıyacaktır.

Dinler tarafından reddedildiği halde, bunu yapanlar hiçbir dinî inanca sahip olmadığı halde, bu gibi inançlardan kurtulmakta mıdırlar? *Materyalist, naturist* eğitim ve öğretim içinde bulunanların bu gibi inançlardan kurtulmak şöyle dursun, ilkel toplumlardaki inançlara, uğurluluk, şans tılsımı, (türlü maskotlar), falcılık, fetişçilik... kendisini açık-gizli göstermektedir. *Batı medeniyetinde görülen büyücülük, her çeşit falcılık, fetişçilik, (maskotçuluk)* [40], *uğurculuk, amuletler, nazarlık-*

37 (Prof.) Dr. Cahit Tanyol, Din Ve Âdetler, Türk Folklor Araştırmaları, C. 6. Sa. 127, Şubat 1960.

38 Abdülkadir İnan, Hûrafeler ve Menşeleri, Ankara 1962, Sf. 67, 68.

39 Prof. Dr. Z. F. Fındıkoğlu, Bizde Dinî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları, Folklor Postası, C. 4. Sa. 16. Mayıs 1946. (Daha önce Cumhuriyet gazetesinde yayınlandı.)

40 Abdülkadir İnan, Sovyetler Ülkesinde Din Meselesi, Türk Yurdu, C. 2. Sa. 2. Mayıs 1960. v. d.

lar, ayazmacılık (su kültü), hastalıkla, tıpla ilgili bâtıl inançlar, azizcilik (ecdat ruhlarına tapma) v.b. gibi kalıntılar açıkça görülmektedir.[41]

Az gelişmiş ve gelişmiş düşünce meselesi : Doç. Dr. Necati Öner, Mantığın menşei problemi üzerinde yaptığı incelemede, insanın mantık öncesi diye bir dönemi bulunmadığını, esasen böyle iddiada bulunanın bile bundan bir müddet sonra rücû ettiğini, insanın mantık öncesi bir dönemi olduğunu ileri sürmenin tamamen yanlış olduğunu ifade etmekte ve ilkel denilen insanla gelişmiş insanın mantıkları ara-

41 Dr. Hikmet Tanyu, Başka Ülkelerde Adak ve Adak Yerleri. Türk Yurdu, 1961, 3 - 4. Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek, Sivas ve çevrelerinde hayatın çeşitli safhalarıyla ilgili Bâtıl inançların ve Büyüsel işlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara 1966: "Bugün en son mudel arabaların ön ve arka pencerelerine asılan, kuyumcu dükkânlarının vitrinlerinde burç hayvanları olarak sergilenen, bürolardaki masalarda, çalışma odalarının raflarında bulundurulan, lüks apartmanların kapılarına iliştirilen, radyodan çiçek saksısına, boyacı sandığından buz dolabına kadar her çeşit eşyanın şurasına burasına takılan yüzlerce çeşit amulet, nazarlık ve uğurluk da gösteriyor ki çağımızın insanı kendini, bilinçli ve bilinçsiz olarak, çevresini saran uğursuz ve zâlim kudretlere karşı hâlâ savaşmak zorunda hissetmektedir. " Sf. 51. "Kısır kadınların çocuğa kalabilmek için, kutsal bilinen yerler çevresinde dolaşmaları ve kutsal şeylere dokunmalarına başka ülkelerde de rastlanmaktadır. .. Fransa'da çocuk isteyen kadınlar Chapelle'deki sütunların birinin çevresinde üç kez dönerler. (Sebillot Paul: Le Paganisme Contemporain chez les Peuples Ce ti-Latins, Paris 1908, s. 8.) Yine Fransa'da çocukları olmayan karı-koca Siamandre isimli kayaya sürünürler.)Revue de Tradition Populaires, 1886, Belçika'da ise , kısır kadınlar, ayaklarını kutsal Saint Remacle'nin ayaklarına değdirirler.) Sf. 57.

"Hindistan'da doğum sancısı çeken kadın aynı gaye için evinde ne kadar düğümlü eşya varsa çözer. (Henry, Victor: La Magie dans L'Inde Antique, Paris 1904, S. 143)

Yuğoslav kadını, kolay doğum yapmak için saçlarındaki düğüm ve örgülerin hepsini çözer.

(Stem, Bernhard: Medizin, Aberglaube und Geschlechtsleben in der Türkei, Berlin 1903, I. Cilt, S. 296.) Sf. 61.

"Schwab'larda (Güney Almanya) çocukların alnına nazar değmesin diye insan pisliği sürülür. Kaynak Eduard Seligman; Der Böse Blick und Verwandes, Berlin 1919, S. 219) Keza Çocuğu nazardan korumak için :" Almanya'da çocuğun ağzına üç defa üflenir. Seligman, S. 216.) Sf. 75.

Diş hakkındaki Almanya'da yaygın inançtan örnek: "Çekilmiş diş, fare deliğine atılırken aşağıdaki sözler söylenir: "Fare, bana demir dişini ver." Ben sana benim kemik dişimi vereceğim". (Frazer, S. 56) Nakleden Veyis Örnek, Sf. 120. Doğumla ilgili âdet ve inanlmalar hakkında etraflı bilgi için: Prof Dr. Orhan Acıpayamlı: Türkiye'de Doğumla ilgili Âdet ve inanmaların Etnolojik Etüdü, 1961, ve diğer kaynaklarına bak.

"Nazar inancına bugün hâlâ Avrupa'da ,özellikle İtalya'da, Balkanlar'da ve Rusya'da rastlanılmaktadır". Veyis Örnek, Sf. 74. Ve yukarda adı geçen Stem, S. 290.

Keza, Prof. Dr. Med. Konrad Zucker'in Psycologie des Aberglaubens, Heidelberg 1948, S. 193 te (Aberglaube und Bevölkerung), bilhassa 222-229. sayfalarda (Der Modern Mensch Als Zauberer), 256-260. sayfalarda (Der Modern Mensch Als Zauberer), 256-260. sayfalarda (Der Moderne Mensch In Aberglaubischer Gesellschaft) ta ve çoğu ilkel toplumlar için yazılmış: Wilfried Nölle: Völkerkundlichen Lexikon, München 1959 ve Dr. Herbert Tischner (Ve diğer uzmanlar): Völkerkunde, Frankfurt am Main, 1959 Amerika ve Avrupalıların halk inançları üzerinde, folklor malzemeleriyle yayınlanmış eserler, gelişmiş bu yerlerdeki bâtıl inançların sayı ve kesafetinin hayret verici oluşunu göstermektedir: Handwörterbuch des deutschen Aberglubens, Hersg. V. Edvard Hoffmann-und Hans Bachtold Staubli. Berlin 1927 denberi ve Alfred Lehmann: Aberglaube und Zauberei,Stuttgart 1925: Hans Löhr: Aberglauben und Medizin, Leipzig 1943: Von Julius Negelein: Weltgeschichte des Aberglaubens, 2 Bde. Berlin 1931-1935: ve nihayet Adolf Wuttke: Der Deutsche Volksabergleaube der Gegenwart, 4. Aufl. Leipzig 1925. bak.

sında mantıkî mekanizmanın, formun, işleyiş tarzının benzerliği, aynîliği bakımından önemli hiç bir aykırılık bulunmadığını ilmî kaynaklarla belirtmektedir.([42]) Mantıkî yapıdaki aynîlik, benzerliğe rağmen, düşünceler, görüşler arasında elbette yaşanılan hayat, edinilen bilgi ve eğitime, çevre şart ve etkilerine göre farklar olmakta, gelişmiş denilen toplumlar içinde nasıl çeşitli görüş ve düşünceler mevcutsa ve bunların muhtelif sebepleri varsa, ilkel ve gelişmiş toplumların inançları, bâtıl îtikatları arasında nasıl bir durum olduğunun tahlili gerekmektedir. Umumiyetle "İlkel" veya "Az gelişmiş düşüncenin özellikleri" olarak, kritikten yoksunluk, ayrıntılar üzerinde durmamak, "somutlama ve kişileştirme eğilimi", çok zaman çağrışıma (tedaî) ye dayanan, "neden ve sonuç bağlantısı", kuramayış, öznel oluş ve maddeyi ve özü ayıramayış olarak görülmekte([43]) ve "Bâtıl İnanmaları Hazırlayan sebepler" "ezcümle" I) Psikolojik anlar), 2) Eşyanın mahiyetini ve tabiat kanunlarını bilmemek, 3) Geleceği öğrenmek, bilmek arzusu, 4) Korku, 5) Cin, Peri ve dev inancı, 6) Bâtıl inanmalarla ilgili yayınlar"([44]) olarak gösterilmekte veya öyle sanılmakta ise de, burada "eşyanın mahiyetini ve tabiat kanunlarını bilmemek" maddesi dışında, şahsen, matematikçi, fizikçi, felsefeci, tarihçi, v.b. yüksek öğrenim yapmış kimseler arasında gerek adak, gerek taşla ilgili inançlar, nazar, uğur, uğursuzluk, muska, fal, büyü, v.b. bir sıra inançların bulunduğunu tesbit etmiş durumdayız. Okuma yazma bilenler arasında ilk sırada bulunan, kültür seviyesi ileri memleketlerde (Japonya, Avrupa Memleketleri, Amerika B. Devletleri v.b.) çeşitli bâtıl inançların bulunuşu dikkate alınacak olursa hem "İlkel veya az gelişmişlik, hem de ilmî izahlara vukuf peyda edememek gibi hususların tesiri olmadığı gözlemlenmiştir. Bilhassa manevî sahada, metafizik bilgisizlik veya dinî inançların şayet bu türlü inançları destekleyici, besleyici tarafları mevcutsa bunların yaygınlığı ve etkisi daha fazla olmaktadır. Hiç şüphesiz karmaşık bir yapı arzeden insan varlığını sadece bir mantıkî temel ve bilgi durumuna göre işleyen bir varlık olarak görmek doğru olamaz. Onun duygu, his, içgüdü, sezgi ve zevke yönelen yönünü gözden uzak tutmamak lâzımdır. Muhtelif tıp otoriteleri sıgara, alkol ve keyif verici zehirler v.b. hakkında yasaklayıcı, zararlarını gösterici delilller ileri sürmelerine rağmen birçok insan bu gibi temayül ve tutkunluğa devam etmektedir. Modern Av-

(42) Doç. Dr. Necati Öner: Fransız Sosyoloji Okuluna göre Mantığın Menşei Problemi, Doçentlik tezi, Ankara 1965. Sf. 53—58, 82. «Mantığın yapısı tanınmış bütün insan topluluklarında aynıdır.» Lévy — Bruhl.

(43) Doç. Dr. Sedat Veyis Örnek: Sivas ve çevresinde.., Ankara 1966, Sf. 14.

(44) Yukardaki Kaynak, Sf. 16.

rupa ve Amerika'nın inanç yapısını teşkil eden Hıristiyanlık ve Yahudilik içerisinde muhtelif bâtıl inanç kalıntıları önemli bir mevkidedir. Hostia mucizesi iddiasına inananlar, vaftiz seremonileri, yağ ve suyla işlemler, vakit vakit Meryem'in görünüşü ve kerâmetleri iddiası, ayazma ve adak yerlerinden, kilise içindeki veya çevresindeki kutsal sayılan yerlerle temas veya devretmek gibi davranışlar,.. dikkate alınmağı gerektirmektedir. 1950 yılında Papalığın, Meryem'in kıyam ettiğine, ölmediğine, aslî suça sahip olmadığına dair kesin ilânına rağmen, Efes'te papazlar nezaretinde yapılan Meryem ziyareti münasebetile, ufak bir oda içinde cereyan eden hareketler ve bırakılan eşyalar, bezler, mumlar v.b. Ortodoksların ikonları kutsal tanıyarak onun karşısında takındıkları tavır, umumiyetle tahsilli, kültür sahibi kimselerin işleridir. Bu itibarla bâtıl, boş inancın veya hurâfatın tarifini yapmak ve umumî, ortak bir hüküm çıkarmak pek güçtür. Esasen tarih boyunca bâtıl inancın ,kendisi ve tarifi değişikliğe uğramıştır. Die Religion in Geschichte und Gegenward adlı eserin birinci cildindeki bâtıl inanç (Aberglaube) maddesi bunun açık bir örneğini teşkil etmektedir. Her nekadar Wilfried Nölle, bâtıl inanmayı: "İlmî idraklere veya mûteber dinî görüşlere uymayan, aykırı olan, tabiat üstü olaylara ve yaratıklara inanmak ve bu inanmadan çıkan âdetler" (45) olarak çalışmaktaysa da Yahudilikte, Hıristiyanlıkta, Hinduizimde, Taozimde, Yaşayan Buddizimde, Şintoizim'de, Lâmaizim'de (Kutsal kitapları içerisinde,) ve ona göre yapılan hareketlerde... öyle inançlar, onlara sızmış, veya orijinalleri bulunmadığından içersine katılmış öyle inançlar mevcuttur ki, onları bu tarif içine almak gerekebilir. Böylece mesele çok karışık, çok çetin bir safha arzeder. Hattâ materyalist kimselerde, kişileri tapınırcasına putlaştırma, cinsiyetle, uğurla, maskotla v.b. ilgili bâtıl inançlar dikkate şayandır.

Çeşitli tarifleri derleyip daha geniş ifadeye çalışan Doç. Dr. Veyis Örnek'in: "Korku, çaresizlik, çağrışım gibi psikolojik nedenlerle beliren geleceği bilmek arzusu ile, tesadüfî benzerlikleri iyilik veya kötülüğün ön belirtileri olarak değerlendiren, bilimin ve geçerli bir dinin reddettiği birtakım doğa üstü kuvvetlere inanan, kuşaktan kuşağa geçen yanlış ve boş inanmalara" (Sf. 20) bâtıl inanç denilmesi de tartışmayı gerektirebilir. Burada hangi ilimin hangi konudaki kesin, mutlak hükmü ve geçerli dinin ne olduğu veya neyi reddettiği tahlili gerektirir. Günümüzde saydığımız dinler de elverişli vasat mevcuttur. Avrupa'da, A-

(45) Die Religion in Geschichte und Gegenward, Aberglaube maddesi. Wilfried Nölle: Völkerkundliches Lexikon, München 1959 ,S. II. Ve 41. notta ziktetiğimiz kaynaklar.

merika'da daha birkaç yüzyıl önceye kadar büyücüler,"cadılar" yakıldığı, şiddetle cezalandırıldığı halde modern cemiyetlerde ve büyük şehirlerde büyücüler, falcılar, yıldız falları, üfürükçüler tahsilli insanlar arasında bile rağbettedirler. Sovyet Rusyada ise bâtıl inançlar, manevî temeller aradan çekilmek istenildiğinden büsbütün yayılmak istikametini göstermektedir. 41. Notta Veyis Örnek'ten naklettiğimiz cümleler ve öğretmen, yazar Kadircan Kaflı'nın "Taştan Medet Uman Gençler" fıkrası bu hususu teyid etmektedir. (46)

Ankara ve çevresinde adak ve adak yerleri ile birlikte 45 ilde yapmağa çalıştığımız araştırmalar, mum yakma, bez bağlama v.b. ilgili olayları önlemek üzere bazı türbe pencerelerine "mum atmak yasaktır." "Mum yakmayınız." v.b. ve bu hususta vaazlar, hattâ Diyanet İşleri Reisliğinin yayınları yeteri derecede tesirli olamadığına göre, bunlar da insan Psikolojisinin, sosyal-psikolojinin derinliğinde başka sebepler aramağı gerektirecek noktalar beliriyor. Türkiye'de, Türbelerin kanunen kapatıldığı, ziyaretlerin yasak edildiği, bir kısım türbelerin tahrip edildiği devrelerde bile gizli ziyaretler olmuş ve bu konuda çeşitli halk inançları sürüp gitmiştir. Büyük şehirlerde yaşayan, az çok yabancı dillere âşina, başka memleketler dolaşmış, sosyetede adı geçen bazı kimselerin, gazetelerde birçoğu bir iki gün önce yazı işleri mensuplarınca gelişi güzel uydurulan yıldız fallarının, birgün sonra ne olacağını merak ederek, telefonla sık sık gazete idarehanelerine müracaat etmeleri ve fallarını öğrenmeğe çalışmaları bir vakıadır. Biz bu konunun tahlilini adakla ilgili türlü inançlar arasında yapmıştık. Bu defa taşla ilgili inançların köklerini tahlil etmeğe çalıştık. Burada kısaca, bu gibi inançların köklerini tekbir coğrafî saha ve medeniyete götürmekteki güçlüğü de arzetmek isteriz. Henüz dünyada bütün kazılar tamamlanmış, zaman bilgisiyle vâzıh ve ilmî olarak tesbit edilmiş, kavimlerin dinleri ve her çeşit inançlarının bir tablosu zaman sırasıyla çıkarılmış değildir. Üstelik hangi kavmin nerede nezaman, nasıl yayıldığı, ne gibi inançları gittikleri yerlere götürdükleri, oralarda ne gibi inançlar bulunduğu, onları nasıl, ne şekilde etkiledikleri ve bu çeşit âdet ve inançları nasıl benimsettikleri hakkında yeteri kadar ilmî kaynaklara ihtiyaç bulunduğu aşikârdır. Ayrıca tarihin çok eski çağlarında, münasebet kurulması güç uzak kıtalarda aynı çeşit veya benzer inançların bulunuşu hatırlanacak olursa, insanın ortak vasıfları ve müşterek duygu ve düşünce, ve inanç mekanizması bakımından yakınlık gösterdiği hususunu

46 Kadircan Kaflı, Taşdan Medet Uman Gençler, Tercüman, 4 Aralık 1967.

da gözden uzak tutmamak gerekeceği düşüncesinde olduğumuzu arzetmek isteriz.

Agnostik veya yalnız bilimci bir tavır ve zihniyette kalmak mümkün olduğu takdirde, ileri tahsil seviyelerinde bile, bilimin ulaşmadığı veya kendisini aydınlatamadığı ve çıkarın, ihtiyacın giderilemediği yer ve zamanda, geleceği bilmek isteği, büyük felâketler, tedavisi günün tıbbî imkânlariyle mümkün olmadığı hallerde, kısırlık, sevgi, evlenmek v.b. türlü çâresizlikler, telkinler altında-aydın kişi-sayılan kimsenin bile, türbe, kutsal yer ziyaretleri, adakları, okuma, v.b. ve bu gibi inançlara yöneldiği sabit bir olgudur.[47]

Bununla beraber böyle sihrî, majik, tılsım ve afsunu, falcılık v.b. yasaklayan bir dînin manevî tarafından tatmin eden bir inancın, olumlu bilimin etkisi arttıkça, uyarıcı ve seviyeli manevî eğitim ve öğretim başariyle uygulandıkça, halk eğitimine önem verildikçe, toplumun dünya ve hayat görüşü olgunlaştırıldıkça, türlü ihtiyaçları güvenliği ve huzûru sağlandıkça, bunlara benzer başka tip ve nevideki inançlara sapma eğilimleri dikkate alındıkça, bâtıl inanç, hûrafe tipli eski kalıntıların gittikçe etki ve kesafetinde azalma ümit edilebilir.

47 Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma (Doktora Tezi): (Ankara'da Adakla İlgili Sözler Ve Adaklar), Ank. Üniv. İlâh. Fak. Dergisi C. IX, 1961 den Ayrıbasım. Ankara 1962.

(Dr. Hikmet Tanyu, Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerleri, Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fak. Yay. Ankara 1967.)

BİBLİYOGRAFYA

Abû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb en-Nesârî: *Sünen en-Nesâî*, Mısır.

Acıpayamlı, (Prof.) Dr. Orhan: *Doğum Âdetleri* (Habilitasyon tezi).

Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan: *Türkiye'de Yağmur Duası ve Psiko-Sosyal Metodla İncelenmesi.* Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, XXI. C., 1–2. Sa. dan ayrı basım. 1963.

Acıpayamlı, Prof. Dr. Orhan: *Türkiyede Yağmur Duası.* Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi.

Adal, Osman Sabri: *Savur'da Yağmur Duası.* Türk Folklor Araştırmaları, 141. Sa., 1961.

Adıvar, Dr. Adnan: *Tarih Boyunca İlim ve Din*, Istanbul 1944.

Ağrı'da Yatan Dev Bir Göktaşı Var. Yeni Sabah, 3 Aralık 1961.

Ahmed b. Ebû Bekir b. Muhammed el-Hatîb: *İrşadu Essarî li-Şerh-i Sahih-il Buharî.*

Ahmed Hamdi, Dr.: *Kırkkilise (Kırklareli) Vilâyeti*, Istanbul 1341.

Ahmed Mithat: *Tedris-i Tarih-i Edyan*, Istanbul 1329.

Ahmed Vefik Paşa: *Lehçe-i Osmanî*, Istanbul 1306.

Akan, Aysel: *Istanbul Evliyaları*, Istanbul 1963.

Akay, İ. Hakkı: *Çepniler Balıkesir'de.* Balıkesir 1935.

Akbulut, Neclâ: *Turistik Şehir Yeşil Giresun*, Ankara Ticaret Postası, 22 Haziran 1963.

Akkaya, Doç. Dr. Şükrü: *Orta Anadolu'da Bir Dolaşma*, Ankara 1934.

Akurgal, Ord. Prof. Dr. Ekrem: *Phrygisiche Kunst*, Ankara 1955.

Akyavaş, Ragıp: *Yeşim Efsanesi*, Zafer [Gaz.], 21 Ocak 1960.

Alâeddin Ali ibni Hüsameddin el-Hindî: *Kenz ül-Ummâl fi Sünen il-Ekvâl*, Haydarâbâd 1954.

Ali Vâhid: *Kemal Ümmî Hakkında*, Halk Bilgisi Haberleri, 31 Sa., 1933.

Al-Meşrik [Beyrutta çıkan dergi], Beyrut 1932.

(*Amerikalı*) *Şiller: Müsavver Türkistan Tarih ve Seyahatnamesi.* Çev.: Ahmed, Istanbul 1324.

[Altınay], Ahmet Refik: *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, Istanbul 1930.

[Altınay], Ahmet Refik: *Tarih-i Medeniyet*, Istanbul 1324.

Alangu, Tahir: *Bizans ve Türk Kahramanlık Eposlarının Çıkışı Üzerine*, Türk Dili Dergisi, 11/20, 1953.

Alevîlik [maddesi], *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1948.

Alman Halk Bilgisi Takvimi. Halk Bilgisi Haberleri, 9. Sa.

Ankara [*maddesi*]. Türk Ansiklopedisi, Ankara 1949.

Ankara Vilâyeti Salnamesi, 15. bs. (y.y.) 1325.

Ankara Vilâyeti Salname-i Resmîsi, Istanbul 1918.

Aran, Sadri: *Evedik Köyü*, Ankara 1938.

Araz, Nezihe: *Anadolu Evliyaları*, İstanbul 1958.

Ankermann, Prof. Dr. Bernhard: *Machtvorstellung und Magie.* Lehrbuch de. Rel 4 ...

Araz, Nezihe: *Sabırtaşı*, Yeni Sabah, 15 Ocak 1961.

Arseven, Prof. Dr. Celâl Esat: *Sanat Ansiklepodisi*, Istanbul 1943.

Arseven, Veysel: *Kırşehir'de Yerlere Atfedilen İnanışlar.* Âşıkpaşa Türbesi, Türk Folklor Araştırmaları, 85. sa. 1956.

Aslanbay, Muhittin: *Seyit Battal Gazi'nin Hayatı ve Bazı Menkıbeleri*, (t. y.), Eskişehir.

Aşkun, Vehbi Cem: *Sivas Folkloru*, Sivas 1941.

Ataç, İnal: *Burdur Folkloru Hakkında.* Türk Folkloru Araştırmaları, 86. sa., 1956.

Atakurt, Mithat: *Urfa Folklorundan bir Demet*, Ankara 1951.

Atalay, Besim: *Bektaşilik ve Edebiyatı*, Istanbul 1340.

Atay, Dr. Hüseyin: *İslâmdan Önce Arap Yarımadasında Putperestlik ve Yayılışı.* İlâhiyat Fakültesi Dergisi VI. C., I–IV. sa., 1957.

Atsız: *Türk Edebiyatı Tarihi*, Istanbul 1943.

Aydın, Hamdi: *Eski Tıbbî ve İçtimaî Folklorumuza Dair*, Kütahya'da İnançlar. Türk Folklor Araştırmaları, 11/38. sa., 1952.

Ayas, Nevzad: *Türkler ve Tabiat Kanunu*, İkinci Türk Tarih Kongresi (sunulan tebligler), Istanbul 1937, Sf. 817–833.

Aynî, Prof. Mehmet Ali: *Hacı Bayram-ı Veli*, Istanbul 1343.

Aynî, Prof. Mehmet Ali: *Milliyetçilik*, Istanbul 1943.

Azer: *Anadolu'nun Dinî Tarihi*, Konya [dergisi], 32. sa., 1940.

Azer: *Garbî Asya ve Anadolu Akvam-ı Kadimesinin Din Tarihi*, Konya [der.)], 34. sa., 1940.

Azmi Nihat: *Istanbul Falcılar Cenneti Oldu*. Hürriyet, 19 ocak 1964.

Baba, Yusuf Tahir: *Bektaşilik ve İçyüzü*. Tarih Dünyası, III/28-29. sa., 1952.

Babinger : *Anadolu'da İslâmiyet*. Çev.: Ragıp Hulûsi. Edebiyat Fak. Dergisi, II/3. sa.

Baha Said: *Anadolu'da Alevî Zümreleri. Kızılbaş Meydanı*. Türk Yurdu, V/28–30.

Balcıoğlu, Tahir Harimî: *Tarihte Edremit Şehri*, Balıkesir 1937.

Balcıoğlu, Tahir Harimî: *Tarihte Türkler Arasında Şiilik Cereyanları*.

Balkan, Prof. Dr. Kemal : *Talim-i Destanî*, Istanbul 1941.

Balkan, Prof. Dr. Kemal : *Yayınlar Üzerine*, Ankara 1945.

Balkan, Prof. Dr. Kemal: *Kumarbi Efsanesi*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, V. C., 5. sayıdan ayrı bs. Ankara 1947.

Bardakçı, Cemal: *Alevîlik, Ahilik, Bektaşilik*, Ankara 1950.

Bardakçı, Cemal: *Anadolu Isyanları*, Istanbul 1940.

Barthold, Prof. Dr. W.: *İslâm Medeniyeti Tarihi*, İstanbul 1940.

Barthold, Prof. Dr. W.: *Ulug Beğ ve Zamanı*. Çev.: Akdes Nimet (Kurat). İstanbul 1930.

Bautrau, Emile: *İlim ve Din*. Çev.: Hüseyin Cahit, İstanbul 1927.

Bayatlı, Osman: *Bergama Tarihinde Asklipion*. İstanbul 1954.

Bayrı, M. Halit : *Balıkesir'de Kısırlığa Dair Âdet ve inanmalar*. Halk Bilgisi Haberleri, VII/76, 1938.

Bayrı, M. Halit: *Halk Âdet ve İnanmaları*, Istanbul 1939.

Bayrı, M. Halit: *Isparta'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdetler ve İnanmalar*. Halk Bilgisi Haberleri, VI/120.

Bayrı, M. Halit: *Istanbul'da Kullanılan Bazı Halk ilâçları*. Halk Bilgisi Haberleri, 91. sa.

Bayrı, M. Halit: *Istanbul'da Doğum ve Çocukla İlişikli Âdet ve İnanmalar*. Halk Bilgisi Haberleri, X/III–113, 1940.

Bayrı, M. Halit: *Istanbul Folkloru*. Istanbul 1947.

Beer, Geory: *Steinverehrung bei der Israeliten*, 1921.

Belviranlı, Dr. Ali Kemal: *Hac Farizası*. İslâm [derg.], V/6, 1962.

Benekay, Yahya: *İki Hacı, İki Kurban*. Akşam, 3 Mayıs 1963.

Bergama'da Köyler, *Pınarlı Köy, Narlıca, Tepeköy*. İzmir 1944.

Berkes, Dr. Mediha: *Elvan Köyünde Sosyal Bir Araştırma*. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Dergisi, II/I, 1943.

Berkes, Dr. Niyazi: *Bazı Ankara Köyleri Üzerinde Bir Araştırma*. Ankara 1942.

Berki, Prof. Dr. Şakir: *Kur'an'da Peygamberler Tarihi*. Ankara 1957.

Bertholet, Prof. Dr. Alfred: *Wörterbuch der Religionen*, Stuttgart 1952.

Beşe, M, Enver: *Anadolu'da Göçebe Türkler*. Türk Folklor Araştırmaları, II/31, 1952.

Beyceli, Ragıp: *Dursunbey Kazasına Ait Birkaç Not*. Halk Bilgisi Haberleri, IX/106.

Beygu, Abdurrahman Şerif: *Erzurum; Tarihi, Anıtları, Kitabeleri*, Istanbul 1936.

Bilmen, Ömer Nasuhi: *Büyük İslâm İlm'i Hali*. Istanbul 1954.

Bhattacharyya, Swaprasad: *Religious Practices of the Hindus*. The Religion Of The Hindus. New York 1953.

[Bodrumlu], Avram Galanti: *Küçük Türk Tetebbular*. Istanbul 1341.

Bostancı, Doç. Dr. Enver: *İlmî Bahisler: Antalya'da Yapılan Keşifler*. Cumhuriyet [gazt.], 23 Nisan 1959.

Bozkurt, Hikmet: *Ege Kültüründen Yapraklar*. İzmir 1952.

Brockelmann, C.: *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*. Çev.: Prof. Neşet Çağatay, Ankara 1954.

Budda, Prof. A. Hilmi Ömer: *Dinler Tarihi*. Istanbul 1935.

Buharî: *Sahih-i Buharî*, Mısır 1345.

Buluç, Prof. Sadettin: *Şamanizmin Menşei ve İnkişafı Hakkında*. Ed. Fak. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, II/3–4, 1948.

Bulut, Sabahattin: *Erzurum Folklorunda Gelenekler-Görenekler.* Yakutiye 4, 1963.

Bursalı, Mehmed Tahir: *Osmanlı Müellifleri,* Istanbul 1333.

Burslan, Kıvameddin: *Alparslan ve Oğuzların Anadoluya Yerleşmesi.* Kutlubilgi [derg.], 1-2, 1944.

Büngül, Nurettin Rüştü: *Eski Eserler Ansiklopedisi,* Istanbul 1939.

Büyük Dinler ve Mezhepler Ansiklopedisi, Istanbul 1964.

Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Türklerde, Sihrî Taş Telâkkisi,* HBH. Yıl 2. S. 13, İst. 1. Kasım. 1930.

Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Folklorumuzda Millî Hayat ve Dil Bakiyeleri,* Ankara 1940.

Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Azerbaycan ve Anadolu Folklorunda Saklanan İki Şaman Tanrısı.* İlâhiyat Fak. Dergisi, 1956/1-4.

Caferoğlu, Prof. Ahmet: *Büyücülükte Taşkömürü ve Yada Taşı,* Türk Folk. Araş. s. 169. Istanbul 1963.

Can, Şefik: *Klâsik Yunan Mitolojisi,* Istanbul 1963.

Candan, Mehmet: *Kastamonuda Yağmur Duası.* Türk Folklor Araştırmaları, 140. sa. 1961.

Calwer Bibellexikon Fünfte Bearbeitung. Calwer Verlag, Stuttgart 1959.

Cansever, Dr. Hasan Ferit: *Tevrata Göre Yakın Şarkta Yamyamlık,* Istanbul 1952.

Cevdet Paşa: *Kısas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hülefa.*

Challaye, Felicien: *Dinler Tarihi,* Çev.: Samih Tiryakioğlu, Istanbul 1960.

Cinlioğlu, Halis Turgut: *Osmanlılar Zamanında Tokat III,* (Y,y,) 1951.

Cinlioğlu, Halis Turgut: *Tokat ile İlgili Yayınlarda Yapılan Yanlışlar.* Topçam [derg.], 3. 1961.

Cinlioğlu, Halis Turgut: *Tokat'ta Yağmur Duası.* Türk Folklor Araştırmaları, 138. sa., 1961.

Clemen, Prof. Dr. Carl: *Die Reste der primitiven Religion in altesten Christentum,* Giessen 1916.

Çağatay, Prof. Dr. Neşet: *İslâmdan Önce Arap Tarihi ve Cahiliye Çağı.* Ankara 1957.

Çağatay, Prof. Dr. Neşet: *Muhammedin Soyu, Çocukluğu ve Gençliği.* İlâhiyat Fak. Mecmuası, VIII /C. 1960.

Çavdarlı, Rıza: *İlk Türkler.* Istanbul 1938.

Çete, Burhanettin: *Yağmur Duaları.* Türk Folklor Araştırmaları, 67. sa.

Çorumlu Ömer: *Çorum'da Ramazan ve Bayram Âdetleri.* Halk Bilgisi Haberleri, II /18.

Damacı, Raci: *Azeri Türklerinde Niyet ve Fal ile Ölüm ve Ağıt.* Türk Folklor Araştırmaları, II /32, 1952.

Danışman, Nâfiz: *Cahiliye Kelimesinin Mânâ ve Menşei.* İlâhiyat Fak. Dergisi, V /1–4, 1958.

Danişmend, İ. Hami: *Türklük ve Müslümanlık.* Istanbul 1959.

Das Neue Testament. Çev.: Von. B. Konstantin Rosch, New York 1928.

Demiray, Ahmet: *Resimli Amasya,* Ankara 1954.

Der Grosse Brockhaus.

Die Religionen in Geschichte und Gegenward, Tübingen 1927.

Die Religionnen in der G. und Gegenwart, Tübingen 1960.

Dikmen, Gani: *Nazilli Tarih ve Coğrafyası,* (y.y.) 1952.

Doğrul, Ömer Rıza: *İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf,* Istanbul 1948.

Doğrul, Ömer Rıza: *Yeryüzündeki Dinler Tarihi.* Istanbul 1947.

Dolbay, M. Zeki: *Konya Âdetleri.* Halk Bilgisi Haberleri, 19. sa. 1931.

Dolbay, M. Zeki: *Konya'da Kullanılan Halk İlâçları.* Halk Bilgisi Haberleri, I - III. sa.

Durkheim, Emile: *Din Hayatının İptidaî Şekilleri.* Çev.: Hüseyin Cahit, Istanbul 1923 /24.

Eberhard, Prof. Dr. W.: *Çinin Şimal Komşuları.* Çev.: Nimet Uluğtürk. Ankara 1942.

Ebû Abdullah Yakub b. Abdullah el-Hamevî: *Kitab Mus Cem al-Buldan,* Leiden 1866

Edom, M.: Tarih-i Esâtır. Çev.: *Mustafa Nuri.* Istanbul 1329.

Egemen, Prof. Dr. Bedii Ziya: *Din Psikolojisi Ders Notları.* 1955–1957. (Henüz yayınlanmamıştır.)

Egemen, Prof. Dr. Bedii Ziya: *Din Psikolojisi,* Ankara 1952.

Ekrem Reşit: *Antalya Notları.* Halk Bilgisi Haberleri, IV /48, 1935.

Eliade, Mircea: *Die Religionen und das Heilige*, Salzburg 1954.
Encyclopaedia Britannica. Chicago 1955.
Erdentuğ, Prof. Dr. Nermin: *Süne Köyünün Etnolojik Tetkiki*, Ankara 1959.
Erensoy, M. Nuri: *Soma'da Yağmur Duası*, Halk Bilgisi Haberleri, IX/108.
Erdim, Kadri: *Sivas Rehberi*. Sivas 1953.
Erim, Hıfzı: *Ayvalık Tarihi*. Ankara 1948.
Ergin, Osman: *Türkiye Maarif Tarihi*. Istanbul 1939-1943.
Erk, Hasan Basri: *İslâmî Mezhepler-Târikatlar*. Istanbul 1954.
Eroğlu, Zekâî: *Muğla Tarihi*. İzmir 1939.
Erten, Azize: *Meşhur Adak Yerleri*. Hafta [derg.], 219 sa., 1953.
Esin, Emel: *Türkistan Seyahatnamesi*, Ankara 1959.
Esrarlı Afrika. Derleyen: Hamdi Varoğlu. Cumhuriyet [gazt.], 22 Ağustos 1956.
Evliya Çelebi: *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Istanbul 1314.
Evren, Afife: *Konya'da Ocaklar, Irvatalar, Tekkeler, Türbeler*. Türk Folklor Araştırmaları, II/28–30, 1951.
Eyûb Sabri Paşa: *Mir'at-ı Mekke*.
Faika, İsâmettin: *Bursa'da Çocukluğa Dair Âdetler ve İtikatlar*. Halk Bilgisi Haberleri, VII/74, 1937.
Faika, İsâmettin: *Bursa Âdetleri*, Halk Bilgisi Haberleri, I/I, 1929.
Felek, Burhan: *Taş*. Cumhuriyet [gazt.], 20 Mayıs 1959.
Fındıkoğlu, Prof. Z. Fahri: *Bizde Dînî Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları*, Folklor. Postası, 16. sa., 1946.
Fırat, M, Şerif: *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*. Istanbul 1948.
Freud: *Totem ve Tabu*. çev. Berkes, Ankara 1947.
Friedrich Sarre: *Anadoluda Seyahat*. Çev.: Aziz Seynan, Anıt, 8-11. sayılar.
Gaspıralı, Meral: *Devrimizin Büyüklerinin de Bâtıl İnançları Var*. Hafta [derg.], II/36, 1958.
Gazi Ayıntap Vilâyeti. İstanbul 1926.
Gazimihal, Prof. Mahmut: *Büyücülükte Taşkömür ve Yada Taşı*. Türk Folklor Araştırmaları, 169. sa., 1963.

Gennep, Arnold Von: *Folklor*, Ankara 1939.

Gonda, Jan: *Die Religionen Indiens*, Stuttgart 1960.

Gökçen, İbrahim: XVI.-XVII. *Asırlarda Saruhan Zaviye ve Yatırları*, Ist. 1946.

Gökçen, İbrahim: XIX. Asırda Makedonya Yürük Folkloru. Türk F. Ar. II/26.

Gökçen, İbrahim: *Makedonya Yörük Folkloru*. Türk F. Ar. III/52.

Gölpınarlı, Abdülkadir: *Alevî-Bektaşi Nefesleri*, Istanbul 1963.

Gülekli, Nurettin Can: *Ankara: Tarih-Arkeoloji*. Ankara 1948.

Günaltay, Ord. Prof. Şemseddin: *Felsefe-i Ûlâ*. Istanbul 1341.

[Günaltay], Ord. Prof. Şemseddin: *Tarih-i Edyan*. Istanbul 1338.

Günaltay, Ord. Prof. Şemseddin: *Yakın Şark*. Ankara 1937, 1946, C. I–II

Güney, Eflâtun Cem: *Sabırtaşı*. Istanbul 1947.

Güngör, Kemal: *Cenubî Anadolu Yörüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki*. Ankara 1941.

Günterbook, Prof. Dr. H.: *Eti Tanrı Tasvirleri ile Tanrı Adları*. Belleten, VII/26, 1943.

Günterbook, Prof. Dr. H.: *Kumarbi Efsaneleri*. Çev.: Dr. Sedat Alp, Ankara 1945.

Hac Yolu, Istanbul 1950.

Hancılar, Rıfat: *Boş İnan Karşısında Halk Eğitimi*. Eğitim Hareketleri [derg.] III/28, 1957.

Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens, Berlin und Leibzig 1936/1937.

Handwörterbuch des İslam, Hersusgegeben von A.J. Wensinek und J. H. Kromers, Leiden.

Handwörterbuch Des Deutschen Aberglaubens, Herausgegeben unter Besondere Mitwirkiung von E, Hoffnan Krayer und Hanns Bachtold Staubli, Band VIII, Berlin und Leipzig 1936/1937, Prof. Dr. Carl Clbrichiin S. 381.

Hasan b. Mahmud Beyatî: *Câm ı Cem-Âyin*. Yayınlayan: Kırzıoğlu Fahrettin, Ist. 949

Hasluck, F. W.: *Bektaşilik Tetkikleri*. Çev.: Ragıp Hulûsi. Istanbul 1928.

Hasluck, F. W.: *M. A. Christianity and Islam Under the Sultans.* Oxford 1929.

Hasluck, F.W.: *Stone Cults and Venrated Stones in the Graeco-Turkisch.*

Hayat Türkiye Ansiklopedisi, Istanbul 1963. (Manisa maddesi).

Heiler, Prof. Friedrich: *Erscheinungsformen und Wesen der Religionen*, Stuttgart 1961.

Heiler, Prof. Dr. Friedrich: *Die Religionen der Menscheit in Vergangenheit und Gegenwart*, Stuttgard 1959.

Helmuth, Prof. Dr. Von Glasenapp: *Die Nichtcristlichen Religionen*, Frankfurt 957.

Hens, Prof. Dr. – Joachim Schoops: *Religionen Wesen und Geschichte*, Gülerslah 961.

Hicaz Rehberi, Istanbul 1952.

Hikmet: Bektaşilik ve Son Bektaşiler. Türk Yurdu, 6-200. sa., 1928.

Hirschfeld, Dr. Magnus: *Cinsiyet Dünyası.* Çev.: Mar-Şal ve Dr. S. Oktay. Ist. 1946.

Hoffman-Krayer, V. Edvard und Hans Bachtold-Stabli (Haz.) Handwörbuch des Deutschen Aberglaubens, (Gelübde) Berlin 1927.

Hurşit Sait: *Gaziantepte Halk İnanmaları*, Halk B. H., III/29, 1929.

Hüdavendigâr Vilâyeti Salname-i Resmîsi. Bursa 1325.

Hüseyin Kâzım Kadri: *Türk Lûgati*, Istanbul 1928.

İbni Fadlan Seyahatnamesi. Çev.: Lûtfi Doğan, İlâhiyat Fak. Derg. 1954, 1-2.

İbrahim Hakkı: *Mârifetname.* Istanbul 1330.

İbrahim İsmail, Dr.: *Kırşehir Vilâyeti*, Istanbul 1341.

İç Varlık. Sahibi: *Turgut Aktaş.* Ankara 1951 (sa. 1–50)

İlkel Topluluklarda Uğur Getiren Şeyler. Derleyen: Adli Moran. Akşam, 7 Ocak 959.

İmre, H. Ahmet Hilmi: *Hac ve Hâremeyn Rehberi.*

İnan, Abdülkadir: *Al Ruhu Hakkında.* Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Derg. I/1, 1933.

İnan, Abdülkadir: *Beltirlerde Tanrıya Kurban Merasimi.* Çığır [Derg.], 52, 1937.

İnan, Abdülkadir: *Folklor: Epope ve Hurâfe Motiflerinin Tarih Bakımından Önemi. Çığır* [derg.], 71–72, 1938.

İnan, Abdülkadir: *Gaziantep Köyleri ve Barak Oyunları.* Halk B. H., X/112.

İnan, Abdülkadir: *Gaziantepte Aleviler ve Muhtelif İnanmalar.* Halk B.H. X/110.

İnan, Abdülkadir: *Eski Türk Şamanizmine Dair Yeni Tetkikler.* Halk B. H. II/123.

İnan, Abdülkadir: *Hurâfeler ve Menşeleri,* Ankara 1962.

İnan, Abdülkadir: *Ongon ve Tös Kelimeler Hakkında.* Türk Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Dergisi, II. 1934.

İnan, Abdülkadir: *Manas Destanının Yeni Toplanmış Metinlerinden Bir Parçasının Rusça Tercümesi.* Türk Yurdu, XXVI/8 (251-255), 1942.

İnan, Abdülkadir: *İslâm Türklerde Şamanizm Kalıntıları.* Doğu [derg.], 4. sa., 943

İnan, Abdülkadir: *Ink mı, Idık mı?* Ankara 1949.

İnan, Abdülkadir: *Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları.* İlâhiyet Fak. Dergisi IV/1952.

İnan, Abdülkadir: *Tarihte ve Bugün Şamanizm.*, Ankara 1954.

İnan, Abdülkadir: *Yağmur Duası, Gömçe gelin.* Halk B.H. 14. sa.

[İnan], Müşfika Abdülkadir: *Cenup Vilâyetlerinde Derlenen Bazı Maddeler.* Halk B. H., III/29, 1933.

[İnan], Müşfika Abdülkadir: *Urfa'da Ziyaret Yerleri.* Halk B. H., IX/99-100,

İslâm Ansiklopedisi. *Kâbe* (maddesi). Hacı Bektaş V.d.

İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi, I/1-4, 1953.

Derleyen: Salih Nezihi. *Istanbul'da Halk Inanmaları.* Türk F. A., 142. sa., 1961.

İsmail Hakkı: *Karesi Vilâyeti Tarihçesi,* Istanbul 1925.

İzdem, Emel: *Dünkü Bugünkü Akhisar.* (y.y.) 1944

Jens, Hermann: *Mythologisches Lexikon,* München 1958.

Jensen, Ad. E.: *Mythe Mensch und Umwelt,* Bamberg 1950.

Jeremias, Dr. Fredrich: *Semitische Völker in Vorderasien,* Vorzeichen, Beschvörungen, Dämonologie (bahsi).

Kaflı, Kadircan: *Boşlukta Duran Taş*. Yeni Sabah [gazt.], 12 Şubat 1951.

Kaflı, Kadircan: *Hacer-i Esved*. Din Tarihi Dünyası, 3. sa., 1955.

Kalkan, A. Vefik: *İslâm Evliyaları*, Ankara 1959.

Kandemir: *Ankara Vilâyeti*, Ankara 1932.

Kandemir: *Istanbulda Bir Panayır*. İnci [derg.], 1952, 21–5 (43–45).

Karahan, Abdülkadir: *İslâmiyette 40 Adedi Hakkında*. Türk Dili ve Edebiyatı Mecmuası, IV/3, 1951.

Kasaboğlu, A. Hamdi: –M. Şevki Özmen: *Hurâfe ve Bâtıl İnançlar*. Diyanet İşleri Reisliği Mecmuası I/1, 1956.

Kaşgarlı Mahmud: *Divanü Lûgat it-Türk*, Çev. B. Atalay, Ankara 1939/1941.

Kaytano, Leon: *İslâm Tarihi*. Çev.: Hüseyin Cahit. Istanbul 1924.

Kınal, Prof. Dr. Firuzan: *Amarno Çağında Hurriler*, Sümeroloji Araştırmaları.

Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lûgati, 1940.

Kirfel, W.: *Von Steinkult İn İndien*, Lieden 1935.

Kitab-ı Mukaddes (Eski ve Yeni Ahid). Istanbul 1958.

Klavio: *Kadisten Semerkanta*. Çev.: A. R. Doğrul. Istanbul (t.y.).

Koçer, Neyyire: *Roma'nın Çeşme ve Meydanları*. Milliyet [gazt.], 8 Eylül 1957.

Koçu, Reşat Ekrem: *Istanbul Ansiklopedisi*, Istanbul 1958.

Kompara, M. Zekâi: *Hazret-i Peygamberin Kâbe Hakemliği*, Hilâl [derg.], 12, 1960.

Korkmazoğlu, Nusret: *Taşlanmadan Adağı Yerine Getirmeyen Yatır*. Cumhuriyet, I. 9. 63.

Koşay, Dr. Hâmit Zübeyr: *Ankara Budun Bilgisi*, Ankara 1935.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Bektaşiliğin Menşeleri*, Türk Yurdu, II/8, 1341.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuat: *Bektaş. Hacı Bektaş Veli*. İslâm Ansiklopedisi, II/461–64.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Eski Türklerde Dinî-Sihrî Bir Anane*, Edeb. Fak. Mec. IV. 925.

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Türk Edebiyatı Tarihi*, Istanbul (t, y.)

Köprülü, Prof. Dr. M. Fuad: *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ist. 1918.

Köprülü, Prof. M. Fuad: *Türk Tarih-i Dinîsi*, Istanbul 1341.

Kulturgeschischte des Alten Orients, Kleinasien, Von Albrecht Goetze, Münhen 1957.

Kösemihal, Prof. Dr. Nurettin Şazi: *Büyü ve Din Probleminin Bugünkü Durumu*. Ist. 1952.

Köymen, Prof. Dr. M. Altay: *Büyük Selçuklu İmparatorluğunun Kuruluşu*. Ankara 1957.

Köymen, Prof. Dr. M. Altay: *Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, II, İmparatorluk Devri, Ankara 1954.

Kum, Naci: *Din Tarihi ve Sosyaloji Etrafında Araştırmalar.*

Kum, Naci: *Teke Yörükleri Hakkında Notlar.* Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi IV/1940.

Kum, Naci: *Antalya Tahtacılarına Dair Notlar*. Türk. T., Arke. ve Et. Der. 1940/IV.

Kum, Naci: *Türkmen Barakları*, İş [Derg.], XIV/79, 1948.

Kum, Naci: *Ruhî Tedavide, Karacaahmet Hakkında İncelemeler.* Türk F. A. IV/94.

Kunter, Halim Baki: *Kırkbudak Hacı Bektaş İncelemelerine Giriş*, Ankara, 1951.

Kuran, Ahmet Bedevi: *Din Nedir, Îtikatlar Nasıl Gelmiştir?* Istanbul (t.y.).

Kura'n-ı Hakîm ve Meal-i Kerim. (Haz. Hasan Basri Çantay), Ist. 1953.

Kuşat, Ahmet: *Belleten'de Çıkan Makalelerin Bibliyografyası*, Tarih Vesikaları (Derg.). 1958, 2 (17) s.

Kürkçüoğlu, Kemal Edip: *Tasavvufa Dair.* İlâhiyat Fak. Dr. 1953/IV.

Landsberger, Prof. Dr. B.: *Ras Şamro'da Bulunan Çivi Yazısı Vesikalarının Kültür Tarihi Bakımından Önemi*. Dil, Tarih-Coğrafya Fak. Derg. 1942/1.

Lao-Tzu, Tacizu. Çev. Dr. Muhaddere Özerdim, Ank. 1946.

Leeuw, G. Von der: *Phänomenologie der Religion*, Tübingen 1956.

Lehmann, Prof. Dr. Alfred: *Aberglaube und Zauberei.* Stuttgart 1925.

Lehrbuch der Rel. Chantep. Tübingen 1925.

Lehmann, Prof. Dr. Alfred: *Abergalube und Zauberei von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart.* Stuttgart 1925.

Lehmann, Prof. Dr. Edward: *Erscheinungs und Ideenvelt der Religion.*

Lerouge, Raymond: *Hazret-i Muhammed'in Hayatı.* Çev.: Hamdi Varoğlu, Hayat, 4, 1961.

Levy Bruhl: *İptidai Zihniyet.* Çev.: Halil Nimetullah. İlâhiyet Fak. Mec. III/II,

Ligeti, L.: *Bilinmeyen İç Asya.* Çev.: Sadrettin Karatay. Ist. 1946.

Littmann, Enno: *Arabischer Liebeazauber* Aus Aegypten.

Lumur, Jısl: *Kül-tegin Anıtında* 1958 *de Yapılan Arkeoloji Araştırmalarının Sonuçları.* Belleten 107. sa., 1963.

Malinowski: *İptidaî Cemiyette Cürüm ve Âdetler,* Çev.: Ercüment Atabay, Sosyoloji dergisi, 1942-1946, S. I–3.

Maynageşer, S. D.: *Beltir'lerde Tanrıya Kurban Merasimi.* Çev. Abdülkadir İnan, Çığır (Derg.) 52, 1937.

Meinhof, Carl: *Afrikanische Religionen,* Berlin 1912.

Mehmed Ferid Vecdi: *Dairet el-Maarif el Karn el-İşrîn.* Mısır 1923.

Mevlâna: *Mesnevi.* Çev.: Veled Çelebi İzbudak, Ist. 1956.

Mehmet Ferit-Sadettin Nuzhet (Ergun): *Konya Halkiyat ve Harsiyadı,* Konya 1926.

Möller, Prof. Dr. Clemens: *Alman Halk Bilgisi,* Ankara 1939.

Musa Carullah: *Şiiliğin Hakiki Çehresi;* Selâmet (derg.) 66.

Muhammadan Architeetnre, Martin S. Briggs. Oxford 1924.

Musa Kâzım: *Afyon, Eskişehir ve Cıvarında Halk İnanmaları,* Halk B. H. 1933/26.

Musa Kâzım: *Anadolu Hurâfeleri,* Halk B. H., 1935/48.

Muhyüddin Nevevi: *Riyazüs-salihin.* Çev.: Hasan Hüsnü-Kıvamüddin Burslan, Ank. 1949.

Muslihiddin Saffet, Dr.: *Ankara Vilâyeti,* Ist. 1925.

Mübarek Galip: *Ankara,* Istanbul 1341.

Mübarek Galip: *Ankara,* Istanbul 1928.

Nahid Sırrı: *Bir Edirne Seyahatnamesi,* Ankara 1941.

Nâsır-ı Husrev: *Sefer-name*. Çev.: Abdülvehap Tarzi, Ist. 1950.

Nazlı, Hurşit: *Elâzığ İlinin Coğrafi, Ziraî, Ticarî, Tarih, Nüfus ve Jeolojik Durumu*. Ankara 1939.

Necatigil, Behçet: *Küçük Mitologya Sözlüğü*, Ist. 1957.

Nöble, Wilfried: *Völkerkundliches Lexikon*, Münechen 1959.

Nur, Dr. Rıza Nur: *Resimli Türk Tarihi*, Ist. 1926–1928.

Olcayto: *Merkezefendi Türbesi*. Hafta (Derg.) 13, 1956.

Olgun, Tahir (Tâhir-ül Mevlevî): Müslümamlıkta İbâdet Tarihi; İst. 1963.

Onat, Mimar Hikmet: *Bektaşilik ve Son Baktaşiler*. Türk Yurdu, 1928, 1/6 (16–25)

Ongun, Cemil Sena: *Konya ve Cıvarında Halk İnanmaları*. Halk B. H., 1933. 23-24

Orkun, Hüseyin Namık: *Türk Efsâneleri*, Ist. 1943.

Orkun, Hüseyin Namık: *Eski Türk Yazıtları*, Ist. 1936.

Orkun, Hüseyin Namık: *Türk Tarihi*, Ankara 1946.

Orkun, Veli: *Gemlik Tarih ve Coğrafyası*, Bursa 1947.

Otto, Walter F.: *Theophanıs*. Hamburg 1956.

Oytam, M. Tevfik: *Bektaşiliğin İçyüzü*. Ist. 1956.

Ozanoğlu, İhsan: *Kastamonu Kütüğü*, Ist. 1952.

Ögel, Prof. Dr. Bahaeddin: *İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi*, (Orta Asya Kaynak ve Buluntularına Göre), Ankara 1962.

Önder, Ali Rıza: *Tunceli Bölgesinde Aşiretler ve Kabile Adları*. Türk F. A. II/48.

Öztelli, Cahit: *Zile'de Doğum ve Âdetler*, Türk F. A., II/42, 1953.

Öztuna, T. Yılmaz: *Başlangıçtan Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, Ist. 1963.

Özkaynak, Kemal: *Akseki Kazası*, Ankara 1954.

Pakalın, Mehmet: *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Ist. 1946.

Petersen, Jod: *Nadhir. Handwörterbuch des Islam*. Leiden 1941.

Pettazoni, Prof. R.: *Din İlminde Tarih ve Fenomenoleji*. Çev.: H. G. Yurdaydın, İlâhiya Fak. Derg. 1956/I–IV.

Posener, Von Georges: *Knaus Lexikon der Agyptischen Kultur*. München-Zürich 1960.

Preuss, Konrad Thedor: *Die Eingeborenen Amerikas*, Tübingen 1926.

Peterich, Eckart: *Büyük Yunan Mitologyası*. Çev.: Yakup Baydur. Ankara 1959.

Radloff, W.: *Aus Sibirien ve Proben*. Çev. Ahmet Temir., Ist. 1956.

Refik Cemal: *Halk İnanmaları*. Çerkeşte. Halk B.H., 1933/21-22.

Royer, Prof. Dr. Tricot: *Belçika Tıbbî Folkloru*. Çev.: Metine Belger, Halk B. H. VII/83-90

Ruhi Sadi: *Balıkesirde Hıdrellez Merasimi*, Halk B.H. 1957/37.

Salman, Mustafa: *Balıkesir Tarih-Coğrafyası*. Balıkesir (t.y.)

Salnâme, Istanbul 1927.

San, Salih: *Her Bakımdan Kısaca Besni*. Malatya 1950.

Sait: *Uluborlu'da Yağmur Duası*. Halk B.H., 1930/II

Saut el-Hicaz. (Mekke'de çıkan gazete) 1932.

Sauvaget, Jean: *İslâm Dünyası*. Kısa Kronoloji. Çev.: Prof. Suut Kemal Yetkin-Faik Reşit Unan. Ankara 1963.

Saussaye, Otrd. Prof. Dr. Chamtepe *de la*. Lehrbuch der Religionsgeschiehte. Freiburg 1887.

Schaeder, H. H.: *Mogolistandaki Türkçe Kitabeler*. Çev.: Ragıp Hulûsi, Türkiyet Mecmuası, 1925. III.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Die Religionen der Erde*. Wisbaden 1951.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Dinler Tarihi Ders Notları*. Babil 1956.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara 1955.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *İslâm Dışında Dinler*.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *Müslümanlıkta Mutasavvıfane Dua ve Niyazın Bazı Safhaları*. Çev:. Nurettin Artam. İlâh. Fak. Der. 1953. I/2–3.

Schimmel, Prof. Dr. Annemarie: *XIII. Asırda İslâm Dini ile Hıristiyanlık Arasındaki Mücadeleler*. Ankara 1953.

Schoeps, Prof. Dr. Hans-Joachim: *Religionen, Wesen und Geschichte. Gütenberg* 1961.

Sevgen, Nazmi: *Efsâneden Hakikate*. Toprak Mahsulleri Ofisi Derg. 10. sa.

Seyyit: *İctihad ve Taklid.* İslâm Mecmuası, I/4-5. 1330–1332.
Siegfried Marenz: *Ägyptische Religion,* Stuttgard 1960.
Sırrı Numan: *Erzurum Köylerinde Yaz Gezintisi.* Halk B. H. 86-87.
Sırrı Numan: *Erzurumda Tıpkı Taşı.* Halk B.H. 1930, 4. sa.
Sızan, Ayhan: *Yozgatta Gelin Kayalar Efsanesi.* Türk F. A. 1960/127.
Sıyavüşgil: *Taş.* Yeni Sabah (gazt.) 23 Ağustos 1962.
Sümer, Prof. Dr. Faruk: *Eski Türklerde Yağmur ve Kar Yağdırma Âdeti. Resimli Tarih Mecmuası.* 1953, IV/44.
Sümer, Prof. Dr. Faruk: *Osmanlı Devrinde Anadoluda Yaşayan Üçoklu Oğuz Boylarına Mensup Teşekküller.* İktisat Fak. Mec. II/I-4.
Sipahioğlu, Gökşin: *Vietnamdan Geliyorum.* Hürriyet (Gazt.) 10 Eylül 1963.
Su, Kâmil: *Balıkesir ve Cıvarında Yörük Türkmenler.* Ist. 1938.
Su, Kâmil: *VII ve VIII. Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı.* Ist. 1937.
Sungurlu, İshak: *Harput Yollarında,* Ist. 1958.
Şefik Arif, Dr.: *Urfa Vilâyeti,* Ist. 1341.
Şemseddin Sami: *Kamus ul-A'lâm.* Ist. 1306.
Ş. Sami: *Esâtir.* Istanbul 1311.
Şahabüddin Ahmed ün-Neseri: *Celâleddin Harzemşah,* Çev.: Necip Asım, Ist. 1934.
Şapolyo, Enver Behnan: *Ankara'da Beyidili Aşireti.* Türk Yurdu, 1954/3 (236).
Şapolyo, Enver Behnan: *Şair Hasan Dede.* Türk Yurdu, 1954/4 (237).
Şehsüvaroğlu, Dr. Bedii: *Hac Yolunda.* Ist. 1948.
Şevket: *Trabzon'dan Toplanmış Halk Hikâyeleri.* Halk B.H., 1930/5.
Tabari, Ebu Cafer: *Milletler ve Hükümdarlar Tarihi.* Çev.: Zakir Kadiri Ugan - Ahmet Temir. Ankara 1954.
Tarım, Cevat Hakkı: *Kırşehir Tarih ve Coğrafya Lûgati.* Kırşehir 1940.
Tarım, Cevat Hakkı: *Kırşehir Tarihi,* Kırşehir 1938.
Tarım, Cevat Hakkı: *Tarihte Kırşehir-Gülşehri, Babailer, Ahiler, Bektaşiler.* Ist. 1948.

Tanyol., Prof. Dr. Cahit: *Baraklarda Örf ve Âdet Araştırmaları.* Sosyoloji Dergisi, 1953/8.

Tanyol, Prof. Dr. Cahit: *Din ve Âdetler.* Türk F. A., 1960/VI-127.

Tanyu, Dr. Hikmet: *Ankara ve Çevresinde Adak ve Adak Yerlerine Dair Bir Araştırma.* Ankara 1958 (Doktora tezi).

Tanyu, Dr. Hikmet: *Başka Ülkelerde Âdak ve Adak Yerleri.* Türk Yurdu, 1961 - III/3-4.

Tarih. Maarif Vekâleti. Istanbul 1931–1932.

Tavil, Prof. Dr. Tevfik: *Gaipten Haber. Mutasavvıflara Göre Gaybı İdrak.* Selâmet (derg.), 1948/60 (II).

Tazebayoğlu Sait: *Kiliste Ad Verme Âdetleri.* Halk B. H., IX/99.

Tezel, Naki: *Ankara'nın Bayındır Köyünde Yağmur Duası.* Çığır (derg.) 1943/127.

Tezel, Naki: *Istanbul Masalları (Sabırtaşı).* Halk B. H., VI./64.

Tezel, Naki: *Nallıhan ve Yunus Emre.* Ülkü (Derg.) 1944/VI.–63.

The Dome of The Book in Jerusalem, Ernest Tatham Richmond, Oxford 1924.

Theophania, Walter F. Otto: *Der Geist der altgrieghischen Religion,* Hamburg 1956.

Tunç, Ali: *Uşak'ta Arife Sabahı Adakçılar.* Türk F. A., 1956-IV/86.

Tunç, Ord. Prof. Şekip: *Mistik Muhayyile.* Darülfünun İlâhiyat Fak. Mec. 1930-IV/17 (I–8).

Tuğrul, Dr. Mehmet: *Ankara Örencik ve Ahi Köylerinin Türkleri.* Ankara 1954.

Turan, Prof. Dr. Osman: *Prof. M. Fuad Köprülü,* Ist. 1953.

Turan, Prof. Dr. Osman: *Oniki Hayvanlı Türk Takvimi.* Ist. 1941.

Turgay, Rıfat: *Türk Halk Bilgisi Derneği Anketine Cevap.* Türk F. A. 1961/143

Turhan, Hikmet: *Isparta'da Halk Hekimliği.* Halk B. H. 1930/18. Türk Ansiklopedisi, C. V. Ankara.

Türk Ata Sözleri. Derleyen: Mustafa Nihat Özön. Ist. 1952.

Türker, T.: *Kadın, Fal ve Bâtıl İtikad.* Yeni Istanbul (gazt.) 23 Şubat 1952.

Tütengil, Dr. Coç. Cavit Orhan: *İhsaniye Köyü İncelmeleri.* Sosyoloji Dergisi, 1954/9.

Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Bugünkü Türkili (Türkistan) ve Yakın Tarihi* Ist. 1947.

Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Oğuzların Hıristiyanlığına Ait* Türkiyat Mecmuası, 1928/II.

Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Ist. 1946.

Togan, Ord. Prof. Dr. Zeki Velidi: *Türk Efsânelerinin Millî Alâmetler*, Ank. 1925.

(Ugan), Zakir Kadiri: *Mukayese-i Edyan İlmi*. Türk Yurdu, 1928/7–20.

Uğur, Sait: *İçel Folkloru*. Ankara 1948.

Uğursuzluk (Batıda bâtıl inançlar h.). Yedigün Mec.

Uludağ, Dr. Şevki: *Bursa'da Tanieler*. Halk B.H., 1939–IX/98.

Uraz, Murat: *Küçük Mitoloji. Yunan-Roma*. Istanbul (t.y.)

Uysal, Ali Rıza: *Geçmiş Zamanlarda Halkın İnandığı Bazı Hurâfeler*. Halk B. H., X/120.

Uz, Mustafa: *Taş Yazma*. Türk F. A., III/65.

(Ülken), Hilmi Ziya, Ord. Prof.: *Dinî İçtimaiyat*. Felsefe ve İçtimaiyat Mec. 1927–I/4.

Ülken Ord. Prof. Hilmi Ziya: *Dînî Sosyoloji*. Ist 1943.

Ülken, (Ord. Prof.) Hilmi Ziya: *Hıristiyanlık ve Puta Tapan Dinler*. Istanbul (derg.), 1946–VI/62.

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya: *İslâm Düşüncesine Giriş*. Ist. 1954.

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya: *İslâm Felsefesi Tarihi*. Ist. 1957.

Ülken, Ord. Prof. Hilmi Ziya: *Sosyolojiye Giriş*. Ist. 1947.

Ülkütaşır, M. Şakir: *Ayak Kösteğini Kesmek*. Halk B.H., VII/95.

Ülkütaşır, M. Şakir: *Sinop Çevresinde Sıhhat Hakkında İnanmalar*. Halk B. H., 1935-IV/45.

Ülkütaşır, M. Şakir: *Sinopta Çocuğu Olmayanların ve Yaşamayanların Aldığı Tedbirler*. Halk B.H., 1942/124.

Ülkütaşır, M. Şakir: *Taşbebek Efsanesi*. Halk B.H., 1938–82.

Ülkütaşır, M. Şakir: *Türkiye Etnografya ve Folklor Sözlüğü Üzerine Bir Kalem Tecrübesi*, Ist. 1937.

Ünver, (Prof.) Dr. A. Süheyl: *Türkiyede Cilt Hastalıklarına Müteallik Halk Bilgisi ve Tedavileri*. Uyuz Hastalığı H. Darbımeseller. Halk B.H., 1958 Ocak.

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl: *Türkiyede Tıbbî Folklor Üzerinde Rapor.* Halk. B. H., 1936/56.

Ünver, Prof. Dr. A. Süheyl: *Yağmur Taşı Hakkında.* Ist. Üniv. Ed. Fak. Dergisi, 1952–IV/7.

Vasilev, A. A.: *Bizans İmparatorluğu Tarihi.* Çev.: Arif Müfit Mansel. Ankara 1943.

Velâyetname-i Hacı Bektaş Veli. (Haz.): S. Aytekin.

Wach, Joachim: *Religionssoziologie.* Tübingen 1951.

Wellhausen, J.: *Reste Arabischen Heidentums, Zweite Ausgabe,* Berlin und Leibzig 1927.

Westermarck, Prof. Ed.: *Cin.* Çev.: Ş. N. Coşkunlar. Ankara 1962.

Westermarck, Prof. Ed.: *İslâm Medeniyetinde Putlara Tapma Devri kalıntılarından: Nazar Değmesi İnancı.* Çev. Ş. N. Coşkunlar. Ankara 1961.

Wundt, W.: *Milletler Ruhiyatı Esasları, İptidai İnsan.* Çev. Dr. Ziya Dalat. Ist. 1934.

Yalçın, Mehmet Ali: *Antalyadaki Yanar Taş.* Son Havadis (gazet.) 12 Kasım 1956.

Yalçınkaya, Ekrem: *Muhtasar Malatya Tarihi ve Coğrafyası.* Ist. 1940.

(Yalgın), Ali Rıza: *Anadoluda Sihirli Taşlar.* Atsız Mecmua 1932/12.

(Yalgın), Ali Rıza: *Anadoluda Sihirli Taşlar.* Halk B. H.; 1933/28.

Yalgın, Ali Rıza: *Anadoluda Türk Damgaları.* Bursa, 1943.

Yalgın, Ali Rıza: *Cenupta Türkmen Oymakları.* Adana 1939.

Yalgın, Ali Rıza: *Cenupta Türkmen Oymakları II.* Ankara 1933.

Yalgın, Ali Rıza: *Gaziantepte Ad Verme Âdetleri.* Halk B. H.: 1937/690/88.

Yalgın, Ali Rıza: *Kozanlı Cinyusufoğlu.* Halk B.H., 1933/30.

Yalgın, Ali Rıza: *Toroslarda Karatepeli Bölgesi.* Ankara 1950.

Yaltkaya, Ord. Prof. M. Şerefeddin: *Ebu Reyhan'ın Bir Kitabı.* Türkiyat Mecmuasından ayrı bs.

Yaltkaya, Ord. Prof. M. Şerefeddin: *Eski Türk Ananelerinin Bazı Dîni Müesseselere Tesirleri. II.* Türk Tarihi Kongresi, İst. 1937.

Yaltkaya, Ord. Prof. M. Şerefeddin: *Yat yahut Yağmur Taşı.* Gündüz (derg.) 1936/3.

Yalvaç, Dr. Kadriye: *Bâtıl İtikatlarla İlgili Taş Metinler Üzerinde Çalışma.*

Yaman, Talât Mümtaz: *Kastamonu Tarihi.* Ist. 1935.

Yaman, Talât Mümtaz: *Kastamonuda Halk İnanmaları.* Halk B.H.: 1935/45.

Yasa, (Prof.). Dr. İbrahim: *Hasanoğlan Köyünün İçtimaî–İktisadî Yapısı.* Ank. 1955

Yazır, Muhammed Hamdi: *Hak Dini Kuran Dili.* Yeni Mealli Türkçe Tefsir. Ist. 1935.

Yeğin, Şemsa: *Kongoda Bir Türk Kızı.* Hürriyet (gazet.), 23 Şubat 1964.

Yetişen, Rıza: *Naldöken Tahtacıları.* Türk F. A., 111/53.

Yörükân, (Prof.) Yusuf Ziya: *Anadolu Alevileri ve Tahtacılar.* Dar. İlâh. Fak. Mec., 1928/8.

(Yörükân, Prof.) Yusuf Ziya: *Anadoluda Alevi İtikatları,* Hayat (derg.), 58-60.

(Yörükân, prof.) Yusuf Ziya: *Anadolu'da Alevi Köylüleri ve Bunların İtikat ve Âdetleri.* Hayat (derg.), 1927/III–56.

—— *Bir Tenkide Cevap.* Hayat (derg.). III/63.

—— *Tahtacı Oymaklarına Dair Bilgiler.* Hayat (derg.). III/68.

—— *İslâm Menabiinde Şamanlık.* Darül. İlâh. Fak. Mec. 1931-V/20.

—— *Tahtacılar. Dinî ve sırrî hayat, Âyine hazırlık.* Dar. İlâh. Fak. Mec. 1931–V/19.

—— *X. Asır İbtidasında Yazılmış Olan Ebu Dülef Seyahatnamesine nazaran Orta Asya'da Türk Boyları ve Bunların Dinî Vaziyetleri.* Dar. İlâh. Fak. Mec., 1932/2.

Yener, Enise: *Etnografya Klavuzu.* Ankara 1960.

Yılmaz, A.: *Tahtacılarda Gelenekler.* Ankara 1948.

Zeydan, Corci: *Medeniyet-i İslâmiye Tarihi.* Çev. : Zeki Magamiz. İst. 1328/1330.

Ziya Gökalp : *Türk İli, Eski Türklerde Din.* Darül. Ed. Fak. Mec., 1332-1/5.

—— *Eski Türklerde Din.* Yeni Mecmua 1918/47.

—— *Türk Medeniyeti Tarihi,* İst. 1341.

—— *Türk Töresi,* İst. 1339.

Zeyneddin, Ahmed Zebidi: *Sahih-ı Buhari Muhtasarı.* Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi. Çev. ve Şerh Eden: Kâmil Mîras. İst. 1948.

Zucker, Prof. Dr. Med. Konrad: *Psychologie des Aberglaubens.* Heidelberg 1948.

İLÂVELER

Acıpayamlı (Prof. Dr) Orhan: *Türkiye'de doğumla ilgili âdet ve inanmalar,* Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. 15, Ankara 1962.

Acıpayamlı (Prof.) Dr. Orhan: *Anadolu'da nazarla ilgili bazı âdet ve inanmalar,* Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XX, Sa. 1-2, Ocak-Haziran 1962, 1963. 1–40.

Pir Sultan Abdal, Yeni İstanbul, 9 Kasım 1964.

Akdoğan Hacılütfü: *Kutsal Topraklar-Hacer-i Esved'in Gökten inen bir taş olduğuna inananlar,* Tercüman 4 Mayıs 1964.

Amerika'da büyücülüğün başşehri Luisiana. Büyücülük yayılıyor –II. Dünya, 7. 2.65.

Büyücülük yayılıyor III. Dünya 8.2.65.

Âlimlere göre yıldız falı. (Fransada halkın yüzde 58 i, Amerika da yüzde 50 si yıldız falına inanıyor, Hürriyet. 7 Şubat 1965.

Arseven, Veysel: *Obrukkaya.* Türk Folklor Araştırmaları, 1961 /VII / 146.

Almanyayı istilâ eden büyücüler, Yeni İstanbul 20 Temmuz 1962.

Ateş, (Dr.) Süleyman : *İslâma İtirazlar ve Kur'an-ı Kerim'den cevaplar,* Ankara 1966.

Bayatlı, O: *Bergama tarihinde ilk çağ ve Bakırçay Havzası,* Arkhaik-Klâsik kültürler. Fas. I, Istanbul 1949.

—— *Bergama tarihinde Kırallık devri.* Fas. II, Istanbul 1950. Sf. 25.

Büyücülük yayılıyor- sihirbazlık ve Büyücülük İngilterede de yaygın halde. IV. Dünya, 9 Şubat 1965.

Burley, İngiltere, A. P.,: *İngilterede halâ sekiz bin büyücü var,* Milliyet 21 Mayıs 1964.

Büyücülük Avrupada bir moda haline geldi, Hürriyet 14 Haziran 1964.

Bir ropartaj: Falcı Gürcü Bacı, Bayram gazetesi, 9.7.1957.

Bugün dahi Avrupada kurbağadan medet uman saf ve cahiller var. Büyücülük en çok Almanyada yaygın, Akşam, 30 Mayıs 1963.

Büyücüler "altın çağını" yaşıyor. Büyü dünyanın her tarafında salgın halinde. Hürriyet, 5 Şubat 1964.

Prof. Dr. Beer (Stein: Steinkult): *Religionen in Geschichte und Gegenvard*. B. 5. Tübingen 1931. S. 776-778.

Levy-Bruhl,: *Primitive Mantality*, London 1923.

Der Gosse Brockhaus, Bd. II, Wiesbaden 1957, S. 193.

Berki, Abdullah ibni Abdülâziz: *Mucemu Musta'cem*, Mısır 1945.

Burhan-ı Katı, Neşri, Mehmed Muin, Tahran H. Ş. 1335, 2428-2429 sf.

Behn, Prof. Dr. Friedrich. *Kultur der Urzeit* I., Berlin 1950. Religiöse Vorstellungen.

Çetiner, Yılmaz: *Kongo (büyücülük)* Cumhuriyet 20. Ocak 1965.

Dunne, Pierre. *New-York'ta bir volkan: Harlem*. Hürriyet, 12 Ocak 1964.

Emrullah: *Yeni muhitül maarif*, Istanbul 1328-30, C. I. 128-129.

Eyice, Prof. Dr. Semavî: *Kırşehir'de H. 709=(1310) Tarihli Tasvirli Bir Türk Mezartaşı*, Anadolu'da Tasvirli Türk Mezartaşları Hakkında Bir Araştırma, Reşit Rahmetî Arat için, Ankara 1966.

Fal hastalığı, Yedigün 196, sf. 10.

Furon, Prof. Dr. Raymond: *İran*, Çev. G. Kemalî Söylemezoğlu, Istanbul 1943. sf. 39.

Füze devrinde izahı güç olay: Büyücülük yayılıyor, Dünya, 6 Şubat 1965.

Firdevsî: *Şehname*, C. 4. S. 891.

Ferm, W. ed.: *An Encylopedia of Religion*, S. 736.

Prof. Dr. Goldammer, K.: *Die Religion* I. G. und G., Fetischismus, Tüb. 1958, 3. Auflage, S. 924-925. Dr. Rühle, Phallische Kulte, Die R. İ. G. G., 2. Auflage, 4. B. Tübing. 1930. s. 1172-1174.

Güzelbey, C. C.: *Gaziantep folklorundan notlar*. 1959.

Grandpierre, J: *Falcılığın içyüzü*, Cumhuriyet, 11 Ağustos 1953.

Gürses, Remzi: *Hacıbektaş Rehberi*, Ankara 1964.

Hense-Leonard, *Hellen-Lâtin Eski-Çağ bilgisi*, Çev.: Dr. S. Y. Baydur, Ist. Üni. Edebiyat Fakültesi yayını: 371, Ist. 1948 Demet II. Ist. 1953. Bilhassa 381, 409. sf.

İlgüz Nafiz (Prof. Dr.): *Genel Mineraloji* I. Bölüm, Fen Fak. yay. Ankara 1967.

İnan, Abdülkadir: *Sovyetler ülkesinde Din meselesi*, Türk Yurdu, C. 2. Sa. 2. Mayıs 1960.

İnan, Abdülkadir: *Kitaplar (A.D. Graç'ın Tyva'da Eski Türk Heykelleri Moskova 1961)*, Türk Kültürü, Sa. 47, Eylül 1966.

İstanbul falcılar cenneti oldu. Falcılar arasında Kolej, Fransız kız Lisesi ve üniversite mezunları da var, her gün ortalama olarak 3000 kadın bu falcılara taşınıyor.

Kadircan Kaflı: Taşdan Medet Uman Gençler: *Tercüman*, 4 Aralık 1967.

Karahöyük (Dergi), Y. 1. Sa. 2. 1 Ağustos 1964.

Keskin, Atiye: Ağlarkaya, *Tercüman*, 6, 5, 1968.

Karaman, İbrahim Kâmil - Dehmen, *Abdülvahap*: *Alevilikte Hacıbektaş Veli ve İlkeleri*, İst. 1966.

Konyalı, İbrahim Hakkı: *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, İst. 1967.

Kökten, Prof. Dr. Kılıç: *1952 Yılında Yaptığım Tarih öncesi Araştırmaları Hakkında*, Dil ve Tarih - Coğrafya Fak. Dergisi, C. XI, Sa. 2,3,4 - 1953, Ayrıbasım.

Landsberger B. (Prof. Dr): *Sümerlerin kültür sahasındaki başarıları*, Çev. (Prof. Dr.) Mebrure Tosun, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi dergisi, Cilt III, Sa. 2, Ocak-Şubat, Ankara 1945. Bilhassa, sf. 143.

Lehmann, F. R.: *Mana, der Begriff des "ausserordentlich Wirkungsvollen"* bei Südseevölkern, 1922.

Ligeti, T.: *Bilinmeyen iç Asya*, Çev. Sadrettin Karatay, Ankara Üni. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi yayını. Hungaroloji Enst. 2, Ist. 1946. (sf. 102-104).

Malinowski, Bronıslaw. *Büyü bilim ve din*. Çev. Ender Gürsel, Varlık Yayınevi.

Moscati, Sabatino,: *Die altsemitischen Kulturen*, Stuttgart 1961.

Müşavere ve dinî eserler inceleme kurulu, Hac kılavuzu. Diyanet işleri başkanlığı yayınları, Ankara 1964, sf. 14.

Mukaddes eşya İtikatları, Yedigün 164.

Metapsişik tetkikler cemiyetinin yaptığı bir ankete cevap verenlerin yüzde 61 i falcılara inanmıyor, Ankara (HA)–, Hürriyet 17 Kasım 1964.

Noyan, Bedri (Doç. Dr.): *Hacıbektaş*'ta *Pîrevi ve Diğer ziyâret Yerleri*, İzmir. 1964.

Nihat Azmi.: *Röportaj.* (*Kireç taşlarını ufalayıp suya atıp fal bakma*)

N. R.: *Fal hastalığı*, Yedigün, sa. 196. sf. 25.

Otto-Dorn, Prof. Dr. Katharina: *Türkische Grabsteine mit Figurenreliefs Aus Kleinasien*, Ars Orientalis III, 1959.

Örnek, Sedat Veyis (Doç. Dr.): Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Dil ve Tarih - Cografya Fak. Yay., Ankara 1966.

Özbaç, Ömer: *Gaziantep dolaylarında Türkmenler ve Baraklar*. 1985.

Özgüç, Tahsin (Prof. Dr.): *Ön tarihte Anadolu idollerinin anlamı*. Ankara Üni. Dil- Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt II. Sa. 1. Kasım-Aralık-Ankara 1943, sf. 65-72.

Özgüç, Tahsin (Prof. Dr.): *Die Bestattungs bräuche im Vorgeschichtlichen Anatolien*, Ankara 1948.

Kadınların hücumuna uğrayan heykel, Revenna (İtalya) 28, (A. P.) Cumhuriyet 30.12.1964. Uğur için.

Koşay, Dr. Hamit Zübeyr: *Doğu Anadolu Mezarlıklarındaki Koç ve Koyun Heykelleri*, Milletlerarası I. Türk Sanatları Kongresi 1959, Ankara 1962.

Tezatlar ülkesi Hindistan, Time'dan türkçeye çev. S. Ş. Y., Mayıs 1960

Schimidt, (Prof.) W. P.: *Ursprung der Gottes Idee*, Bd. 9.

8000 *büyücü*, Yeni Istanbul 24 Mayıs (İngilterede 8000 büyücü ve "Fransa da, adımbaşında falcılar, bakıcılar, okuyup üfleyiciler" ayrıca" Fransada Lourde manastırına her yıl binlerce hasta"nın şifa bulmak üzere gittikleri, anlatılıyor.

Sepetçioğlu, Mustafa Necati; *Yaratılış ve Türeyiş- Türk Destanı*- Türk Kültürünü Araştırma Enst. Ankara 1965.

Sümer, Faruk (Prof. Dr.) *Oğuzlar (Türkmenler)*, Ankara 1967.

Tansuğ Kadriye (Dr.) ve Özel İnanlı: *Sumerlerin dünya görüşü ve Babil edebiyatına toplu bir bakış*, Dil-Tarih-Coğrafya fak. Dergisi, Cilt VII, Sa. 4, Aralık, Ankara 1949, Sf. 551-581.

Türk Ansiklopedisi, C.V. Ankara 1952.

Taplamacıoğlu, M. (Prof. Dr). *Din sosyolojisi*, Ankara. Üniv. ilâh. Fak. yay. Ankara 1963.

Turan, Osman (Prof. Dr.): *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, Ankara 1965.

Turhan, Mümtaz (Prof. Dr.). *Kültür değişmeleri II.* basım, Ist. 1959.

Thurnwald, R., *Neue Forschungen zum Mana Begriff* (Ar. W 27, 1929), 93-112.

Tosun, Mebrure (Prof. Dr.): *Sumer-Babil tanrı sembollerinin adları üzerinde bir araştırma.* Ankara Üni. Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, Cilt XVIII, Sa. 3-4, Temmuz-Aralık 1960, Ankara Türk Tarih kurumu basımevi 1962, sf. 261-273.

Türk Ansiklopedisi, C. V. Ankara 1952.

Orgun Z. - Gıyas Yetkin, *Edremit* (*Tarihçe ve rapor*) 1963 yılında sunulmuştur.

Tuncer, Gülensoy: *Türkler de 3, 7, ve 40 Sayıları*, Bayrak (dergisi) Ankara 1966. Ayrıbasım.

Önder, Mehmet, *Anadolu Efsaneleri.* Türk Kültürünü Araştırma Enst. Ankara 1966.

Öner, Doç. Dr. Necati: *Fransız Sosyoloji Okuluna Göre Mantığın Menşei Problemi*, İlâh, Fak. Yay. Ankara 1965.

Ümitvar, A.: *Beş yılda* 54 *Ülke*, *Japonya'da sosyal hayat*, Yeni Sabah, 8. Ağustos 1960.

Ünal, Ferit, *Hacıbektaş ilçesinin turistik önemi*, Karahöyük (dergi), Hacı Bektaş kültür, kalkınma ve yardım derneği, yıl 1, sayı 2. 1 Ağustos 1964, sf. 4, 11, 15, 17, 18.

20. *asırda böyle şey olmaz*, Hürriyet, 5 Mart 1964.

Yağma (dergi), Yıl. 2. sa. 4. sf. 140. Tahran H. 1328.

Yetkin, Gıyas, *Kuruluşundan bugüne kadar Edremit'te olup bitenler*, Balıkesir 1957.

—— *Sarı kız efsanesi*, Sohbet, Edremit gazetesi, 11 Nisan 1961

—— Röportaj: *Sarı kız - Mehpare Sultan ve Medyum Nuriye Öner*, Sohbet, Edremit gazetesi, Temmuz 1962, 8 sayı tefrika edilmiştir.

— *Edremit, Balıkesir* 1939, Türk pazarı basımevi. (Sarı kız efsânesi) sf. 77-78.

Yetkin, Kadri, *Edremit Coğrafyasından yapraklar*, Edremit 1952, Emel matbaası, sf. 2.

Yetkin (Gıyas), *Edremit tarihinden yapraklar*, Ist. 1949.
Wells, H. G. *Kısa dünya tarihi*, çev. Ziya İshan, 2. basılış. Istanbul 1962. sf. 158.

140 1960 ,אנציקלופדיה מאיר נתיב. שלמה לאמל אוריאל
1344:תל-אביב מס 10 י״א יסודות היהדות, ח״ק - מרדכי ליסמן, מס

ספר תורה נביאים וכתובים, כח, וינצא ל. החברה הבריטית
והעולמית להפצת כתבי הקודש סוכנות ישראל, (1959)

"İslâmlarda Taşla İlgili Gelenekler ve İnançlar" Bölümüne dair kaynakların bir kısmı bibliyografyaya alınmıştır.

Mana, büyü konusunda kaynakların çoğu topluca 183 ve 188. sayfalarda gösterilmiştir. Keza bâtıl inançlara dair bir kısım kaynaklar topluca 192. sayfada belirtilmiştir.

63 b

64a

Şâban Şifaî (ölümü H. 1116, M. 1705) Eseri: Risâle-i Şifâiyye fi beyân-ı envaʼ-i ahcar. (Nuruosmaniye Kitaplığı 3544 Mikrofilim A. 1125)

تمغاج ولایتلرنده

عدیده سنی کوردوم دیمش معدننده دخی اختلاف اولوب
بعضیسی معدنیدر اقتضای خلا [redacted] اولور دیدیلر ضمیر کوکی
دخی معدنی اولدوغنی ترجیح ایتمشدر بعضیسی حیوانیدر دیدیلر
آنده دخی اختلاف اولوب خنازیر جنسندن بعضیسنک
جوفنده بولنور دیدیلر آنده جمع کثیر چین اقلیمنده در شوی
دیارده . فارسیده بر نوع نباتده اورورک اولدوغی فسادی قزل
وجثه سی بوکده اکاشر خابسنیلر ایام ربیعده صبی بوقوز
اولیا بیرلرده بچووه بیار یازکوننده . اول محلک صوسی جلک
ایدرسه خابک جوده سی محلتی ایکی ذراع مقداری قالوب
اول طاشی بولورلر ایمش تجربه اونش بوآی مجاده سنده
بروآنه بر بولیمی اوزره مقدار جمع ایدر تشهد یا
سینه تسلیم ایدرلر ایمش اول قوتش دیار مصره دخی اولور
منعقد دیرلر و کیسه زینت ایدرلر اما اول طاش
احوالنی بیلمزلر دیمشلر ترکان منعقد در که حرزه
کمنکه استعمال ایدرلر برف وباران
مراد ایدرلرسه اول اول قریب
برابر اول طاشک

والحاصل آثاری ظهوره
مراد ایدن

حراره

64 b

خراسنده واقعه اولمغله اول مرتبه مهارت قرمالکلرنده اکثر
فصولی سنه دن یاز فصلی اولوب کنش اکثر بر جهنده
ایکن یغمور و قار و طولو یاغمق و روزکار شدید ظاهر اولمق
بر امر عجیبدر اول طاش بوساطتیله ظهوره کتوردیلر
بر دره چوبانلر اکثر قصبات و قریه دن برینک بر طرفنده
قار و یغمور و طولو یاغوب طرف آخرنده آفتاب عالمتاب
نمایاندر و هو الطاف رسان [redacted]
و بعضیلر یغمور ایچون باشقه و قار و طولو تغییر هوا
و روزکار و غبار ایچون باشقه باشقه طاشلر واردر دیمشلر
اما اکثر اوله جلالی بر نوعدر که اولمز اما
غریبه حکمت منعقد و تقارمق اول حرفک
برقاج شخص [redacted]
جمع اولسه باران قار یاغمغه
واول بری طولو یاغمغه سعی ایدرلرسه خالق العقول
و حقنده حکمتنه کوره ظهور
اما یاغمز ایکی [redacted]
بعضیلر احوال عجیبه و افسونلر

سننک بیده و

دسن برادلر اندن
مراد ایدرلرسه ایکی آنی
حمله کنفر دیمشلر

65 a

حكه انلری ترکمان طایفه سندن بر جماعت بیلوبلر انلره
بت حربا ویرلر اول طاشلر انلرک عزیمتنه بر شیئ
تاثیر ایلمازدیمشلر بر جماعت دخی اول ذکر اولنان تکثیر
ترکستان ولایتنه مخصوص صدر جزی ویادلر ایراولمزدیمشلر
بر جماعت دخی محقق ملدس انلری تکذیب ایلیوب اول حجر
فی الحقیقت الاکبر سه هر قنغی ولایتده اولورسه اولسون
برف وباران دن مطلوب اولانی وجوده گتیراولور انجق
احوالنی بیلور شخص محتاجدر دیمشلر اما استعمالنی
بیان ایلامشلر بعضیلر بر طرفنده صو قویوب انجنه
اول طاشی برآخورلر و بر بیوک سبره آصرلر
[redacted]
اول حکیم ذوالعظمت بو کونه تصحیح درآیت ایدرکه
نقلنه اعتماد اولنمقم بر دوزکاره یده مکنه معاصیر
سلاطین سلطان محمد خدا ... معسکرنده
بربیر ترکی اول حجرله کیفیت ایله احوال ایلدی وقایع عجیبه

حمزه ایسه

کلمه ذهبیت ولیت ایدرلر سکز اول انجن
ظهور بولنده آفشونه و عزایمه
محتاج دکلدر دیو حکایت ایتکیله
تعتنا ظنونک صیانت ایچون
نقل اولنان حکایته موافقتدر

کلمه معانی علیا آثره رعایة اوزره دخی
اول اچارنک استعمالنه عارف
اولان اشخاصه محتاج اولدرغی
نه بتدر

66 b

زوجهله ظهوره کلورشاهده آنجلا بکا بو کونه حکایت
ایلدیکه اول شهریار نامدار یاز فصلنده عساکر
بی شمار ایله سفر اختیار ایتشلر ایدی بر صحرا اوده شدت
حرارت هوا وکثرت غباردن شاه وکداوپیاده
وسوار جمله مضطرب الاحوال اولوب سلطان حاضره
حجر مطر اولان شخصه فرمان ایلدیکه بیر معهود آنه اعمال
ایدوب بامر الله تعالی باران ظهوره کلمکله هوایه بر مقدار
اعتدال کلوب حاضرن حجر اول بیری احضار ایلدی بنم دخی
[redacted] تماشا
انلر ایله الغرض اولمغله معا بولنوب
حفظ ایلدم اول شخص بر حنیر ایچنده باشی عریان ایلدی
و بر طاسه صو قویوب او کینه قوردی واوچ قطعه اوزری
تحفشلر اخذ ایدوب برینی طاسک صاغ طرفنده
و برینی صول طرفنده بیره و دیکری و برینی طاسک
اوزرنده اوله لیکن قاشنک باشلرینه بند ایلدی
بعده حجر مطرله خنده بر صاغ یلانی قویر و خندن
باغلیوب اول طاسک اوزرینه کترمکن قاشنه
باشر آشنغی آصدی شول وجهله که یلانک باشندن

بر موجب فرمان شهریاری حجر

66 a

طاس ایچنده ماوکاز صویه ایکی انوآزه یوکسکلکی وآر
ایدی اندن صکره خازن مجردن ایکی قطره طاشس
الوب اول ظرفک ایچنه براقدی بعده چقاروب
اول طاشلری آهسته آهسته بربرینه سعددی
دهر برینی برطرفه آندی بعده ینه اخذ ایدوب صویه
براقدی بعده چقاروب ینه کالاقول بربرینه سوردی
واندی ینه اخذ ایدوب صویه براقدی یدی دفعه
بو عملی تکرار آردن صکره اول ظرفدن بر مقدار صو اخذ ایدوب
اطرافه صاجدی بو اثناده اول برک پاشنر آجق دماغ
طاغنوح وهیئتی غضبناک وکلام خفی ایله تکلم ایلیوب
باشیله سمایه ایما ایلر کوبا یلمور استدعا ایدر ایدی
ایکی ساعت مقداری بو منوال اوزره حرکت ایلدی
ناکاه اطرافدن بولوتلر نمایان اولوب وآفریغمور
یاغدی وهوا اعتدال کسب ایلیوب انسان وحیوان
اکتساب راحت ایلدیلر دیو روایت ایلمش وینه
اول راوی دیمشکه بز رب العالمینک جل شانه
حکم عجیبه سنی ومخلوقاتنده ودیعه ایلدیکی اسرار غریبه سنی

نالر

66 b

دیو تصریح و روایت ایلمش کم
روایت اولنور اول علما اشتغال
ایدن اشخاصدن بیری کم
روایته بر مصیبته مصادف
ایلیوب کم

تماشا ایچون اول بهر غرابت خمیره عطف عنان ایلیوب
اول حالتی که آنلر مشاهده ایلدم حالت حضرتده یاز کونلری
هوا غایت اسیجق ایکن زیاده سنه وار دیب دیجه مده کثرت
باراندن ناشی یوللر سیللردن بحر مزدوم کبی بولدیغی جمیع
رتبه قدیم و مذکور تماشای شناسا اهل تقریر جمهور عقربا راول
علا اقدام ایلیه البته مال و اولاد و اسباب جهتندن
بر ضرره اوغرر کیمیایه بیلنلان اشخاصی کبی بکز اوقات
فقر و فاقه ایله کذار ایلر ایمش مع هذا اهل حکمت معبود
غمگسار نمود اولدقی سلطان طرفندن
صدور ایدن احسان فراوان بدل نقصان اولماز
ایمش و تنبیهاتنی نقل ایتدیکی راویدن ماعدا آرده کات
ثقات نقل ایتمشلر که خوارزمشاه مذکور جنگیز
سطوتندن مقدم چین سمتنه متوجه اولمشیدی
اول ولایته قریب اولدقلرنده بر مرتبه برف و باران
و طوفان ظهوره کلدیکه عسکرک چوغی صلاک اولدی
مرتبه سنه و آردی شهر یاراکاه ایام شدت حرارتده
اول مرتبه برودت و طوفان مشاهده اید چک

67 a

حجر معهود استعمالنده نشأت ایتدیکنی اوراک ایدوب
خواجه خداسندن برتاجنی لشکرکاهه قریب اولان
کوهه ارسال ایلدی ناکاه اول عمل برتباهه مشغول
ایکی شخص مختل بولنشلر حضور مستوجب الحبورلرینه
احضار ایلدیلر کوردیکی آن فرمان ایلدی اول خبیثلری
سیاه ایچه لره صاروب حیثا بیره دفن ایلدیلر اول
ساعت صحا انجلایه باشلیوب مدت قلیلده حالت
اولیسنه عودت ایلدی اکر اول اثارک ظهورنه سبب
اولان اشخاص اول مجهله قتل اولنمسه لر حملارینک
اثاری مدت مدیده باقی قالورایدی وبعضیلر دینکر یوم
ماوراء النهر پادشاهلرینک اسباب محاربانلرندن
اولوب بیده و بیده جیان و سطلتیله برف و باران
و طوفان ظهوره کلدیکی اعدالرینه غالب اولورلر
دیرلر مقدما ذکر اولندیغی اوزره برجماعت احوال
مذکوره اول حجره مخصوصه برحالتده عزیمت و افسونسز
قار و مضور و طوفاندن هرقنغیسی نمایان اولمق
مراد اولنسه مجرد اول حجری صویه براقمق ایله وجود پذیر

اولور

اولور دیمشلر ایدی اکه بنا بر غریب حکایت ایشتلر کیم
ازمنهٔ ماضیه ده ممالک انجامدن سمرقند شهرنده مغمومده
احتیاج مشتد اولوب اول طاشی برطاس ایچنده
صویه براغوب برمحله وضع ایدرلر حافظا نامنه
برشخص تشنه اول صوی کوروکوره عطش غلبه ایجراول آن
باران یغاغه آغاز ایلیوب لیل و نهار متماری اولور
اول مرتبه شمنداولورکه و آرو دیارک خراب و بیاب
و اهالیسنک هلاک و تباه اولماسندن خوفه دوشوب
متحیر قالورلر بالاخره اول باران غیر معهود حافظ تشنه
دیکک آب مرغوبدن نوشش ایتدیکندن ناشی وجود پذیر
اولدوغی ضمیرلرنده جای کیر اولمغله در و مندی شهردن
اخراج ایدرلر اولان باران ساکن اولمدا اما
ایلدیکی سبیلده سیلق جریان ایتدیکندن ماعدا
آسایش ایچون قرار ایتدیکی دیارده دخی تقطر آمد
باران بران قرار ایتمیوب اما الیسی حیر تمدار اولورلر
آخرالامر احوال حضرت آل حافظ معروفه وقوف تحصیل
ایتکله دزد و مندی ولایتلرندن سوزدلر اخراج اولندیغی آن

اولور

باحرآن منقطع اولوردی ودمند آدم صرقنتی وقاتیته وار دور
ایسه اول حالت ظهور ایدوب کلمک ایله مذموم اولوب
مرزبوم ماوراء النهر وخراساندن منظور اولوردی بر دیلکو
ادرام وقرار ایدوب صیوب کم الدنیا ایله مستما اولکله معتبره
البتی ایده آفاق منبرکه میمنتی ایله اول آثاره انظر کیسه‌نه
بر تاج ایام آرامدن صکره حب الوطن من الایمان
نحواسنجه آرزوی سمرقند ایلر آما حالت عزیمت
خوف احوب نکیر ایدر عهده بعید ونصکره متوکلا علی الله
عانم وکلیچ اولوب اقربا و متعلقاتیله ملاقی اولدقده کوجب
اول حالت عزیمه عودت ایلدی اما اول کاتبه نسبت
اولمدی سبب آخر العمر حافظ بیده ایله ملتقب اولدی و بر جهات
ومی اول بحر دسا ملتبسا ظهور بولدی اوکا آثار و بجز و صوبه
اصلا حتی ایله وجوده کلماز طریق استقبالی عارف
اولان اشخاص سجاز نامه موقوف و دیمشلر ایدی
اول وادی یه خواهش اولان دوا آمدن بعضیسی احجار
حیوانیدن بالقوه و شاید انسانده بولنمز کاشلر
ایله ومی اول جلا بلنلر با وآن وبرکی طوله یا حموح

وردقلو

68 b

وردقلو کاوشیدیه بولیدا اولمز بکه آثار عزیمه بر سبب اولورلر
دیمشلر اما نصیر طوسینک ترجمه‌سی اوره اول طاشلرک
مصدق اولملعه محمد بن زکریا آرازینک عقبه حکایتنه
موافقدر اول محمد اکمل کتاب الخواص نام تالیف جلیلنده
تصریح ایدرلرکه زمین ترکستانده صولنغ و حنانک
ویدکلری مملکت میانندره بر عقبه وار در اول عقبه‌دن مراد
عقبه اول
ایدنلر سوار اولدقلری و یوک یوکلندکلری حیوانلرک
جمله‌یا بیاقدرینه کیچه‌لر باغلرلر نهایت آهسته یعدلرتاکه
طرناقلری اول عقبه‌نک طاشنه طوقنمیه اکر بر حیوانک
طرنغی طاشه طوقنورسه باغچه سخت سوز مکروه ناشی
بر طاشه مجروح اولدیسه اول آن صاعقه آرمغه باشلیوب
اطرافی چاکنافدن بولوتلر ظاهر اولوب و یغمور یاغمغه باشلر
اکثر اول ایام قیش فصلی ایسه طوفان عظیم نمایان اولوب
بولطلو طوقور اول سمته اوغرایانلر اول طاشلردن آخذ
ایدوب ترکستان شهرلرینه و سایره ویاره کتورولر
و حرمت طلقده قاره و یغمور یاغموح مراد ایتسه‌لر اول طاشی
برنی بر ظرفه آدیلر و صوبه بر اخوب بر بوکسک یره

69 a

اهل اراسنده حالا بعض کلری معززایت باذن الله تعالی
وجوده کلور و بشلر تعبیر طوس تشنوعا نامه گر
بو عقبه حکایه سی محمد بن زکریا یه مخصوصه و کلور ز کرستانی
ویارنده اکثر علم عقبه کثیره و شهرت شعار و رانلردن
کجیلور اکین صدا ویرمک و بک سویلمک جایزه کلور
و هر شی خلل ایتمک ارماز و هیچ بول و نزار صوره الغا
اولمز و سیاه رنک اولاز شی وی صدریه برآغلماز
اگر بونلردن بری واقع اولسه اول آن باز منصطا اب
بادان و اگر قیش منصطا ابسه قار و طوفان ظهور ایدر
بو خصوص خلافت و پاره نسبت مشهور آبزدر و برکسه
انکار ایدوب خلافنه ذاهب اولمامشدر آقا استاد
ابو الریحان علیه الرحمه اول حکایتلری تزییف ایلیوب
بنم تتمه ده بو جنس فعل و انفعال نوع بشر و جادون
متصور و کلدر اول سوزلرکه خلق سویلرلر مجرد حکایه
قبیلنده ندر دیشلر آقا ابوالبرکات نیبا بعدی تنفیه
ذوایدوب منکر بزه و آصل اولماز اقاویل معتمدان
واخبار ثقات معتبران انکار و آصل اولمامشدر

بشنودر لطائف نواحالی یازانلر هم

علی هرچند

علی هر چند نظر عقله مراجعت اولنسه حق ابو ریحان
الندر کورینور اما اول خصوصی مشاهده ایدنلرک
اخباری حد تواتره اولمغین بر وجه له شبهه یه مجال
و بمشدر حکیم تیفاشی ایسه وقوعنه جازم اولوب
ازهار الافکار نام کتابنده مشروحا اوزره ذوات ثقاتدن
نقل ایدر کون سکره سبحان من اودع اسرار حکمته
فی مخلوقاته التی لا یعقلها الا العالمون و بوب مکاین
ومزایه فی السموات والارض یمرون علیها وهم عنها
معرضون که بو حکمت تعالی ایرادی ایله کلامنه
اختتام ویرمشدر والله اعلم بحقیقة الحال
وهو علی کل شیء قدیر نعم المولی ونعم النصیر
والحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام
علی سیدنا محمد وعلی آله وصحبه اجمعین

م م م

تمت هذه الرساله الشریفه فی خواص الاحجار ... بحمده
علی ید الفقیر الحقیر السید مصطفی الحسینی ... سنه

سوره کریمه حضرت یوسف اواخرنده

— 1 — Edirne —
Türbeye yakın taşlar (üzerine çıkıldığında döndürdügüne inanılıyor.)

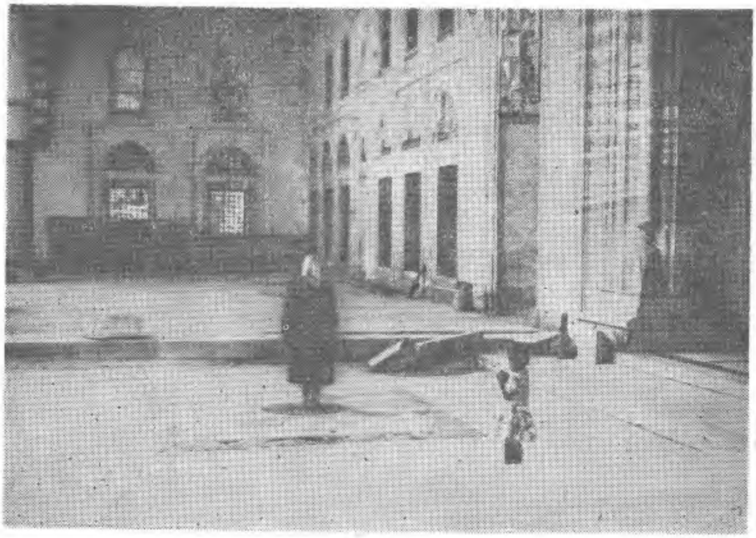
— 2 —
Edirne — Selimiye. Döndürdüğüne inandıkları taş üzerinde kadınlar

— 3 —
Edirne — Selimiye

— 4 —
Edirne — Selimiye

— 5 —
Edirne — Selimiye

— 6 —
Edirne — Selimiye. Bir kadın büyük olan ve döndüğüne inandığı taş üzerinde.

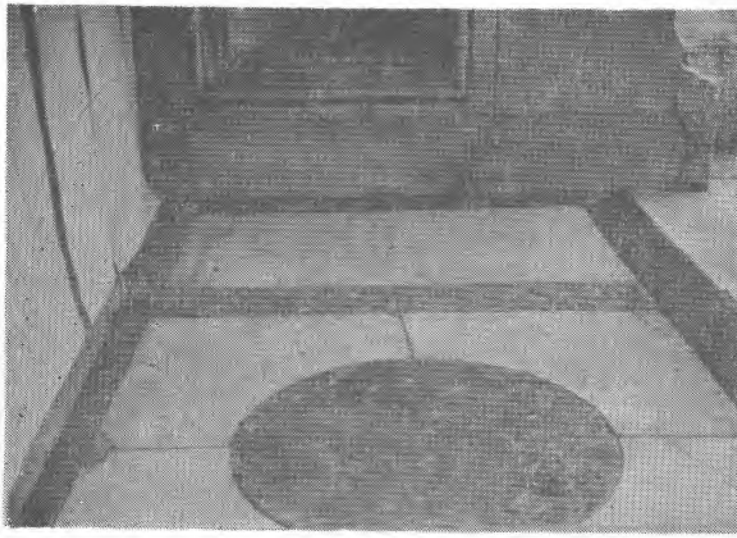
— 7 —

Edirne — Selimiye. Döndürdüğüne inandıkları taşlardan ayrılan hanımlar, neticeden memnun olmayarak konuşuyorlar.

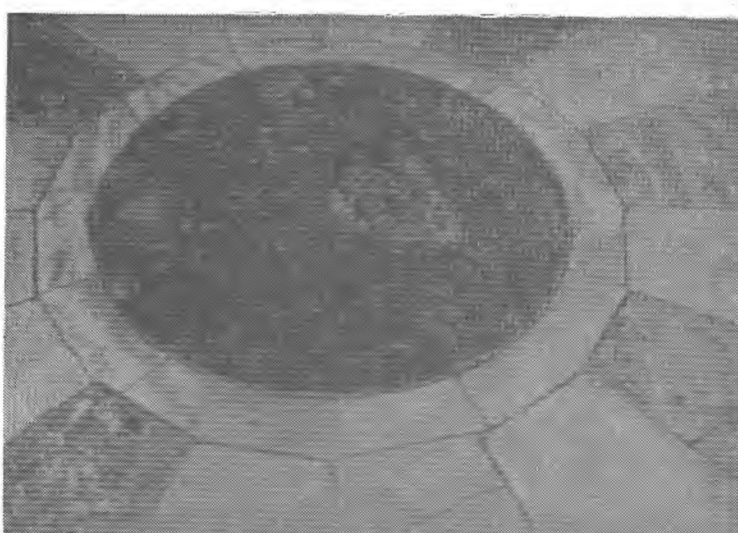

— 8 —

Edirne — Selimiye. Kapıya yakın olan küçük yuvarlak taş.

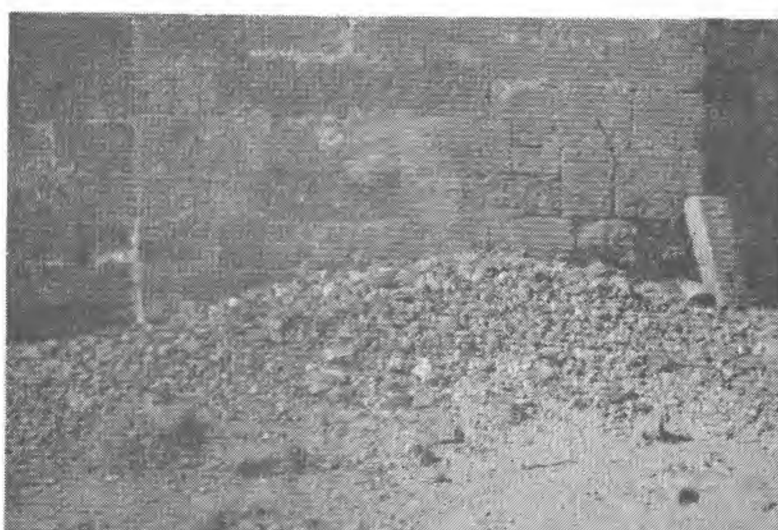
— 9 —
Edirne — Selimiye.

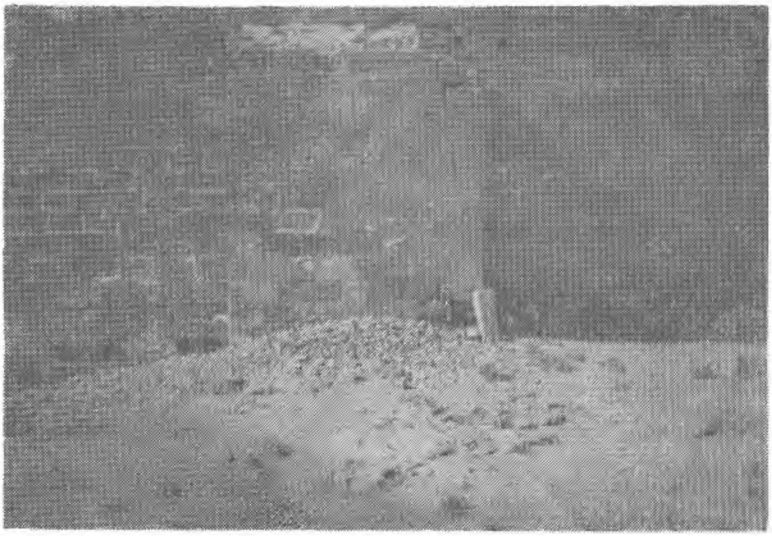
— 10 —
Edirne — Selimiye. Büyük yuvarlak taş.

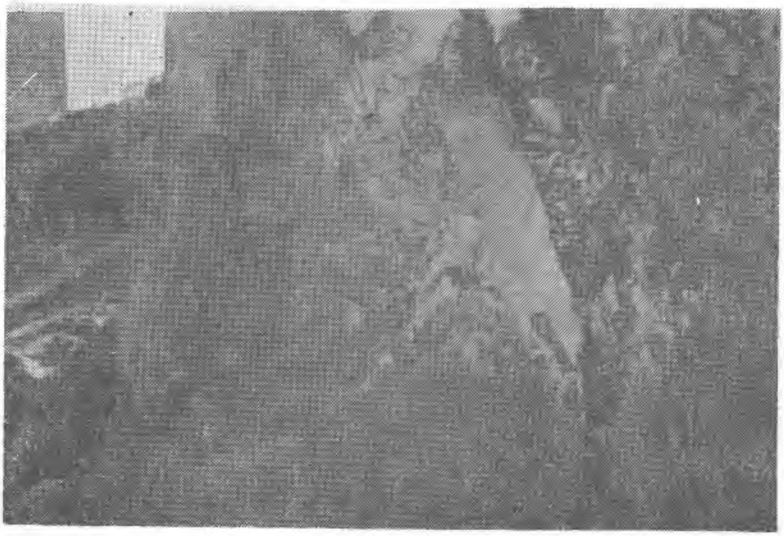
— 11 —
Selimiye (Edirne) büyük yuvarlak taş.

— 12 —
Kayseri — Battal'da atılan küçük niyet taşları.

— 13 —
Kayseri — Battal türbesinde küçük taşlar.

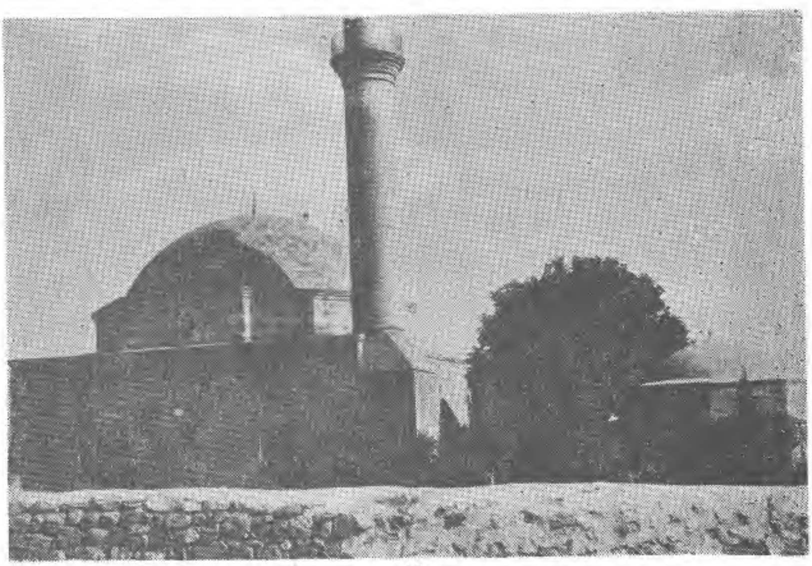

— 14 —
Kayseri — Battal semtinde Hz. Ali'nin olduğu iddia edilen izler.

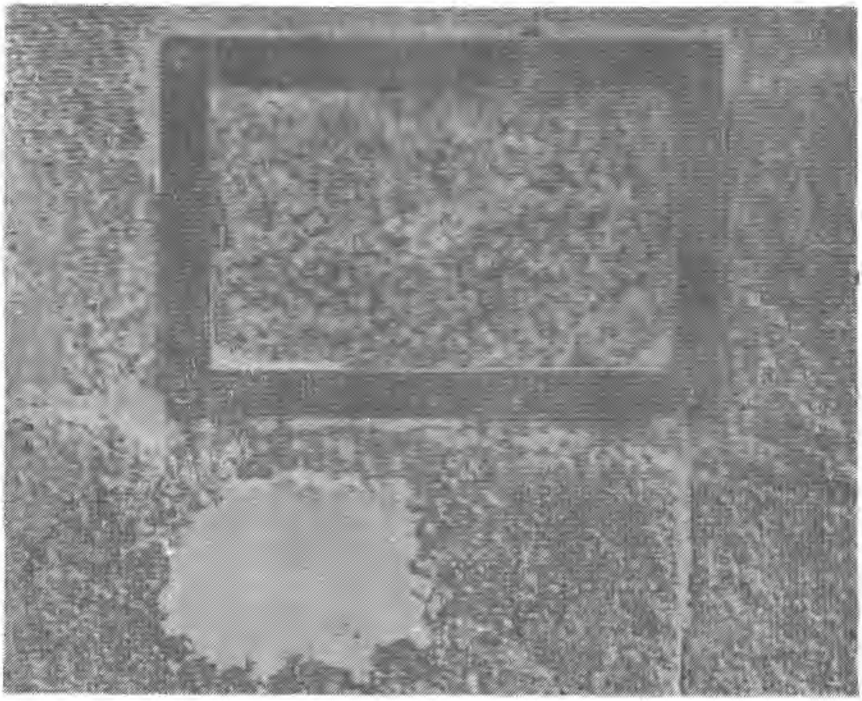
— 15 —

Kayseri — Battal, Haz. Ali'nin olduğu iddia edilen izleri seyredenler.

— 16 —

Hasandede camii, Duvar üzerinde ziyaret edilen Karataş bulunuyor.

— 17 —
Hasandede — Kutsal sayılan Karataş. —çerçeve içerisinde—

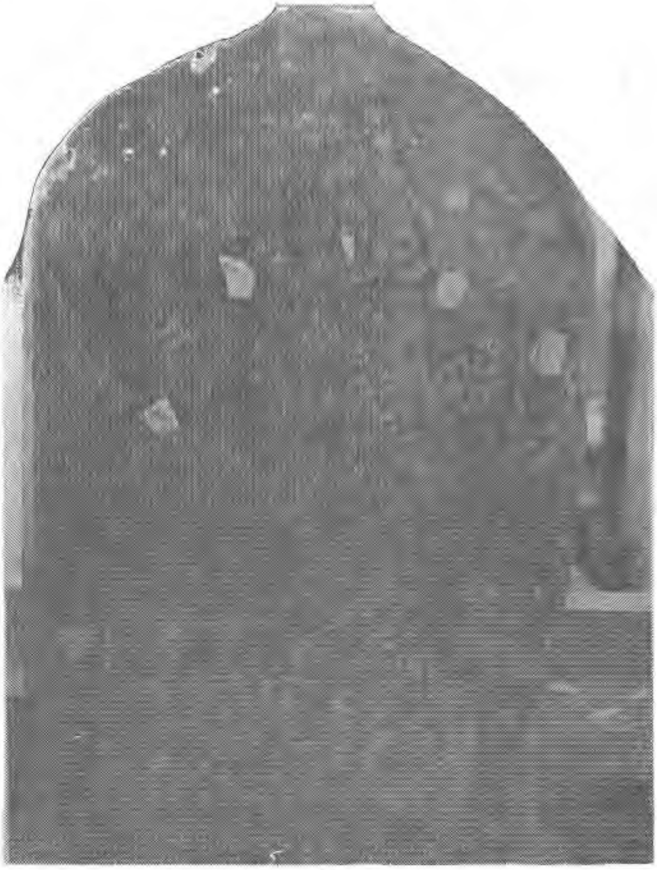
— 18 —
Hasandede camii duvarında kutsal sayılan Karataş'ın duvar üzerindeki mevkii.

— 19 —
Sivas — Kadı Burhaneddin.

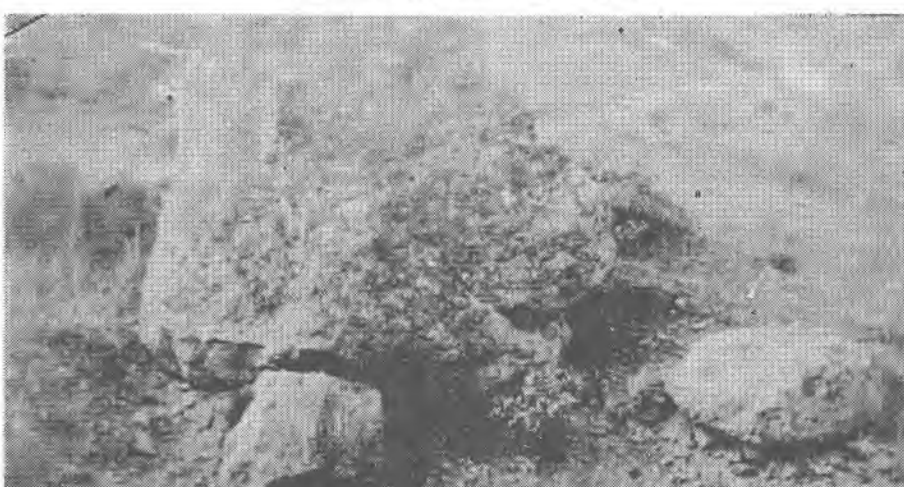

— 20 —
Sivas — Kadı Burhanettin

— 21 —

Mezartaşlarına yapıştırılmış niyet taşları.

— 22 —

Söğüt — Borcak köyü Akçaalan deresinde "Dur taşı".

— 23 —

Söğüt — Borcak köyünde Akçaalan deresinde Hz. Ali'nin atının ayak izleri olduğu iddia edilen yer.

— 24 —
Hacıbektaş — Delikli taş.

— 25 —
Hacıbektaş — Delikli taş

— 26 —

Hacıbektaş — Çilehane kayaları.

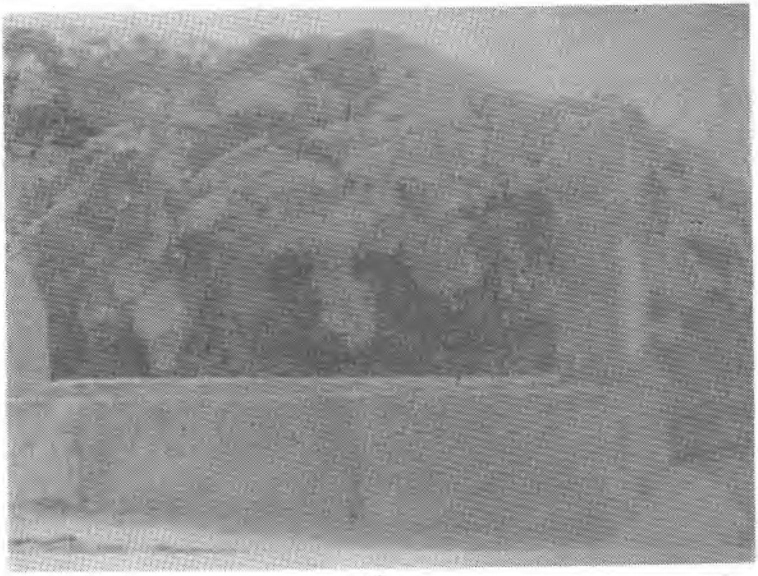

— 27 —

Hacıbektaş. Sıyrıngaç = Kuluç kayası. (Şifâ için çıkılan taş)

— 28 —
Hacıbektaş. Mezar arkasında Atkaya.

— 29 —
Hacıbektaş — Arkada Atkaya.

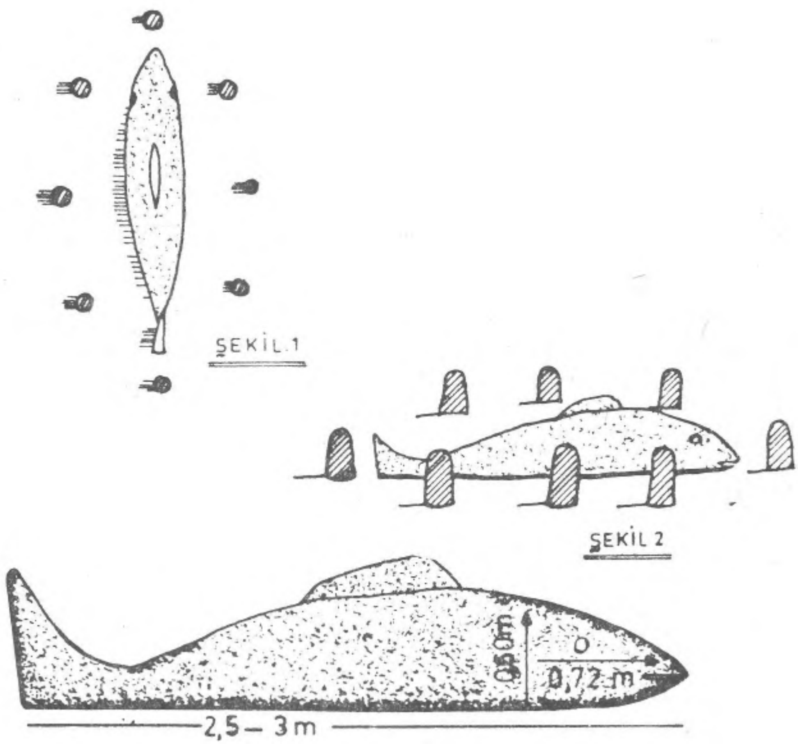

— 30 —
Hacıbektaş — Niyet taşları.

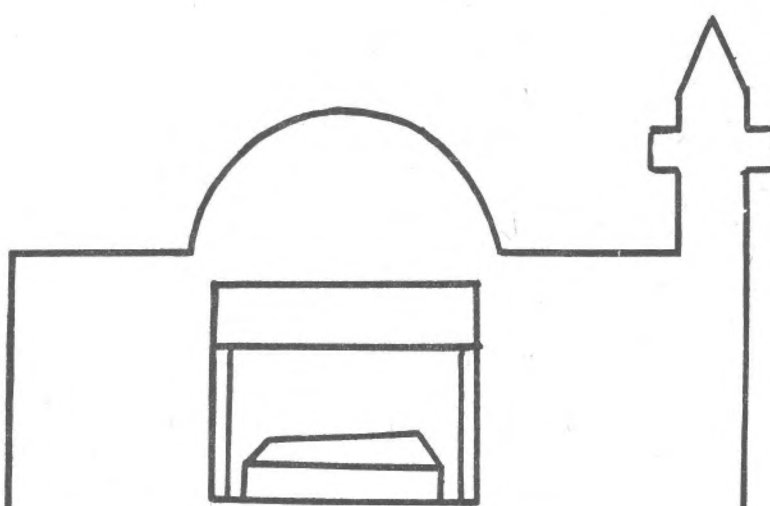
— 31 —

T. XIII. Yüzyıl ortaları. Konya'da İnceminareli müzede bulunan bir mezartaşı. —Avcı figürü—
(Doç. Dr. Halûk Karamağaral.'nın koleksiyonundan)

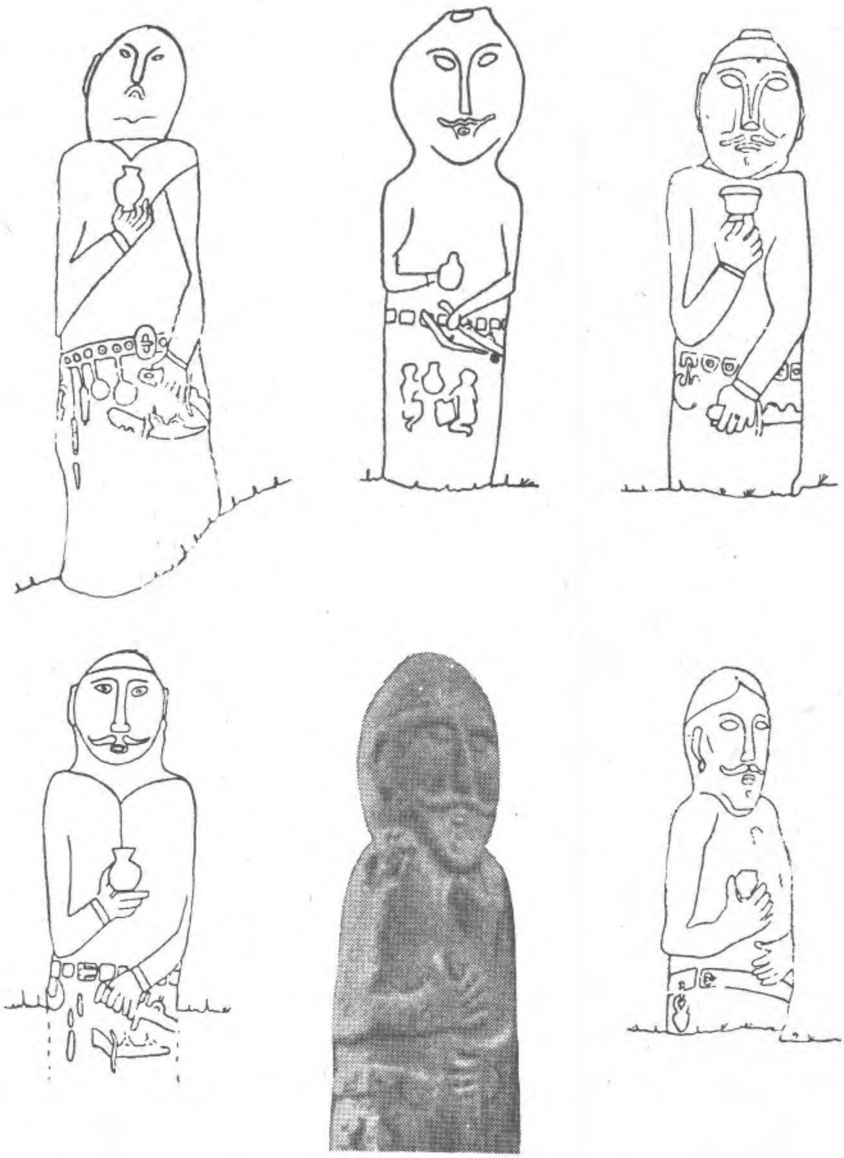
— 32 —

Prof. Dr. Kılıç Kökten'den: Balık Heykeli veya mezar anıtı. (Kars çevresinde.) Lev. XVI. ya göre yapılmıştır.

— 33 —

Kıbrıs—Hala Hâtun türbesinde boşlukta durduğuna inanılan taş.

— 34 —

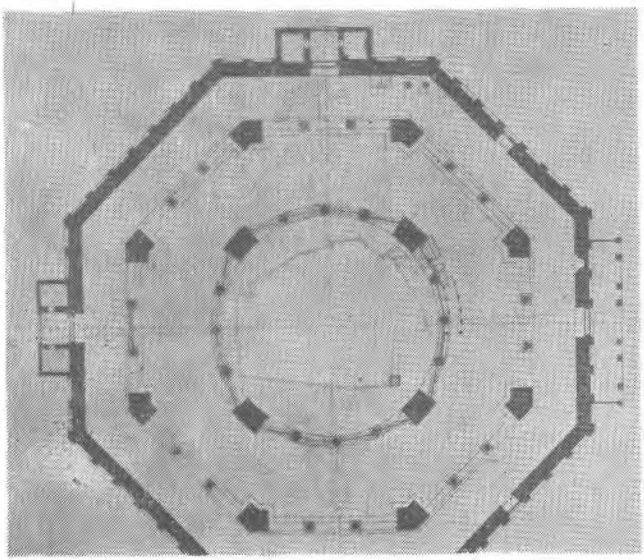
Balbal sanılan, mezar anıtları veya heykelleri.
Türk Kültüründe A. İnan'ın makalesindeki resimler.

— 35 —
Kudüs — Sahre(a) = (Haceri Muallâk(a).
(İslâmlarda, Taşla ilgili gelenekler ve inançlar kitabım.zdan)

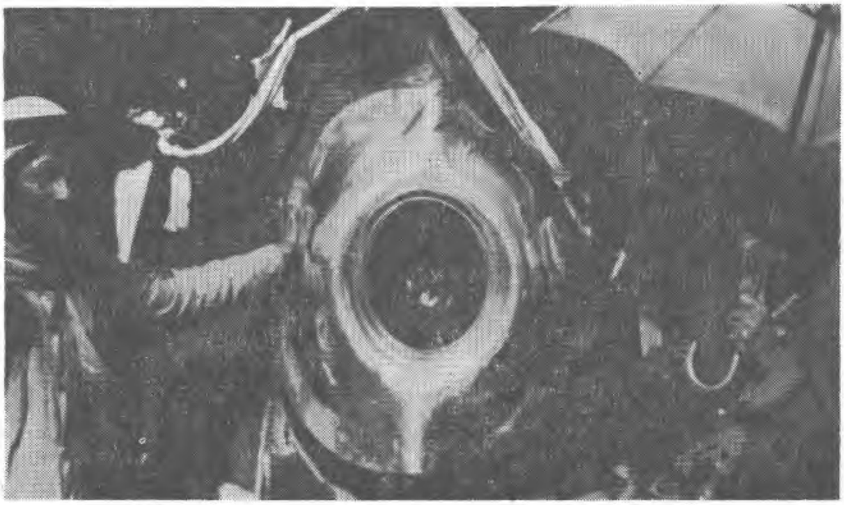

— 36 —
Kudüs. Sahre = (Hacer-i Muallâk(a) (Boşlukta durduğuna inanılan taş)

— 37 —

Kudüs — Sahre = (Hacer-i Muallâk) boşlukta durduğuna inanılan taşın plânı.

— 38 —

Hacer-i Esved. (İslâmlarda taşla ilgili gelenekler ve inançlar) kitabımızdaki resimlerden.

İNDEKS[1]

-A-[2]

1 İndeksin hazırlanmasında gayretlerini esirgemeyen Kütüphane Müdürü İhsan İnan'a burada teşekkür ederim.

2 Kitap isimleri italik dizilmiştir. Sayfaları gösteren rakamların sağ üst köşesindeki küçük (n) harfi, izahatın (dip notu) nda olduğuna işarettir.

– B –

– C –

– E –

– G –

– J –

- K -

- L -

- M -

- N -

- O -

– Ö –

– P –

- Q -

- R -

– Z –

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Aşağıda bir kısım yanlışları düzeltir, özür dileriz.

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
18	40	Hümererkopf	Hünnerkopf
21	34	Jenden	Jensen
26	39	Bee	Beer
27	26	Leew	Leeuw
27	31	Wixbaden	Wiesbaden
29	24	Kubbedüs–Sahre	Kubbetüs–Sahra
36	37	Cihanküşa	Cihangüşa
45	19	gisas	Kısas
48	1	Merveji	Mervezi
48	18	Ma'mun	Mem'un
48	33	Müsear	Mis'ar
50	3	Bilgat	Bulgat
50	3	Gavas	Gavvas
50	21	Kasas	Kısas
50	31	Yizdi	Yezdî
51	3	Şehabeddin	Şihabeddin
51	16	tâfan	tûfan
53	25	Nisabirî	Nişaburî
53	26	havas-ı	havass-ı
59	24	Nişabirî	Nişaburî
59	29	Ezharül'l-Efkâr	Ezharül–Efkâr
60	7	Örnük	Örünk
60	14	Heamnî	Hemedânî
61	8	Sıyerozevki	Siyerozevski
63	11	Havarzem	Harezm
61	16	Havarezmi	Hareznî
61	31	mutar	matar
67	8	Karvini	Kazvinî
85	38	Pyrimiden	Pyramiden
89	23	Şahmidt	Schimidt
89	27	Radlaff	Radloff
89	33	qulques	qnelques
89	35	Lettre	Lettres

90	12	inan	İnan
93	34	Kogresi	Kongresi
95	26	Haran	Harran
96	32	Ercis	Erciş
98	26	Sırı	Sarı
107	33	seba	Seba
107	34	Ballıoğlu	Balcıoğlu
144	27	Bektdaş	Bektaş
146	33	Kuddus	Kudüs
149	31	Zibid	Zebid
150	29	cevam	cevap
150	32	hamit	hamîd
177	12	Schimied	Schmidt
183	22	Lehman	Lehmann
183	47	Wilfricd	Wilfried
183	48	Ştiglmayr	Stiglmayr
185	39	Goldhen	Golden
185	38	cmparive	comparative
187	36	Mantality	Mentality
192	21	ce-ti	çıkarılacak
192	48	Edvard	Eduard
200	4	Geory	Georg
209	12	Jısl.	Jsl.
213	18	sltgrifhıschen	altgriehischen

1– (T. F. A. 1960/VI. 1275) 190. sayfanın 36. dipnotuna eklenecek.

2– (Kur'anı Hakîm ve Meal-i Kerim, Hasan Basri Çantay, İstanbul 1953, C. II. Sf. 840, Şûra Sûresi 28) Bu madde 101. sayfada 54. dipnot olacak.

3– İndeks'e (Kayışlar köyü 113) eklenecek.

4– Ankara'nın ilcesi olan Kırıkkale (Sf. 140), Ankara'nın (Sf. 103) sonunda yer alacaktır.

Fiyatı : 18 TL.